T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEYHÜLİSLÂM HOCAZÂDE ES‘AD MEHMED EFENDİ’NİN FEZÂʾİL-İ CUM‘A ADLI ESERİ (İNCELEME- METİN)

Kübra YEŞİLKAYA
2501180439

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ

İSTANBUL-2021

ÖZ

ŞEYHÜLİSLÂM HOCAZÂDE ES‘AD MEHMED EFENDİ’NİN FEŻÂʾİL-İ CUM‘A ADLI ESERİ
(İNCELEME- METİN)

KÜBRA YEŞİLKAYA

Fezâʾil-i Cum‘a, XVII. yüzyılın ilk çeyreğinde Osmanlı Türkçesi ile telif edilmiş bir eserdir. Eserin elimizdeki tek nüshası Süleymâniye Kütüphanesi Hamidiye Koleksiyonu’nda 539 numarada kayıtlıdır. Eserde Müslümanlar için haftanın en fazîletli günü olarak kabul görmüş cuma günü ve bu günde özel olarak yerine getirilen nâfile ibadetler konu edilmiştir. Eserde ana tema işlenirken naslardan yapılan alıntılar ve tercümeler, dil tahlilleri ile dinî kaynaklardan referanslar yoluyla tartışma üslubunun benimsendiği görülmektedir.

Eser, Arapça bir risâlenin Osmanlı Türkçesine tercümesidir. Ancak birebir tercüme olmayıp müellif tarafından yapılan açıklama ve eklemelerle telif-tercüme hüviyeti kazanmıştır. Eser, mensur bölümlere ek olarak Türkçe ve Arapça manzum bölümler de ihtiva etmektedir.

Çalışmamızda eserin Hocazade Es ‘ad Mehmed Efendi tarafından yazıldığı ve müellifin biyografik bilgileri tespit edilmiş, Türk İslâm Edebiyatı ve fazîletnâme litratüründeki konumu değerlendirilmiştir. Ayrıca eserin mensur ve manzum bölümleri muhteva ve şekil özellikleri bakımından incelenerek transkripsiyonlu metni ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk İslâm Edebiyatı, fazîletnâme, telif-tercüme, Hocazâde Es‘ad Mehmed Efendi, Fezâʾil-i Cum‘a.

ABSTRACT

SHEİKHULISLAM HOCAZADE ES‘AD MEHMED EFENDİ’S WORK TITLED FAḌĀIL-I CUM‘A (REVIEW-TEXT)

KÜBRA YEŞİLKAYA

Faḍāʾil-i Cum‘a, is a work written in Ottoman Turkish in the first quarter of the XVIIth century. The only copy of the manuscript we have is registered in the Hamidiye Collection of the Suleymaniye Library at number 539. The work contains the Friday, which is considered to be the most virtuous day of the week for Muslims, and the certain prayers performed on this special day. While the main theme has been in the process, it is seen that the style of discussion has been adopted through quotations and translations, language analysis and references from religious sources.

The work is the translation of an Arabic treatise into Ottoman Turkish. However, it is not a literal translation, but has gained the identity of copyright-translation with the explanations and additions written by the author. It includes Turkish and Arabic poetry sections as well as prose sections.

In this thesis, it was ascertained that the work was written by Hocazade Es ‘ad Mehmed Efendi, in addition, the biographical information of the author has been found and thereafter the position of the work in Turkish Islamic Literature and faziletnāme literature has been evaluated. Furthermore, the transcribed text has been attained with the examination of the prose and poetry sections of the work in terms of content and stylistic features.

Keywords: Turkish Islamic Literature, faziletnāme, copyright-translation, Hocazāde Es‘ad Mehmed Efendi, Faḍāʾil-i Cum‘a.

ÖNSÖZ

Osmanlı döneminde Türk edebiyatı sahasında muhtelif konular üzerinde oldukça zengin bir literatür teşekkül etmiştir. Bu literatürün önemli bir parçasını Arapça ve Farsça eserler üzerine yapılan tercüme ve şerhler teşkil etmektedir. Oldukça revaçta olan tercüme faaliyetiyle sadece edebî eserler değil dînî açıdan kıymetli eserler de dilimize kazandırılmıştır.

Bu bağlamda başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere hadis, fıkıh, tefsir vb. ilmî eserlerin tercüme edildiği bilinmektedir. Söz konusu eserlerden biri de Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Koleksiyonu'nda 539 numara ile kayıtlı *Terceme-i Fezâ'il-i Yevm-i Cum'a* adlı eserdir. Eser muhtevasında bulunan cuma günü ve bu gün yapılan ibadetleri konu etmesi sebebiyle esasen fıkıh literatürün bir parçasıdır. Ancak müellifin Türk edebiyatındaki klasik tertibi benimsemesi, ana konuyu mesnevi nazım biçimiyle işlediği manzum bölümleri eklemesi, yaptığı eleştiri ve katkılarla muhtevayı zenginleştirmesi dikkate şayandır. Müellif aslı Arapça olan bu eseri dilimize kazandırırken adeta yeni bir eser telif etmiş, dînî içeriği edebî üslubuyla bezemiştir. Böylelikle eser salt fıkhî bir eser olmaktan çıkmış Türk İslâm Edebiyatı çatısı altında da değerlendirilmesi mümkün olmuştur.

Bu çalışmada, yukarıda belirttiğimiz özellikleri dolayısıyla eserin metninin incelenmesi öncelikli amacımız olmuştur. Çalışma kapsamında müellifin kimliği ve biyografik bilgileri tespit edilmiştir. Muhtevası şekil ve konu bakımından incelenmiş, Türk İslâm Edebiyatı'ndaki konumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Eser şu ana kadar müstakil bir tür olarak değerlendirilmemiş olan fazîletnâme geleneğinin önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın bundan sonra yapılacak Türk İslâm Edebiyatı çalışmalarına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Birinci bölüm, eserin müellif nüshasına dair yaptığımız araştırma sonucu ortaya çıkan, fazîletnâme geleneğine ait yüzden fazla eserin derlenmesiyle oluşmuştur. Böylece fazîletnâmelerin ve *Fezâ'il-i Cum'a*'nın, Türk İslâm Edebiyatındaki konumu değerlendirilmiştir. İkinci bölümde eserin müellifi tespit edilmiş ve müellifin biyografik bilgilerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde eserde takip edilen tercüme ve şerh yöntemleri tespit edilmiştir. Ayrıca üslup özellikleri, muhtevasındaki konular, manzum ve mensur bölümleri incelenmiştir. Dördüncü ve son bölümde ise eserin transkripsiyonlu metni ortaya konmuştur. Bu işlem sırasında takip edilen yöntem ve teknikler açıklanmıştır.

Bu çalışmanın vücuda gelmesinde, fikir ve yönlendirmeleriyle en büyük destekçim ve rehberim olan kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Bünyamin AYÇİÇEĞİ'ne müteşekkirim. Hadis kaynaklarının taranması noktasında desteğini esirgemeyen kıymetli Dr. M. Yasin AKBAŞ'a, bazı kaynakların temini ve çalışmanın son halini okuyarak önemli tavsiyelerde bulunan değerli arkadaşlarım Betül OKATALI, Arş. Gör. Feyza NALCI ve Şeyma DURMUŞ'a, son olarak maddi ve manevi her anlamda daima yanımda olan kıymetli aileme teşekkür ederim.

Kübra YEŞİLKAYA

İstanbul, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **ii**

ABSTRACT ..... **iii**

ÖNSÖZ ..... **iv**

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ ..... **ix**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **x**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM **4**

TÜRK İSLÂM EDEBİYATINDA FAZÎLETNÂME LİTERATÜRÜ **4**

1.1. Amasya Beyazıt Kütüphanesi 5
1.1.1. Beyazıt Bölümü 5
1.2. Atıf Efendi Kütüphanesi 6
1.2.1. Atıf Efendi Bölümü 6
1.3. Beyazıt Kütüphanesi 6
1.3.1. Umumi bölümü 6
1.3.2. Veliyyüddin Efendi Bölümü 6
1.4. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi 6
2.4.1. Bursa İnebey Matbu Bölümü 6
1.4.2. Orhan Bey Cami Bölümü 7
1.4.3. Genel Bölümü 7
1.4.4. Haraççı Bölümü 7
1.4.5. Milli Bölümü 7
1.4.6. Ulucami Bölümü 7
1.5. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi 8
1.5.1. Hasan Paşa İl Halk Ktp. Bölümü 8
1.6. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi 8
1.6.1. Hüdayi Efendi Bölümü 8
1.7. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi 8
1.7.1. Raşid Efendi Bölümü 8
1.8. Kayseri Kütüphanesi 8
1.9. Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü 9
1.10. Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi 9
1.10.1. Yusuf Ağa Bölümü 9
1.11. Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi 10

1.11.1. Vahid Paşa Bölümü 10
1.12. Manisa Kütüphanesi 10
1.12.1. Manisa İl Halk Kütüphanesi Bölümü 10
1.13. Millet Kütüphanesi 10
1.13.1. Ali Emîrî- Arabî Bölümü 10
1.13.2. Ali Emîrî- Müteferrik Bölümü 10
1.13.3. Ali Emîrî- Şeriyye Bölümü 10
1.14. Milli Kütüphane 10
1.14.1. Adana İl Halk Kütüphanesi Bölümü 10
1.14.2. Samsun İl Halk Kütüphanesi Bölümü 11
1.14.3. Yazmalar Bölümü 11
1.15. Sivas Ziya Bey Kütüphanesi 11
1.15.1. Sivas Yazma Bölümü 11
1.16. Süleymaniye Kütüphanesi 12
1.16.1. Ayasofya Bölümü 12
1.16.3. Cârullah Efendi Bölümü 12
1.16.4. Celal Ökten Bölümü 12
1.16.5. Çelebi Abdullah Bölümü 12
1.16.6. Daru'l-Mesnevi Bölümü 13
1.16.7. Denizli Bölümü 13
1.16.8. Esad Efendi Bölümü 13
1.16.9. Fatih Bölümü 13
1.16.10. Hacı Mahmud Efendi (Yahya Efendi Dergâhı) Bölümü 14
1.16.11. Hamidiye Bölümü 15
1.16.12. Kadızâde Mehmed Efendi Bölümü 15
1.16.13. Kılıç Ali Paşa Bölümü 16
1.16.14. Laleli Bölümü 16
1.16.15. Mehmed Nusret Giresuni Bölümü 16
1.16.16. Mehmed Zeki Pakalın Bölümü 16
1.16.17. Mihrişah Sultan Bölümü 16
1.16.18. Nuri Arlasez Bölümü 17
1.16.19. Nuruosmaniye Bölümü 17
1.16.20. Osman Hulusi Öztürkler Bölümü 17
1.16.22. Özel Bölümü 18
1.16.23. Pertevniyal Valide Sultan Bölümü 18
1.16.24. Pertev Paşa (Selimiye) Bölümü 18
1.16.25. Sami Benli Bölümü 18
1.16.26. Şehid Ali Paşa Bölümü 18
1.16.27. Yazma Bağışlar Bölümü 18
1.17. Topkapı Sarayı Kütüphanesi 19
1.17.1. Bağdat Köşkü Bölümü 19
1.17.2. Revan Köşkü Bölümü 19
1.18. On-line Kütüphaneler 19
İKİNCİ BÖLÜM 24
ŞEYHÜLİSLÂM ES'AD MEHMED EFENDİ VE FEZÂ'İL-İ CUM'A 24

2.1. Şeyhülislâm Es‘ad Mehmed Efendi ... 24
2.1.1. Hayatı ... 24
2.1.2. Şahsiyeti ... 28
2.1.3. Eserleri ... 30
2.2. Fezâʾil-i Cum‘a ... 33
2.2.1. İsmi ... 33
2.2.2. Eserin Es‘ad Efendi’ye Nispeti ... 33
2.2.3. Yazılış Tarihi ... 33
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ... 35
FEZÂİL-İ CUM῾A METNİNİN İNCELENMESİ ... 35
3.1. Dil ve Üslup Özellikleri ... 35
3.2. Tercüme ve Şerh Yöntemi ... 36
3.3. Eserin Muhtevası ... 37
3.4. Dua Cümleleri ... 40
3.4.1. Hamdele ... 40
3.4.2. Salvele ... 41
3.4.3. Hz. Peygamber ile İlgili Dualar ... 41
3.4.4. Diğer Peygamberler, Sahabe ve Âlimler ile İlgili Dualar ... 42
3.4.5. Sultan Ahmet Han ile ilgili Dua ve Övgüler ... 43
3.5. Manzum Bölümlerin Değerlendirilmesi ... 44
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ... 56
FEZÂʾİL-İ CUM‘A METNİ ... 56
4.1. Nüsha Tavsifi ... 56
4.2. Metnin Kuruluşunda Takip Edilen Usul ... 57
4.2.1. İmla Hususiyetleri ... 57
4.2.2. Transkripsiyon Sistemi ve Teknik Özellikler ... 59
4.3. Transkripsiyonlu Metin ... 59
SONUÇ ... 118
KAYNAKÇA ... 120
EKLER ... 127

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	a, ā, e	ض	ż, ḍ
ب	b	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	‘
ث	s̱	غ	ġ
ج	c	ف	f
چ	ç	ق	ḳ
ح	ḥ	ك	k, ñ
خ	ḫ	گ	g, ğ
د	d	ل	l
ذ	ẕ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ü, ū, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	lā
ش	ş	ی	y, i, ı, ī
ص	ṣ	ء	’

KISALTMALAR LİSTESİ

A.B.D. : Anabilim Dalı
a.g.e : Adı geçen eser
bkz. : Bakınız
bs. : Baskı
C. : Cilt
ç. : Çoğul
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
EI : Encyclopaedia Iranica
h. : Hicri
Haz. : Yayına hazırlayan
İA : İslâm Ansiklopedisi
Kol. : Koleksiyon
Ktp. : Kütüphane
nr. : Numara
r. : Rumi
s. : Sayfa
S. : Sayı
ö. : Ölüm tarihi
y.y : Yayın yeri yok
Thk : Tahkik eden
Terc. : Tercüme
TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
t.y : Basım tarihi yok.
vb. : Ve benzeri
vd. : Ve diğerleri
vr. : Varak

GİRİŞ

Arapça fazl (فضل) "artmak, çoğaltmak" anlamlarına gelmektedir. Nitekim dilimizdeki fazla kelimesi de yine bu kökten türetilmiştir. Sözlüklerde fazlın bu anlamlarıyla birlikte "üstün olma, meziyet, ihsan[1] gibi mânâlarına da yer verilmektedir.

Fazîlet (ç. feżāʾil) kavramı fazlın üstünlük ve meziyet anlamıyla ilişkili olarak türemiştir. Kaynaklarda bir şeyin bir başkasına üstün tutulması cins, tür ve zat bakımından üç yönüyle değerlendirilmiştir. [2] Kavram, Kur'ân ve hadislerde doğrudan yer almasa da ahlaki konular ile ilişkili olarak işlenmiştir. Zaman içerisinde üstünlük anlamıyla bağlantılı olarak felsefî literatürde de karşılık bulan fazîlet kavramı, rezîletin zıddı olarak, kişiyi mutluluğa götüren şey, ahlâkî durum(erdem)[3] vb. mânâlara gelmektedir. Bu anlamıyla ahlâkî eserlerde konu edilegelmiştir. Ayrıca kavramı benzer açıdan ele alan tasavvufî metinler de bulunmaktadır.

Bu çalışmada Türk İslâm Edebiyatı açısından ele aldığımız fezâʾil örnekleri de fazîlet kavramını "üstün olma", "hüner/meziyet" anlamlarıyla merkezine alan eserlerdir. Söz konusu bu eserler arasında, dînî, edebî ve ahlakî konuların ele alındığı eserler yer almaktadır. Bu eserler çoğunlukla Arapça olmak üzere Türkçe ve nispeten daha az sayıda Farsça olarak kaleme alınmışlardır.

Fezâʾil-i Cum'a ise fazîlet kavramını, cuma gününün diğer günlere üstün tutulması yönüyle ele alan Türkçe bir eserdir. Eserde, bugünde yapılan farz ve nâfile ibadetlere daha bir kıymet yüklendiği görülmektedir. Dolayısıyla gün ve yapılan ibadetler arasında üstün tutulmaya dayalı bir kıyas yapılmıştır.

Bu şekilde kavramsal çerçeveyi belirledikten sonra, Şeyhülislâm Es'ad Mehmed Efendi ve *Fezâʾil-i Cum'a* Adlı Eseri (İnceleme-Metin) başlıklı yüksek lisans tezimizi hazırlarken izlediğimiz araştırma yöntemi ve yararlandığımız kaynaklar hakkında burada bilgi vermek yerinde olacaktır.

1. Araştırmanın Konusu

Bu araştırmada, Süleymâniye Kütüphanesi Hamidiye 539 numaralı eserin;

- Müellifinin tespiti,
- Telif tarihinin netleştirilmesi,
- Olası nüshalarının değerlendirilmesi,

---

1 Şemseddin Sâmi, **Kâmûs-ı Türkî**, Şifâ Yayınları, İstanbul,2016, s.823.
2 Mustafa Çağrıcı, "Fazl", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** İstanbul, 1995, C.12, s.271.
3 Mustafa Çağrıcı, "Fazîlet", **DİA,** İstanbul, 1995, C.12, 268.

- Mensur ve manzum bölümlerinin şekil ve muhteva incelemelerinin yapılması,
- Eserin transkripsiyonlu metninin hazırlanması,
- Eserin Türk İslâm Edebiyatı içindeki konumunun değerlendirilmesinin yapılması amaçlanmıştır.

2. Araştırmanın Yöntemi

Birinci bölümde, tespit ettiğimiz fezâʾil örneklerinden hareketle fezâʾiller hakkında tarafımızca, konu merkezli bir tasnif yapılmıştır. Böylelikle kaynak eserin konu bakımdan literatürdeki konumu saptanmıştır. Ayrıca tasnife göre oluşturulan kategorilerin literatürdeki yüzdesel oranları tespit edilmiş, grafik ile görsel olarak ifade edilmiştir.

İkinci bölümde, tarihî ve biyografik kaynaklarda ulaştığımız verilerin karşılaştırılması yapılmıştır. Bu veriler makul bir biçimde kronolojik olarak derlenmiştir.

İnceleme bölümünde müellifin manzum ve mensur bölümlerdeki üslubu Türkçe, Arapça ve Farsça ekseninde, yaşadığı dönem ve bulunduğu makam göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir.

Eserin genel muhtevası konu ve kapsam bakımından yüzeysel olarak incelenirken daha çok manzum bölümlere mercek tutulmuştur. Vezin, kafiye vb. teknik özelliklerin yanında, Arapça-Türkçe tercümelerin karşılaştırılması yapılmıştır.

Çalışmamızda Türk İslâm Edebiyatı sahasında yapılmış akademik çalışmalarda genel kabul görmüş transkripsiyon sistemi kullanılarak eserin transkripsiyonlu metni oluşturulmuştur.

3. Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmamızda bazı sınırlandırmalar yapılmıştır. Bu sınırlamalardan ilki çalışmamızın konusu olan eserin isminin *"Fezâʾil-i Cumʿa"* olmasıdır. Cuma günü üzerine yazılmış eserleri tararken, eserin başka bir nüshası, konu ve içerik bakımından benzerlerinin tespitini amaçlayarak taramayı "fezâʾil" ve "fazîlet" kelimeleri ile sınırlandırmak bir zorunluk olmuştur.

İkinci bir sınırlama "fezâʾil" ismi ile kaleme alınmış eserler arasında yapılmıştır. Yukarıda değindiğimiz üzere felsefe ve tasavvuf geleneğinde, fâzilet kelimesinin daha çok rezîlet kelimesinin karşıt manasıyla ele alındığı, felsefe ve tasavvuf alanında yazılmış ahlakî eserlere oldukça sık rastlanmaktadır. Bu eserleri fezâʾil literatürü kapsamında değerlendirmedik. Esasen İslâm edebiyatından bağımsız düşünemeyeceğimiz bu eserleri çalışmamıza almayarak konuyu sınırlamamızın temel nedeni, tezimizin ana konusunu teşkil eden *Fezâʾil-i Cumʿa*'nın dînî içeriğinin yanında edebî içeriğin de var olmasıdır. Eserdeki manzum ve mensur bölümler, fıkhî yönü ihmal edilmeksizin daha çok edebî açıdan ele

alınmıştır. Çalışmanın başında belirlediğimiz amaçtan uzaklaşmamak ve asıl konuyu perdelememek için literatür taramasında da bu sınırlandırma gerekli görülmüştür. Ancak eserlerin manzum veya mensur oluşu üzerinden bir sınırlamaya gerek görülmemiştir. Mensur eserler de kapsama dahil edilmiştir.

4. Kaynaklar

Müellifin biyografik bilgileriyle ilgili olarak tarih kaynakları, şâir tezkireleri, tez ve makaleler, ansiklopediler ve Osmanlı şeyhülislâmları üzerine yazılmış çeşitli araştırmalardan istifade edilmiştir. Bu kaynaklar arasında en önemli yeri, müellifin gerek biyografik gerekse edebî şahsiyetiyle ilgili bilgilerine ulaştığımız, kendi eserleri üzerine yapılmış akademik çalışmalar tutmaktadır.

Fazîletnâme literatürü taramasını başlangıçta Türkiye bulunan yazma eser kütüphaneleri ile sınırlı tuttuk. Başta Süleymâniye Kütüphanesi olmak üzere kütüphanelerde bulunan yazmaların çoğunun dijital nüshasına erişme ve değerlendirme imkanı bulduk. Daha sonra yurtdışında bulunan bazı kütüphanelerin kataloglarını on-line olarak taradık. Binden fazla eserin isim-müellif bilgilerini görme ve pek çoğunun dijital nüshasını görüntüleme noktasında kütüphane katalogları çalışmamıza önemli ölçüde kaynaklık etmiştir.

Fıkıh konularını merkezine alan *Fezâʾil-i Cumʻa*'nın incelenmesi sırasında ilk ve en önemli kaynağımız olan Esʻad Efendi'nin tercüme ve şerhini yaptığı Arapça risalenin aslını tespit etme gereği hissettik ve araştırmamıza Arapça eserleri dahil ettik. Eserin muhtevası nedeniyle Kur-ʾân-ı Kerîm ilk ve en önemli kaynağımız olmuştur. Eserde tartışılan ihtilaflı konulara referans olarak gösterilen hadis metinleri sebebiyle ikincil kaynaklarımızı başta Buhârî (ö.870) ve Müslim (ö.875)'in eserleri olmak üzere Kütüb-i Sitte ve çeşitli hadis kitapları teşkil etmektedir.

Eserde adı geçen muhtelif kitapların içerik ve müellif bilgileri, ansiklopedi maddeleri ve makaleler vasıtasıyla belirlenmiştir. Bu eserler daha çok hadis sahasında yazılmış tâli eserler ile Hanefî fıkhına dair eserlerdir.

Müellifin Arapça ve Farsça ile zenginleştirdiği üslubu nedeniyle eserinin günümüz Türkçesi ile anlaşılır kılınabilmesi için bir sözlük oluşturma ihtiyacı hâsıl olmuştur. Eserde geçen arkaik Türkçe, Arapça, Farsça kelime ve kalıp ifadeler Arapça ve Türkçe sözlüklerde taranmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRK İSLÂM EDEBİYATINDA FAZÎLETNÂME LİTERATÜRÜ

Türk diline Arapçadan geçmiş olan *fazîlet* (ç. *fezâʾil*) kelimesi erdem, kıymet, üstünlük ve meziyet anlamlarına gelmektedir. Cuma gününün fazîletlerinin konu edildiği, Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Koleksiyonunda 539 numara ile kayıtlı *Fezâʾil-i Cum'â* adlı eserin transkripsiyonlu metnini ortaya koyduğumuz bu tez kapsamında, yazma eser kütüphanelerinin kataloglarında, eserin olası başka nüshalarının ve cuma gününün faziletlerini konu eden diğer eserlere dair araştırmalarımız sırasında "fazîlet", "fazîletnâme" ve "fezâ'il" kelimeleri ile yaptığımız arama sonucunda geniş çaplı bir fezâʾil literatürünün olduğunu tespit ettik.

Araştırmada her ne kadar Türk İslâm Edebiyatı kapsamında öncelikli olarak Türkçe eserlere mercek tutmuş olsak da İslâmî edebiyatı Arapça ve Farsçadan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Ayrıca çalışmamız açısından, Şeyhülislâm'ın tercümesini yaptığı Arapça risâlenin tespiti de önemli görülmüştür. Bu sebeple incelediğimiz Arapça ve Farsça yazılmış faziletnâme örneklerine de burada yer vermeyi uygun gördük.

Bu taramada Şeyhülislam Es'ad Efendi'ye ait *Fezâʾil-i Cum'â*'nın bir başka nüshasına ulaşamadık. Ancak ulaştığımız eserler ışığında Türk İslâm Edebiyatı için önemli bir tür sayılabilecek fazîletnâme literatürünün farkına vardık. Bir kısmı müstakil bir kısmı ise mecmualar içinde karşımıza çıkan bu eserleri bulundukları kütüphane ve bölümler üzerinden tasnif ettik. Araştırma sırasında rastladığımız yüzden fazla eserin sekiz kategoride tasnif edilebileceğini gördük. Bu tasnif tarafımıza ait olup bir teklif hüviyetindedir. Zaman içerisinde yapılacak çalışmalarla kapsamı genişletilebilir.

Bu kategorilerden ilkini dinî kaynaklar ve ibadetler üzerine yazılmış eserler teşkil etmektedir. Bunlar: Kur'an-ı Kerîm'in ve çeşitli surelerin fazîletleri, namaz, hac, oruç, zekat, vb. ibadetlerin fazîletleri ve besmelenin, kelime-i tevhidin faziletinin konu edildiği eserlerdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla fezâʾil literatürne ait en fazla eser bu kategoride telif edilmiştir.

İkinci kategoride dinî ve manevi olmakla beraber soyut kavramlar üzerine yazılmış eserler yer almaktadır: Sabır, ilim, ahlak, sâlih amel vb. konular üzerine yazılan eserler.

Üçüncü kategori din büyüklerini ve âlimleri konu eden eserlerden oluşmaktadır: Hz. Ali, Hz. Ebu Bekir, Hz. Fatıma, Ebu Hanife, İbnü'l-Arabî vb.

Dördüncü kategori Müslümanlar için büyük öneme haiz şehirler ve ülkeler üzerine yazılmış eserleri kapsamaktadır: Mekke, Medine, Kudüs, Şam ve Mısır gibi.

Beşinci kategoride ise İslâm dininin oldukça önem verdiği gün, ay ve zaman dilimlerini konu eden eserler yer almaktadır: Cuma günü, pazartesi günü, recep, şâban, ramazan ve muharrem ayları, seher vakti, Kadir, Berat geceleri vb.

Altıncı kategori çeşitli dualar üzerine yazılan eserlerden oluşmaktadır: Salavâtlar, müsebbiat-ı Aşr, zikir, evrad, çeşitli tesbihler vb.

Yedinci kategoride çeşitli sanatların fazîletleri üzerine yazılmış eserler yer almaktadır: Hüsn-i hat sanatı, okçuluk sanatı[4] vb. sanatların, teknik özelliklerinin yanında, dînî ve manevî arka planının var olduğuna işaret edilen fazîletnâme örneklerinden oluşmaktadır.

Sekizinci ve son kategoride ise cihadı, askerliği ve mücahitliği konu eden fezâil örnekleri yer almaktadır.

Burada yer verdiğimiz, özellikle dili Arapça ve Farsça olan eser isimlerinin Türkçeye aktarımı ve kataloglama çalışmaları sırasında bariz hatalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak araştırmacılara, eserlere ulaşma noktasında kolaylık sağlaması amacıyla isimler kataloglarda kayıtlı olduğu şekliyle, herhangi bir düzeltme yapılmaksızın aşağıda belirtilmiştir. Eserlerin bulundukları kütüphane isimleri ise alfabetik olarak sıralanmıştır.

Bu bölümde eserlerin müellif ve nüsha bilgilerine (telif tarihi, varak sayısı, cilt ve hat bilgisi, konu tasnifi, demirbaş numarası) katalog kayıtlarına istinaden yer verilmiştir. Ancak katalog kaydında ismi dışında telif tarihi, müellif ve içerik bilgisi yer almayan eserlere dair bilgiler, tarafımızca mukaddime ve hâtime sayfaları esas alınarak tespit edilmiştir. Farklı kütüphane ya da aynı kütüphanenin farklı koleksiyonlarında yer alan, aynı esere ait muhtelif nüshalar olduğunu tespit ettiğimiz eserlere de açıklamalar eklenmiştir.

Yazma eser kütüphanelerinde rastladığımız fazîletnâme literatürüne ait eserler şu şekildedir:

1.1. Amasya Beyazıt Kütüphanesi

1.1.1. Beyazıt Bölümü

Fezail-i Kelime-i Tevhid: Eser kelime-i Tevhid'in faziletlerini konu etmektedir. Müellifine ve istinsahına dair bir bilgi bulunmayan eser, Türkçe ve 14 varaktır. (Demirbaş no: 1548/2)

---

[4] Ayrıca okçuluk sanatıyla doğrudan bağlantılı olan "kavsnâme" literatürünün var olduğunu burada belirtmek yerinde olacaktır. Türklerin ok atmadaki mahareti ile okçuluğun İslâm dîni tarafından da teşvik edilmesi sayesinde bu sanat dinsel bir kimliğe bürünmüştür. Konuyla ilgili çeşitli tercüme ve telif eserlerin var olduğu bilinmektedir. Bkz. Enes Azbay, "XVII. Yüzyıldan Bir Okçuluk Kitabı: Hâzâ Kitâb-ı Kavsnâme ve Okçuluk Terimleri", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Bahar (30), 2019, s.191-211.
Ancak biz taramamızı "fezâ'il" kelimesi ile daralttığımız için bu çalışmada sadece bu isimle kayda geçmiş eserlere yer verdik. Nitekim bu haliyle fezâ'il-i remyler kavsnâme literatürünün de bir parçasıdır.

1.2. Atıf Efendi Kütüphanesi

1.2.1. Atıf Efendi Bölümü

Fezaili-i Kurʾan ve Fezail-i Salat Bazı Menkulat: Kurʾan-ı Kerim'in ve namazın faziletlerinin anlatıldığı eserin müellifi meçhul olup müstensihi Hüseyin b. Süleyman'dır. Bir mecmua içerisinde 348-359 varak aralığında yer almaktadır. Talik hatla yazılmış olup dili Arapçadır. (Demirbaş no:01499-010)

Hüsn-i Hattın Fezaili: Nefeszâde, İbrahim b. Mustafa b. Nefes el-İstanbulî el-Hüseynî'ye ait Türkçe bir eserdir. Hat sanatının fazîletlerini konu etmektedir. Nesih hatla yazılmıştır. (Demirbaş no: 02853)

1.3. Beyazıt Kütüphanesi

1.3.1. Umumi bölümü

Fezail-i Kuds-i Şerif: Ahmed b. Hüseyin b. Ahmed tarafından telif edilmiştir. Türkçe, nesih hatla yazılmış 82 varaklık eser. (Demirbaş no: 5069)

Tarih ve Fezail-i Kuds-i şerif: Müellifi Hıfzı olarak kayda geçmiş, Türkçe 54 varaklık bir eser. Süleymaniye- Yazma Bağışlar bölümünde kayıtlı olan, Halil el-Vesnevi 'ye ait Kudüs tarihi ve Kudüs'ün Faziletleri/Hıfzı adlı eserin eser ismine ek "hıfzı" ibaresi, Beyazıt- Umumi'deki bu eserin, bir başka nüshası olduğunu düşündürtmektedir. (Demirbaş no: 5071)

1.3.2. Veliyyüddin Efendi Bölümü

Fezail-i Cihad: Nuh b. Mustafa Amasyalı tarafından telif edilmiştir. Dili Türkçedir. Toplam 466 varaktan oluşmaktadır. (Demirbaş no: 782)

el- Îzah fi Fezaili'r-Remy ve İlmi'r-Rimâye / Kitâbu Fezâili'r-Remy ve İlmi'r-Rimaye ve mâ Yeteallekahu bi-Âdâbiha ve's-Sâbiku fi'r-Remy: Ebu Abdullah Muhammed b. Yusuf el-Ahbari tarafından yazılmış olan eserin dili Arapçadır. Eser okçuluğun faziletlerini konu etmektedir. Nesih hatla yazılmış olup 101-190 varak aralığında yer almaktadır. (Demirbaş no: V3175/2)

1.4. Bursa İnebey Yazma Eser Kütüphanesi

2.4.1. Bursa İnebey Matbu Bölümü

Fezail-i Sıyam u Zekat: İbn-i Hazım Ferit tarafından telif edilen eserde oruç ve zekatın faziletleri anlatılmaktadır. Matbu olan eser r.1338'de İzmir Ahenk Matbaası'nda basılmıştır. Dili Türkçedir. Toplam 64 sayfadır. (Demirbaş no: 9634)

Fezail-i Ahlakiyye ve Kemalat-ı İnsaniye: Kemalpaşazâde Said Bey tarafından Türkçeye tercüme edilen eserde ahlakî konular ele alınmaktadır. Eser 1311 yılında İstanbul Ebuzziya Kütüphanesinde basılmıştır. Eser 127 sayfadır. (Demirbaş no:4576/5) Bu eser büyük bir

ihtimalle Jean Jacques Rousseau'ya ait "Fezâil-i Ahlakiyye ve Kemalât-ı İlmiyye"[5] adlı eserin Said Bey tarafından yapılan bir tercümesinin bir nüshasıdır.

1.4.2. Orhan Bey Cami Bölümü

Fezâil-i Remy: İbn Rûşen Muhammed el-Hatib'e ait eserde, geleneksel okçuluğun dînî ve manevi yönleri anlatılmaktadır. 38 varaktan müteşekkil eser nesih kırması hat ile yazılıdır. Katalogta şemseli, zencirekli, mıklepli ve meşin ciltli olarak kayıtlı eserin h.13. asırda telif edildiği yazılıdır. (Demirbaş no: 664) Dili Türkçe olan bu eser Recep Selman Doğru tarafından yayına hazırlanmıştır.[6]

1.4.3. Genel Bölümü

Fezail-i Evkat: Vakitlerin faziletlerinin anlatıldığı Türkçe, müellifi meçhul, 159 varaktan oluşan müstakil bir eserdir. Sırtı ve mıklebi meşin, mukavva ciltlidir. (Demirbaş no: 4982)

1.4.4. Haraççı Bölümü

Fezailü'ş-Şam: Müellifi meçhul Arapça bir eserdir. Nuri Hasan b. Abdürrezzak tarafından nesih hatla istinsah edilmiştir. İstinsah kaydında sadece X. asır yazılıdır. Şam şehri üzerine yazılan fazîletnâmelerden biri olan eser toplam 59 varaktır. (Demirbaş no: 1050)

1.4.5. Milli Bölümü

Fezailü'l-Cihad: Mahmud Abdülbâkî[7] b. Mehmed el-İstanbûlî'ye ait *Fezail-i Cihad*'ın bir nüshasıdır. (Bkz. Fatih ktp. no 3473) (Demirbaş no: 1718).

1.4.6. Ulucami Bölümü

Risale-i Fezail-i Salat: Namazın faziletleri hakkında yazılmış Türkçe, 5 varaktan oluşan bir risaledir. Sırtı meşin, mukavva ciltli bir mecmua içerisinde yer alan eserin istinsah tarihi 1192'dir. Nesih hatla yazılmıştır. (Demirbaş no: 3493/13)

---

[5] Çeşitli kütüphanelerde eserin bu isimle kayıtlı birçok nüshasına rastladık. Bkz. Süleymaniye Ktp. Rauf Yekta Kol. no.605 (Kostantiniyye, Matbaa-i Ebuzziya, 1311); Konya Yazma Eserler Bölge Ktp. no.BB24471/5 (İstanbul, h.1311).

[6] İbn Rûşen, **Fezâil-i Remy**, Haz: Recep Selman Doğru, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları,2020.

[7] Mahmud Abdülbâki, 16. yüzyılda yaşamış meşhur şâir Bâkî'nin asıl adıdır. Şâire ait bir de *Fezâ'il-i Mekke* kısa adıyla bilinen eser mevcuttur. Yurtiçi ve yurtdışında toplam 32 yazma nüshası tespit edilen eserin tam adı *el-İlâm bi-a'lâmi beledi'llâhi'l-haram tercümesi* olarak bilindiğinden "fezâ'il" ve "fazîlet" kelimeleri ile taramada karşımıza çıkmamıştır. Şehir tarihçiliği üzerine iki kıymetli eser telif eden şâir Bâkî'nin bu eseri üzerine doktora çalışması yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Halil Sercan Koşik, "Bâkî'nin El-İlâm bi-A'lâmi Beledi'llâhi'l-Haram Tercümesi (Fezâ'il-i Mekke): İnceleme-Tenkitli Metin"(Doktora Tezi), Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., Türk Dili ve Edebiyatı Programı, Manisa, 2017.

1.5. Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi

1.5.1. Hasan Paşa İl Halk Ktp. Bölümü

Manzume-i Fazilet-i Kurʾân: Bir mecmua içerisinde yer alan 5 varaklık bir manzumedir. Kurʾân'ın fazîletlerini konu eden manzume şemseli, zencirekli, mıklepli, siyah meşin cilt içerisinde harekeli nesih hatla yazılıdır. (Demirbaş no:4343/2)

Risâle-i Fezâʾil-i Salavati'n-Nebi: Salavatın faziletlerini konu eden eserin müellifine dair bilgi yoktur. Türkçe ve 13 varaktan müteşekkildir. Tâlik kırması ile yazılıdır. (Demirbaş no: 567/8)

1.6. Hacı Selim Ağa Kütüphanesi

1.6.1. Hüdayi Efendi Bölümü

Fezail-i Receb Şa'ban ve Ramazan: Recep, şaban ve ramazan aylarının faziletlerinin konu edildiği eserin dili Türkçedir. Müellifine dair bilgi bulunmayan eser, 144 sayfalık müstakil ve matbu bir eserdir. (Demirbaş no: 763)

Fezail-i Şam: Müellifi meçhul, Türkçe bir eserdir. Şâm şehrinin fazîletleri konu edilmiştir. Toplam 28 varaktır. Nesih hatla yazılmıştır. (Demirbaş no: 1162)

Fezail-i Tevhid: Üveys b. Mehmed el-Üskübî'ye ait eserin bir başka nüshasıdır. (Bkz. Süleymaniye Ktp, Ayasofya). Türkçe olan eser, Muhammed Cevri tarafından h.1073'te tâlik hatla istinsah edilmiştir. Toplam 29 varaktır. (Demirbaş no: 01213-002)

1.6.2. Kemankeş Hoca Emir Bölümü

Fazîlet-i İlm: Türkçe, 36 varaktan müteşekkil manzum bir eser. Müellifi ve telif tarihi meçhuldür. (Demirbaş no: 531)

Fezail-i Şâm: Şâm'ın faziletlerini konu etmektedir. Müellif ve istinsah bilgisi bulunmamaktadır. Türkçe, 21 varaklık, nesih hatla yazılmış bir eserdir. (Demirbaş no: 404)

1.7. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi

1.7.1. Raşid Efendi Bölümü

Fezâilü's-Sahabe: Müellifi Ebu'l-Kasım Ömer b. Ali ed-Deylemî'dir. Arapça 46 varaklık bir eserdir. Ancak katalog kaydında başının ve sonunun eksik olduğuna dair not düşülmüştür. Sahabîlerin fazîletlerini konu etmektedir. (Demirbaş no: 245/05)

1.8. Kayseri Kütüphanesi

Fezâilü'ş-Şuhur: Bolevî İsâ Efendi tarafından yazılan eserin dili Arapçadır. Telif tarihi 1127/1715'tir. Ayların faziletlerini konu eden eser toplam 255 varaktır. (Demirbaş no: 662)

1.9. Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü

Fezail-i Askeriyye: Dar-ı Şûra azalarından Mîrlivâ Mustafa Hami Paşa tarafından yazılan eser, matbu olup h.1290 yılında Cerîde-i Askeriye Matbaası'nda basılmıştır. Eserde askerlik vazifesinin fazîletleri anlatılmaktadır. Sırtı siyah meşin, mukavva ciltli eser toplam 183 sayfadır. (Demirbaş no: 17979)

Fezailü'l-Mücahidin: Osman Senâî tarafından yazılmıştır. Matbu olan bu eserin istinsah kaydında "Kütüphane-i İslâm, h.1320" yazılıdır. Askerlik vazifesini ve mücahitliğin fazîletlerini konu eden eser 76 sayfadan oluşmaktadır. (Demirbaş no: 10151)

Fezailü'l-Mecalis: Tâlik hatla yazılı 85 varaklık bir eserdir. Eserin dili Arapça olup mübarek ay, gün ve gecelerin faziletleri hakkında bilgiler vermektedir. Ciltsiz olan eserin çoğu bölümünde mürekkebin silik olduğu ve yazılarının okunamayacak durumda olduğu kayıtlıdır. (Demirbaş no: BY6813)

Fezail-i Mekke-i Mübarek: Mekke'nin faziletlerini konu eden Farsça bir eserdir. Bir mecmua içerisinde yer alan eser, 20 varak ve tâlik hatla yazılmıştır. (Demirbaş no: BY6406/2)

Fezailü'l-Kuran: Ebû Said el-Hâdimî el-Konevî tarafından telif edilen eser Arapçadır. Kur'ân-ı Kerîm'in faziletlerini konu etmektedir. Kahverengi tam meşin şirâzeli ciltli bir mecmua içerisinde yer alan eser, 15 varaktır. Nesih hatla yazılıdır. (Demirbaş no: BY1256/11)

Fezailü'l-Musabbaat: Dinî ve tasavvufî içeriğe sahip eserin dili Türkçedir. 206 varaklık, şemseli zencirekli kahverengi sahtiyan ciltli müstakil bir eser olup müellif ve müstensihi meçhuldür. Tâlik hat ile yazılmıştır. (Demirbaş no: BY2391/18)

Salavat-ı Şerife Getirmenin Dünyevi ve uhrevi Fezaili: Osman Ferid tarafından telif edilen eser, 13334-1340'da Evkaf-ı İslâmiiye Matbaası'nda basılmıştır. Toplam 16 sayfadır. (Demirbaş no: BB14594)

1.10. Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi

1.10.1. Yusuf Ağa Bölümü

Fezail-i Receb: Arapça ve nesih hat ile yazılmışı olan eserin katalog kaydında müellif ismi yer almamaktadır. Recep aynının faziletlerini konu eden eser 89-177 varak aralığında yer almaktadır. (Demirbaş no: YY00007279/2)

Risaletü'l-Fezaili Leyle-i Berât: Şihabüddin Ahmed b. Mahmud es-Sivâsî tarafından yazılmıştır. Berat gecesinin faziletlerinin anlatıldığı eser 3 varaktır ve nesih hatla yazılmıştır. Dili Arapçadır. Sonunda ise 14 sayfalık tefsir yer almaktadır. (Demirbaş no: YY7016/1)

1.11. Kütahya Vahid Paşa Kütüphanesi

1.11.1. Vahid Paşa Bölümü

Fezâil-i Tuhfe: Molla Hoca b. İsmail tarafından 1117 tarihinde istinsah edilen eser 33 varaktan oluşmaktadır. Müellifi meçhul, dili Arapçadır. Rika hat ile yazılmıştır. (Demirbaş no: 1886)

1.12. Manisa Kütüphanesi

1.12.1. Manisa İl Halk Kütüphanesi Bölümü

Fezâil-i Namaz: Namazın faziletlerinin anlatıldığı, Farsça 13 varaklık bir eserdir. (Demirbaş no: 1237/2)

1.13. Millet Kütüphanesi

1.13.1. Ali Emîrî- Arabî Bölümü

Fezâilü'l-Etrak: Ebû Osman Amr b. Bahr b. Mahbub el- Basrî el- Kinânî Câhız tarafından yazılmış, Türklerin faziletlerinin anlatıldığı Arapça bir eserdir. 36 varaktan müteşekkil olup h. 1324 yılında istinsah edildiği kayıtlıdır. (Demirbaş no: 04326/2)

1.13.2. Ali Emîrî- Müteferrik Bölümü

Nuhbetü'l-Fezail: Sadreddin Şükrü tarafından telif edilmiştir. Muhtevasında ahlâkî konular yer almaktadır. Dili Türkçe olup 60 varaktan oluşan müstakil bir eserdir. 1313/1896 tarihinde İstanbul'da istinsah edildiği kayıtlıdır. (Demirbaş no: 5084)

1.13.3. Ali Emîrî- Şeriyye Bölümü

***Fatiha'nın Fazîletine Dair Risale*:** Türkçe, 6 varaktan oluşan bir risale. Müellifi ve telif tarihi meçhul. (Demirbaş no: 905)

Makes-i Fazîlet: Muhammed Said tarafından 1319 yılında telif edilmiş, 66 varaktan oluşan Türkçe bir eser. (Demirbaş no: 646)

Ramazan Ayına Dair Bir Risale: Dili Türkçe, 22 varaklık, nesih ile yazılmış bir eser. Müellifi ve telif tarihi meçhul. (Demirbaş no: 45)

1.14. Milli Kütüphane

1.14.1. Adana İl Halk Kütüphanesi Bölümü

Fezâ'ilu Yevmi'l-İsneyn: Kahverengi meşin, şemseli ciltli bir mecmua içerisinde yer alan eser, Arapça 2 varaklık bir bölümdür. Pazartesi gününün fazîletlerini konu etmektedir. Müellifine ve istinsahına dair bilgi bulunmamaktadır. (Demirbaş no: 01 Hk 531/2)

1.14.2. Samsun İl Halk Kütüphanesi Bölümü

Fezâʾilu Fatımati'z-Zehra: Hz. Fatıma'nın faziletlerini konu eden eserin müellifi İbn el-Beyyi Muhammed b. Abdullah'tır. Arapça ve harekeli nesihle yazılı olan eser, çeharkuşe, sırtı ve sertabı kahverengi meşin, mıklepli mukavva ciltli bir mecmua içerisinde 20 varaklık bir bölümdür. Her sayfasında 21 satır bulunmaktadır. Eserin adı zahriyesinde " Menakıbu Fatıma Seyyideti Nisai li'l-Alemin" olarak yazılıdır. İstinsah tarihi 26 Rebiülahir 588 (1192)'dir. (Demirbaş no: 622184)

1.14.3. Yazmalar Bölümü

Fezail-i Salat: Türkçe, namazın fazîletlerinin anlatıldığı 47 varaklık bir eser. Harekeli nesih ile yazılıdır. İstinsah tarihi 1186'dır. Ciltsiz olup karton kağıt ile kaplıdır. (Demirbaş no: 06 Mil Yz A 8402/1)

Fezâil-i Sûre-i Fâtihâ: Fatiha'nın faziletlerini anlatan Türkçe bir eserdir. Telifine ve istinsahına dair bilgi bulunmamaktadır. Kahverengi deri cilt içerisinde yer alan eser nestâlik hatla yazılıdır. Yıldız filigranlı sayfalarında 25 satır bulunmaktadır. (Demirbaş no: 06 Mil Yz A 4078/2)

Fezail-i Şehr-i Muharrem: Bir mecmua içerisinde, muharrem ayının fazîletleri üzerine yazılmış 2 varaklık bir bölümdür. Dili Türkçe olup harekeli nesih ile yazılmıştır. (Demirbaş no: 06 Mil Yz A 5020/6)

Fezâʾilü'z-Zikr ve't-Tesbih: Türkçe ve müellifi meçhul olan eser Sancak Derviş Ali Tosyevî'nin tâlik hattıyla yazılmıştır. İstinsah tarihi 1060/1650'dir. 87 varaktan müteşekkil müstakil bir eserdir. Sırtı siyah meşin bir cildi vardır. Zikrin ve tesbihin fazîletlerini konu etmektedir. (Demirbaş no: 06 Mil Yz A 1207)

Risâle-i Fezâil-i Kurʾân: Kurʾân-ı Kerim'in faziletlerinin anlatıldığı Türkçe 10 varaktan müteşekkil bir eserdir. Müellifine ve istinsahına dair bilgi bulunmamaktadır. Harekeli nesihle yazılmıştır. (Demirbaş no: 06 Mil Yz A 6414)

1.15. Sivas Ziya Bey Kütüphanesi

1.15.1. Sivas Yazma Bölümü

Fezailü'l-Haremeyn: Katalog kaydında müellif isminde Hasan Basri yazmaktadır. Eser Mekke ve Medine'nin fazîletlerini konu etmektedir. Deri cilt içerisinde bulunan, nesih hat ile yazılmış olan eserin dili Türkçedir. (Demirbaş no: 298/2)

Fezail-i Leyle-i Mirac Kadir Berat: Müellifi İsmail b. Muhammed'dir. Mirac, Kadir ve Berat gecelerinin konu edildiği eser 195 varaklık, Arapça müstakil bir eserdir. (Demirbaş no: 4042)

1.16. Süleymaniye Kütüphanesi

1.16.1. Ayasofya Bölümü

Fezailü'l-Cihad: Muhyiddin b. İbrahim el-Kastamoni Hatipzade tarafından telif edilmiş, Arapça 52 varaktan oluşan bir eserdir. Nesih hatla yazılmış olup Ayasofya bölümünde kayıtlı 3 nüshası daha mevcuttur. (Demirbaş no: 1984)

Fezail-i Cihad: Müellifi meçhul, Türkçe bir eser. Nesih hatla yazılmış, toplam 345 varaktan müteşekkildir. Nüsha gayet okunaklı, cildi kahverengi, mıklepli ve üzerinde şemse mevcuttur. İstinsah tarihi 1063'tür.(Demirbaş no: 1986)

Fezail-i Kelime-i Tevhid: Türkçe, 42 varaklık bir eser. Üvey b. Muhammed el- Alaşehri el-Üskübi Veysi tarafından, 1050 yılında telif edilmiştir. Talik hatla yazılmıştır. (Demirbaş no: 3247)

Fezailü's-Süluk fi Fezaili'l- Müluk: Dili Farsça olan eserin müellifi meçhuldür. Toplam 235 varak, nesih hatla yazılmış, cildi bordo ve mıklebi kahverengidir. (Demirbaş no: 1995)

Fezailü'l-Enâm: Hüccetü'l-İslâm İmâm Gazzâlî tarafından yazılmış olan eser ahlâkî konuları ihtiva etmektedir. Dili Farsça olup Şeyh Muhammed el-Ya'kubî tarafından istinsah edilmiştir. Toplam 88 varaktır. (Demirbaş no: 04301)

1.16.2. Bağdatlı Vehbi Efendi Bölümü

Fezail-i Mekke: Hasan b. Ebi Said Yasar el-Basri Hasan Basri'ye ait, Arapça 9 varaklık bir risaledir. Nesih hatla yazılmış, telif tarihi meçhuldür. (Demirbaş no:01142-001)

1.16.3. Cârullah Efendi Bölümü

Fezailü'l-Cihad: Müellifi Carullah b. Veliyyüddin b. Mustafa b. Ali el- İstanbuli'dir. Arapça ve tâlik hatla yazılan eser toplamda 34 varaktır. Telif tarihi de bilinmeyen eserin her ne kadar hattı okunur bir şekilde olsa da bazı sayfaları krem rengi ve yıpranmıştır. Derkenarları okunaklı değildir. (Demirbaş no: 396)

1.16.4. Celal Ökten Bölümü

Fezailü'l-Kuran: İmadüddin İsmail b. Ömer b. Kesir ed-Dımeşki'ye ait Arapça bir eserdir. Katologda 58 varak olarak kayda geçilmiş ancak e- kitap erişimi yoktur. (Demirbaş no: 00724-001)

1.16.5. Çelebi Abdullah Bölümü

Fezâilü's-Salavât: Eserin dili Arapça olup 48 varaktan müteşekkildir. Nesih hatla yazılmıştır. Müellif, müstensih ve telif tarihine dair bilgi yoktur. (Demirbaş no: 00126-001)

1.16.6. Daru'l-Mesnevi Bölümü

Fezailü'ş-Şam: Ali b. Muhammed b. Safi b. Şüca er-Rabai'ye ait olan eser, Arapça ve nesih hat ile yazılmıştır. 22 varaktan müteşekkildir. (Demirbaş no: 00009-002)

1.16.7. Denizli Bölümü

Fezail-i Ramazan: Nureddin Ali b. Muhammed el-Maliki el-Mısri el-Uchuri'ye ait olan eser, Arapça ve nesih hat ile yazılmıştır. 90 varaktan müteşekkildir. (Demirbaş no: 00177-002)

1.16.8. Esad Efendi Bölümü

Menasikü'l-Hac ve Faziletü's-Salat ve's-Selam : Müellifi Osman b. Sadık'tır. 02861-005 numarasıyla kayılı 3 varaklık, nesih hatla yazılmış eser Türkçedir. Hac ibadetini ve salat ü selamın fazileti konu edilmiştir.

***Risâle fi fezaili'l-Cum'a*:** Müellifi meçhuldür. Mukavva üzerine kenarı, sırtı ve sertabı vişne çürüğü renginde, kapağı meşin kaplı ve mıklebi çehargûşe olan, toplam 291 varaklık bir mecmua içerisinde yedinci risâledir. 95-117 sayfa aralığındadır. Cuma gününün fazîletlerinin konu edildiği eserin dili Arapça olup nesih hatla yazılmıştır. (Demirbaş no: 00696-007) Bu eser, kaynak eser *Fezâ'il-i Cum'a*'nın üzerine yazılmış olduğu Arapça risâle gibi Ebû Hüreyre (ö.678)'nin rivâyet ettiği bir hadis metniyle başlamaktadır. Ancak bütününe bakıldığında aynı risâle olmadığı tespit edilmiştir.

Risale fi Fezail-i Vakti's-Seher: Müellifi meçhuldür. Bir mecmua içinde seher vaktinin fazîletleri üzerine yazılmış, 4 varaklık kısa bir bölümdür. Tâlik hatla yazılmıştır. (Demirbaş no: 03594-016)

1.16.9. Fatih Bölümü

Feza'ilü'l-A'mâli's-Sâlihât: Muhammed b. Murad el-Cerrah'ın sâlih amellerin fazîletlerini anlattığı eseridir. Dili Türkçe olup 342 varaklık müstakil bir eserdir. Nesih hat ile yazılmıştır. (Demirbaş no: 02758)

Fezailü'l-Cihad: Mahmud Abdülbaki b. Mehmed el- İstanbuli Bâkî'ye ait, Türkçe, 269 varaktan müteşekkil bir eser. Eser, nesih hatla yazılmış olup, kütüphane kayıtlarında birden fazla nüshası mevcuttur. Telif tarihi 1090.(Demirbaş no. 3473)

Fezail-i Beytü'l- Makdis: Müellifi meçhul olan eserin dili Türkçe ve 112 varaktan oluşmaktadır. Kudüs'ün fazîletleri anlatılmaktadır. Telif/istinsah tarihi de meçhuldür. (Demirbaş no: 04444-001)

Fezail-i Kuds: Naimî tarafından yazılmış, Kudüs'ün fazîletlerinin anlatıldığı manzum bir eser. Nesih hatla yazılmıştır. Türkçe ve 81 varaktır. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Tarafından basılmıştır.[8] (Demirbaş no: 4446)

Kitab-ı Faziletü'l-İlm: Katalog kaydında müellif adında İmam-ı Azam olduğu ve Türkçe olduğu kayıtlıdır. Tercüme olması muhtemeldir. 25 varaklık bir risale. Nesih hatla yazılmıştır. (Demirbaş no: 02917-002)

Terceme-i Ehâdîs-i Muhtelife Fi Fazîlet-i Mekk-i Mükerreme*:* Muhammed es-Sincârî'ye ait, nesih hatla yazılmış olan eser, 187 varaktan oluşmuş bir mesnevinin 147. sayfasından itibaren Mekke ile ilgili hadis-i şeriflerin tercüme ve şerhini ihtiva eden, Türkçe 39 varaklık bir bölümdür. (Demirbaş no: 04513-004)

1.16.10. Hacı Mahmud Efendi (Yahya Efendi Dergâhı) Bölümü

Tefsîr-i Fezail-i Besmele: Müellifi meçhuldür. Besmelenin faziletlerini konu eden eser Arapça olup matbudur. 1259 yılında İstanbul'da Matbaa-i Âmire'de basılmıştır. Toplam 180 sayfadır. (Demirbaş no: 01701-002)

Terceme-i Fazîleti'l- Mücâvere Fi Mekket el- Mükerreme: Dili Türkçe ve matbu olan eserin giriş kısmındaki şu ifadelerden anladığımız üzere;

> "Şeyh Hasan Basrî'nin müellefâtından Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere'de ...? fezâile mesûbâtını hâvi olan risâle-i şerîfenin tercemesi ile huccac zevî'l-ibtihâcın esnâ-i müsaferet-i hacc-ı şerîfe ...? tefhim ve ifade zımnında Miralay Mustafa Hâmi Bey'in ...? olup bu defa ...? bazı fevaid zımmmetmiş olduğu menâfi'l-huccâc nam risale-i latîfe ve Ahmed Tahir Efendi'nin nesk-i haccı beyan hakkında olan muhtasaru'l- menâsik nam risale-i müfidenin tab ve temsili Zıll-i Zalîl-i Rabbi Mennân es-Sultân ibn Sultân (Sultan Abdulaziz Han) efendimiz hazretlerinin ...? melûkânelerinde Matbaa-i Âmire'de Devletlü Ethem Paşa'nın nezaretiyle bin ikiyüz seksen senesi, aşr-ı evvel ramazanda hıtâm pezîr oldu."

Hasan b. el-Basrî'nin eserinin Mustafa Hâmi Paşa tarafından yazılmış tercümesi, Sultan Abdulaziz Han zamanında (h/r?1280) Matbaa-i Âmire'de basılmıştır. 40 varaktan oluşan eser; Mekke ve Medine yolculuklarının anlatıldığı, Hac vazifesinin nasıl yapılacağı, ibadetlerin sırası, mahalleri ve adabının konu edildiği bir risaledir. (Demirbaş no: 01987-001)

Terceme-i Fezail-i Müsebbear-ı Aşr: Katalog kaydında "mesebbear-ı aşr" şeklinde yazılan kelimede muhtemelen bir okuma hatası vardır. Yedi defa tekrar edilen on dua manasındaki "müsebbiat-ı aşr" olması muhtemeldir. Türkçe olan eser toplam 7 varaktır. Nesih hatla yazılmıştır. Müellif bilgisi bulunmamaktadır. (Demirbaş no: 00302)

---

[8] Naimî, **Fezâ'il-i Kuds**, Haz: Yasin Coşkun ve Menderes Velioğlu, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları,2017

Fezail: Ak Ali Efendi İzmitî tarafından telif edilmiştir. 136 varak, nesih hatla yazılmıştır. Telif tarihi 1090. (Demirbaş no: 1888)

Fezail-i Ahlak: Müellifi Rıfat (?)'tır. 1311 yılında telif edilmiş, Türkçe, 144 varaklık eserdir. Ahlakın fazîletlerini konu edilmiştir. (Demirbaş no: 1892)

Fezail-i Ahlakiyye ve Kemalat-ı İlmiyye: Müellifi Kemalpaşazade Mehmed Said'dir. Türkçe, 60 varaktan müteşekkildir. Telif tarihi 1299'dur. E-kitap görüntüsü matbudur. (Demirbaş no: 2061)

Fazîletnâme-i Hazret-i Ali: Hafızoğlu Derviş Muhammed tarafından 1313 yılında yazılmış, Türkçe, 188 varaktan müteşekkil müstakil ve manzum bir fazîletnâme örneği.

Yemînî mahlasıyla da tanınan müellifin fazîletname adlı eserinin bir başka nüshası Yazma Bağışlar bölümünde, *Faziletname-i Emir el-Müminin* ismiyle kayıtlıdır. (Demirbaş no: 3304)

Fazilet-i Fatiha: el-Kadisi Derviş Mehmed tarafından telif edilen eser, Türkçe ve 39 varaktan müteşekkildir. Telif tarihi bilinmemektedir. Nesih hatla yazılmıştır. (Demirbaş no: 1945)

Fezailü's-Salat bi'l-Cema'a: Mestcizâde Abdullah b. Ömer b. Osman er-Rumî'nin cemaatle namaz kılmanın faziletleri üzerine kaleme aldığı eserdir. 44 varaktan oluşan eserin dili Türkçedir. Tâlik hat ile yazılmıştır. (Demirbaş no: 1117)

Ramazan Gecelerindeki Namazların Faziletleri Hakkında Risale: Müellifi meçhul. 37 varaklık bir risaledir. Nesih hatla yazılmış olup telif tarihi de meçhuldür. (Demirbaş no:2188)

Risale fi Fezail-i Zikrillah: Abdullah b. Mustafa tarafından telif edilmiştir. Arapça, 43 varaktan müteşekkildir. Basılmış, matbu bir eser. Telif tarihi belirtilmemiştir. (Demirbaş no: 2388)

Fezail-i Amel Hakkında Bir Risale: Amellerin faziletlerinin konu edildiği risale Aşkî tarafından tercüme edilmiştir. Dili Türkçedir. Bir mecmua içerisinde yer alan risale toplam 44 varaktan müteşekkildir. (Demirbaş no: 02156/002)

1.16.11. Hamidiye Bölümü

Tercüme-i Fezâ'il-i Yevmü'l-Cum'a: Müellifi Muhammed b. Sadeddin'dir. Türkçe 208 varaklık eser harekeli nesihle yazılmıştır. Eser, Arapça bir risale üzerine yazılmış telif tercüme örneğidir. Eserin muhtevasını Cuma günü yapılan ibadetler üzerine vârid olmuş hadisler ve fıkhî yorumlar ile manzum bölümler oluşturmaktadır. (Demirbaş no:539)

1.16.12. Kadızâde Mehmed Efendi Bölümü

Fezail-i Şam-ı Safa-encam: Müellifi meçhul, Türkçe ve 19 varaktan müteşekkildir. Nesih hatla yazılmış ve telif tarihi bilinmemektedir. (Demirbaş no: 365)

Medine-i Tayyibe'nin Faziletleri*:* Sincârî Muhammed tarafından telif edilen eser, müstakil 00550-004 demirbaş numarasıyla kayıtlı mecmuanın içerisinde 15 varaktan oluşan bir

bölümdür. Katalog kaydında telif edildiği tarihe dair bir bilgi yoktur. Nesih hatla yazılmış olan eser, yıpranmış ve okunaklı değildir.

1.16.13. Kılıç Ali Paşa Bölümü

Fezâilu Mısr: Ebû Ömer Muhammed b. Yusuf b. Yakub el-Kindî el-Mısrî et-Tucîbî'ye ait Arapça bir eserdir. Eser'de Mısır'ın faziletleri konu edilmiştir. Bu yönüyle şehirler/bölgeler üzerine yazılan faziletnâmelere bir örnektir. Nesih hatla yazılmıştır. Toplam 21 varaktan oluşmaktadır. (Demirbaş no:756)

1.16.14. Laleli Bölümü

Fezail-i Cihaddan Bir Parça: Müellifi meçhul, Türkçe 60 varaktan müteşekkil bir eser. Süleymaniye Kütüphanesi kataloglarında bulunan, dili Tükçe olan *Fezail-i Cihad*'lardan birinin bir bölümü olabilir. Nesih hatla yazılmıştır. (Demirbaş no: 01608-001)

Fezailü'l-Evrad: Virdlerin faziletlerini konu eden eser, Arapça ve 167 varaktan müteşekkildir. Müellif ve müstensih kaydı bulunmamaktadır. (Demirbaş no: 01581)

Fezailü'ş-Şuhur: Ümmî Sinanzâde Hasan b. Mehmed el-Halveti tarafından 1088/1677'de telif edilmiştir. Ayların faziletlerinin konu edildiği eserin dili Arapça olup 117 varaktan müteşekkildir. Tâlik hatla yazılmıştır. (Demirbaş no: 01476)

1.16.15. Mehmed Nusret Giresuni Bölümü

Tezkirü'n-Nasin Fezailü'l-Yasin: Şeyh Mustafa b. es-Seyyid Abdullah tarafından yazılmıştır. Yasin Sûresi'nin faziletlerini konu eden eserin dili Türkçedir. Matbu olan eser 1287'de istinsah edilmiştir. Toplam 517 sayfadır. (Demirbaş no: 36)

1.16.16. Mehmed Zeki Pakalın Bölümü

Fezail-i Ebu Hanife: Müellifi meçhul, Türkçe 15 varaktan oluşan bir eser. Rika hat ile yazılmıştır. Kahverengi ciltli, şemseli ve mıklepli bir eserin içinde bir bölüm olarak kayda geçmiştir. Yazılar iç içe fakat okunaklı durumdadır. (Demirbaş no: 00078-007)

Fezail-i Şuhur: Katalogta Türkçe, 107 varaktan müteşekkil, telif tarihi 1300 olarak kayıtlıdır. Müellif bilgisi ve e-kitap yer almamaktadır. Eserin isminden anlaşıldığı kadarıyla ayların fazîleti konu edilmiştir. (Demirbaş no: 3638)

1.16.17. Mihrişah Sultan Bölümü

Fazilet-i Sıyam: Müellifi Süleyman b. Abdurrahman b. Salih el-İstanbuli'dir. Zahriyesinde yazılı olan;

> "Şifâ-yı Şerif mütercimi Hanif Efendi'nin Külliyatı, İstanbûlî Nahifî Süleyman b. Abdurrahman Efendi külliyâtı. Vefatı 1151. Ruhuna Fatiha"

ifadeden anlaşıldığı üzere Süleyman Nahifi'ye aittir. Orucun faziletlerinin anlatıldığı, 6 varaklık manzum bir eserdir. Tâlik hatla kaleme alınmıştır. Telif tarihi belli değildir. (Demirbaş no: 00399-007)

1.16.18. Nuri Arlasez Bölümü

Ayete'l-Kürsi'nin Tefsir ve Fezaili: Şeyhülislâm Ebû İshakzâde Mehmed Esad Efendi'ye ait olan eser, müstakil olmayıp bir mecmua içerisinde 13 varaklık bir bölümdür. Ayete'l-Kürsî'nin tefsiri ve faziletleri üzerine yazılmıştır. (Demirbaş no: 94-004)

Risale Fezaili Hazreti Îsa ve Muhammed (a.s): Hz. İsa ve Hz. Muhammed'in fazîletlerinin anlatıldığı, müellifi ve müstensihi meçhul, 6 varaklık bir eserdir. Dili Arapça olup tâlik hatla yazılmıştır. (Demirbaş no:181)

Tercüme-i Hali ve fazilet-i Şeyhu'l- ekber Muhyiddin Arabi: Bursalı Mehmed Tahir tarafından telif edilmiş, 47 varaklık Türkçe bir eser. Matbudur. (Demirbaş no. 349)

1.16.19. Nuruosmaniye Bölümü

Fezail-i Al-i Osman: Müellifi Şifai-Şaban b. Ahmed el-Ayaşi et-Tabib'dir. 164 varaktan müteşekkil bir eserdir. Nesih hatla yazılmıştır. Katalogta telif tarih bilgisi yoktur. (Demirbaş no:3404)

Risaletün fi Fezaili'l-Kuran: Müellifi meçhul, 5 varaklık bir risaledir. Nesih hatla yazılmıştır. Eser yıpranmış olup okunaklı değildir. (Demirbaş no: 0075-009)

Risale fi Fazileti Ebi Bekr Radıyallahu Anh: Mustafa Said b. Receb tarafından kaleme alınan risalenin dili Türkçe, varak sayısı 42'dir. Kahverengi renkte ve mıklepli bir cildi vardır. Eserdeki mukabele işaretlerinden hareketle başka bir nüshasının/nüshalarının var olduğu muhtemeldir. Tâlik hat ile yazılmıştır. Telif tarihi meçhuldür. (Demirbaş no: 1192)

1.16.20. Osman Hulusi Öztürkler Bölümü

Risâle fi Fazîlet-i Ayetel Kürsi: Türkçe, 3 varaklık bir risaledir. Müellifi meçhuldür. (Demirbaş no: 00227-012)

1.16.21. Ömer İşbilir Bölümü

Sabır ve Sabrın Fazileti Hakkında Bir Risale: Müellifi ve telif tarihi belli değildir. 11 varaklık bir risaledir. (Demirbaş no: 00092-003)

Risale fi Fezaili'l-İlmi ve Kıraati'l-Kurani ve Yevmi'l-Cum'ati: İlim, Kurʾân-ı Kerim'in kıraati ve cuma gününün fazîletlerinin konu edildiği eser müstakil olmayıp bir mecmua içinde kayıtlıdır. Toplam 10 varaktan oluşan eserin dili Arapça olup nestâlik hat ile kaleme alınmıştır. (Demirbaş no: 00116-003)

1.16.22. Özel Bölümü

Kitâb-ı Fazîlet-i İmam Ali kerremallahu vech: Hz. Ali'nin faziletlerinin konu edildiği 229 varaklık müstakil bir eserdir. Nesih hatla yazılmış olup müellifi ve telif tarihi meçhuldür. (Demirbaş no: 607)

1.16.23. Pertevniyal Valide Sultan Bölümü

Tefsir-i Ayete'l-Kürsi ve Fezaili: Müellifi (Şeyhülislâm) Mehmed Esad b. İsmail Efendi el-İstanbuli Ebu İshakzade'dir. Dili Türkçe ve tâlik hatla yazılmıştır. Telif tarihi 1175 olarak kayıtlıdır. Toplam 14 varaklık bir risaledir. Nuri Arlasez Koleksiyonundaki 94-004 numaralı eserin bir başka nüshasıdır. (Demirbaş no: 00096-005)

1.16.24. Pertev Paşa (Selimiye) Bölümü

Fezail-i Ebu Bekr: Müellifi Mustafa Said b. Receb'dir. Eserin dili Türkçe ve 46 varaktan müteşekkildir. Tâlik hat ile yazılmıştır. Telif tarihi kaydı yoktur. (Demirbaş no: 00283-M)

1.16.25. Sami Benli Bölümü

Fezailü'l-Kuran: Ebu Bekr Cafer b. Muhammed b. el-Hasan el-Firabî tarafından telif edilen eserin dili Arapçadır. Kurʾân-ı Kerim'in faziletlerini konu edilmektedir. Eser matbu olup 1989 yılında Riyad'da basılmıştır. (Demirbaş no: 0204)

1.16.26. Şehid Ali Paşa Bölümü

Fezail-i Salavât: Salavâtın faziletlerini konu eden eserin müellifi meçhuldür. Farsça ve tâlik hat ile yazılmıştır. Toplam 128 varaktır. (Demirbaş no: 01494)

1.16.27. Yazma Bağışlar Bölümü

Fezailü'ş-Şam: Rumi Mehmed b. Ahmed'in telif ettiği eser, 154 varaktan müteşekkil, Türkçe ve nesih hatla yazılmış olup mensurdur. Nüsha yıpranmış ve okunaklı değildir. (Demirbaş no : 217)

Fazîletnâme-i Emir el-Müʾminin: Yemini tarafından yazılmış, telif tarihi meçhul, 217 varaklık Türkçe eser. Nesih hatla yazılmıştır. (Demirbaş no: 5264)

Fezail-i Medine-i Münevver ve Beyti'l-Makdis: Müellifi Yemenî Muhammed'dir. 84 varaktan oluşmaktadır. Medine ve Kudüs şehirlerinin faziletleri konu edilmiştir. Eser Türkçe olup, nesih hatla yazılmıştır. Telif tarihi belli değildir. (Demirbaş no: 04193-002)

Feyz-i Fezail ve Nur-u Nevafil: Rusçuklu Osman beyzade Ali Efendi'ye ait, 39 varaklık bir eser. 1257 yılında telif edilmiş. Nesih hatla yazılmış, gayet okunaklı bir nüshadır. (Demirbaş no: 217)

Kudüs Tarihi ve Kudüs'ün Fazîletleri /Hıfzı : Halil el-Vesnevî tarafından, 1169 yılında yazılmıştır. 65 varaktan oluşan eserin nesih hatla yazıldığı kayıtlıysa da nüsha yıpranmış ve okunaklı değildir. (Demirbaş no: 5335)

Fezâil-i Ashab: Bir mecmua içerisinde yer alan eserin dili Türkçedir. Rika hat ile yazılmış olan eserin müellifi meçhuldür. Ashab-ı Kirâm'ın faziletlerini konu etmektedir. Yaklaşık 3 varaktan müteşekkildir. (Demirbaş no: 6692-007)

Tercüme-i Fezail-i Cihat: Mahmud Abdülbaki b. Mehmed el-İstanbûlî'nin *Fezâil-i Cihad*'ının bir başka nüshasıdır. Toplam 350 varak olup nesih hatla yazılmıştır. Dili Türkçedir. (Demirbaş no: 3865)

1.17. Topkapı Sarayı Kütüphanesi

1.17.1. Bağdat Köşkü Bölümü

Fezailü'l-Beyti'l-Haram ve Fezailü'l-Hacc: Beyt-i Haram'ın ve Hac ibadetinin fazîletlerini konu eden eserin müellifi meçhuldür. Nesih hat ile yazılmış 17 varaktan müteşekkil, müstakil bir eserdir. Müstensihi Akbay Alifi'dir. (Demirbaş no: 000090)

1.17.2. Revan Köşkü Bölümü

Fezail-i Şam: Müellifi Mehmed b. Kasım b. Hasan eş- Şehir es-Sevsenî'dir. Dili Türkçe olan eser, 153 varaktan müteşekkildir. Tâlik hatla yazılmıştır. Şam şehrinin fazîletlerini konu etmektedir. (Demirbaş no: 001476)

1.18. On-line Kütüphaneler

Fezâ'il-i Cum'a'nın muhtemel nüshaları üzerine yaptığımız taramada bazı kütüphanelerin kataloglarını online olarak inceleme fırsatı bulduk. Bu kütüphaneler şunlardır:

- İstanbul Araştırmaları Enstitüsü (https://katalog.iae.org.tr/yordambt/yordam.php)
- İ.Ü. Nadir Eserler Kütüphanesi (http://katalog.istanbul.edu.tr)
- Berlin Devlet Kütüphanesi /Yazma Eserler (http://orient-digital.staatsbibliothek-berlin.de/servlets/solr/select?q=%2BobjectType%3A%22islamhs%22+%2B%28allMeta%3Afezail+mymss_allmeta_diacr%3Afezail%29&fl=*&sort=mymss_ihsinvent+asc&rows=25&version=4.5&mask=search_form_islamhs_simple.xed)
- Michigan Üniversitesi Kütüphanesi (Guides BY SUBJECT - Research Guides at University of Michigan Library (umich.edu))
- TBMM Kütüphanesi (https://kutuphane.tbmm.gov.tr)
- Virtual Hill Museum & Manuscript Library (https://www.vhmml.org/readingRoom/)
- جستجوی کتاب های نسخه های خطی (aghabozorg.ir)

Yurtdışı kütüphane kataloglarında yukarıda tek tek bilgilerine yer verdiğimiz eserlerin muhtelif nüshaları dışında konu bakımından farklı bir eserin kayda geçtiğine rastlamadık. Söz konusu eserlerin dijital nüshalarına erişim noktasında genellikle sıkıntı olduğunu saptadık. Dolayısıyla yaptığımız bu çıkarım eserlerin künye bilgilerinden hareketledir.

Yukarıda belirttiğimiz sekiz kategoriye göre yazma eser kütüphanelerindeki fezâʾilleri şu şekilde de listeleyebiliriz:

Birinci Kategori:

Amasya Beyazıt Ktp, Beyazıt Böl., 1548/2.

Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi Böl., 1499/10

Bursa İnebey Ktp., Matbu Böl., 9634.

Bursa İnebey Ktp., Ulucami Böl.,3493/13

Çorum Hasan Paşa Ktp., İl Halk Ktp. Böl., 4343/2

Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdayi Efendi Böl., 1213/2

Konya Yazma Eser Bölge Müdürlüğü Ktp., BY1256/11

Manisa Ktp. İl Halk Ktp. Böl.,1237/2

Millet Ktp., Ali Emîrî- Şeriyye Böl., 905

Milli Ktp., Yazmalar Böl., 06 Mil Yz A 8402/1; 06 Mil Yz A 4078/2; 06 Mil Yz A 6414

Süleymaniye Ktp: Ayasofya Böl., 3247; Celal Ökten Böl., 724/1; Esad Efendi Böl., 2861/5; Hacı Mahmud Efendi, 1701/2, 194/5, 1117, 2188; Mehmet Nusret Giresuni Böl, 36; Mihrişah Sultan Böl., 393/7; Nuri Arlasez Böl., 94/4; Nuruosmaniye Böl., 75/9; Osman Hulusi Öztürkler Böl., 227/12; Pertevniyal Valide Sultan Böl., 96/5; Sami Benli Böl., 204

Topkapı Sarayı Ktp., Bağdat Köşkü Böl., 90.

İkinci Kategori:

Bursa İnebey Ktp., Matbu Böl., 4576/5

Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankeş Hoca Emir Böl., 531

Millet Ktp., Ali Emîrî- Müferrik Böl., 5084

Süleymaniye Ktp., Ayasofya Böl., 1995, 4301; Fatih Böl., 2758; Hacı Mahmud Efendi Böl., 1892, 2061,2156/2, 3304; Ömer İşbilir Böl., 92/3,116/3; Yazma Bağışlar, 217

Üçüncü kategori:

Kastamonu Yazma eser Ktp., Raşid Efendi Böl., 245/5

Milli Ktp., Samsun İl Halk Ktp. Böl., 622184

Süleymaniye Ktp., Mehmed Zeki Pakalın Böl., 78/7; Nuri Arlasez Böl., 181,349; Nuruosmaniye Böl., 1192; Özel Böl.,607; Pertev Paşa Böl., 283-M; Yazma Bağışlar Böl., 5264,6692/7

Dördüncü kategori:

Beyazıt Ktp., Umumi Böl., 5069,5071

Bursa İnebey Ktp., Hıraccı Böl., 1050

Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdayi Böl., 1162; Kemankeş Hoca Emir Böl., 404

Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü Ktp., BY6406/2

Sivas Ziya Paşa Ktp., Sivas Yazma Böl., 298/2

Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi Böl., 1142/1; Dâru'l-Mesnevi Böl., 9/2; Fatih Böl., 4444/1,4446,4513/4; Hacı Mahmud Efendi Böl., 1987/1; Kadızâde Mehmed Efendi Böl., 365, 550/4; Kılıç Ali Paşa Böl., 756; Yazma Bağışlar Böl., 217,4193/2,5335

Topkapı Sarayı Ktp., Bağdat Köşkü Böl., 90; Revan Köşkü 1476

Beşinci kategori:

Bursa İnebey Ktp., Genel Böl., 4982

Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdayi Efendi, 763

Kayseri Ktp.,662

Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, BY6813

Konya Yusuf Ağa Ktp., Yusuf ağa böl., YY00007279/2, YY7016/1

Millet Ktp., Ali Emîrî- Şeriyye Böl., 45

Milli Ktp., Adana İl Halk Ktp. Böl., 01 Hk 531/2; Yazmalar Böl., 06 Mil Yz A 5020/6

Sivas Ziya Bey Ktp., Sivas Yazma Böl., 4042

Süleymaniye Ktp., Denizli Böl., 177/2; Esad Efendi Böl., 3594/16, 697/7; Hacı Mahmud Efendi Böl., 2188; Hamidiye Böl., 539; Laleli Böl.,1476; Mehmed Zeki Pakalın Böl., 3638; Ömer İşbilir Böl., 116/3

Altıncı kategori:

Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, BY2391/18, BB144594

Milli Ktp., Yazmalar Böl., 06 Mil Yz A 1207

Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah Böl., 126/1; Hacı Mahmud Efendi Böl., 302, 2388; Laleli Böl., 1581; Şehid Ali Paşa Böl.,1494.

Yedinci Kategori:

Atıf Efendi Ktp., Atıf Efendi Böl., 2853

Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Böl., V3175/2

Bursa İnebey Ktp., Orhan Bey Camii Böl., 664

Sekizinci kategori:

Beyazıt Ktp., Veliyyüddin Efendi Böl., 782

Bursa İnebey Ktp., Milli Böl., 1718

Konya Yazma eserler Bölge müdürlüğü, 10151, 17979

Süleymaniye Ktp., Ayasofya Böl., 1984,1986; Cârullah Efendi Böl., 396; Fatih Böl., 3473; Laleli Böl., 1608/1; Yazma Bağışlar Böl., 3865

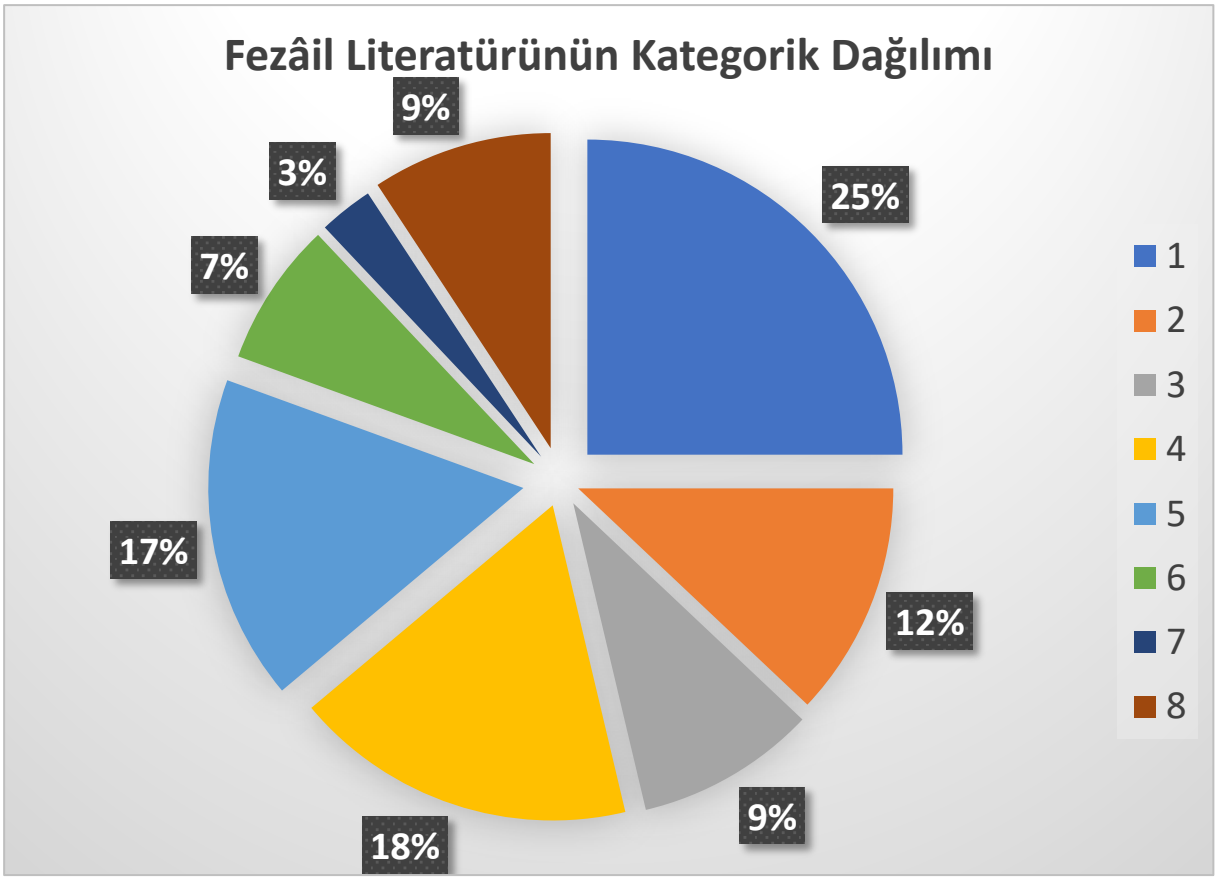

Grafik 2.1: Fezâ'il literatürünün kategorilere göre yüzdesel dağılımı.

Grafikte görüldüğü üzere birinci kategoride telif edilen eser sayısının yüzdesel oranı daha yüksektir. Bu veriye göre daha çok dînî kaynaklar ve ibadetler üzerine fazîletnâme yazıldığı çıkarımını yapmak mümkündür. Birinci kategoriyi dördüncü ve beşinci kategoriler izlemektedir.

Üçüncü kategoride en sık rastladığımız Hz. Ali'nin faziletlerini konu eden eserlerdir. Özellikle Dervişoğlu Muhammed Yemînî tarafından yazılan eserin oldukça fazla nüshası

bulunmaktadır. Söz konusu bu esere ve Hz. Ali ile ilgili diğer eserlere teveccüh gösterilmesinde cenknâme geleneğinin de etkili olduğu söylenebilir.

Şehir tarihçiliği sahası olarak da isimlendirebileceğimiz dördüncü kategori ile ilgili belirtilmesi gereken önemli bir husus da Mekke ve Kudüs üzerine yazılmış eserlerin oldukça fazla çoğaltılmış olmasıdır. Yani eser sayısı çeşitlilik arz etmese de her bir eser gerek yurtiçi gerekse yurtdışında mevcut nüshalarıyla müstakil bir çalışma konusu teşkil etmektedir.

Fezâʾil-i Cumʿa'nın da dahil olduğu beşinci kategoride daha çok, halk arasında üç aylar olarak anılan hicri recep, şaban ve ramazan ayları üzerine yazılan eserler dikkati çekmektedir. Söz konusu bu eserlerin müstakil veya kitap bölümü olarak telif edildiği görülmektedir.

Burada ayrıca belirtmekte fayda gördüğümüz bir konu da şudur. Derlediğimiz eserler hakkında yaptığımız bu tasniften çok sonra M. Yaşar Kandemir tarafından yapılmış bir tasnif karşımıza çıkmıştır. Ancak bu tasnif;

- Amellerin
- Vakitlerin
- Şahısların
- Şehir ve ülkelerin
- Milletlerin

fazîletleri ile sınırlı olup bizim tasnifimiz kapsamına giren pek çok eseri barındırmamaktadır.[9] Bu yönüyle tasnifimiz özgünlüğünü korumaktadır.

Ayrıca Türkiye'de birden fazla nüshası dikkatimizi çeken, Câhız tarafından telif edilmiş *Fezâʾilü'l-Etrak* adlı Arapça eserin yurtdışı kütüphanelerinde de muhtelif nüshalarının bulunduğunu burada belirtmekte fayda var. Eser konusu bakımından tek olması sebebiyle burada herhangi bir kategori içerisinde değerlendirilmemiştir.

[9] M. Yaşar Kandemir, "Fezâil", **DİA**, İstanbul, 1995, C.12, s. 529-531.

İKİNCİ BÖLÜM
ŞEYHÜLİSLÂM ES‘AD MEHMED EFENDİ VE FEZÂʾİL-İ CUM‘A

2.1. Şeyhülislâm Es‘ad Mehmed Efendi

2.1.1. Hayatı

Es‘ad Mehmed Efendi, kendisi gibi şeyhülislâm olan Hoca Sadeddin Efendi (ö. 1008/1599)[10]’nin küçük oğludur. 10 Muharrem 978 (14 Haziran 1570) perşembe akşamı İstanbul’da doğmuştur.[11]

Adının *Es‘ad*, *Mehmed Es‘ad* veya *Es‘ad Mehmed Efendi* olması muhtemeldir. İsmi bazı kaynaklarda sadece Es‘ad[12] olarak kayda geçmişse de asıl adının Mehmet olduğu[13] bilinmektedir. Bu sebeple Mehmet Es‘ad[14], Es‘ad Mehmet[15] Efendi ya da Es‘ad (Muhammed) Efendi[16] ismiyle kayıtlara geçmiş ve bir belirsizlik söz konusu olmuştur. Kanaatimizce bu farklılık, Es‘ad Efendi’nin kendisi gibi şeyhülislâmlık makamında bulunmuş ağabeyi Hocazâde Mehmed Efendi (ö. 1024/1616) ile karıştırılması ihtimalinin ortadan kaldırılması içindir.[17]

Es‘ad Efendi, ilimle iştigal eden, padişaha ve saraya yakınlığıyla meşhur bir aileye mensuptur. Babası, Yavuz Sultan Selim’in nedîmi Hasan Can’ın oğlu, Mehmed Sadeddin Efendi’dir. 1536 yılında İstanbul’da doğmuştur.[18] Sultan III. Murad (1574-1595)’ın muallimi

---

[10] M. Münir Aktepe, “Esad Efendi”, **İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1964, C. 4, s.358.

[11] Nev‘izâde Atâyî**, Hadâʾiku’l-Hakâʾik fî Tekmileti’ş-Şakâʾik** Nev ‘izâde Atâyi’nin Şakâʾik Zeyli (İnceleme-Metin), Haz: Suat Donuk 1. bs. İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017, C.2, s.1705.

[12] Atâyî, **a.g.e**, C.II, s.1705;
Peçevî İbrahim Efendi, **Peçevi Tarihi**, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, C.2, s.333;
Seyyid Rızâ, **Tezkire-i Rızâ**, Dersaadet, İkdam Matbaası, 1316, s. 10;
Kâtip Çelebi, Fezleke, Haz: Zeynep Aycibin, İstanbul, Çamlıca, 2016, C.2, s.622;
Nâimâ Mustafa Efendi, **Târih-i Nâimâ**, Haz: Mehmet İşpirli, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007, C. 2, s.424;
M. Münir Aktepe, “Esad Efendi, Hocazâde”, **DİA**, İstanbul, 1995, C.11, s. 340.

[13] Hasan Aksoy, “Esad Efendi”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, İstanbul, Dergâh Yayınları,1979, C.3, s.85.

[14] **İlmiye Salnamesi**, Haz: Seyit Ali Kahraman, Ahmet Nezih Galitekin ve Cevdet Dadaş, İstanbul, İşaret Yayınları, 1998, s.360;
Ali Fuat Bilkan ve Yusuf Çetindağ, **Şeyhülislâm Şâirler**, Ankara, Hece Yayınları, 2006, s.81.

[15] Kevser Torun, “Es‘ad Mehmed efendi’nin Hayatı-Eserleri ve Gülistân-ı Şemâil’i” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve sanatları A.B.D., İstanbul, 2002;
Mehmet Özdemir, “Türk Edebiyatında Gülistân Tercümeleri ve 17. Yüzyıl Yazarlarından Es‘ad Mehmed Efendi’nin Gül-i Handân (Terceme-i Gülistân)’ı” (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D. Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara, 2011.

[16] Aktepe, “Es‘ad Efendi”, **İA**, C.4, s.358.

[17] Müellifin ismi tezin başlığında bu sebeple “Şeyhülislâm Hocazâde Es‘ad Mehmed Efendi’nin Fezâʾil-i Cum‘â Adlı Eseri (İnceleme-Metin) olarak yazılmıştır. Tezin bundan sonraki bölümlerinde kısaca Es‘ad Efendi olarak değinilecektir.

[18] Bilkan ve Çetindağ, **a.g.e**., s.77.

olup padişah hâcesi ünvanını almıştır. III. Murad'ın vefatının ardından Sultan III. Mehmed tarafından şeyhülislâmlığa tayin edilmiştir.1597-1599 yılları arasında meşihat makamında bulunan Hoca Sadeddin Efendi, âlim, şâir, tarihçi ve siyâsi kişiliğiyle ön plana çıkmış bir devlet adamıdır. 1599 yılında, Ayasofya'da namaz kılacağı sırada vefat etmiştir. Eyüp Sultan'da medfundur. Bilinen meşhur eserleri şöyledir: *Sadru'ş-Şerî'a Hâşiyesi*, *Târih-i Temîmi Tarifi*,[19] *Tâcü't-Tevârih*, *Mir'âtü'l-Edvâr ve Mirkâtü'l-Ahbâr* tercümesi (Lârî'ye ait Farsça dünya tarihi), *Kuşeyrî Risâlesi* tercümesi, *Behçetü'l-Esrâr* tercümesi,[20] Ûşî'ye ait *el-Emâlî* isimli akâid eserinin tercümesi.[21]

Ağabeyi Hocazâde Şerif Mehmed Efendi (ö. 1024/1615)'dir. 1568 yılında Bursa'da doğmuştur. Babası Sadeddin Efendi sayesinde genç yaşta önemli makamlara getirilmiştir. Sırasıyla İsmihan, Sahn-ı Semân, Süleymaniye medreselerinde müderrislik yapmıştır. Ardından Mekke kadılığı, İstanbul kadılığı, Anadolu kazaskerliği ve Rumeli kazaskerliği görevlerinde bulunmuştur. 1599 yılında şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. Ayrı ayrı III. Selim ve I. Ahmed dönemlerinde olmak üzere toplam sekiz sene on bir ay beş gün meşihat makamında bulunmuştur. 1615 yılındaki veba salgınında vefat etmiştir.[22] Eserleri: *Letâ'if-i Kemâl Mecmuası, Hulâsatü't-Tebyîn fî Tefsîr-i Sûre-i Yâsîn*.[23] Ayrıca babasına ait *Tâcü't-Tevârih* adlı esere *İbtihâcü't-Tevârih* isimli, Kânunî Sultan Süleyman devrini ihtiva eden bir zeyl yazmış ancak tamamlayamamıştır. Oldukça iyi bir eğitim alan Mehmed Efendi'nin ilmî şahsiyetinin yanında kardeşi Es'ad Efendi gibi Arapça ve Farsçaya hakim olduğu, şiir ve nesirlerinin de var olduğu bilinmektedir:[24]

"Server-i ferhunde-fer deryâ-dil ü vâlâ-güher
Dâniş-efrûzî-i her dânende-i nîkû-siyer

Efzâl-i halk-ı cihân hem-nâm-ı fahr-ı kâinât
Müftî-i devr-i zamân allâme-i âlî-nazar

Dergeh-i devlet-penâhı menzil-i ikbâl ü câh
Âsitân-ı bârgâhı mecma'-i ehl-i hüner

Zühre gibi meclis-i 'ayşında bin destan-serâ
Dergeh-i kadrinde cevzâ gibi yüz sâhib-hüner

Ol ki kadri câmiinde mihr-i top âyîneden
Şa'şa'a olmuşdurur gûyâ ana zincîr-i zer

---

19 **İlmiye Sâlnâmesi**, s.345-346.
20 Bilkan ve Çetindağ, **a.g.e**., s.78.
21 Şerafettin Turan, "Hoca Sadeddin Efendi", **DİA**, Ankara, 1998, C.18, s. 196-198.
22 **İlmiye Sâlnâmesi**, s.353.
23 Bilkan ve Çetindağ, **a.g.e**., s.79-80.
24 Mehmet İşpirli, "Hocazâde Mehmed Efendi", **DİA**, Ankara, 2003, C.28. s.452-453.

Saydgâh-ı kadr ü câhında gazâl-i hâverî
Şa'şa'ayla her taraf oklı şikârıdır kemer

Bulsa tedbîri eger kim rây-ı Hindûstân-şeb
Şâh-ı hâver bulamazdı mülküne anın zafer."[25]

Veba salgınında vefât eden ağabeyinin ardından meşihat makamına getirilen Hocazâde Es'ad Efendi'nin eğitim hayatı ve ifâ ettiği görevler aşağıdaki gibidir.

İlk eğitimini babasından alan Es'ad Efendi, Molla Tevfik Gîlânî gibi dönemin önde gelen isimlerinden dersler almıştır.[26] Henüz 18 yaşında[27] iken 996/1587 yılının Recep ayında selefi Kemal Efendi yerine getirilerek haseki rütbesi almıştır. 998/1589 Rebiü'lâhir'inde babası Hoca Sadeddin Efendi'nin de müderrisi olduğu Sahn-ı Semân Medresesi müderrisliğine getirilmiştir. Bir yıl sonra ise ağabeyi Mehmed Efendi yerine Sultan Selim Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir. Ardından 1000/1591 Zilhicce'sinde Süleymâniye müderrisliğine[28] getirilmiş, 1001/1592 Şevval'inde Osman Efendi yerine Süleymâniye Daru'l-Hadîsi'ne tayin edilmiştir. Es'ad Efendi bu hızlı yükselişi sayesinde 1004/1595 yılında Edirne kadısı olarak tayin edilmiş;[29] aynı yıl Anadolu Sadareti rütbesi almıştır.[30]

Anadolu Sadareti'nin ardından 1008/1599'da tekrar İstanbul'a dönmüş iki yıl İstanbul kadılığı yaptıktan sonra 1010/1601'de Anadolu kazaskeri olmuşsa da ağabeyinin şeyhülislâmlık görevinden ayrılması nedeniyle[31] 1012/1603 yılında azledilmiştir. 1604 yılında Rumeli kazaskeri olmuştur. Ancak bir yıl sonra bu görevinden kendi isteği ile ayrılmıştır. Bir müddet devlet işlerinden uzak kaldıktan sonra 1015/1606'da tekrar Rumeli kazaskerliğine getirilen Es'ad Efendi 1017/1608'de yeniden uzlete çekilmiştir.[32] Es'ad Efendi'nin uzlete çekildiği bu yıllarda ne yaptığı, hangi şehirde ve hangi görevlerde bulunduğuna dair kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır.

1024/1615 yılında Hac vazifesi için Hicaz'a gitmiştir. Dönüş yolundayken Karaman[33], Eskişehir[34] veya Akşehir'de[35] ağabeyi Şeyhülislâm Mehmed Efendi'nin vefâtı (5

---

25 Bilkan ve Çetindağ, **a.g.e**, s.80.
26 Aksoy, "Esad Efendi", **TDEA**, C.3, s.84.
27 **İlmiye Sâlnâmesi**,s. 360.
28 Atâyi, **a.g.e**., C.2, s. 1705.
29 **İlmiye Sâlnâmesi**, s.360.
30 Atâyî**, a.g.e**., C.2, s.1705.
31 Aktepe, "Es'ad Efendi, Hocazâde", **DİA**,C.11,s. 340-341.
32 **İlmiye Sâlnâmesi**, s.361.
33 Nâimâ, **a.g.e.**, C.2.s.424.
34 Torun, **a.g.e**., s.2.
35 Sadeddin Nüzhet Ergun, **Türk Şairleri**, İstanbul, b.y, 1936, C.3, s.1320.

Cemaziyelâhir/ 2 Temmuz1615[36]) ve onun yerine meşihat makamına tayin edildiği haberi kendisine ulaşmıştır. Böylelikle babası ve ağabeyinden sonra, Osmanlı devletinin yirmi yedinci şeyhülislâmı olmuştur.[37]

Sultan I. Ahmed (1603-1617) döneminde ilk defa şeyhülislâm olan Es'ad Efendi bu görevinde yedi yıl kadar kalmıştır. Oldukça hareketli geçen görev süresinde padişah dört defa değişmiştir. I. Ahmed'in vefatından sonra kardeşi I. Mustafa (ö.1639)'nın tahta geçişinde önemli rol oynayan Es'ad Efendi'nin bu sebeple Genç Osman (II. Osman) (1618-1622) ile arası açılmıştır. Bu hadise sebebiyle Genç Osman'ın cülusuyla birlikte yetkileri elinden alınmış, sadece fetva işleriyle ilgilenmiştir. Uzun yıllar devlet işlerinde etkili olan Es'ad Efendi Genç Osman'ın, âdet olanın aksine kızı Âkile Hanım'a talip olmasına engel olamamış, pek rızası olmasa da evliliklerine müsaade etmiştir. Aralarındaki soğukluk, kurulan akrabalık ilişkisiyle dahi giderilememiştir. Fetva makamında bulunan Es'ad Efendi'nin Genç Osman'ın talebini yerine getirmeyip Şehzâde Mehmed'in katline cevaz vermemesi de bu ayrılığı perçinlemiştir[38]

Kaynaklarda, Es'ad Efendi'nin damadı Genç Osman'ın gönlünü almak için -âdet olanın aksine- bir şeyhülislâm olarak sefere çıktığı da kayıtlıdır. Bu sefer, Revan seferi (1030)[39] veya Leh seferidir[40].

Es'ad Efendi, Genç Osman öldürülmeden önce bazı nasihatlerde bulunmuş, dikkate alınmadığı için tekrar uzlete çekilmiştir.[41] Bu uzletin esas nedeni 1622'de Genç Osman'ın isyancılar tarafından katlini engelleyemeyip cenaze namazını kıldırmaktan imtina etmesi ve dolaylı olarak istifa etmiş olmasıdır.

Bir yıl süren uzletin ardından IV. Murad döneminde, 1032/1623'te tekrar meşihat makamına getirilmişse de ömrü vefa etmemiş, 14 Şaban 1034/ 22 Mayıs 1625 tarihinde meşihat makamındaki görevi devam ederken vefat etmiştir. [42] Es'ad Efendi toplam sekiz sene altı ay meşihat makamında bulunmuştur. Kabri Eyüp Sultan'da babası ve ağabeyinin yanındadır.[43]

Es'ad Efendi'nin vefâtına düşülen tarih şu şekildedir:

"Eyle Es'ad Efendi cennet-i Adn'i mekân"[44]

---

36 Aktepe, "Es'ad Efendi, Hocazâde", **DİA**, C.11,s. 340-341.
37 Bilkan ve Çetindağ, **a.g.e**., s.80
38 Aktepe, "Es 'ad Efendi, Hocazâde", **DİA**, C.3, s.341.
39 **İlmiye Sâlnâmesi**, s.361.
40 Ergun, **a.g.e.**, C.3,s.1320.
41 **İlmiye Sâlnâmesi**, s. 361.
42 Aktepe, "Es 'ad Efendi, Hocazâde", **DİA**, C.3, s.341
43 **İlmiye Sâlnâmesi**, s. 361.
44 Ergun, **a.g.e.**, s.1320.

2.1.2. Şahsiyeti

Kaynaklarda Es‘ad Efendi’nin; İstanbul ulemâsının göz bebeği, kıskanılacak derecede zeki, âlim, fâzıl, güler yüzlü, yeri geldiğinde nükteli konuşan, şakacı[45], âdil, gayet cömert[46] ve fukarayı gözeten, güzel ahlaklı, takva sahibi biri olduğu kayıtlıdır.[47]

Şakâ’ik Zeyli’nde özellikleri belirtilirken, Hac vazifesini edâ etmiş olmasına, önceden meşihat makamında bulunmuş biri olarak adet olanın aksine gazâ niyetiyle Genç Osman’la beraber Lehistan Seferi’ne çıkmasına, akrabalık vesilesiyle hanedâna mensubiyetine, ayrıca kendisinin Aziz Mahmud Hüdâyî’ye intisâbına ve onun övgüsüne mazhar olduğuna da değinilmiştir. Öyle ki Aziz Mahmut Hüdâyî kendisi için bir beyit nazmetmiştir[48]:

“Mecma‘u’l-baḥreyn-i ‘ilm ü ma‘rifetdür meşrebüñ
Anda Ḫızr-ı ḥâl ü Mûsā-yı şerī‘at hem-nişīn”

Kaynaklarda Es‘ad Efendi’nin âlim şahsiyetinin yanında edebî yönüne de değinilmiştir. Kendisi üç ayrı dilde şiir yazacak kadar mahirdir. *Türk Şairleri*’nde Riyâzî’den bir alıntıya yer verilmiş;

> *“Hakka ki ol çâbüksüvâr-ı meydân-ı ilm ü irfân her fazîlete mazhar ve her marifetten behrever olub arsa-i nazm-ı Fârisî’nin fâris-i hünermendi ve lisân-ı Tâzîde İmrülkays kendi kendidir.”*[49]

Farsça şiir söylemede yetkin olduğu söylenmiş, Arapça şiirleriyle ise adeta İmrülkays (ö.540?)’a benzetilmiştir. Ayrıca Türkçe şiir söylediği de belirtilmiştir. Es‘ad Efendi’nin Farsçadaki yetkinliğini görmek amacıyla Hac vazifesini edâ ettiği sırada Medine’de, Hz. Peygamber’in kabrini ziyaret ettiği vakit kaleme aldığı Farsça rubâisini burada belirtmek isabetli olacaktır:

“İnṣāf bedeh ey felek-i mīnā fām
Zīn her dü küdām ḫûbter kerd ḫırām
Ḫurşīd-i cihāngerd tu ez maṭla‘-i ṣubḥ
Yā māh-ı cihāngīr-i men ez cānib-i şām”[50]

Tercümesi:

İnsâf et ey mine renkli gökyüzü
İkisinden hangisi daha güzel salındı

---

45 Nâimâ, **a.g.e**., C.2,s. 424.
46 **İlmiye Sâlnâmesi**, s.361.
47 Atâyî, **a.g.e**., C.2., s.1708.
48 Atâyî, **a.g.e**., C2. s.1707.
49 Ergun, **a.g.e**, C.3,s.1320.
50 Atâyî, **a.g.e**., C.2, s. 1706.

Senin sabahın doğduğu yerden dünyayı dolaşan güneşin mi
Yoksa benim akşamdan dünyayı tutan ayım mı?

Kaynaklarda Es‘ad Efendi’ye nispet edilen Türkçe şiirlere bakıldığında, üslubuna Arapça ve Farsça’nın hâkim olduğu görülmektedir:

“*Mâdâm gamze mest-i kadeh-nûş-ı fitnedür*
Müjgân-ı çeşm-i yâr hem-âgûş-ı fitnedür

Sahbâ-perest-i ‘işve degül şâhid-i nigâh
Mest-i mey-i kirişme vü sarhoş-ı fitnedür

Eyler mezâd kâle-i âşûb-ı hüsnini
Dallâl-i gamze emti‘a-ber-dûş-ı fitnedür

Hûnî nigâh-ı dilbere kan itdiren müdâm
Hem keyf-i câm-ı bâde-i pür-hoş-ı fitnedür

Mümkün mi Es‘ad olmaya âteş-zen-i salâh
Çarh-ı sitem-fürûş şerer-pûş-ı fitnedür”[51]

Son olarak, Es‘ad Efendi’nin şiirlerindeki üslubu hakkında fikir vermesi açısından Sultan I. Ahmed’in on katlı çelik levhayı tek bir okla delmesine düştüğü tarihi burada vermekle yetinelim:

“Dâver-i devrün ola ‘ömri dırâz
Saht ola devletinün bünyâdı

Yine bir özge hüner gösterdi
Zûr-ı bâzû-yı zafer mu‘tâdı

Darbet-i tîr-i cihân-gîri ile
Oldı kavvâsların üstâdı

Geçdi üstâdları on tabaka

[51] Rızâ, **a.g.e.**, s.11.

Rüstemün kaldı hemân bir adı

Oldı târih ana bu beyt tamâm
Es'ad'a râst gelüp a'dâdı

Yine atup okı Sultân Ahmed
Deldi on âyîne-i pûllâdı"[52]

2.1.3. Eserleri

2.1.3.1. Türkçe Divan

Kaynaklarda Es'ad Efendi'ye ait Türkçe bir divânın var olduğu kayıtlıdır.[53] Ancak her ne kadar bir divan oluşturacak kadar çok sayıda Türkçe şiirinin var olduğuna[54] işaret edilse de günümüze ulaşmış bir divanına rastlanılmamıştır. Sadeddin Nüzhet Ergun, divana rastlamadığı gibi var olduğunu dahi işitmediğini belirtmiştir. Ona göre söz konusu Türkçe şiirlerin Es'ad Efendi'ye nispeti bile şüphelidir. Ergun, mecmualarda Es'ad Efendi olarak kayıtlı ismin aslında Selânikli Es'ad olduğu kanaatindedir. Bununla birlikte Riyazi ve Kafzâde Faizi'nin tezkirelerinde Şeyhülislâm Es'ad Efendi'ye ait Türkçe beyitlerin varlığına işaret etmiştir.[55]

2.1.3.2. Farsça Divan

Es'ad Efendi'nin biyografik bilgilerinin yer aldığı bazı ansiklopedi maddelerinde kendisine ait Farsça bir divanın varlığından söz edilmektedir. Bu bilginin kaynağı olarak da Bağdatlı İsmail Paşa'ya ait *Keşfü'z-Zünûn Zeyli* gösterilmektedir.[56] Eser günümüze ulaşmamıştır. Fakat bazı kaynaklarda Türkçe divanda olduğu gibi bu eserin de Selânikli Es'ad Efendi'ye nispet edildiği ve bir karışıklığa işaret edildiği görülmektedir.[57]

2.1.3.3. Gül-i Handân

Sa'dî-i Şirâzî (ö.691/1292)'ye ait *Gülistân* adlı eserin Türkçe manzum tercümesidir.[58] Eser, 1875 yılında İstanbul'da Safvet Şevketbeyzâde tarafından[59] 500 sahife olarak

---

52 Bilkan ve Çetindağ, **a.g.e.**, s.83.
53 Kâtip Çelebi, **a.g.e.**,C.2., s.622;**İlmiye Sâlnâmesi**, s.361; Atâyî, **a.g.e**., s.1709; Tahsin Yazıcı, "Es'ad Efendi", **Encyclopaedia Iranica**, Edited By Ehsan Yarshater, California, Mazda Publishers, 1998, Volum 8, p.563; Bilkan ve Çetindağ, **a.g.e.**, s.81.
54 Aksoy, "Esad Efendi", **TDEA**, C.3, s.85.
55 Ergun, **a.g.e**, C.3, s.1321.
56 Yazıcı, "Es'ad Efendi",**EI**, Volume 8, p.562; M.Münir Aktepe, "Es'ad Efendi, Mehmed", **The Encyclopaedia Of Islam New Edition**, Edited by B. Lewis,Ch. Pellat and J. Schacht, Leiden, Netherlands, 1965, Volume 2, p 713.
57 Aksoy, "Es'ad Efendi",**TDEA**, s.85.
58 Aktepe, "Es'ad Efendi", **İA**, C.4, s.359; Ergun, **a.g.e.**, C.3,s.1321.
59 Yazıcı, "Es 'ad Efendi", **EI**, Volume 8, p.563.

bastırılmıştır.[60] İlaveli bir tercüme olan eser üzerine Mehmet Özdemir tarafından bir doktora tezi hazırlanmıştır. 1b-15a aralığında müellife ait mukaddime yer almaktadır. Mukaddimede mensur hamdele, iki Farsça münacat, Farsça ve Türkçe toplam üç naat yer almaktadır. Ayrıca dört halifeye, ashâb-ı kirâma ve âlimlere selâm bulunmaktadır. Eser Sultan I. Ahmed'e arz edilmiştir.

Başı: (1^b)

"ḥamd u sipās u şükr-i bī-ḳıyās ol vāhib-i 'uḳûl ü ḥavās olan"

Sonu: (357^a-357^b) Sa'dî-i Şirâzi ve Sultan I. Ahmed'e dua ihtiva eden sekiz beyitlik bir manzume yer almaktadır.

(357b) "Ḫātema'llāhu lenā ḳāṭıbetin bi'l-ḥüsnā"[61]

Eserden bir kıt'a örneği:

"Ey mürg-i seher aşkı pervâneden öğren kim
Can verdi vü çıkmadı ol yanmışın âvâzı
Da'vâ edenin yoktur hergiz haberi Hak'dan
Ana ki haber oldı fâş etmedi ol râzı"[62]

2.1.3.4. Gülistân-ı Şemâ'il

Dört halifenin manzum hilyelerini ihtiva eden eserin bilinen tek nüshası Süleymâniye Ktp., Damat İbrahim Paşa'da 381 numara ile kayıtlıdır. Bu nüsha üzerine Kevser Torun tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. Bu çalışmaya göre eser, harekeli nesih hatla yazılmış olup her bir sayfasında 7 satır bulunmakta ve 182 varaktan oluşmaktadır. Ferağ kaydında müellif adı Mehmed b. Sadeddin b. Hasan Can olarak geçmektedir. Müellifine dair, *Fezâ'il-i Cum'â*'da da var olan bu belirsizlik ve Hoca Sadeddin Efendi'nin hangi oğluna ait olduğu yapılan inceleme sonunda netlik kazanmıştır.[63] Nitekim kaynaklarda eser, Es'ad Efendi'ye nispet edilmiştir.[64] Toplam 19 bölümden oluşan ve 1196 beyitlik mesnevi nazım biçimiyle yazılmış olan eser Sultan I. Ahmed'e arz edilmiştir:

"Du'āyı ḥażret-i Sulṭān Aḥmed
Buved mesned-nişīn-i 'ömr-i sermed"[65]

---

[60] Ergun, **a.g.e**., C.3,s. 1321.
[61] Özdemir, **a.g.e.**, s. 43, 168, 623,624.
[62] Ergun, **a.g.e**, s.1321. Şeyhülislâm adına basılan eserden alıntı yaptığını belirtmiştir.
[63] Torun, **a.g.e.**, s.19.
[64] Yazıcı, "Es'ad Efendi",**EI**, p.562; Aktepe, "Es'ad Efendi", **İA**, s.359.
[65] Torun, **a.g.e**., s.19.

Başı:

"Açılsın gülşen-i taḥmīd-i Mevlā
Saçılsın şebnem-i temcīd-i Mevlā"

Sonu:

"Olup endûbe aḳlām-ı lûle
Miyāh-ı ḥikmet icrā etse nola"

2.1.3.5. Tâcü't-Tevârîh Zeyli

Hoca Sadeddin Efendi'nin *Tâcü't-Tevârih* adlı eserine yazılmış olan zeyldir. Bazı kaynaklarda Es'ad Efendi'ye ait olduğu belirtilmiş olsa da eserin Es 'ad Efendi tarafından mı yoksa ağabeyi Mehmed Efendi tarafından[66] mı yazıldığı konusu ihtilaflıdır. Nâimâ, Es'ad Efendi zeyli yazmaya başladıysa da tamamlayamamıştır diye şerh düşmüştür. [67] Ancak bazı kaynaklarda[68] ağabeyi tarafından yazılmak istenen şerhin tamamlanmadığı kayıtlıdır. Bir ihtimalle de zeyl, her ikisi de mütercim ve ilmî yetkinliğe sahip kardeşler tarafından birlikte yazılmış olabilir.

2.1.3.6. Fezâ'il-i Cum 'â

Tezimizin konusu olan bu esere ait detaylı bilgiler bir sonraki başlık altında verilecektir.

2.1.3.7. Kasîde-i Bürde Tahmisi

İmam Bûsirî (ö. 695/1297?)'ye ait *Kasîde-i Bürde*'nin tahmisidir. Es'ad Efendi'ye nispet edilen eserin[69] bilinen iki nüshası, Süleymâniye Ktp. Fâtih nr.5431 ve Nâfiz Paşa nr. 846'dır.[70] Fatih Camii Kütüphanesinde 213 varaklık mecmua içindeki eser toplam 20 varaktan oluşmaktadır. Rik'a hat ile yazılmıştır.[71] Eserin matla' beyti şu şekildedir:

"Hevâ-yı sünbülîde seyr-i sünbülzâr a'lādur
Zemîn-i āsumānı gösterür özge temāşādur"[72]

---

66 Aktepe, "Es'ad Efendi", **İA**, s. 359.
67 Nâimâ, a.g.e., s.424.
68 İlmiye Sâlnâmesi, s.353.
69 Yazıcı, "Es'ad Efendi", **EI**, p. 562; Nâimâ, **a.g.e.**,s.424; Aksoy, "Esad Efendi",**TDEA**, s.85; Katip Çelebi, **a.g.e**, C.2, s.622; Atâyî, **a.g.e**, s.1709; Bilkan ve Çetindağ, **a.g.e.**, s.81.
70 Torun, **a.g.e**, s.14.
71 Fatih Camii Ktp. bir mecmua içindeki eser için N. Ergun 146[b]'den itibaren toplam 40 varak olduğunu söylese de K. Torun'un tespitine göre eser 166[b]-185[a] varak aralığında yer almaktadır. Bkz. Torun, **a.g.e**., s.15; Ergun, **a.g.e.**, C.3, s.1321.
72 Atâyî, **a.g.e.**, C.2, s.1709.

2.2. Fezâʾil-i Cum‘a

2.2.1. İsmi

Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Koleksiyonu’nda 539 numara ile kayıtlı olan eser katalogta “*Terceme-i Fezâil-i Yevmü’l-Cum‘a*” ismiyle kayıtlıdır. Ancak eserin zahriye sayfasında nesih hat ile “*Feżāʾil-i Yevm-i Cum‘a-i Mübārek*” yazılıdır. Arapça bir risalenin Türkçe tercümesini ve şerhini ihtiva eden eserin adı tezimizde, kaynaklarda kayıtlı olduğu ismiyle, kısaca *Feżāʾil-i Cum‘a* olarak yazılmıştır.

2.2.2. Eserin Es‘ad Efendi’ye Nispeti

Eserin ulaşabildiğimiz tek nüshası olan Hamidiye nr. 539 nüshasının gerek zahriyesinde gerekse hatime sayfasında müellif ya da müstensihine dair bilgi bulunmamakla birlikte Süleymaniye Kütüphanesi kataloğunda Muhammed b. Saadeddin tarafından telif edildiği kayıtlıdır.

Eserin Sultan I. Ahmed ’e arz edilmiş olması, müellifin yaşadığı dönem hakkında takribi bir bilgi vermektedir. Muhammed b. Saadeddin’in, Şeyhülislam Hoca Saadeddin Efendi’nin yine kendisi gibi şeyhülislamlık görevini ifâ etmiş iki oğlundan biri olduğu yüksek bir ihtimaldir.

Yaşadıkları dönem ve meşihat makamında görevlendirildikleri tarihler birbirine yakın olan iki kardeşten birinin adı Es‘ad diğerinin adı Mehmed’dir. Her iki kardeşin gerek ilmi gerek edebi yetkinlikleri gerekse şeyhülislâmlık görevinde bulundukları tarihler göz önüne alındığında biyografilerinin dahi birbirine çok yakın olduğunu fark ettik. Dolayısıyla eserin hangisi tarafından telif ediğini tespit etmek başlangıçta zor görünmüştü. Katalogda Muhammed isminin yer alması müellifin Hocazâde Mehmed Efendi olduğu ihtimalini güçlendirmiştir. Ancak Hocazâde Şeyhülislâm Es‘ad Efendi’nin biyografik bilgilerinin yer aldığı çeşitli tarih kitapları ve bazı ansiklopedi maddelerinde Es‘ad ismiyle beraber Mehmet isminin de zikredildiği görülmektedir. Ve eser Es‘ad Efendi’ye nispet edilmiştir. Bu sebeplerle müellifin ismi hakkındaki nihâî kanaatimiz Şeyhülislâm Es‘ad Mehmed Efendi (ö. 1034/1625) olduğudur. Muhtemelen katalog kaydına bir okuma hatası sebebiyle Muhammed ismi yazılmıştır.

2.2.3. Yazılış Tarihi

Eserin muhtevasında Sultan I. Ahmed için yazılmış birden fazla mensur dua ve manzum bölümler yer almaktadır. Dolayısıyla, müellifin Sultan I. Ahmed ile aynı dönemde yaşadığı çıkarımını yapmak zor olmamıştır. Ayrıca vr. [12^{a}]-[12^{b}]’de yer alan iki beyit şu şekildedir:

"Dāyimā ferḫunde olsun ṭāli'i
Yüsr ile devrinde bitsün cāmi'i

Olup ol cāmi' maḳām-ı dil-güşā
Devletinde cāmi'i ḫayrāt ola"

Bu iki beyit sayesinde eserin yazıldığı tarih net olarak tespit edilemese de Sultan Ahmed Camii'nin yapımının henüz devam ettiği sırada padişâha sunulduğu anlaşılmaktadır.

Caminin, 1018/1609-1025/1616 tarihleri arasında inşa edildiği[73] göz önüne alındığında eserin telifinin de bu yıllar arasında gerçekleştiği çıkarımını yapmak mümkündür. Cami 1025 yılında tamamlanmış, gerekli hazırlıklar yapılıp 1026 yılında ibadete açılmıştır. Buradan hareketle eserin telif edildiği yılın, Es'ad Efendi'nin şeyhülislâmlık görevini îfâ eden ağabeyi Mehmed Efendi'nin 1024 yılında vefat etmesinin ardından meşihat makamına getirildiği yıl olması ihtimali yüksektir.

[73] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi", **DİA**, İstanbul, 2009, C.37, s.497-503.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
FEZÂİL-İ CUM'A METNİNİN İNCELENMESİ

3.1. Dil ve Üslup Özellikleri

Fezâʾil-i Cumʿâ'da, bir şeyhülislam tarafından kaleme alınması ve padişaha sunulmuş olması sebebiyle metnin bütününe Arapça ve Farsça tamlamaların hâkim olduğu, konuşma diline oldukça uzak bir üslubun tercih edildiği dikkati çekmektedir. Müellif Arapça ve Farsçaya o kadar hâkimdir ki eserde bazen aynı kelimenin birden fazla eşanlamlısını kullanmıştır. Öyle ki bu kelimelerden bazılarını sözlüklerde dahi bulmakta güçlük çektik. Bu bakımdan müellif tekrara düşmeyen, aynı konuyu veya benzer ifadeleri her anlatışında bir farklılık ve incelik ortaya koyan bir üsluba sahiptir. Gerek yazıldığı dönem, gerek ayet ve hadis iktibasları, gerekse şeyhülislâmın engin dil bilgisine sahip oluşu göz önüne alındığında böyle ağdalı bir dilin kullanılmış olmasının gayet makul ve anlaşılır olduğu söylenebilir. Ayrıca eserin muhtevasının, anlaşılması için hadis ve fıkıh ilmine vukûfiyet gerektirecek mahiyette olduğu ve özellikle ilim ehline hitap ettiği düşünülebilir. Müellif, ayet ve hadis metinleri üzerinde yapmış olduğu dil tahlilleri, olası mânâlar ve bu mânâlara gelebilecek muhtemel itirazlara dahi verdiği cevaplarıyla, Arapça gramerindeki üstün kabiliyetini ortaya koymaktadır. Bunlara ek olarak kelimelerin izahını yaparken Arapça şiirlerden alıntı yapması, örnekler vermesi de Arapçaya hakimiyetinin bir göstergesidir. Bununla birlikte arkaik Türkçe kelimelerin ve eklerin de sıkça kullanıldığı görülmektedir. Örneğin bazı hadislerin tercümelerinde Eski Anadolu Türkçesi veya günümüz Türkçesine yakın bir dil kullanılmıştır.

Şeyhülislâmın ilmî derinliği edebî üslubunda da kendisini göstermektedir. Özellikle manzum bölümlerde vezni ustaca kullandığı, akıcı ve anlaşılır bir üslubu olduğu söylenebilir. Eserin bütününde hâkim olan mensur bölümlerde, özellikle hamdele ve salvele bölümlerinde olmak üzere secîli bir dil kullanmıştır. Böylelikle her ne kadar eserin dili ağır olsa da secî sanatı sayesinde akıcılık ve okuma kolaylığı sağlanmıştır.

Son olarak eserde alıntı olduğunu tespit edebildiğimiz, Şeyhülislâm Es'ad Efendi tarafından üzerine eklemeler yapılmak ve tenkit edilmek üzere ele alınan Arapça risâlenin asıl metnine ait bölümlerin yer yer gayet anlaşılır şekilde tercüme edildiğini ve bu bölümlerin konuşma diline yakın bir şekilde yazıldığını söylemek mümkündür.

3.2. Tercüme ve Şerh Yöntemi

Şeyhülislâm Es'ad Efendi'ye ait olan *Fezâʾil-i Cum'â*, her ne kadar Hamidiye 539 numaralı nüshanın zahriyesinde tercüme olduğuna dair bir bilgi ya da başlık olmasa da katalog kaydında "*Tercüme-i Fezâʾil-i Yevmü'l- Cum'â*" ismiyle kaydedilmiştir.

Eserin [13^{b}-14^{b}] sayfa aralığında bulunan aşağıdaki ifadeden Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin, babası Hoca Saadeddin Efendi tarafından devlet hazinesinde bulunan bir eserin tercümesine teşvik edildiği ve bu sebeple tercümeye başladığı anlaşılmaktadır:

> *"Muḥammed İbnü'l-Mevlā el-merḥūm Saʿdü'd-dīn ezāḳahümü'l-lāhu teʿālā ḥalāvete'l-yaḳīn, duʿācılarına eḥādīs-i ṣaḥīḥ-i İmām Müslim'den olan lā teḫuṣṣū leylete'l-cumʿati bi'l-ḳıyām ḥadīs-i şerifine, bir ehl-i ʿilmin taʿlīḳ itdügi risāleyi ki nām-ı nāmī ve ism-i kirāmīlerine muḥarrer olup, [14^{a}] ḫazāne-i ʿāmirelerinde maḥfūẓa ve ʿayn-ı ʿınāyetleri ile melḥūẓa imiş. İrsāl buyurup ḫaṭṭ-ı hümāyūn-ı saʿādet-nümūn ile tercüme olunup, ʿarabī-dān olmayanlara tefhīm ve nefʿını taʿmīm bābında, fermān-ı lāzımü't-taʿẓīmleri vārid olmāġıla emr-i ʿālīlerine [14^{b}] imtiṯāl idüp, ḥılāl-i eşġāl-i fetvada tercemesine şürūʿ eyleyüp"*

Buradan eserin, cuma gecesi yapılan ibadetleri konu eden bir hadis-i şerîfi merkezine aldığı, Arapça olduğu ve "bir ehl-i ilm" tarafından ifadesiyle de müellifinin meçhul olduğu kanısına varılmaktadır. Eserin hiçbir bölümünde müellifin adı beyan edilmemiş, daima "sâhib-i risâle" ifadesiyle yetinilmiştir. Eser kıymetinden dolayı hazîne-i âmirede korunmuş ve padişahın hatt-ı hümâyûnı yani emri ile tercüme edilmiştir. Eserin tercümesine teşvik edilmesindeki maksat, eseri Arapça bilmeyenler için de anlaşılır kılmak ve umumun faydasına sunmaktır. Şeyhülislâm da emrin gereğini yerine getirmiş ve fetvâ makamındayken tercümesine başladığını ifade etmiştir.

Şeyhülislâm Es'ad Efendi eseri tercüme ederken yalnızca tercüme ile kalmadığını, eserin bir tahkikini de ortaya koyduğunu belirtmiştir. Asıl metnin tercümesine eklediği kendisine ait bölümlerden önce kırmızı mürekkep ile "tekmil" lafzını yazarak risâleye ait bölümün nerede başlayıp nerede bittiğine işaret ettiğini [14^{b}-15^{b}]' de açıklamıştır:

> *"icmāl ü iḫlāl itdügi mevāẓ-i aḥsen-i eşkāl üzere taḥḳīḳ ve defʿ-i işkāl idecek vech üzere tedḳīḳ olunmaḳ lazım gelüp, terceme-i aṣldan zāyid derc olunan maḳāl [15^{a}] ve ḫāṭır-ı fātira cā-be-cā lâyıḥ olan cevāb ü suʾāliñ evvelinde surḫ ile tekmīl-i lafẓ yazılup vech-i cemīl üzere işaret olınmışdur. Dergāh-ı Melik-i Müteʿāl'den suʾāl olunur ki lisān-ı ḳalemimizi sehv ü zelelden ḥıfẓ idüb, rıżāsına müvāfıḳ vech üzere [15^{b}] taḥḳīḳ ve ṭarīḳ-i Ḥaḳḳa tevfīḳ müyesser ide. Ve bu fevāyid derc olunan dürci ḫāme-i rıżā ile ṣaḥīfe-i irtiżā üzere musaṭṭar ide."*

Ancak burada açıkladığı şekliyle metnin tamamında Şeyhülislâm'a ait bölümlerin nerede başlayıp nerede bittiğini takip etmek bir hayli güçtür. Bazen konu geçişleri arasında net

bir ayrım olmaması bazen de diyalog şeklinde soru cevap yönteminin kullanılması buna sebep olmuştur. Kimi zaman farklı kaynaklardan alıntılar eklenmesi de karışıklığa sebep olmuştur.

Es‘ad Efendi, eserin muhtevasına dair şu açıklamayı yapmıştır. Eserin ana konusunu teşkil eden, cuma günü ibadet etmekle ilgili hadisin hangi kaynaklarda geçtiğini ve metinde hangi usulle gösterildiğini belirtmiştir:

> *“Bu risālede mezkūr olan kelām-ı Meşārıḳu’l-Envār ve şerḥi olan Mebāriḳu’l-Ezhār’ıñ üçüncü bābında mezkūre olan ṣıḥāḥ-ı aḫbārdan [21b] bir ḥadīṯ-i şerīfiñ taḫkīḳidür. Sürḫ ile yazılan ve üzerine yine sürḫ ile med çizilen lafẓ-ı Meşāriḳ’dür. Siyāh ile yazılup üzerine ḳızıl ile ḫaṭ çekilen lafẓ-ı şāriḥ-i muḥaḳḳiḳdür, ḳalanı müsevvid-i zaʿīfiñdür. ʿAfā ʿanhu’r-rabbü’l-laṭīf”*

Söz konusu hadis Radiyyü’d-dîn es-Sâgânî (ö.1252)’nin *Meşârikü’l-Envâ*r’ı ve onun üzerine İbn Melek (ö.1418) tarafından yazılan *Mebârikü’l-Ezhâr* adlı eserlerin 3. babında geçmektedir. Buna göre metinde kırmızı mürekkeple yazılmış ve üzeri kırmızı renkle çizilmiş olan bölümler *Meşârik* adlı esere; siyah mürekkeple yazılıp üzeri kırmızı mürekkeple çizili olan satırlar ise *Mebârik* adlı esere aittir. Bu belirtilen hususlar dışında kalan bölümler de Şeyhülislâmın kendi görüş ve itirazlarını içermektedir. Transkripsiyonlu metinde de bu belirtilen hususların anlaşılır olması için ilgili yerlerde kırmızı renk kullanılmıştır.

3.3. Eserin Muhtevası

Fezâʾil-i Cumʿâ, isminden de anlaşıldığı üzere cuma gününün fazîletlerini konu eden müstakil bir eserdir. Eser, klasik tertip usulüyle hamdele, salvele, eserin arz edildiği sultana övgü ve dua içeren bir giriş bölümüne sahiptir. Manzum ve mensur bölümler ihtiva eden bu giriş bölümünde; Allah’a niyaz, Hz. Peygamber’e salat, Sultan I. Ahmed için hem risalenin yazarı tarafından hem de tercüme ve şerh eden Şeyhülislâm Es‘ad Efendi tarafından yazılmış şiirler yer almaktadır. Söz konusu bu şiirlere “manzum bölümlerin değerlendirilmesi” başlığı altında incelenecektir. Gerek giriş bölümünde gerekse eserin tamamında yer alan manzum ve mensur dualar ise “dua cümleleri” başlığı altında yer verilecektir. Bu sebeple ayrıca burada yer verme gereği görülmemiştir.

Eserin giriş bölümünü oluşturan 1b-29b aralığının ardından İmam Müslim’in *Câmi‘u’s-Sahîh*’inde yer alan bir hadis ile ana konuya giriş yapılmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere, Es‘ad Efendi’ye ait olan eser, Arapça ve müellifi meçhul bir risalenin telif-tercümesi mahiyetindedir. Dolayısıyla metinde üslup şu şekildedir: Öncelikle risalenin tercümesiyle söze başlanmıştır. Tercüme edilen bölümler, Es‘ad Efendi tarafından açıklanmış, bazen eleştirilmiş bazen de desteklenmiştir. Çeşitli yorum ve eklemelerle içerik zenginleştirilmiş ve konular açıklığa kavuşturulmak istenmiştir.

Örneğin, Ebû Hüreyre (ö. 58/678)'den[74] rivâyet edilen "*lā taḫtaṣṣu'l-leylete'l-cumʿati bi-ḳıyāmin min beyni'l-leyāli"*[75]hadisine, risalenin yazarı tarafından bu haliyle Arapça gramer yapısı tahlil edilerek ve Kurʾan-ı Kerim'den ayetler delil gösterilerek, cuma gecesinin namaza tahsis edilmesinin nehyedildiği manası verilmiştir. Tercümeyi tamamlayan Es'ad Efendi, sürh ile yazdığı tekmil lafzından sonra kendi yorum ve çıkarımlarını dile getirmiş, konuyla ilgili ulemânın genel kabul görmüş yorumlarını delil göstermiştir.[76] Sonrasında delil gösterdiği her görüşü tek tek incelemiş ve risâlenin yazarının bu noktada yanıldığını dile getirmiştir. Ona göre cuma gecesini namaza tahsis etmenin nehyedilmesi; Kadir, Berat, Regâib geceleri gibi mübarek geceleri kapsamamaktadır. Çünkü bu geceler nadiren cuma gecesine denk gelmektedir ve devamlılık arz etmediği için bu gecelerde ibadet edilmesinin halk arasında farz sanılması ihtimalini doğurmadığını vurgulamıştır. Bu görüşünü hadis metnini dil yönünden uzun uzun tahlil ederek ve mantıki çıkarımlar yaparak gerekçelendirmiştir. Böylece cuma gününün gecesinin daima namazla geçirilmediği sürece bir nehiy söz konusu olmadığı kanaatine varmıştır.[77]

Eserde cuma gecesi kılınan namazlarla ilgili bahsin oldukça geniş ele alındığı ve buradaki asıl kastın, Regâib, Teheccüd, Tesbih namazı gibi nâfile namazlar olduğu görülmektedir. Öyle ki gece ve gündüz vakitlerinin tesbiti, söz konusu namazların kılındığı saatler ve okunması teşvik edilen sûreler, nâfile namazların cemaatle kılınması vb. hususlar tek tek ele alınmıştır.

Es'ad Efendi, risalede on beş madde ile belirtilen, cuma gecesinin yani perşembe akşamının namazla gündüzünün ise oruçla geçirilmesinin kılınacak olan cuma namazı için; yorgunluk ve bitkinlik vermesi endişesini[78], Yahudi ve Hiristiyan topluluklarının cumartesi ve pazar günlerinde Allah tarafından farz kılınmadığı halde kendilerine çeşitli ibadetleri farz kıldıkları gibi Müslümanların da onlara benzemesi endişesini[79], Müslümanlar için bir bayram günü olan ve çeşitli müstehap ibadetlerin de teşvik edildiği günü, sadece namaz ve oruca hasretme endişesini vb. hususları birçok açıdan ele almıştır.

---

74 Ebû Hüreyre Abdurrahman b. Sahr ed-Devsî.

75 Es'ad Mehmed Efendi, **Fezâʾil-i Cum'a**, Süleymaniye Ktp., Hamidiye Koleksiyonu, no. 539, vr. 29^{b}.
Bundan sonraki alıntılar dipnotta varak numarası ve aralığı şeklinde verilecektir.
Eserin muhtevasındaki ayet ve hadislerin Arapça orijinal metinlerine, IV. bölümde yer alan transkripsiyonlu metnin dipnotlarında yer verilmiştir.

76 vr. 32^{b}-35^{b}.

77 vr. 44^{a}

78 vr.108^{a}-109^{b}

79 vr. 127^{b}-129^{b}

Burada belirtmekte fayda olan bir diğer husus ise Es‘ad Efendi’nin özellikle Regâib namazıyla ilgili uzunca açıklamalarının yer aldığı, yaklaşık elli varaklık bölümde[80] söz konusu namazın meşruiyeti ile ilgili görüşlerinden kendisinin hadis usulüne yaklaşımını tespit etmenin mümkün olduğudur. Es‘ad Efendi sahih hadis kavramının kütüb-i sitte ile sınırlandırılmasının yanlış olduğu kanaatini bildirmiştir. Buradan hareketle kendisinin gelenekteki uygulamaları ve ulemânın tercihlerini ön planda tuttuğunu söylemek mümkündür. Ayrıca hadislerin sıhhatinin tespitinde esas alınan yöntemlerin açıklarının da var olduğunu dile getirmiştir. Çeşitli hadisler ile bu görüşlerini desteklemiştir. Böylece Regâib namazının varlığından şüphe duymadığı gibi farz sanılmasına mahal vermeden cemaatle kılınmasına dahi sakıncası olmadığını belirtmiştir.[81]

Es‘ad Efendi risalenin içeriğine ek olarak sûrelerin fazîletleri ile ilgili önemli bir hususu da açıklığa kavuşturmuştur. Risalede cuma günü kılınan namazlarla ilgili olarak söz konusu namazlarda özellikle bazı sûrelerin okunmasının teşvik edilmesinin naslarda delilinin bulunmadığına dair iddiayı eleştirmiştir. Örneğin cuma günü sabah namazında Secde ve İnsan sûrelerinin okunması; cuma akşam namazı, istihâre, ihram, seferde kılınan namazlar ve sabah namazının sünnetinde Kâfirun ve İhlas sûrelerinin okunması; vitir namazında Âlâ, Kâfirun ve İhlas sûrelerinin okunması gibi cuma gecesine denk gelen Regâib gecesinde kılınan namazda da Kadir ve İhlas sûrelerinin okunmasını teşvik eden rivayetlerin varlığına işaret etmiştir. Fakat Es‘ad Efendi’nin bu delillendirmesi ana kaynaklardan olmayıp tâli eserlere atıf yapmak suretiyledir. Böylelikle kendisine ait bu görüşle belli vakitlerde belirli sûrelerin okunmasının fazîletli kabul ettiğini ortaya koymuştur.[82] Bu durumu yine kendisinin sahih rivayetleri kütüb-i sitte ile sınırlamıyor oluşuyla izah edebiliriz.

Aynı şekilde cuma günü ibadetleriyle ilgili tartışmalı olan bir diğer husus cumâ günü oruç tutulmasıdır. Es‘ad Efendi -her cumâ günü düzenli olmamak kaydıyla- oruç adak adanmış bir günün cumaya denk gelmesi veya savm-ı Dâvud gibi kesintisiz oruca niyetlenildiği durumlarda da Arafe, Aşure ve diğer mübarek günlerde olduğu gibi cuma gününün gündüzünü oruçlu geçirmekte beis görmemiştir. [83] Ona göre bu istisnai günlerde ibadet etmenin doğrudan nehyi söz konusu değildir. Namaz örneğinde olduğu gibi risalenin içeriğindeki yorumları ve çıkarımları kendi usul bilgisiyle harmanlayıp mantıki bir çerçevede okuyucuya sunmuştur. Buna göre öncesi ve sonrasının oruçlu geçirilmesi kaydıyla cuma günü orucun da caiz olduğu kanaatini dile getirmiştir.[84]

---

80 vr.133^{b}-180^{b}
81 vr.162^{b}-163^{a}
82 vr. 164^{b}-166^{b}
83 vr. 51^{b}-52^{b}.
84 vr. 94^{a}-95^{a}; 118^{a}

Es ‘ad Efendi’nin risalenin kaynakları dahil olmak üzere *el-Hidâye, İhya-i Ulûmi’d-din, Şir‘atü’l-İslâm, Keşşaf, Gunyetü’l-Mütemelli , Fetâvâ-yı Sûfiye, Yevâkıt, Meâlimü’t-Tenzil* gibi eserlere değindiği ve buralardan çeşitli alıntılar yaptığı görülmektedir. Gerek eserin ana temasını oluşturan hadis gerekse çeşitli yorumlara delil olarak risale yazarı ve Es ‘ad Efendi tarafından referans gösterilen hadisler, eseri daha anlaşılır kılmak adına tarafımızca hadis külliyatında araştırılmış ve ulaştığımız hadis metinleri dipnotlarda belirtilmiştir.

Eserde genellikle cumâ günü yapılan oruç ve namaz gibi nâfile ibadetler söz konusu edildiği için ihtilaflı konular odak noktası olmuştur çıkarımını yapmak mümkündür. Böylece Şeyhülislâm Es‘ad Efendi tarafından ayet ve hadislerin dil yapıları, mânâları ve çeşitli fıkhî uygulamalar esas alınarak tartışma usulüyle görüşler beyan edilmiştir. Yorumlanmasında ilmî derinlik gerektiren bu hususlarda müellifin hangi şartlar altında cumâ günüyle ilgili bu eseri gündemine aldığı ve padişaha arz etme gereği duyduğu ise bir muammadır. Konu edilen ibadetlerle ilgili hususların derinlemesine araştırılıp incelenmesi fıkıh ve hadis uzmanlığı gerektirdiğinden çalışmamız kapsamında eserin genel muhtevasına bu kadarıyla değinmenin yeterli olacağı kanaatindeyiz.

3.4. Dua Cümleleri

Eserde, başta Allah Teâlâ ve Hz. Peygamber (s.a.v.) olmak üzere; diğer peygamberler, sahabîler, âlimler ve eserin arz edildiği Sultan I. Ahmed için yazılmış çeşitli övgü, dua ve hitap cümlelerinde de Şeyhülislâm Es‘ad Efendi’nin sanatlı üslubu dikkati çekmektedir. Yer yer alışılmışın dışında, ahenkli ve akıcı bir söyleyişe sahip olan bu ifadeleri, burada derlemeyi uygun gördük.

3.4.1. Hamdele

[1^{b}-4^{a}]

> *“Ḥamd u sipās ve şükr ü bī ḳıyās ol Ḫālıḳ-ı yektā-yı ʿālem-i āferīniş ve Rāzıḳ-ı bī-hemtā-yı semā-yı ʿilm ve bīniş olan perverdigāra kim ketm-i ʿademden zemīn u zemānī [2^{a}]ve arż u āsmānī ve kevn u mekānī emr-i kün fekān ile bir anda īcād idüp tevaḥḥüdine nişān itdi. Ve ḫalḳ-ı ṭabaḳāt-ı eflāk ve temyīz-i küre-i heva ve āteş ve āb u ḫāk idüp, ol ṭabaḳātda maḫlūḳāt-ı ʿacībe ve bu ʿanāṣırdan terkībāt-ı ġarībe [2^{b}] ibdāʿ itmekle kemāl-i ḳudretin iʿlān itdi. Ve taʿyīn-i eyyām ve tebyīn-i şuhūr ve aʿvām idüp kerīme-i şerīfe-i* ***inne ʿiddete şuhūri ʿındallāhi işnā ʿaşera şehran fī kitābi’l-lāhi yevme ḫalaḳa’s-semāvāti ve’l-ʿarża minhā erbaʿatu ḥurumun*** *vefḳınce her māh u sālin ḥālinī ʿayān [3^{a}] itdi. Ve baʿżı eyyām u şuhūruñ ḳadrinī celīl ve baʿżını baʿżından tafḍīl idüp tafṣīl-i eyyām ve cumuʿāt ve tedḳīḳ-i sāʿāt ü deracāt ile taʿyīn-i ezmān itdi. Ve evḳāt-ı salᵛāt ve ezmān-ı ʿibādātı bildirmek içün ḥarekāt-ı şems ü ḳamer [3^{b}] vesāyir ʿiberi erbāb-ı iʿtibār olan uᵛli’l-elbāba ve aṣḥāb-ı iḫtibār olan ḥussāba ve* ***litaʿlemū ʿadede’s-sinīne ve’l-ḥisāb*** *mısdāḳınca taʿlīm ü beyān itdi.Ve aʿmāl-i ʿaḳl u naẓar ile rütbe-i istidlāle*

vāṣıl olan kulların ***rabbenā mā ḫalaḳte hāẕā bāṭılā*** *[4a]****subḥāneke feḳınā ʿaẕābe'n-nār*** *kelām-ı saʿādet-niẓāmı ile gūyā idüp vâkıf-ı esrār-ı ʿirfān itdi."*

3.4.2. Salvele

[4a- 4b]

"Ve ṣılāt-ı ṣālavāt-ı nāmiyāt ḫulāsa-i mevcūdāt ve sebeb-i āferīniş-i kāyināt ve muʿayyin-i aʿvām ü evḳāt ve mübeyyin-i şuhūr ve sāʿāt ve müzeyyin-i [eyyām ü cumuʿāt ve ṣāḥib-i deracāt-ı āliyāt ve rāḳī-i merāḳī-i sāmiyāt.ʿAliyyü'ẕ-ẕāt ve ṣafiyyü'ṣ-ṣıfāt mecma-i ḥasenāt ve menbaʿ-ı müstaḥsenāt ṣadr-nişin-i ṣuffe-i ışṭıfā Muḥammed Muṣṭafā ʿaleyhi mine'ṣ-ṣalavāti aṣfāhā ve mine't-teslīmāti enmāhā. [5a] ḥażretine ki Melik-i Mennān ol Sulṭān-ı ʿĀlī-şān ḥurmetine ḫalk-ı ekvān itdi. Ve ol merdüm-i dīde-i ***denā fe-tedellā*** *ve keḥīl-i sürme-i* ***ve leḳad raʾā min āyāt-i rabbih'il-kübrā*** *ḥażretini insān ʿayn-ı aʿyān insān itdi ve ol sāmī mekân-ı ʿālī -ʿunvānı muʿcizāt-ı bāhire ve āyāt-ı [5b] ẓāhire ile teʾyīd eyleyüp, aʿẓam-ı muʿcizātını Ḳurʾān itdi. Ve inşiḳāḳ-ı ḳamer ve icābet-i naḫl ü şecer ve tesbīḥ-i ḥaṣā ve ḥacer ve ñdaḫı sāyir ʿacāyibü ʿiberi daʿvā-yı risāletine bürhān itdi"*

3.4.3. Hz. Peygamber ile İlgili Dualar

[9a-10a]

"Ṣalāt ile selām olsun o şāha
İrişdikce żiyā-yı mihr [ü] māha"
"Ṣalavātu'llāhi teʿālā ʿaleyhi ve ʿaleyhim ecmaʿīn ve ʿalā men tebiʿahum ilā yevmi'd-dīn mine'l-ʿulemāʾi ve'ṣ-ṣulefāʾi ve'l-evliyāʾi [10a] ve'l-etḳıyāʾi ecmaʿīn."

[15b-16a]

"Ve ol ḥadīs-i saʿādet eşer ṣāḥibi olan Sulṭān-ı Serīr-i Risālet ʿaleyhi ṣalavātu'llāhi teʿālā -tevālet ḥurmetine"

[21a]

"Ve ṣalᵛāt u selām Rasūli ***Muḫammed****-i Muḫtāra ve āl ü aṣḥāb-ı aḫyār u ebrāra."*

[54b] *"ʿAleyhi ṣalᵛātu rabbüne'l-ekber."*

[97b] *"ʿAleyhi efḍalü'ṣ-ṣalᵛavāti'l-cālibeti li'l-menāfiʿ."*

[116a] *"****Ḫażret-i server-i enām*** *ʿaleyhi'ṣ-ṣalᵛātü ve's-selām."*

[142a/b] *"****Ḫażret-i Rasūl-i*** *Ekrem ṣalla'****l-lāhu****'l-****a****ʿ****le'l-a****ʿ****ẕam*** *ʿaleyhi ve ʿalā ālihi ve sellem."*

*"****ḫażret-i risālet-penāhdan*** *ʿaleyhi ṣalavātü'l-ilāh."*

[147a] *"****Ḫażret-i Rasūl-i*** *Ekrem'i ṣalla'****l-lāhu*** *ʿaleyhi ve sellem."*

[151b] *"Ḥażret-i Server-i Kāʾināt ʿaleyhiʾṣ-ṣalavātü veʾt-teslīmāt."*

[153a] *"**Ḥażret**'den ʿaleyhiʾṣ-ṣalᵛātü veʾs-selām."*

[157a] *"Ḥażret-i ʿālī rütbet ʿaleyhiʾṣ-ṣalᵛātü tevālet."*

[160b] *"**Ḥażret-i Faḫr-i Cihān** ʿaleyhi ṣalavātüʾ**r-Raḥmān**"*

[164a] *"Cenāb-ı **Nebī-i Ekrem**'den ṣallā rabbünā ʿaleyhi ve sellem"*

[165a] *"Ḥażret-i server-i kāʾināt ʿaleyhi ezkāʾt-teslīmāt."*

[181b] *"Ḥażret-i Şāriʿ ṣallā ʿaleyhi rabbünāʾn-Nāfiʿ'"*

3.4.4. Diğer Peygamberler, Sahabe ve Âlimler ile İlgili Dualar

Hz. Musa:

[206a] *"Ḥażret-i Mūsā ʿaleyhi ve ʿalā nebiyyināʾṣ-ṣalᵛātü veʾs-selāmü"*

Sahabe-i Kirām:

[50b] *"Rıḍvānuʾl-lāhi teʿālā ʿaleyhim ecmaʿīn"*

İmâm-ı A'zam Ebu Hanife:

[193a] *"İmām- ı Aʿẓam yaʿnī Ebū Hanīfeʾniñ raḥimehuʾl-lāhu teʿālā raḥmeten vāsiʿaten."*

İbn-i Arabi:

[131a] *"Şeyḫ Muḥyiʾd-dīn ʿArabī ḳuddise sırruhuʾl-ebī."*

Şeyh Muzhir:

[124b] *"Güzīn-i ʿulemāʿ-i kümmel şeyḫ-i ekmel."*

Şeyh Ekmelüddin:

[120a] *"Ser-firāz-ı ʿulemā-yı güzīn Şeyḫ Ekmelüʾd-dīn."*
"Pīşvā-yı ʿulemā-yı kümmel olan Şeyḫ-i Ekmel"

3.4.5. Sultan Ahmet Han ile ilgili Dua ve Övgüler

[9ª-10ª]

"muḥyī-i meʾāṯir-i dīn-i mübīn, iḥkām-künende-i aḥkām-ı şerʿ-i metīn müdāvim-i iḳāmet-i farż u sünnet, mülāzim-i iḥyā-yı merāsim-i cumʿa ve cemāʿat, mürevvic-i āyīn-i şerīʿat, müzeyyin-i ḳavānīn-i salṭanat."

"Emmā baʿd muḥyī-i meʾāṯir-i dīn-i mübīn, iḥkām-künende-i aḥkām-ı şerʿ-i metin müdāvim-i iḳāmet-i farż u sünnet, mülāzim-i iḥyā-yı merāsim-i cumʿa ve cemāʿat, mürevvic-i āyīn-i şerīʿat, müzeyyin-i ḳavānīn-i salṭanat"

[16ª]

"ol [16ª]dāver-i devrānı ve ḫalīfe-i Raḥmān'ı, taḫt-ı baḫt u salṭanat üzere ber-devām ve mücrī-i merāsim-i ṣıyām u ḳıyām idüp, iḳāmet-i cumʿa ve cemāʿāt ve idāmet-i veẓāyif-i ṭāʿāt ü ʿibādāt üzre ʿömürler sürmek ve saʿādetler görmek müyesser eyleye. Bi-mennihī ve ḥavlihī"

[23ᵇ-24ᵇ]

"Yā İlāhī! Cenāb-ı refīʿıñden ibtihāl ile dileriz ve bāb-ı vesīʿindan tażarruʿ ile suʾāl eyleriz ki cüyūş naṣr ü teʾyīdi ve ʿāfiyet-i vāfiye ve ʿömr-i medīdi tevcīh idesin. ʿAbdiñ [24ª] ve ibn-i ʿabdiñ ve ḫāzīʿi ʿaẓamet ü mecdiñ olup, beriyyetiñ arasında muḫtārıñ ve ḫalīḳatiñ içinde ḫalīfeñ dīn-i ḥaḳḳ u şerīatin müʾeyyidi ve ʿavn ü ʿināyetiñ ile merāsim-i ʿadl-i müceddidi, yeryüzünde ẓıllu'l-lāh ve dīn ü dünyā eflākinde mihr ü māh sulṭān ibn-i [24ᵇ] sulṭān ibn-i sulṭān ***Sulṭān Aḥmed Ḫān ibn-i sulṭān Muḥammed Ḫān ibn-i sulṭān Murād Ḫān.****"*

[29ª]

"Ve yā İlāhī! kāffeʾ-i ʿulemāʾ-i devletini ve cemīʿ-i fużalāʾ-i memleketini ve ʿāmmeʾ-i vüzerā-yı serīr-i ʿizzetini ve ʿuẓamāʾ-i tedbīr-i salṭanatını müsellem idüp, icrāʾ-i maʿdilet ü infāẕ-ı emr ü imżāʾ-i ḥukūmetde aña muʿāvin eyle. Ve anlara ṣavābı ilhām idüp güç olan umūrı āsān eyle. [29ᵇ] Ve bu ʿamelleri muḳābelesinde ṣevāb-ı cezīl iḥsān eyle."

Es'ad Efendi tarafından yazılmış, Arapça manzum dua:

[206ᵇ] *"Naḥmedu'l-lāhe kemā veffeḳanā li'l-itmām*

Ve ʿalā Aḥmede ālāfü ṣalᵛātin ve selām

Ve ʿale'l-āli meʿa'ṣ-ṣaḥbi lehū fi'l-İslām
Ve'n-nebiyyīne ve men āmene min külli enām"

Arapça manzum duanın yine Es'ad Efendi tarafından yapılmış manzum tercümesi:

[207ª] *"Ḥamd ol* ***Allāh'a*** *ki virdi itmām*
Hem ola ***Aḥmed-i Muhtār'a*** *selām*
Daḫı āline vü ṣahbına temām
Enbiyāʾ vü daḫı eşrāf-ı enām"

Aynı duaya yapılmış bir başka tercüme :

[207ᵇ-208ᵃ] *"Ḥamd ol **Allāh'a** ki itmāmına tevfīḳ eyledi*[85]
Luṭf ü iḥsān eyleyüp āmāli taḥḳīḳ eyledi

***Aḥmed-i Muḫtār'a** ālāfi ṣalāt ü hem selām*
*Rūḥ-ı Pāk-i **Āl** ü **Aṣḥāba** da olsun ber-devām*

Hem daḫı ervāḥ ile evlād ü sāyir nesline
Enbiyā vü evliyā vü cümle īmān ehline

*Bu kibārıñ ḥurmet-i ervāḥı-çün Yā **Allāh***
Bār-gāh-ı devlet üzre ola dāyim Pādişāh

*Şāh-ı ʿālī-ḳadr Sulṭān **Aḥmed-i** ʿĀlī Cenāb*
Evc-i eflāk-i saʿādet üzre raḥşān āfitāb

ʿİzzet ü iḳbāl ile ol dāver-i devr-i zamān
Taḫt-ı baḫt u salṭanatda ola dāyim kāmrān"

3.5. Manzum Bölümlerin Değerlendirilmesi

Eserde hamdele ve salvelenin ardından Hz. Peygamber'i öven bir şiir yer almaktadır. Aruzun hezec bahriyle yazılmış olan şiirde Mi'râc mucizesi konu edilmiştir. 9. beyitte Necm Suresi'nin 9. ayetinden nâkıs iktibas (كَانَ **قَابَ قَوْسَيْنِ** اَوْ اَدْنٰىۚ) yapılmıştır. Toplam 11 beyitten oluşan şiirin her beytinde Hz. Peygamber'in göğe yükselmesi aşamalı olarak anlatılmış olup Mi'râc'daki bineği Burak ve gök cisimleri de tasvir edilmiştir. Şiirin bütününe hüsn-i ta'lil sanatı hâkimdir. Öyle ki Hz. Peygamber'in göğe yükselmesiyle, Burak'ın iki ön ayağının gökte bastığı iki noktadan yayılan ışık sebebiyle güneş ve ayın meydana geldiği yahut güneş ve ayın O'nun nuruyla aydınlığa kavuştuğu ifade edilmiştir. 10. beyitte ise Hz. Peygamber'in *lî me'allah* makamına eriştiğine işaret edilerek diğer peygamberlere üstün tutulduğu söylenmiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in Mi'râc'da bütün peygamberlere imamlık yaptığına dair rivayete de telmih yapıldığı söylenebilir. Son beyitte ise Hz. Peygamber'e dua edilmiş, güneş ve ayın ışığı dünyayı aydınlattığı sürece salat ve selâm onun üzerine olsun denilmiştir.

[7ᵇ] Naẓm li-mü'ellifihi:

(Mefāʿilün Mefāʿilün Feʿūlün)
Bu ṭāḳ-ı nüh revāḳ-ı lāciverdī

[85] Vezin gereği mısra yukarıdaki gibi yazılmıştır. Mısra metinde şöyledir: "Ḥamd ol **Allāh'a** kim itmāma tevfīḳ eyledi."

Ki izi tozı aña ḳadr virdi

O şāh-ı dīnüñ oldı çün zemīni
N’ola olsa cihān zīr-nigīni

[8a] Burāḳı berḳ-vār itdikte cevelān
Olurdı şuʿle-i cevvāle tābān

O şuʿle māha ḳarşu berḳ urурdı
Güneş gibi aña tābiş virürdī

Sipihr üzre baḳılsa māh ile mihr
Görinür her biri maḥbūb-ı gül-çihr

İki naʿli nişānıdur semāda
[8b] İkisin yoḳlagör fevḳa’l-ʿulāda

İki ön ayaġın adup ʿulāya
İki ard ayaġı ḳaldı semāya

O şeh kim gördi eflākiñ verāsın
Kodı anda iki naʿli żiyāsın

Maḥabbet ʿālemin idüp o meh zeyn
Mekānı oldı çünkim **ḳābe ḳavseyn**

[9a] Burūz idüp rumūz-ı **lī meʿallah**
Serīr-i ıstıfāya oldı ol şāh

Ṣalāt ile selām olsun o şāha
İrişdikce żiyā-yı mihr [ü] māha

Hz. Peygamber’e duanın ardından eserin arz edildiği Sultan I. Ahmed Han’ı öven manzum bir bölüm yer almaktadır. Aruzun remel bahriyle yazılmış olan şiir 20 beyitten oluşmaktadır. Her beyit kendi içinde mürdef kafiye ile (-âl, -âh, -ân, -âf, -în vb.) kafiyelenmiştir. Kafiye düzeni mesnevi nazım biçimi şeklindedir. Sürh mürekkeple, “müellifin nazmı” anlamına gelen Arapça bir başlık yazılmıştır.

Şiirin bütününde Sultan I. Ahmed’in İslâm’ın Halifesi olduğuna vurgu yapılmıştır. Öyle ki her beyitte padişahın Allah’ın emirlerine itaat eden, dinine bağlı, halkın imanını ve refahını gözeten bir padişah olduğu dile getirilmiştir. Hatta yönetilenlerin güven içinde yaşaması sultanların hakka ve hukuka riayet eden kişiler olması şartına bağlanmıştır. Bu ifade, bir bakımdan toplumdaki mevcut refah ve güven halini yansıtır. Diğer yandan sarayın hocası

makamında olan şeyhülislâmın, konumu gereği sultana da bir hatırlatma mahiyetinde, haktan ve adaletten şaşmaması gerektiğini dile getirdiği düşünülebilir.

14. beytin ikinci mısraında (*Yüsr ile devrinde bitsün cāmiʿi*) anladığımız üzere eserin tamamlanıp padişaha arz edildiği tarihte Sultan Ahmed Câmii'nin yapımı devam etmektedir. Caminin, 1018/1609-1025/1616 tarihleri arasında inşa edildiği[86] göz önüne alındığında eserin telifinin de bu yıllar arasında gerçekleştiği çıkarımını yapmak mümkündür. Cami 1025 yılında tamamlanmış, gerekli hazırlıklar yapılıp 1026 yılında ibadete açılmıştır. Buradan hareketle eserin telif edildiği yılın, Şeyhülislâm Esʿad Efendi'nin, kendisi gibi şeyhülislâmlık görevini îfâ eden ağabeyi Mehmed Efendi'nin 1024 yılında vefat etmesinin ardından meşihat makamına getirildiği yıl olması ihtimali de yüksektir.

15. beyitten itibaren son beş beyitte, caminin inşası bittikten sonra hem devlet hem toplum nazarında büyük bir öneme sahip olması için dua edilmiş, bir hayrat vazifesi görmesi ve hutbede sultanın adının anılıp daima kendisine dua edilmesine vesile olması temenni edilmiştir.

Naẓm li-mü'ellifihi:

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

Eyleyen emr-i Ḫudā'ya imtiṯāl
[10ᵇ] Tābiʿ-i fermān-ı Ḥayy-i ẕi'l-Celāl

Şehriyār-ı tācdār-ı dīn-penāh
Taḫt ü baḫt evcinde ola mihr ü māh

Pādişāh-ı kişver-ī īmāniyān
Dīn-penāh-ı devlet-i ʿOṯmāniyān

Cān ü dilden emr-i Ḥaḳḳıñ ṭālibi
Ṭāʿat ü ẕikr ü ʿibādet rāġıbı

[11ᵃ] Gīcelerde eyleyen meyl-i ḳıyām
Ḥaḳ rızası-çün iden terk-i menām

Muttaṣıfdır aḥsen-i evṣāf ile
Sīne-i bī-kīne ḳalb-i ṣāf ile

Gel naẓar ḳıl ol şehe inṣāf ile
Kim ṭuta gāhī ṣıyām-ı nāfile

Dāyimā olsun meh-i evc-i ṣalāḥ

[86] Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 2009, c.37, s.497-503.

[11b] ʿĀleme yayılsun envār-ı felāḥ

Pādişehler kim ṣalāha meyl ider
Memleketlerden fesād ehli gider

ʿAdl ü iḥsān idicek şāh-ı cihān
Ḥak virür aña ḥayāt-ı cāvidān

Devleti olur o şāhın pāy-dār
Kim ola ʿadl aña her işde medār

[12a] ʿAdl ile durur semāvāt u zemīn
ʿAdldür sermāye-i dünyā vü dīn

Devletin pāyende idüp ẕü'l-Celāl
ʿAdl ile ide añı pīr-i kemāl

Dāyimā ferḫunde olsun ṭāliʿi
Yüsr ile devrinde bitsün cāmiʿi

Olup ol cāmiʿ maḳām-ı dil-güşā
[12b] Devletinde cāmiʿi ḫayrāt ola

Ḫutbesinde oḳıyup nāmın ḫaṭīb
İde ol şāhıñ duʿāsın ʿan-ḳarīb

Minberinde tā ḫaṭīb-i ḫoş edā
Eyleye tevḥīd ü temcīdi edā

Eyleyüp faḫr-i enāma taṣliye
Yād idüp aṣḥābın ide tarżıye

[13a] Āḫirinde nāmını yād eyleye
Dāyimā **Sulṭān Aḥmed Ḫān** deye

Ḫalled**a'l-lāhu** teʿālā devletehū
Ebbed**a'l-lāhu** teʿālā ʿizzetehū

Arapça ve Farsçanın yoğun kullanıldığı şiirin sonuncu beyti tamamen Arapça yazılmış olup bir dua cümlesidir. Tercümesi:

Allah teâlâ onun devletini dâimî eylesin / Allah teâlâ onun izzetini ebedî eylesin

Müellif eseri kaleme alma sebebini ve eseri yazarken takip ettiği usulü açıkladıktan sonra (bkz. 13b-15b) eseri Sultan I. Ahmed'e ithaf etmiştir. Ardından başladığı bu işi tamama erdirmesi için Allah'a duâ ve Sultan I. Ahmed'e övgü ihtiva eden bir şiir yazmıştır:

Naẓm-ı duʿā li-müellifihi:

(Feʿūlün Feʿūlün Feʿūlün Feʿūlün)

İlāhī irişdür bu kārı temāma

Bizi ḳıl muvaffaḳ ṣıyāma ḳıyāma

O şāhı idüp devlet ile mü'eyyed
Ḳıl anıñ esās-ı beḳāsıñ muḫalled

İṭā'at idüp emr-i Rabbü'l-enāma
İder çünki raġbet ṣıyām u ḳıyāma

[17a] Ḳıyām u ṣıyām üzre olduḳça dā'im
Ola çetr-i iḳbāl-i devletle ḳā'im

Dört beyitlik şiir, aruzun mütekârib bahriyle yazılmıştır. Kafiye düzeni mesnevi nazım biçimi şeklindedir. Birinci beyitte kendisine dua eden, başladığı tercüme işini tamama erdirmesini Allah'tan niyâz eden şâir, kalan üç beyitte eseri ithaf ettiği Sultan I. Ahmed'i övmüştür. Sultanın ibadetlerine düşkün olmasını, Allah'ın emirlerine itaat etmesini övmüş bu sebeple devletinin kalıcı olması için dua etmiştir. Arapça ve Farsça sözcüklerin yer aldığı şiirde, söz oyunlarına ve edebi sanatlara başvurulmadığı, anlamın gayet açık ve anlaşılır olduğu görülmektedir.

Bu şiirin ardından, eserin ana temasını oluşturan cuma günü ve fazîletlerinin konu edildiği bir başka şiire yer verilmiştir. Yirmi beş beyitten oluşan şiir, aruzun hafif bahriyle yazılmıştır. Sürh mürekkeple *"Cum'â'nın Fazîletleri Faslı"* anlamında Farsça bir başlık yer almaktadır:

Faṣl-ı Der Beyān-ı Fażl-ı Cum'a

(Fe'ilātün Mefā'ilün Fe'ilün)

Cum'a fażlın beyāna iy ḫāme
Başla bir faṣla yaz güzel nāme

Olsun ol nāme nāme-i tā'at
Gelsün anıñla cum'aya raġbet

[17b] Ṣanma kim cum'anuñ faẓīleti yok
Belki anuñ faẓīleti ḳatı çok

Nehy-i taḫṣīsi cum'ada savmıñ
Ṣanma tahfīfi içün ol yevmiñ

'İzzeti ol günün muḳarrerdür
Ḥurmetinde eṣer mükerrerdür

Sāyir eyyāmdan anuñ fażlı
[18a] Pür ider yazsalar niçe faṣlı

Cumʿanuñ kim farīżası ḳılınur
Cumʿadan cumʿaya mükeffir olur

Seyyidi oldı günleriñ cumʿa
Oldı bāʿiṯ namāz içün cumʿa

Kim ki anda ide namāz ü niyāz
Luṭf-ı Ḥaḳ ile ʿömri ola dırāz
[18ᵇ]
Cumʿanuñ farżı kim güzeldür ol
Öylenüñ farżına bedeldür ol

İki rekʿat yerinde ṯābit olur
İkisüñ yerine ḫuṭbe ṭurur

İki rekʿat yerinedür ḫuṭbe
Buldı anıñçün ol ḳadar rütbe

Ḫuṭbe cumʿa namāzınıñ cüzʾidür
[19ᵃ] Bu kibār-ı eʾimmeniñ sözidür

Ḫuṭbe ḳadr-i ṣalātı çün buldı
Ḫuṭbenüñ istimāʿı farż oldı

Server-i kāʾināt o Faḫr-i Cihān
Ṣalavāt u selām aña her ān

Ḫuṭbede eyledi sükūtla emr
Ḫuṭbeyi emri itdi ʿālī-ḳadr
[19ᵇ]
Çıḳa çün ḫuṭbe oḳımaġa imām
Lāzım olur bitince terk-i kelām

Çünki rekʿat yerine ḳāʾimdür
Oḳınınca sükût lāzımdur

Söyleşen ḫuṭbe vü niyāz içre
Söyleşür gūyiyā namāz içre

Çünki olmaz namāz içinde kelām
[20ᵃ] Ḫuṭbe vaḳtinde daḫı oldı harām

Ḥamdu **lillāh** ki dāver-i ʿālem
Yaʿnī **Sulṭān Aḥmed-i** ekrem

Cumʿa vü cāmiʿa olup māʾil
İtdi esbāb-ı devleti kāmil

Çünki ʿadl ü ṣalāḥ ile oldı

İki dünyā saʿādetin buldı

[20ᵇ]

Olup esbāb-ı devleti efzūn
Ola baḫtı saʿīd ü ʿömri uzun

Olına tā ki farż-ı cumʿa edā
Ḫalled**allāhu** milkehū ebedā

Şâir ilk iki beyitte kalemine hitap ederek, "ey hâme, cumânın faziletini anlatan, güzel bir nâme yaz" ki böylece sözlerin kuvvetli bir etkiye sahip olsun, insanların cuma gününe rağbeti artsın demiştir. 4. ve 5. Beyitte, eserin ana konularından biri olan cuma günü oruç tutmanın nehyedilme sebebini açıklamıştır. Nehyin cuma gününün fazîletinden bir şey eksiltmediğini aksine onun fazîletli bir gün olduğunda şüphe olmadığını ve onun hürmetine eserler yazıldığı belirtilmiştir. 6. ve 7. Beyitte, cuma gününün fazîletlerinin diğer günlerden fazla olduğu, iki rekatlik farzı kılındığında bir cumadan diğer cumaya kadar günahlarının üzerini örteceğini söylemiştir.

8. Beyitten itibaren cuma gününün diğer günlerden daha üstün olması sebebiyle bugünde namaz kılmanın gerekli olduğu vurgulanmıştır. Şâir, 9. beyitte cuma günü namaz kılanın ömrü uzun olsun diye dua etmiştir.

10. ve 11. Beyitte cuma namazıyla ilgili fıkhî açıklamalar yapmış, cuma namazının iki rekatlik farzının öğlen namazının farzına denk olduğunu vurgulamıştır. Diğer iki rekatin yerini ise hutbenin tuttuğunu açıklamıştır.12. ve 13. beyitte hutbenin âlimler tarafından namazın bir bölümü sayıldığını ifade etmiştir. 14. beyitte de namaz kadar kıymetli olan hutbenin dinlenmesinin namazın farzlarından olduğu ifade edilmiştir.

15.ve 16. beyitlerde Hz. Peygamber'in cuma hutbesi okunurken sükût edip dinlemeyi emrettiğinden bahsetmiştir.17. Beyitte bu emrin sebebi, hutbenin öğle namazının iki rekatlik kısmının yerine sayılmasına bağlanmıştır. 18. ve 19. beyitlerde de aynı konu tekrar edilmiş ve hutbe okunurken konuşmanın namazda konuşmakla aynı hükümde olduğu dolayısıyla haram kılındığı söylenmiştir.

20. Beyitten itibaren Sultan I. Ahmed'in cuma gününe ve câmiye önem vermesi, adalet ve salah ile iki dünya saadetine erişeceği dile getirilmiştir. Son beytin ikinci mısraı yine Arapça bir duâ cümlesidir. Padişahın bahtı saîd, ömrü uzun, onun devletinde cuma namazı kılındıkça da devleti ebedî olsun diye duâ edilmiştir.

Cuma günüyle ilgili bu şiirin de söylenmesiyle eserin mukaddime kısmı diyebileceğimiz yirmi varaklık kısım sona ermiştir. [20ᵇ]'de son beytin bitiminden sayfanın sonuna kadar tezhipli bir süsleme yer almaktadır.

21[a]'dan itibaren eserin konusu, tercüme ve şerh sırasında izlenen yöntem anlatılmıştır. Sultan I. Ahmed'e tekrar duâ edilmiştir. Ardından risâleyi kaleme alan müellife ait sürh ile yazılmış "*ebyât-ı arabiyye duâ li-sâhibi'r-risâle*" başlığı altında Arapça manzum bir duâ yer almaktadır (24[b]-26[b]):

Ebyāt-ı ʿarabiyye duʿā li-ṣāḥibi'r-risāle:

(Müfteʿilün Müfteʿilün Fāʿilün)

Eyyedehu'l-lāhu bi-ṭūli'l-beḳā
Eyyedehū fi'd-deracāti'l-ʿulā

Yessera bi'l-ḫayri murādātihī
[25a] Veffeḳa mā ḳaddera niyyātihī

Fāḳa ʿale'l-külli bi-ḥusni'ş-şiyem
Fī ṣıġari's-sinni ve farṭı'l-kerem

Lev vehebe'l-elfe ve aʿṭe'l-cezīl
Kāne mine'ş-şemsi ke-ḍavʾin ḳalīl

ʿAmmerahu'l-Ḫālıḳu subḥānehū
Cennebehu's-sūʾe ve mā şānehū
[25b]
ʿĀvene bi'n-nuṣrati aʿvānehū
ʿAyyene bi'l-ḳuvveti aʿyānehū

Esbete bi'ş-şiddeti erkānehū
Şettete bi'n-niḳmeti men ḫānehū

Cennebehu'l-ʿadle ve iḥsānehū
Ḳarrebehū minhu ve rıḍvānehū

Aḥkeme bi'l-ḥikmeti aḥkāmehū
[26a] Esʿade bi'd-devleti eyyāmehū

Aġraḳa fi'r-raḥmeti ābāʾehū
Aḥraḳa bi'l-fitneti aʿdāʾehū

Seyyera fi'r-ravḍati eslāfehū
ʿAmmera bi'l-ʿızzeti aḫlāfehū

Aḥzene min saṭvetihi'ẓ-ẓālimīn
Aḥsene fī devletihi'l-ʿālemīn
[26b]
Yenṣuruhu'l-āne ilā en yeşīb

Naṣrun mina’l-lāhi ve fetḥun ḳarīb[87]

Ṣayyerahū vāṣıle külli’l-merām
Eskenehū cennetehū ve’s-selām

Ente mücībun ve semīʿu’n-nidāʾ
Rabbi tefaḍḍal ve teḳabbel duʿāʾ

15 beyitlik Arapça duâ manzumesi, aruzun seri‘ bahriyle yazılmıştır. Kafiye düzeni mesnevi nazım şeklindedir. [27ᵃ]’dan itibaren Şeyhülislâm Es‘ad Efendi tarafından tercüme edildiği için burada ayrıca tercümesine gerek görülmemiştir. Sürh mürekkeple yazılmış, mütercimin tercümesi başlıklı şiir tercümesi aşağıdaki gibidir :

Terceme-i ebyāt li-mütercimihī:

[27ᵃ]

ʿÖmri dırāz ile müʾeyyed ola
Taḫt-ı saʿādetde müʾebbed ola

Ḫayr ile āmāli teyessür bula
Niyyeti taḳdīre muvāfıḳ ola

Ḥusn-i şiyem farṭ-ı keremle o şāh
İtdi cihān üzre tefevvuḳ çü māh

Eyleyüp ol şāhı muʿammer Ḫudā
[27ᵇ] Her neyi kim istemez ide cüdā

Nuṣret ide luṭf ile aʿvānına
Ḳuvvet ü ḳudret vire aʿyānına

Luṭf ile erkānını teṣbīt ide
Düşmenini ḳahr ile teştīt ide

ʿAdl ile iḥsānı aña sevdüre
Ḳurb u rızā rütbesine irgüre

[28ᵃ]

ʿAdl ile aḥkāmını iḥkām ide
Her gününi esʿad-i eyyām ide

Raḥmete ġarḳ eyleye ābāsını
Ḳahr odına ḥarḳ ide aʿdāsını

Cenneti içre ḳılup eslāfını
Cümle muʿammer ide aḫlāfını

[87] Saff Sûresi (61 /13), nâkıs iktibas.
وَأُخْرٰى تُحِبُّونَهَا ۖ **نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ** ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ
Hoşunuza gidecek bir şey daha var: **Allah’ın yardımı ve yakın bir fetih**! Haydi müminlere müjdele.

Ḳahrına maẓhar ide ẓālimleri
[28b] Luṭfına manẓar ide ʿālimleri

Nuṣret ide anı ilā en yeşīb
Naṣrun mina’l-lāhi ve feṭḥun ḳarīb

Rām ide dünyāda merāmı aña
Mesken ide dār-ı selāmı aña

Sensin İlāhī çū semīʿ-i nidā
N’ola ḳabūl olsa deriñde duʿā

Arapça orijinali 15 beyit olan şiire aynı vezinle yazılmış 14 beyitlik tercümedir. Kafiye düzeni yine orijinalindeki gibi aa, bb, cc, dd.. vb. şeklindedir. Tercümede Arapça ve Farsçanın çok yoğun olduğu bununla birlikte bazı arkaik Türkçe kelimelerin de yer aldığı görülmektedir (bkz. irgüre /erdire). Orijinal metinde 13. beytin tercümede ise 12. beytin ikinci mısraında Saff Sûresi (61/13) âyetten nâkıs iktibas yapılmıştır (bkz. وَأُخْرٰى تُحِبُّونَهَا ۖ **نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ** ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ).

İçeriğine bakıldığında bir padişah için yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar manzumenin başında Es‘ad Efendi’nin Sultan I. Ahmed’e duası yer alsa da risâlenin yazarı tarafından manzumede isim belirtilmediği için Sultan I. Ahmed olup olmadığı kesin değildir. Ayrıca eserin hazine-i âmirede korunan bir eser olması da daha önceki padişahlardan birinin döneminde yazılmış olabileceği ihtimalini düşündürmektedir.

Şiir tercüme edilirken 2,5,6,7,8,9,10,11,12,13, ve 14. beyitlerin neredeyse birebir tercüme edildiği görülmektedir. 1, 3 ve 15. beyitlerin birer mısraı birebir, diğer mısralar ise anlama yakın ve kafiyeye uygun tercüme edilmiştir. Ayrıca Arapça orijinal metindeki 4. beytin (*Lev vehebe’l-elfe ve a‘ṭe’l-cezîl / Kâne mine’ş-şemsi ke-ḍav’in ḳalîl*)[88] hiç tercüme edilmediği, tercümedeki eksik beyit sayısının buradan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Beyit dikkatten kaçmış olabileceği gibi uygun vezin ve kafiye ile ifade edilememiş olması da muhtemeldir.

Es‘ad Efendi kıyâmet gününü tasvir eden ayetlerden alıntı yaptığı sırada, söz konusu günün kâfirler için zor müminler içinse umut verici bir gün olduğuna dair görüşünü Arapça bir dua beytiyle desteklemiş ve tercüme etmiştir. Arapça beyit aruzun hafif bahriyle yazılmıştır. Beytin kendisine mi ait yoksa alıntı mı olduğu belli değildir: [63a-63b]

[88] Terc. Bin verse de bol bol verse de / Güneşten yayılan az bir ışık gibiydi.

Nazm-ı ‘Arabî:

(Fe‘ilâtün -Mefâ‘iün -Fe‘ilün)

Rabbi yessir ‘aleyye külle ‘asîr

Küllü ‘usrin lenā ‘aleyke yesîr

Terceme:

Bize müşkil olan kārı āsān eyle Yā Mennān!

Her iş kim bize müşkil sana āsān

Eserin [200b]- [201a] varak aralığında bir kelimenin tahlili yapılırken, Arapça bir bir beyte yer verilmiş ancak tercüme edilmemiştir:

“ke-enne bilāda’l-lāhi ve hiye ʿarîżatün / ʿAle’l-ḫāʾifi’l-maṭlūbi keffuhū ḫāʾilün.”[89]

Es‘ad Efendi sözünü tamamlayıp eseri sona erdirdiğinde sürh ile “*Naẓm-ı ‘Arabî*” başlığı altında, aruzun remel bahriyle Arapça iki beyit yazmıştır.

Naẓm-ı ʿArabī:

(Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʾilün)

Naḥmeduʾl-lāhe kemā veffeḳanā liʾl-itmām
Ve ʿalā Aḥmede ālāfü ṣalᵛātin ve selām

Ve ʿaleʾl-āli meʿaʾṣ-ṣaḥbi lehū fiʾl-İslām
Veʾn-nebiyyīne ve men āmene min külli enām

Müellif bu iki beyit için iki farklı tercüme yazmıştır (206b-208a). Tercümelerin ilki iki beyitten müteşekkil ve birebir tercümedir. Ayrıca kafiye düzeni de orijinaliyle aynıdır. Eserin tamamlanmasına binâen Allah’a hamd, Rasülullâh’a salât, diğer peygamberlere, ashâba ve bütün yaratılmışlara duâ mahiyetinde iki beyittir:

[207a] Terceme:

(Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün)

Ḥamd ol **Allāh’a** ki virdi itmām
Hem ola **Aḥmed-i Muhtār’a** selām

Daḫı āline vü ṣahbına temām
Enbiyāʾ vü daḫı eşrāf-ı enām

[89] Beytin kim tarafından nazmedildiğine ulaşamadık.

İkinci tercüme, 2 beyitlik manzumenin aslına mânâ bakımından yakın olmakla birlikte toplam 6 beyitten oluşmaktadır. Aruzun remel bahriyle yazılmıştır. İlk 3 beyit, aslolan iki beytin tercümesini ihtiva ederken kalan 3 beyitte Sultan I. Ahmed'e duâ edilmiştir:

Terceme-i dīger:

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

Ḥamd ol **Allāh'a** ki itmāmına tevfīḳ eyledi[90]
Luṭf ü iḥsān eyleyüp āmāli taḥḳīḳ eyledi

Aḥmed-i Muḫtār'a ālāfi ṣalāt ü hem selām
[207b] Rūḥ-ı Pāk-i **Āl** ü **Aṣḥāba** da olsun ber-devām

Hem daḫı ervāḥ ile evlād ü sāyir nesline
Enbiyā vü evliyā vü cümle īmān ehline

Bu kibārıñ ḥurmet-i ervāḥı-çün Yā **Allāh**
Bār-gāh-ı devlet üzre ola dāyim Pādişāh

Şāh-ı ʿālī-ḳadr Sulṭān **Aḥmed-i** ʿĀlī Cenāb
Evc-i eflāk-i saʿādet üzre raḥşān āfitāb
[208a]

ʿİzzet ü iḳbāl ile ol dāver-i devr-i zamān
Taḫt-ı baḫt u salṭanatda ola dāyim kāmrān

Sonuç itibariyle eserde yer alan toplam 100 beytin tamamının hamd, salât ve duâ içerdiğini söylemek mümkündür. Manzum bölümlerin tamamında Arapça ve Farsça kelimeler yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Manzumelerin dili ağır olmakla birlikte sanat kaygısından ve söz oyunlarından uzak bir şekilde, anlatılmak istenen konuların ahenkli ve kafiyeli bir söyleyişle dile getirilmesinin amaçlandığı görülmektedir. Eserde Arapça manzumeler için kaleme alınan tercüme manzumelerin dili günümüz Türkçesine oldukça uzaktır. Ayrıca eserdeki Türkçe ve Arapça manzumelerde aruz vezninin başarılı bir şekilde kullanıldığı dikkati çekmektedir. Bu da Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin edebî yetkinliğini ortaya koymaktadır.

[90] Vezin gereği mısra yukarıdaki gibi yazılmıştır. Mısra metinde şöyledir: "Ḥamd ol **Allāh'a** kim itmāma tevfiḳ eyledi."

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
FEZÂʾİL-İ CUM‘A METNİ

4.1. Nüsha Tavsifi

Eser Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü 539 numarada kayıtlı olup 208 varaktır. Eserin baş tarafında, sayfanın üst köşesinde, güzel bir nesih hat ve siyah mürekkeple "*Feżāʾil-i yevm-i cumʿa-i mübārek*" yazmaktadır. Eserin bütünü sarı aharlı kağıda oldukça güzel harekeli nesih hatla yazılmıştır. Ardından gelen karşılıklı zahriye sayfalarında tezhipli şemse şeklinde yer alan madalyonların içine dönemin sultanına ithaf edildiğine dair bilgiler ve dualar yer almaktadır.

Sağ tarafta yer alan madalyon şeklindeki şemsenin içinde şu yazmaktadır:

Bi-resmi ḫızāneti's-sulṭān sulṭāni'l- aʿẓami'l-emced ve'l ḫāḳāni'l-ekremi'l- esʿad nāʾili'l-mecdi ve'l-ciddi cedden ʿan ced ṣāḥib-i esāsi'd-devleti'l-mümehhed ve ṣāḥib-i edyāri'l ʿizzi'l-meveddet (?) es-sulṭāni'l muvaffaḳi'l-müʾeyyed es-sulṭān ibni's-sulṭān es-sulṭān Aḥmed Ḫān ibni's-sulṭān Muḥammed Ḫān ibni's-sulṭān Murād Ḫān

Sol tarafta yer alan madalyon şeklindeki şemsenin içinde de şu yazmaktadır:

"İbni's-sulṭān Selim Ḫān ibni's-sulṭān Süleymān Ḫān ibni's-sulṭān Selim Ḫān ibni's-sulṭān Bāyezid Ḫān ibni's-sulṭān Muhammed Ḫān Allahu Teʿālā eyyede devletehu ve ebbede ve edāme eyyāme ʿömrihi ve ḫallede ve aḥkeme esāse mecdehu ve mehhede ve erşede raʾyehu ve seddede ve raḥime eslāfehu bi-fazli'l-müʾebbed ve ebbede eḫlāfehu bi-luṭfihi'l-müʾekked."

Sol tarafta ayrıca Sultan I. Ahmed'in mührü, vakıf kaydı ve vakıf müfettişinin mührü yer almaktadır. Sultan I. Ahmed'in mühründe sultanın tuğrasının üzerinde yer alan yazı şöyledir:

"El-ḥamdu li'llāhi'lleẕī hedānā li-hāẕā ve mā künnā li-nehtediye lev lā en hedāna'llah."

Vakıf kaydı şu şekildedir:

"Min vaḳfi sulṭāni'l-müslimīn ve burhāni'ş-şeriʿati ve'd-dīn es-sulṭān ibni's-sulṭān es-sultān Abdülḥamid Ḫān ibni's-sultān Ahmed Ḫān lā zāle münaḳḳide'l aḥkāmi'ş-şerʿi'l-metīn ve müʾeyyiden li-esāsi ḳavāʾidi'd-dīni'l-mübin ve emme'llezī li-devletihi Seyyid Ali Behçet el-müfettiş li-evḳāfi'l-ḥaremeyni'ş-şerīfeyn ġufira lehu."
Müfettişin mühründe şu ifade yazmaktadır:

Ḫᵛāhed ez feyz-i ilāhi ʿAli Behçet

Eserin 1^b sayfasındaki serlevha tezhiplidir. 1^b ve 2^a sayfaları sarı mürekkeple, tümüyle yaprak şeklinde tezhiplenmiştir. Eser tümüyle harekeli ve oldukça güzel nesih hatla yazılmıştır. Genellikle siyah mürekkep kullanılmıştır. Arapça ibarelerde, dua cümlelerinde ve müellifin

vurgulamak istediği yerlerde sarı ve sürh mürekkep kullanılmıştır. Eserin bazı sayfaları takibiyyelidir. Eserde yer yer bulunan sürh noktalar eserin müellif nüshası ile ya da önemli bir nüsha ile mukabele gördüğünün alametidir. Mukabele esnasında görülen eksiklikler derkenarda tekmil edilmiştir.

Eserde yer alan manzumeler, koltukları tezhipli şekilde müstakil cetveller içine yazılmıştır. Eserin istinsah kaydı bulunmamaktadır. Hem manzum hem mensur bölümler, her bir sayfada toplam yedi satır olacak şekilde kaleme alınmıştır.

Eser bordo deri ciltlidir. Cildi şemseli, zencirekli, köşebentli ve mıkleplidir.[91]

4.2. Metnin Kuruluşunda Takip Edilen Usul

4.2.1. İmla Hususiyetleri

a. Şeyhülislâm Es‘ad Efendi’nin dili oldukça ağırdır. Metnin genelinde Arapça ve Farsça tamlamalar hâkimdir. Eserin ilmî bir eser olması, kendisinin şeyhülislâmlık vazifesini ifâ etmesi ve Sultan I. Ahmed’e arz edilmesi bunun esas sebebini teşkil etmektedir. Ancak yer yer arkaik Türkçe kelime ve eklerin de kullanıldığı görülmektedir. Mesela “*öğlen*” kelimesi “*öyle*” şeklinde yazılmıştır. Ayrıca “*akşam*” kelimesi de “*ahşam*” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

b. Metinde b-p, c-ç harflerinde ses değişiminin dikkate alınmadığı, çoğunlukla b ve c seslerinin kullanıldığı görülmektedir. Sadece gerindium eki (-ip,-ıp,-up,-üp) sert sesle tezimizde yazılmış, diğer seslerde b ve c hali tercih edilmiştir:
ṣâḥib, kâtib, kitâb, olup, idüp, ibtihâc vb.

c. Bazı Arapça kökenli kelimelerin yazımında Arapça orijinal yazımı kullanılmış ancak bazı yerlerde belki müstensih hatası belki de konuşma diline yakın üslubun tercih edilmesi sebebiyle farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bu tür kelimeler mevcut farklılıkları ile olduğu şekilde transkribe edilmiştir:
kâʾinat/ kâyinat, fevâʾid/ fevâyid, vezâʾif/vezâyif, râʾiḳ/râyıḳ, ḥâʾil/ḥâyil, cāʾiz/ cāyiz, cüzʾ/ cüz vb.

d. Arkaik Türkçe kelimelerde olduğu gibi dilimize Arapçadan geçmiş bazı kelimelerin Arapça orijinal haliyle kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Türkçeleşmiş “*bünye*” kelimesi Arapçadaki orijinal haliyle “*binye*” olarak yazılmıştır.

[91] Eserin dijital nüshasında cildinin görüntüsü bulunmamaktadır. Ayrıca katalog kaydında da cildi ile ilgili bilgiye yer verilmemiştir. Söz konu bu bilgiye Es‘ad Efendi’nin diğer eserleri üzerinde hazırlanmış tezler vasıtasıyla ulaşılmıştır. Muhtemelen araştırmacılar eserin kütüphanedeki nüshasını görerek inceleme fırsatı bulmuşlardır. Bkz. Özdemir, **a.g.e**, s.36; Torun, **a.g.e**, s. 15.

e. Bazı fiillerin arkaik Türkçedeki gibi çekimlendiği görülmektedir:
itmeziz, ideyoz, eyleyevüz, olmasıye vb.

f. Dili geçmiş zaman eki bazen ayrı yazılmıştır:
ḳılur idim, var idi, âdet idi vb.

g. Geçmiş zamanın hikayesi *-miş* eki çoğunlukla ayrı yazılmıştır:
melḥûza imiş, câʾiz imiş, olur imiş vb.

h. Arapça isim ve sıfat tamlamaları aşağıdaki gibi yazılmıştır:
yevmü'd-dîn,

i. Arapça kelimelerin başındaki harf-i tarif kısa çizgi (-) ile ayrılarak yazılmıştır:
es-Sulṭân, el-Mekkî vb.

j. Maklup izâfet ile oluşturulan birleşik isim ve sıfatlar kısa çizgi (-) kullanılarak aşağıdaki şekilde yazılmıştır:
dürer-bâr, berk-reftâr, hidâyet-meâl, saâdet-ittiṣâl, bed-zebân vb.

k. Farsça isim ve sıfat tamlamalarındaki izafet kesresi de kısa çizgi (-) ile gösterilmiştir.
ta'yîn-i eyyâm, tebyîn-i şuhûr envâr-ı büdûr, dîn-i mübîn vb.

l. Atıf vavı (Farsça terkipler için) u, ü, vü şeklinde gösterilmiştir. Ayrıca atıf vavının olmadığı fakat metnin bağlamından var olduğu anlaşılanlar da köşeli parantez içinde [ü] gösterilmiştir:
ḥamd u sipâs, saât ü derecât, dünyâ vü dîn, mihr [ü] mâh vb.

m. Vâv-ı ma'dule "ᵛ" şeklinde gösterilmiştir:
Ḫᵛāhed, ḥᵛāb vb.

n. Tekrarlayan kelimeler arasına harf ya da ek getirilerek oluşturulan kelimeler kısa çizgi (-) ile ayrılmıştır:
câ-be-câ vb.

o. Farsça birleşik kelimeler kısa çizgi (-) ile ayrılmıştır:
dil-güşâ, zir-nigîn, pây-dâr, ber-ictirâ, bâr-gâh vb.

p. Farsça *bî* ön eki ve Arapça *bi* harf-i ceri ile *ke, li* gibi harfler kısa çizgi ile ayrılarak yazılmıştır:
bî-ma'nî, bî-vech, bi-resmi , ke-enne, li-müellifihi vb.

4.2.2. Transkripsiyon Sistemi ve Teknik Özellikler

a. Şeyhülislâm Es‘ad Efendi’nin *Fezâ’il-i Cum‘â* adlı eserinin metin kuruluşunda genel kabul görmüş transkripsiyon sistemi kullanılmıştır.
b. Eserin içinde sarı mürekkep ile yazılı olan ayet, lafzatullah, Hz. peygamber’in adı, özel isimler, dualar vb. ifadeler siyah-bold, hadisler siyah-italik; kırmızı mürekkep ile yazılmış isim, cümle, başlık vb. ifadeler ise kırmızı renk ile yazılmıştır.
c. Varak numaraları köşeli parantez içinde yazılmıştır [1ª]. Transkripsiyonlu metin eserin akışına uygun, konu bütünlüğü oluşturacak şekilde tarafımızca paragraflara ayrılmıştır.
d. Metnin büyük bir kısmı harekeli olduğundan, müellifin harekelediği şekliyle metin aktarılmış olup herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır.
e. Özel isim ve cümle başları günümüz Türkçesi yazım kurallarına uygun olarak büyük harfle yazılmıştır.
f. Metin konu bütünlüğü sağlanacak şekilde paragraflara ayrılmış ve noktalama işaretleri kullanılmıştır.
g. Manzum bölümlerde, aruz vezni tarafımızca tespit edilip parantez ( ) içinde metne eklenmiştir.
h. Eserde yer verilen ayet ve hadislerin tercümesi Şeyhülislam Es‘ad Efendi tarafından yapılmış olup bu ifadeler metinde italik olarak gösterilmiştir. Es‘ad Efendi’nin alıntıladığı ayet ve hadislerden yola çıkarak metinde geçen bütün ayet ve hadislerin tam metnine, ayrıca ayetlerin tercümelerine dipnotlarda yer verilmiştir.
i. Dipnotlarda, metinde belirtilen ayetlerin tamamı ve tercümesi belirtilmiştir. Metinde nâkıs iktibas yapılan ayetlerin ise yine tamamı dipnotta verilmiş ancak sadece metinde değinilen kısmı ve o kısmın meâldeki karşılığı olan ifadeler koyu yazılmıştır.
j. Kaynak eserde adı geçen eserlerin tam ismi ve müelliflerine dair tespit edebildiğimiz bilgiler dipnotlarda verilmiştir.

4.3. Transkripsiyonlu Metin

Bi-resmi ḫızāneti’s-sulṭān sulṭāni’l- aʿẓami’l-emced ve’l ḫāḳāni’l-ekremi’l- esʿad nāʾili’l-mecdi ve’l-ciddi cedden ʿan ced ṣāḥib-i esāsi’d-devleti’l-mümehhed ve ṣāḥib-i edyāri’l ʿizzi’l-meveddet (?) es-sulṭāni’l muvaffaḳi’l-müʾeyyed es-sulṭān ibni’s-sulṭān es-sulṭān Aḥmed Ḫān ibni’s-sulṭān Muḥammed Ḫān ibni’s-sulṭān Murād Ḫān
İbni’s-sulṭān Selim Ḫān ibni’s-sulṭān Süleymān Ḫān ibni’s-sulṭān Selim Ḫān ibni’s-sulṭān Bāyezid Ḫān ibni’s-sulṭān Muhammed Ḫān Allahu Teʿālā eyyede devletehu ve ebbede ve

edāme eyyāme ʿömrihi ve ḫallede ve aḥkeme esāse mecdehu ve mehhede ve erşede raʾyehu ve seddede ve raḥime eslāfehu bi-faẕliʾl-müʾebbed ve ebbede eḫlāfehu bi-luṭfihiʾl-müʾekked

[1b] Bismiʾl-lāhiʾr-Raḥmāniʾr-Raḥīm. Ḥamd u sipās ve şükr ü bī ḳıyās ol Ḫālıḳ-ı yektā-yı ʿālem-i āferīniş ve Rāzıḳ-ı bī-hemtā-yı semā-yı ʿilm ve bīniş olan perverdigāra kim ketm-i ʿademden zemīn u zemānī [2a]ve arż u āsmānī ve kevn u mekānī emr-i kün fekān[92] ile bir anda īcād idüp tevaḥḥüdine nişān itdi. Ve ḫalḳ-ı ṭabaḳāt-ı eflāk ve temyīz-i küre-i heva ve āteş ve āb u ḫāk idüp, ol ṭabaḳātda maḫlūḳāt-ı ʿacībe ve bu ʿanāṣırdan terkībāt-ı ġarībe [2b] ibdāʿ itmekle kemāl-i ḳudretin iʿlān itdi. Ve taʿyīn-i eyyām ve tebyīn-i şuhūr ve aʿvām idüp kerīme-i şerīfe-i **inne ʿiddete şuhūri ʿındallāhi işnā ʿaşera şehran fī kitābiʾl-lāhi yevme ḫalaḳaʾs-semāvāti veʾl-ʿarża minhā erbaʿatu ḥurumun**[93] vefḳınce her māh u sālin ḥālinī ʿayān [3a] itdi. Ve baʿżı eyyām u şuhūruñ ḳadrinī celīl ve baʿżını baʿżından tafḍīl idüp tafṣīl-i eyyām ve cumuʿāt ve tedḳīḳ-i sāʿāt ü deracāt ile taʿyīn-i ezmān itdi. Ve evḳāt-ı salvāt ve ezmān-ı ʿibādātı bildirmek içün ḫarekāt-ı şems ü ḳamer [3b] vesāyir ʿiberi erbāb-ı iʿtibār olan uvliʾl-elbāba ve aṣḥāb-ı iḫtibār olan ḥussāba ve **litaʿlemū ʿadedeʾs-sinīne veʾl-ḥisāb**[94] mısdāḳınca taʿlīm ü beyān itdi. Ve aʿmāl-i ʿaḳl u naẓar ile rütbe-i[95] istidlāle vāṣıl olan kulların **rabbenā mā ḫalaḳte hāẕā bāṭılā** [4a]**subḥāneke feḳınā ʿaẕābeʾn-nār**[96] kelām-ı saʿādet-niẓāmı ile gūyā idüp vâkıf-ı esrār-ı ʿirfān itdi.

---

92 Yasin Sûresi (36/82) ayete telmihte bulunulmuş.
إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئاً أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ
"Birşey istediğinde, O'nın buyruğu "ol" demekten ibarettir, hemen oluverir."

93 Tevbe (9/36) nâkıs iktibas.
إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْراً فِي كِتَابِ اللهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ
الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ وَقَاتِلُو
"Doğrusu Allah'a göre ayların sayısı, Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısına uygun olarak on ikidir; bunlardan dördü haram aylardır. İşte doğru olan hesap budur. O aylarda kendinize zulmetmeyin, müşrikler sizinle topyekün savaştıkları gibi siz de onlarla topyekün savaşın. Bilin ki Allah buyruklarına karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir."

94 Yunus Suresi (10/5), nakıs iktibas. Metinde vav (و) harfi de sarı mürekkeple,ayetin bir parçası yazılmış ancak ayet metninde yok. Muhtemelen bir yazım hatası söz konusudur.
هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُوراً وَقَدَّرَهُ مَنَازِلَ **لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ** مَا خَلَقَ اللهُ ذَٰلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ
"Güneşi aydınlatıcı, ayı ise aydınlık yapan, **yılların sayısını ve hesaplamayı bilesiniz diye** ona menziller belirleyen O'dur. Allah bütün bunları hikmet ve fayda esasına göre yarattı. Bilme kabiliyetinde olanlar için de ayetlerini detaylı bir şekilde gözler önüne serdi."

95 Metinde rütbe kelimesinin, hattın üzerine sonradan eklendiği anlaşılmaktadır. Bu da nüshanın kontrol edildiğine, eserin muhtemel bir başka nüshasının varlığına işaret etmektedir.

96 Âl-i İmrân Sûresi (3/191)nâkıs iktibas
الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللهَ قِيَاماً وَقُعُوداً وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ **رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَٰذَا بَاطِلاً سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ**
"Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler: **"Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!"**

Ve ṣılāt-ı ṣālavāt-ı nāmiyāt ḫulāsa-i mevcūdāt ve sebeb-i āferīniş-i kāyināt ve muʿayyin-i aʿvām ü evḳāt ve mübeyyin-i şuhūr ve sāʿāt ve müzeyyin-i [4ᵇ] eyyām ü cumuʿāt ve ṣāḥib-i deracāt-ı āliyāt ve rāḳī-i merāḳī-i sāmiyāt. ʿAliyyü'z-zāt ve ṣafiyyü'ṣ-ṣıfāt mecma-i ḥasenāt ve menbaʿ-ı müstaḥsenāt ṣadr-nişin-i ṣuffe-i ışṭıfā Muḥammed Muṣṭafā ʿaleyhi mine'ṣ-ṣalavāti aṣfāhā ve mine't-teslīmāti enmāhā [5ᵃ] ḥażretine ki Melik-i Mennān ol Sulṭān-ı ʿĀlī-şān ḥurmetine ḫalk-ı ekvān itdi. Ve ol merdüm-i dīde-i **denā fe-tedellā**[97] ve keḥīl-i sürme-i **ve leḳad ra'āhu min āyāt-i rabbih'il-kübrā**[98] ḥażretini insān ʿayn-ı aʿyān insān itdi ve ol sāmī mekân-ı ʿālī -ʿunvānı muʿcizāt-ı bāhire ve āyāt-ı [5ᵇ] ẓāhire ile teʾyīd eyleyüp, aʿẓam-ı muʿcizātını Ḳurʾān itdi. Ve inşiḳāḳ-ı ḳamer ve icābet-i naḫl ü şecer ve tesbīḥ-i ḥaṣā ve ḥacer ve ñdaḫı sāyir ʿacāyibü ʿiberi daʿvā-yı risāletine bürhān itdi.

Ve ol Melīḥ-i Şehristān-ı *ene emlaḥ* ve Faṣīḥ-i Debistān-ı *ene efṣaḥ*[99] ḥażretiniñ [6ᵃ] cevāmiʿ-i kelīm olan kelimāt-ı dürer-bārını, mecāmiʿ-i ḥikem ve mübeyyin-i aḥkām-ı mücmel ve muḥkem idüp, eḥādīṯ-i laṭīfe ve aḫbār-ı şerīfesini ṣıḥāḥ u ḥisān eyledi. Ve aḥkām-ı dīn-i mübīn ve iḥkām-ı āyīn-i şerʿ-i metini ol eḥādīṯ-i saʿādet-nümāya müsned ü muttaṣıl ve silsile-i [6ᵇ] şerīfesine istinād ile iktisāb-ı şeref idenleri, rütbe-i kemāle vāṣıl idüp bu şān-ı saʿādet-nişānda ʿālī-şān itdi.

---

97 Necm Sûresi (53/8) **ثُمَّ دَنَا فَتَدَلّٰىۙ**
"Sonra **yaklaştıkça yaklaştı**."

98 Necm Sûresi (53/18). Metinde vav (و) harfi de sarı mürekkeple, âyetin bir parçası yazılmış ancak âyet metninde yok. Muhtemelen burada da yazım hatası söz konusu.

لَقَدْ رَاٰى مِنْ اٰيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرٰى

"Şüphesiz o, rabbinin âyetlerinden en büyüğünü görmüştü."

99 Metinde bu hadis ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmemiştir. Yukarıdaki iki lafzın geçtiği, muhtelif rivayetler aşağıdaki gibidir.

Ebû Muhammed Bedrettin Mahmud b. Ahmed b. Musa el-Hanefî el-Aynî, **Umdetü'l-Kārî fî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî,** I-XI, İstanbul,Matbaa-i Âmire,1308-1311, C.XVI, 65.

أنا أفصح العَرَب مِيد أَنِّي من قُرَيْش

Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mesud b. Muhammed b. el-Ferra el-Beğavî, **Şerḥu's-Sünne**, Haz: Şuayb Arnaûd ve Muhammed Züheyr eş-Şâviş, XV. 2.bs. Dımeşk, el-Mektebi'l-İslâmi,1983, C. IV, s.202.

وَفِي بَعْضِ الأَحَادِيثِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَنَا أَفْصَحُ الْعَرَبِ مَيْدَ أَنِّي مِنْ قُرَيْشٍ، وَنَشَأْتُ فِي بَنِي سَعْدِ بْنِ بَكْرٍ» وَفُسِّرَ هَذَا: مِنْ أَجْلِ أَنِّي.

İsmail b. Muhammed b. Abdülhâdi el-Cerrahi el-Aclûni, **Keşfu'l-Hafā,** Haz: Abdülhamid b. Ahmed b. Yusuf b. Hendavi**,** II, y.y, el-Mektebetü'l -Asîra, 2000, C.I, s.228

أنا أفصح العرب؛ بيد أني من قريش، أورده أصحاب الغرائب ولا يعلم من أخرجه ولا إسناده انتهى

Şeyh Muhammed Bâkır b. Muhammed Taki b. Maksud Ali el-Meclisî, **Bihāru'l-Envā**ri'l-câmia li-düreri ahbâri'l-eimmeti'l-ethâr, Beyrut, Müessesetü'l-Vefâ, 1983, C.XVI, s.408.

كان يوسف أحسن **ولكني أملح**

Ve ol Ṣāḥib-i Tāc-ı Muḥabbet'i Leyle-i Miʿrāc'da eflāk-i ʿizz ü ibtihāc üzere seyrān itdürüp **subḥānelleẕī esrā biʿabdihī** [7ᵃ] **leylen mine'l- mescidi'l-ḥarāmi ile'l-mescidi'l-aḳṣā elleẕī bāraknā ḥavlehū li-nüriye min āyātinā**[100] vefḳınce, ʿacāyib-i āyāt ve ġarāyib-i maṣnūʿātını dīde-i ʿibret-nümāsına nümāyān eyledi. Ve naʿl-i burāḳ-ı berḳ-reftārın, hilāl-i evc-i iḳbāl ve mīh-i niʿāl saʿādet-ittiṣālin kevākib-i [7ᵇ] eflāk-i iclāl idüp, ol güzīn zemin ü zemānın cāy-ı cevelānın āsmān itdi.

Naẓm li-müʾellifihi:

(Mefāʿīlün Mefāʿīlün Feʿūlün)

Bu ṭāḳ-ı nüh revāḳ-ı lāciverdī
Ki izi tozı aña ḳadr virdi

O şāh-ı dīnüñ oldı çün zemīni
N'ola olsa cihān zīr-nigīni

[8ᵃ] Burāḳı berḳ-vār itdikte cevelān
Olurdı şuʿle-i cevvāle tābān

O şuʿle māha ḳarşu berḳ ururdı
Güneş gibi aña tābiş virürdī

Sipihr üzre baḳılsa māh ile mihr
Görinür her biri maḥbūb-ı gül-çihr

İki naʿli nişānıdur semāda
[8b] İkisin yoḳlagör fevḳa'l-ʿulāda

İki ön ayaġın adup ʿulāya
İki ard ayaġı ḳaldı semāya

O şeh kim gördi eflākiñ verāsın
Ḳodı anda iki naʿli żiyāsın

Maḥabbet ʿālemin idüp o meh zeyn
Mekānı oldı çünkim **ḳābe ḳavseyn**[101]

---

[100] İsra Suresi (17/1). Nakıs iktibas.

سُبْحَانَ الَّذِي اَسْرٰى بِعَبْدِهٖ لَيْلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَى الْمَسْجِدِ الْاَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَآ اِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

"**Bir gece yarısı, kendisine bazı ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksā'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir.** O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir."

[101] Necm Sûresi (53/9) âyetine telmih yapılmış.

فَكَانَ **قَابَ قَوْسَيْنِ** اَوْ اَدْنٰى

"Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu."

[9a] Burūz idüp rumūz-ı **lī meʿallah** [102]
Serīr-i ıṣṭıfāya oldı ol şāh

Ṣalāt ile selām olsun o şāha
İrişdikce żiyā-yı mihr [ü] māha

Neṣr. Ve āl ü aṣḥāb-ı saʿādet-ittiṣāl-i hidāyet-meāline ki her birin nücūm-ı semā-yı hüdāyı ve rehnümā-yı şāh-rāh-ı ihtidā idüp, [9b] nurlarını envār-ı büdūr gibi dıraḫşān itdi. Ve anlara iḳtidā ile sülūk-i rāh-ı dīn ve peyrevī-i reh-revān-ı şerʿ-i mübīn ve iktifā-yı aṣar-ı müttaḳīni āsān itdi. Ṣalavātuʾllāhi teʿālā ʿaleyhi ve ʿaleyhim ecmaʿīn ve ʿalā men tebiʿahum ilā yevmiʾd-dīn mineʾl-ʿulemāʾi veʾṣ-ṣulefāʾi veʾl-evliyāʾi [10a] veʾl-etḳıyāʾi ecmaʿīn.

Emmā baʿd muḥyī-i meʾāṣir-i dīn-i mübīn, iḥkām-künende-i aḥkām-ı şerʿ-i metīn müdāvim-i iḳāmet-i farż u sünnet, mülāzim-i iḥyā-yı merāsim-i cumʿa ve cemāʿat, mürevvic-i āyīn-i şerīʿat, müzeyyin-i ḳavānīn-i salṭanat.

Naẓm li-müʾellifihi:

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

Eyleyen emr-i Ḫudāʾya imtiṣāl
[10b] Tābiʿ-i fermān-ı Ḥayy-i ẕiʾl-Celāl

Şehriyār-ı tācdār-ı dīn-penāh
Taḫt ü baḫt evcinde ola mihr ü māh

Pādişāh-ı kişver-ī īmāniyān
Dīn-penāh-ı devlet-i ʿOṣmāniyān

Cān ü dilden emr-i Ḥaḳḳıñ ṭālibi
Ṭāʿat ü ẕikr ü ʿibādet rāġıbı

[11a] Gīcelerde eyleyen meyl-i ḳıyām
Ḥaḳ rızası-çün iden terk-i menām

Muttaṣıfdır aḥsen-i evṣāf ile

---

[102] *Lî meallah*, metinde sarı renk ile yazılmış olduğundan, eserdeki üslubu dikkate aldığımızda bir hadis metninden alıntı olduğu aşikardır. Dinî tasavvufi edebiyatımızda pek çok defa değinilen, *lî meallah* makamı diye söz edilen bu hadis ile Mirac mucizesine işaret edilmiştir. Her ne kadar tasavvuf geleneğinde hadis olarak değerlendirilmiş bir ifade olsa da başvurduğumuz güvenilir kaynaklarda rivayete rastlamadık. Rivayetin tali hadis kaynaklarında geçiyor olması muhtemeldir. Hadisin tam metni ve tercümesiyle ile ilgili, Mehmet Halil Erzen'in Şemseddin Sivasi Divanı'nda Hz. Muhammed adlı makalesinde "Benim Allah ile öyle bir vaktim var ki ne mukarreb bir melek ne de mürsel bir nebi benimle birlikte o vaktin içine sığar." ifadesine yer vermiştir. Buradan iktibas ile çeşitli metinlerde "*lî meallah*" lafzıyla Hz. Peygamber'in makamına işaret edildiği düşünülmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Halil Erzen, "Şemseddin Sivasî Divanı'nda Hz. Muhammed", **Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, sayı 3, s.73. Mart 2019.

Sīne-i bī-kīne ḳalb-i ṣāf ile

Gel naẓar ḳıl ol şehe inṣāf ile
Kim ṭuta gāhī ṣıyām-ı nāfile

Dāyimā olsun meh-i evc-i ṣalāḥ
[11b] ʿĀleme yayılsun envār-ı felāḥ

Pādişehler kim ṣalāha meyl ider
Memleketlerden fesād ehli gider

ʿAdl ü iḥsān idicek şāh-ı cihān
Ḥak virür aña ḥayāt-ı cāvidān

Devleti olur o şāhın pāy-dār
Kim ola ʿadl aña her işde medār

[12a] ʿAdl ile durur semāvāt u zemīn
ʿAdldür sermāye-i dünyā vü dīn

Devletin pāyende idüp ẕü'l-Celāl
ʿAdl ile ide añı pīr-i kemāl

Dāyimā ferḫunde olsun ṭāliʿi
Yüsr ile devrinde bitsün cāmiʿi

Olup ol cāmiʿ maḳām-ı dil-güşā
[12b] Devletinde cāmiʿi ḫayrāt ola

Ḫutbesinde oḳıyup nāmın ḫaṭīb
İde ol şāhıñ duʿāsın ʿan-ḳarīb

Minberinde tā ḫaṭīb-i ḫoş edā
Eyleye tevḥīd ü temcīdi edā

Eyleyüp Faḫr-i Enām'a taṣliye
Yād idüp aṣḥābın ide tarżıye

[13a] Āḫirinde nāmını yād eyleye
Dāyimā **Sulṭān Aḥmed Ḫān** deye

Ḫalled**a'l-lāhu** teʿālā devletehū
Ebbed**a'l-lāhu** teʿālā ʿızzetehū[103]

Neṣr. Ḥażretleri bu dāʿī-i devlet-i ʿaliyye ve sāʿī mesʿā-yı ḫızmet-i seniyyeleri olan dāʿī-i dāī-zādeleri [13b] Muḥammed İbnü'l-Mevlā el-merḥūm Saʿdü'd-dīn eẕaḳahüma'l-lāhu teʿālā ḫalāvete'l-yaḳīn, duʿācılarına eḥādīs-i ṣaḥīh-i İmām

[103] Terc.: Allah Teâlâ devletini dâim eylesin/ Allah Teâlâ izzetini ebedî eylesin.

Müslim'den olan *lā teḫuṣṣū leylete'l-cumʿati bi'l-ḳıyām*[104] ḥadīs-i şerifine, bir ehl-i ʿilmin taʿlīḳ itdügi risāleyi ki nām-ı nāmī ve ism-i kirāmīlerine muḥarrer olup, [14ᵃ] ḫazāne-i ʿāmirelerinde maḥfūẓa ve ʿayn-ı ʿınāyetleri ile melḥūẓa imiş. İrsāl buyurup ḫaṭṭ-ı hümāyūn-ı saʿādet-nümūn ile tercüme olunup, ʿarabī-dān olmayanlara tefhīm ve nefʿıni taʿmīm bābında, fermān-ı lāzımü't-taʿẓīmleri vārid olmāġıla emr-i ʿālīlerine [14ᵇ] imtiṯāl idüp, ḥılāl-i eşġāl-i fetvada tercemesine şürūʿ eyleyüp, icmāl ü iḫlāl itdügi mevāzʿ-i aḥsen-i eşkāl üzere taḥḳīḳ ve defʿ-i işkāl idecek vech üzere tedḳīḳ olunmaḳ lazım gelüp, terceme-i aṣldan zāyid derc olunan maḳāl [15ᵃ] ve ḫāṭır-ı fātira cā-be-cā lâyıḥ olan cevāb ü suʾāliñ evvelinde surḫ ile tekmīl-i lafẓ yazılup vech-i cemīl üzere işaret olınmışdur. Dergāh-ı Melik-i Müteʿāl'den suʾāl olunur ki lisān-ı ḳalemimizi sehv ü zelelden ḥıfẓ idüb, rıżāsına müvāfıḳ vech üzere [15ᵇ] taḥkīḳ ve ṭarīḳ-i Ḥaḳḳa tevfīḳ müyesser ide. Ve bu fevāyid derc olunan dürci ḫāme-i rıżā ile ṣaḥīfe-i irtiżā üzere musaṭṭar ide.

Ve ol ḥadīs-i saʿādet eşer ṣāḥibi olan Sulṭān-ı Serīr-i Risālet ʿaleyhi ṣalavātu'llāhi teʿālā -tevālet ḥurmetine, ol [16ᵃ] dāver-i devrānı ve ḫalīfe-i Raḥmān'ı, taḫt-ı baḫt u salṭanat üzere ber-devām ve mücrī-i merāsim-i ṣıyām u ḳıyām idüp, iḳāmet-i cumʿa ve cemāʿāt ve idāmet-i veẓāyif-i ṭāʿāt ü ʿibādāt üzre ʿömürler sürmek ve saʿādetler görmek müyesser eyleye. Bi-mennihī ve ḥavlihī. [105]

---

[104] Metinde zikredilen bu hadis-i şerifin, her ne kadar İmam Müslim'in Sahîh'ine dayandığı biliniyorsa da ilerleyen varaklarda birkaç lafız farkıyla söz konusu hadise aynı konu bağlamında tekrar değinilmiştir. (Bkz. 13,17 ve 18.numaralı dipnotlar.) Metindeki şekline lafzen en yakın bulduğumuz hadis rivayetlerini burada toplamayı uygun gördük.

Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyri en-Nisâbûrî, el-Müslim, "Sıyām",148, **el-Câmiu's-Sahih**, Haz: Muhammed Fuad Abdülbâkî, I-V, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ty.

148 - (1144) وحَدَّثَنِي أَبُو كُرَيْبٍ، حَدَّثَنَا حُسَيْنٌ يَعْنِي الْجُعْفِيَّ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنْ هِشَامٍ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: **«لَا تَخْتَصُّوا لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ بِقِيَامٍ مِنْ بَيْنِ اللَّيَالِي، وَلَا تَخُصُّوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِصِيَامٍ مِنْ بَيْنِ الْأَيَّامِ، إِلَّا أَنْ يَكُونَ فِي صَوْمٍ يَصُومُهُ أَحَدُكُمْ»**

Ebû Abdullah İbni'l-Beyyi Muhammed Hâkim en-Nîsâbûrî, **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn ve bi-hâmiş ta'lîkâtü'l- eimme el-Beyhakî ve'z-Zehebî ve İbnü'l-Mülakkin ve İbn Hacer el-Askalanî**, X, Riyad, Dâru'l-Meymân,2014, C.II, s.83.

1185 - حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ مَنْصُورٍ الْقَاضِي، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ رَجَاءٍ، ثنا مُوسَى بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، ثنا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ، عَنْ زَائِدَةَ، عَنْ هِشَامِ بْنِ حَسَّانَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **«لَا تَخُصُّوا يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِصِيَامٍ مِنْ بَيْنِ الْأَيَّامِ، وَلَا تَخُصُّوا لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ بِقِيَامٍ مِنْ بَيْنِ اللَّيَالِي»** هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِ الشَّيْخَيْنِ، وَلَمْ يُخَرِّجَاهُ "

[105] *Bi-mennihi ve havlihi*, Allah'ın yardımıyla manasında dua cümlesidir. Osmanlı belgelerinde bu tarz kalıplaşmış dua ifadeleri oldukça kullanılmaktadır. Fezâʾil-i Cumʿa, padişaha arz edildiği için Şeyhülislam da sözünü bu şekilde tamamlamıştır. Osmanlı resmi yazışmalarında ve belgelerinde kullanılan kalıplaşmış ifadeler için bkz: Muhittin Eliaçık, "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kalıplaşmış, Zarf, Sıfat, Edat vd. İfadeler", **Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volum 7/3, Ankara, Summer 2012, p. 1123-1158.

[16b] Naẓm-ı duʿā li-müellifihi:

(Feʿūlün Feʿūlün Feʿūlün Feʿūlün)

İlāhī irişdür bu kārı temāma
Bizi ḳıl muvaffaḳ ṣıyāma ḳıyāma

O şāhı idüp devlet ile müʾeyyed
Ḳıl anıñ esās-ı beḳāsıñ muḫalled

İṭāʿat idüp emr-i rabbüʾl-enāma
İder çünki raġbet ṣıyām u ḳıyāma

[17a] Ḳıyām u ṣıyām üzre olduḳça dāʾim
Ola çetr-i iḳbāl-i devletle ḳāʾim

Faṣl-ı Der Beyān-ı Faẓl-ı Cumʿa:

(Feʿilātün Mefāʿilün Feʾilün)

Cumʿa faẓlın beyāna iy ḫāme
Başla bir faṣla yaz güzel nāme

Olsun ol nāme nāme-i tāʿat
Gelsün anıñla cumʿaya raġbet

[17b] Ṣanma kim cumʿanuñ faẓīleti yok
Belki anuñ faẓīleti ḳatı çok

Nehy-i taḫṣīsi cumʿada savmıñ
Ṣanma tahfīfi içün ol yevmiñ

ʿİzzeti ol günün muḳarrerdür
Ḥurmetinde eşer mükerrrerdür

Sāyir eyyāmdan anuñ faẓlı
[18a] Pür ider yazsalar niçe faṣlı

Cumʿanuñ kim farīżası ḳılınur
Cumʿadan cumʿaya mükeffir olur

Seyyidi oldı günleriñ cumʿa
Oldı bāʿiş namāz içün cumʿa

Kim ki anda ide namāz ü niyāz
Luṭf-ı Ḥaḳ ile ʿömri ola dırāz

[18b]

Cumʿanuñ farżı kim güzeldür ol
Öylenüñ farżına bedeldür ol

İki rekʿat yerinde s̱ābit olur
İkisüñ yerine ẖuṭbe ṭurur

İki rekʿat yerinedür ẖuṭbe
Buldı anıñçün ol ḳadar rütbe

H̱uṭbe cumʿa namāzınıñ cüzʾidür
[19a] Bu kibār-ı eʾimmeniñ sözidür

H̱uṭbe ḳadr-i ṣalātı çün buldı
H̱uṭbenüñ istimāʿı farż oldı

Server-i kāʾināt o Faẖr-i Cihān
Ṣalavāt u selām aña her ān

H̱uṭbede eyledi sükūtla emr
H̱uṭbeyi emri itdi ʿālī̱-ḳadr

[19b]

Çıḳa çün ẖuṭbe oḳımaġa imām
Lāzım olur bitince terk-i kelām

Çünki rekʿat yerine ḳāʾimdür
Oḳınınca sükût lāzımdur

Söyleşen ẖuṭbe vü niyāz içre
Söyleşür gūyiyā namāz içre

Çünki olmaz namāz içinde kelām
[20a] H̱uṭbe vaḳtinde daẖı oldı harām

Ḥamdu **lillāh** ki dāver-i ʿālem
Yaʿnī̱ **Sulṭān Aḥmed-i** ekrem

Cumʿa vü cāmiʿa olup māʾil
İtdi esbāb-ı devleti kāmil

Çünki ʿadl ü ṣalāḥ ile oldı
İki dünyā saʿādetin buldı

[20b]

Olup esbāb-ı devleti efzūn
Ola baẖtı saʿīd ü ʿömri uzun

Olına tā ki farż-ı cumʿa edā
H̱alled**allāhu** milkehū ebedā

[21a] Ḥamd u sipās Melik-i ʿAzīz-i Ġaffār'a. Ve ṣalvāt u selām Rasūli **Muḥammed**-i Muḫtāra ve āl ü aṣḥāb-ı aḫyār u ebrāra.

Bu risālede mezkūr olan kelām-ı Meşārıḳu'l-Envār[106] ve şerḥi olan Mebāriḳu'l-Ezhār'ıñ[107] üçüncü bābında mezkūre olan ṣıḥāḥ-ı aḫbārdan [21b] bir ḥadīs-i şerīfiñ taḥḳīḳidür. Sürḫ ile yazılan ve üzerine yine sürḫ ile med çizilen lafẓ-ı Meşāriḳ'dür. Siyāh ile yazılup üzerine ḳızıl ile ḫaṭ çekilen lafẓ-ı şāriḥ-i muḥaḳḳiḳdür, ḳalanı müsevvid-i zaʿīfiñdür. ʿAfā ʿanhu'r-rabbü'l-laṭīf.

Vaẓīfeye şürūʿdan muḳaddem duʿā-yı [22a] ḫalīfe-i muʿaẓẓam(a) idelim. Ol duʿālarıñ maḳbūl olmasınıñ şerāyiṭinden ve müstecāb olmasınıñ veṣāyiṭindendür. Baʿzı küberāʿ-i kirāmdan menḳuldür ki dimiş, eger ḳabūle ḳābil ancaḳ bir duʿām olsa ol duʿāyı ġayra itmeyüp imām-ı zamān olan Sulṭān-ı İslām ḥakkında ḳılur idim. [22b] Zīra ḥāl-i imām ṣālāḥ üzere olduḳda, cemiʿ-i enām mehd-i emn ü rāḥatda niyām iderler. Ve her ʿamel-i ḫayr ki raʿiyyeti zamān-ı ʿadaletinde ideler. İmām ol ḫayrda reʿāyāsı ile müşterekdür.

Ḫazret-i Rasūl-i Ekrem ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem buyurmışlardır *len yehlike'r-raʿıyyetü ve in kānet ẓālimeten* [23a] *müsīʾeten ve in kānetil-vülāte hādiyeten mehdiyeten ve yehlike'r-raʿıyyetu ve in kānet hādiyeten mehdiyyeten ve izā kāneti'l-vülātü ẓālimeten müsīʾeten* [108]. Yaʿnī raʿıyyet ebedi helāk olmazlar. Egerçi ẓulm ü isāʾet üzere olurlar ise ḳaçan ki vālīler hidāyet üzere üzere olalar ve raʿiyyet helāk olur. Egerçi [23b] hidāyet üzere olurlar ise ḳaçan kim vāliler ẓulm ü isāʾet üzere olalar.

Yā İlāhī! Cenāb-ı refīʿıñden ibtihāl ile dileriz ve bāb-ı vesīʿindan tazarruʿ ile suʾāl eyleriz ki cüyūş-ı naṣr ü teʾyīdi ve ʿāfiyet-i vāfiye ve ʿömr-i medīdi tevcih idesin. ʿAbdiñ [24a] ve ibn-i ʿabdiñ ve ḫāzīʿi ʿaẓamet ü mecdiñ olup, beriyyetiñ arasında muḫtārıñ ve ḫalīḳatiñ içinde ḫalīfeñ dīn-i ḥaḳḳ u şerīʿatiñ müʾeyyidi ve ʿavn ü ʿināyetiñ ile merāsim-i ʿadl-i müceddidi, yeryüzünde ẓıllu'l-lāh ve dīn ü dünyā

---

[106] Radıyyüddin es-Sâgânî (ö. 650/1252)'ye ait *Meşāriku'l-Envāri'n-Nebeviyye* adlı eser. Bkz. İbrahim Hatipoğlu, "Meşâriku'l-Envâri'n-Neveviyye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2004, C.XXIX, s.361-362.

[107] İbn Melek (ö. 821/1418),'ye ait *Mebāriku'l-Ezhār fî Şerhi Meşârikı'l-Envâr* adlı eser. Bkz. Suat Koca, "İbn Melek'in Mebâriku'l-Ezhâr Şerhu Meşâriki'l-Envâr'ındaki Şerh Yöntemi ve Eserin Hadis Şerh Literatüründeki Yeri", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** S. 53/1, 2012, s. 1-33.

[108] Ebu Abdullah Muhammed b. Selâme b. Cafer b. Ali b. Hekmûn el-Kuzâî, **Müsnedü'ş-Şihāb**, Haz: Hamdi b. Abdülmecid es-Selefî, 2. bs., Beyrut, Müesssesetü'r-Risâle,1986, C. II, s.93.

أَخْبَرَنَا أَبُو عَلِيٍّ، صَالِحُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ رِشْدِينَ ثنا أَحْمَدُ بْنُ عُبَيْدٍ الصَّفَّارُ، ثنا أَحْمَدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ سَعِيدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْقَاضِي، بِحِمْصَ، سَنَةَ سَبْعٍ وَثَمَانِينَ وَمِئَتَيْنِ، ثنا مُحَمَّدُ بْنُ حَسَّانَ السَّمْتِيُّ، ثنا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ زَيْدٍ أَبُو عُثْمَانَ الْحِمْصِيُّ، ثنا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ حَسَّانَ بْنِ عَطِيَّةَ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «**لَئِنْ تَهْلِكَ الرَّعِيَّةُ وَإِنْ كَانَتْ ظَالِمَةً مُسِيئَةً إِذَا كَانَتِ الْوُلَاةُ هَادِيَةً مَهْدِيَّةً، وَلَئِنْ تَهْلِكَ الرَّعِيَّةُ وَإِنْ كَانَتْ هَادِيَةً مَهْدِيَّةً إِذَا كَانَتِ الْوُلَاةُ ظَالِمَةً مُسِيئَةً**»

eflākinde mihr ü māh, sulṭān ibn-i [24b] sulṭān ibn-i sulṭān **Sulṭān Aḥmed Ḫān ibn-i sulṭān Muḥammed Ḫān ibn-i sulṭān Murād Ḫān.**

Ebyāt-ı ʿarabiyye duʿā li-ṣāḥibiʾr-risāle:

(Müfteʿilün Müfteʿilün Fāʿilün)

Eyyedehuʾl-lāhu bi-ṭūliʾl-beḳā
Eyyedehū fiʾd-deracātiʾl-ʿulā

Yessera biʾl-ḫayri murādātihī
[25a] Veffeḳa mā ḳaddera niyyātihī

Fāḳa ʿaleʾl-külli bi-ḥusniʾş-şiyem
Fī ṣıġariʾs-sinni ve farṭıʾl-kerem

Lev vehebeʾl-elfe ve aʿṭeʾl-cezīl
Kāne mineʾş-şemsi ke-ḍavʾin ḳalīl

ʿAmmerahuʾl-Ḫālıḳu subḥānehū
Cennebehuʾs-sūʾe ve mā şānehū
[25b]

ʿĀvene biʾn-nuṣrati aʿvānehū
ʿAyyene biʾl-ḳuvveti aʿyānehū

Eṣbete biʾş-şiddeti erkānehū
Şettete biʾn-niḳmeti men ḫānehū

Cennebehuʾl-ʿadle ve iḥsānehū
Ḳarrebehū minhu ve rıḍvānehū

Aḥkeme biʾl-ḥikmeti aḥkāmehū
[26a] Esʿade biʾd-devleti eyyāmehū

Aġraḳa fiʾr-raḥmeti ābāʾehū
Aḥraḳa biʾl-fitneti aʿdāʾehū

Seyyera fiʾr-ravḍati eslāfehū
ʿAmmera biʾl-ʿızzeti aḫlāfehū

Aḥzene min saṭvetihiʾẓ-ẓālimīn
Aḥsene fī devletihiʾl-ʿālemīn
[26b]

Yenṣuruhuʾl-āne ilā en yeşīb
Naṣrun minaʾl-lāhi ve feṭḥun ḳarīb[109]

---

[109] Saff Sûresi (61 /13), nâkıs iktibas.
وَأُخْرٰى تُحِبُّونَهَا ۖ **نَصْرٌ مِنَ اللهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ** ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ
"Hoşunuza gidecek bir şey daha var: **Allah'ın yardımı ve yakın bir fetih**! Haydi müminlere müjdele."

Ṣayyerahū vāṣıle külli'l-merām
Eskenehū cennetehū ve's-selām

Ente mücībun ve semīʿu'n-nidāʾ
Rabbi tefaḍḍal ve teḳabbel duʿāʾ

Terceme-i ebyāt li-mütercimihī:

(Müfteʿilün Müfteʿilün Fāʿilün)

[27a] ʿÖmri dırāz ile müʾeyyed ola
Taḫt-ı saʿādetde müʾebbed ola

Ḫayr ile āmāli teyessür bula
Niyyeti taḳdīre muvāfıḳ ola

Ḥusn-i şiyem farṭ-ı keremle o şāh
İtdi cihān üzre tefevvuḳ çü māh

Eyleyüp ol şāhı muʿammer Ḫudā
[27b] Her neyi kim istemez ide cüdā

Nuṣret ide luṭf ile aʿvānına
Ḳuvvet ü ḳudret vire aʿyānına

Luṭf ile erkānını teṣbīt ide
Düşmenini ḳahr ile teşdīt ide

ʿAdl ile iḥsānı aña sevdüre
Ḳurb u rıżā rütbesine irgüre

[28a] ʿAdl ile aḥkāmını iḥkām ide
Her günini esʿad-i eyyām ide

Raḥmete ġarḳ eyleye ābāsını
Ḳahr odına ḥarḳ ide aʿdāsını

Cenneti içre ḳılup eslāfını
Cümle muʿammer ide aḫlāfını

Ḳahrına maẓhar ide ẓālimleri
[28b] Luṭfına manẓar ide ʿālimleri

Nuṣret ide anı ilā en yeşīb
Naṣrun mina'l-lāhi ve fetḥun ḳarīb

Rām ide dünyāda merāmı aña
Mesken ide dār-ı selāmı aña

Sensin İlāhī çū semīʿ-i nidā
N'ola ḳabūl olsa deriñde duʿā

[29a] Neşr.Ve yā İlāhī! kāffeʾ-i ʿulemāʾ-i devletini ve cemīʿ-i fużalāʾ-i memleketini ve ʿāmmeʾ-i vüzerā-yı serīr-i ʿizzetini ve ʿuẓamāʾ-i tedbīr-i salṭanatını müsellem idüp, icrāʾ-i maʿdelet ü infāẕ-ı emr ü imżāʾ-i ḥukūmetde aña muʿāvin eyle. Ve anlara ṣavābı ilhām idüp güç olan umūrı āsān eyle. [29b] Ve bu ʿamelleri muḳābelesinde ṣevāb-ı cezīl iḥsān eyle.

Ḥażret-i Ebū Hüreyre'den raḍıya'l-lāhu ʿanhu İmām Müslim raḥmetu'l-lāhi ʿaleyhi rivayet eyledi ki Ḥażret-i Rasūl-i Ekrem ṣalla'l-lāhu ʿaleyhi ve sellem buyurmışlar *lā taḫtaṣṣu'l-leylete'l-cumʿati bi-ḳıyāmin min beyni'l-leyāli*[110]. Yaʿnī ḳıyāmı [30a] sāyir leyāli arasında, leyle-i cumʿaya maḫṣūs ḳılmañız. *Bi-ḳıyāmin* lafẓında olan bā muḫtaṣṣahū yaʿnī maḳṣūra dāḫil ḳılınmışdur. Bu taḳdīrce fiʿl-i iḫtiṣāṣ maʿnā-yı infirādı müteżammın olur. Yāḫūd iḫtiṣāṣ infirāddan mecaz ḳılınur. Tażmīn [30b] ṣūretinde taḳdīr-i kelām, leyālī arasında leyle-i cumʿaya münferid olduġı ḥālde ḳıyāmı maḫṣūṣ ḳılmañ dimek olur. Mecāz olduġı ṣūretde taḳdīr-i kelām leyālī arasında cumʿayı ḳıyām ile münferid ḳılmañ dimek olur. Ḥaḳ Subḥānehū ve Teʿālā'nıñ **yaḫtaṣṣu bi-raḥmetihī** [31a] **men yeşāʾü** [111] kelām-ı şerīfi gibi. Zīra o bunda daḫı maʿnā Ḥaḳ teʿālā diledügine raḥmetini maḫṣūṣ ider. Münferid olduġı ḥālde yāḫūd diledügini raḥmeti ile münferid ḳılup sāyirine merḥamet eylemez dimekdür. Gāh olur ki bā, muḫtaṣṣun bihe yaʿnī maḳṣūrun ʿaleyhe daḫı idḫāl ḳılınur. [31b] Bu taḳdīrce *bā,* iḫtiṣāṣıñ ṣılası olur. Fiʿl-i āḫar tażmīn olunmaz. Nitekim *lā taḫtaṣṣu'l-ḳıyāme bi-leyleti'l-cumʿati*[112] dinildikde öyle olur. Ḳıyām maḫṣūṣdur, leyle-i cumʿa maḫṣūṣun bihdür. Bābunda muḫtaṣṣun bihe idḫāl olınmış olur. Ve kelāmda aṣl olan bu vechile [32a] muḫtaṣṣun bihe idḫāldür. Lākin evvelki ki muḫtaṣṣa idḫāldür. Ṣāyiʿ fi'l-istiʿmāldür.Tekmīl.

Bu maḳāmda īżaḥ-ı merām basṭ-ı kelām iḳtizā ider. *Bā,* ıṭlāḳ üzere maḳṣūra dāḫildür dimek dürüst olmaz. Zīrā bu ḥadīs-i şerīfde olan nehyiñ ʿilleti beyānında [32b]ʿulemā ẕikr-i aḳvāl eylemişlerdür. Ve her ḳavle göre maʿnā-yı ḥadīs bir vech üzere taṣvīr olunmaḳ lāzım gelüp, baʿżına göre *bā* maḳṣūra ve baʿżına göre maḳṣūrun

---

[110] Müslim, **Sahih**,"Sıyām". 148.
Hākim, **el-Müstedrek**, 1/455.
[111] Âl-i İmrân (3/74) Nâkıs iktibas.
يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَآءُ وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
[112] Bahsi geçen hadisin kelimeleri yer değiştirilerek anlamı incelenmiş.

ʿaleyhe dāḫil olmaḳ lāzım gelür. Bu aḳvāli egerçi ṣāhibü'r-risāle [33a] aşaġıda ẕikr idecekdür. Ve anda bi-iẕnihī Teʿālā baʿżı suʾāl ü cevāb yazılur. Ammā bu maḥalde *bā*'nın maḳṣūr ve maḳṣūrun ʿaleyhe duḫūlini beyān içün, icmālen işāret lāzım olmaġıla işāret olunur.

Ol aḳvāliñ birisi budur ki Ḥaḳ Subḥānehū [33b] ve Teʿālā yevm-i cumʿayı, fezāʾil-i keşīre ile teşrīf idüp sāyir eyyāmda olmayan fażīletleri bu yevm-i şerīfde ḳomışdur. Ve farīża-i ṣalᵛāt-ı cumʿayı bu yevm-i laṭīfe maḫṣūṣ itmişdür. Bu yevme ki Ḥaḳ Subḥānehū ve Teʿālā ʿibādet-i maḫṣūṣa ve ṭāʿāt-i mefrūża taʿyīn eylemiş [34a] ola. ʿİbād ol yevme bir ġayri ʿibādeti daḫı taḫṣīs eylemek edeb degildür. İkincisi budur ki leyle-i cumʿada ḳıyām ve gündüzinde ṣıyām beden-i insāna żaʿaf īrāş idüp, ol günde olan ʿibādet-i mefrūża edāsında fütūr virür. Üçüncisi [34b] budur ki yevm-i cumʿa, yevm-i fażīlet olup ḥaḳḳında eḥādīş-i keşīre vāride olup bir cumʿadan bir cumʿaya dek kesb olunan āşām, ol yevm-i mübārekde olan ʿibādet ile maġfūr olmaġıla ol günüñ ṣıyāmına ve leylesinüñ ḳıyāmına müdāvemet [35a] olıcaḳ giderek farż ṣayılmaḳ iḥtimāli olur.

Dördüncisi budur ki Ehl-i Kitāb olan Yehūd ve Naṣārā'ya teşebbüh lāzım gelür. Zīrā anlar haftada eşref-i yevmleri olan sebt ü eḥadi ve leylesini ṣıyām u ḳıyām ile taʿẓīm iderler, idi. Biz daḫı eşref-i eyyām olan [35b]yevm-i cumʿayı ve leylesini ṣıyām u ḳıyāma taḫṣīṣ idersek anlarıñ vażʿlarına teşebbüh etmiş oluruz.

Pes bu aḳvāl maʿlūm oldukdan soñra ḥadīş-i şerīfiñ her biri üzere maʿnā-yı laṭīfi taṣvīr ve vech-i vecīh üzere taḳrīr olunmaḳ lāzımdur. Vech-i evvel üzere [36a] harfi *bā* maḳṣūra dāḫil olup, ḳıyām u ṣıyām ki maḳṣūrlardur. Leyle ve yevme ki maḳṣūrun ʿaleyhlerdür. Ḳaṣr olunmış olur. Maʿnā dimek olur ki ḳıyāmı, leyle-i cumʿaya ve ṣıyāmı yevmine maḫṣūṣ ḳılmañ. Zīrā ol güne Rabb-i Aʿlā,ʿibādet-i maḫṣūṣa taʿyīn [36b] eylemişdür.

Ve vech-i ṯānī üzere ḥarf-i bā aṣıl istiʿmāli üzere maḳṣūrun ʿaleyhe dāḫil olur. Ve ḳıyām u ṣıyām maḳṣūrun ʿaleyhe ve leyle ve yevme maḳṣūr olup, maʿnā dimek olur ki leyālī arasında leyle-i cumʿayı ḳıyāma taḫṣīṣ eylemeñ, belki baʿżısında muḳtezā-yı ḫilḳat-i beşeriyyet [37a] olan istirāḥati daḫı eyleñ. Sāyir leyālīde gāh ḳıyām u gāh ārām ettigiñiz gibi bunda daḫı gāh kıyām u gāh istirāḥat içün menām eyleñ. Ve kezālik yevm-i cumʿayı ṣıyāma ḳaṣr ve taḫṣīṣ eylemeñ. Belki sāyir eyyām gibi anı daḫı gāh ṣıyām u gāhī iftār ile geçürüñ. Zīrā ḳıyām [37b]u ṣıyāma maḫṣūṣ idüp bi'l-külliye

terk-i istirāḥat iderseñiz, ż̇aʿaf u fütūr ẓuhūr idüp, mūriṯ̲-i ż̇aʿf-ı ḳuvvet-i ʿibādet-i mefrūż̇a olur.

Vech-i ṣāliṯ̲ ve rābiʿ üzere daḫı ḥarf-i *bā*, maḳṣūrun ʿaleyhe dāḫil olmış olup, ṣāliṯ̲de maʿnā dimek olur ki; leyle [38a] ve yevmi ḳıyāma ve ṣıyāma maḫṣūṣ eylemeñ. Zīrā böyle iderseñiz ol günüñ fażīlet-i bāhire ve meziyyet-i ẓāhiresi olmaġıla, giderek ḳıyām u ṣıyāmı farż̇ ṣanılur. Vech-i rabiʿde böyle taṣvīr olunur ki leyle ve yevmi kendü kendüñüzden taʿẓīm bi'l-ḳıyāmi ve'ṣ-ṣıyāma [38b] taḫṣīṣ itmeñ, sāyir leyāli ve eyyām ile tesviye eyleñ. Zīrā Yehūd ve Naṣārā sebt ve eḥadi kendü reʾyleri ile taʿyīn-i İlāhī'den zāʾid bir vecih üzere, taʿẓīme taḫṣīṣ eylemişlerdür. Ve sāyir leyālī ve eyyāmdan bu vecihle tafṣīl itmişlerdür.

Pes ṣāḥib-i riṣāleniñ vücūh-i meẕ̲kūre ile [39a] tevfīḳ u taṭbīḳden ḳaṭʿ-ı naẓar bā-i maḳṣūra daḫildür deyū ḥasm ü ḳaṭʿ eyledügi münāsib olmaduġı ẓāhirdür. Ve bu ḥadīṯ̲-i şerīfinde baʿīd degildür ki müstesṯ̲nā taḳdīr olunup, *illā en yekūne'l-iḫtiṣāṣ fī ḳıyāmin yeḳūmu eḥadukum*[113] dinile. Maʿnāsı dimek olur ki leyālī arasında leyle-i cumʿaya, [39b] ḳıyāmı maḫṣūṣ ḳılmañız meger ki ol iḫtiṣāṣ bir gīceniñ ḳıyāmında ola ki siziñ biriñiz ol gīcede ḳāyim olurdı. Tā ki istiḥbābında aḫbār-ı vāride olan Leyle-i Reġāʾib gibi ve leyle-i cumʿaya rast gelen Berāt ü Ḳadr ü ʿArefe ve iki ʿīyd gīceleri gibi. Bu taḳdīrce leyle-i cumʿa [40a] bu gīcelere rast geldikde, ḳıyāmı aña taḫṣīṣden menʿ olmaz. Zīrā ol gīceler leyle-i cumʿa'ya rast gelmese daḫı anda ḳıyām ʿādet idi. Leyle-i cumʿa'ya rast gelicek daḫı menʿ olunmaz, dimek olur.

Ve bu ḥadīṯ̲-i şerīfde müstesṯ̲nānın maḫẕ̲ūf olması ṣıyām ḥadīṯ̲inde meẕ̲kūr [40b] olmaḳ ḳarīnesi iledür. Ve bu ḥaẕ̲fe *ve lā taḫtaṣṣū yevme'l-cumʿati bi-ṣıyāmin min beyni'l-eyyām* [114] hadīṯ̲-i şerīfi delālet eyler. İmām Nevevī ʿaleyhi'r-raḥme didi ki evvelkide *taḫtaṣṣū* "ḫa" ile "ṣād" arasında iṯ̲bāt *tā* iledür. İkincide tānıñ ḥaẕ̲fiyledür. Yaʿnī *tā*sız *lā taḫuṣṣū*dur. Ṣāḥīḥ-i Müslim nüsḫalarınuñ [41a] uṣūlinde böyle vāḳiʿ olmışdur.

Ṣāhib-i risāle dir ki ḥaẕ̲f bir nesneyi ṣ̲übūtundan ṣoñra isḳāṭ itmege dirler. Pes ke-enne *tā* var idi. Ve ḳalem-i kātibden sāḳıṭ oldı. Ṣoñra *tā*sız ṣ̲ülāṣ̲ī olduġı ḥālde istiʿmāl olındı. *Tā*lı da *tā*sız da maʿnāsı birdür. İḫtaṣṣahū bi-keẕ̲ā [41b]dirler, ḫaṣṣahū bihī maʿnāsına. Bu daḫı cāʾizdür ki aṣlında *tā*sız *"lā taḫtaṣṣū"* ola. Maʿnā bir iken lafẓı

[113] Müslim, **Sahih,** "Sıyâm", 148.
[114] Müslim, **Sahih,** "Sıyâm", 148.
Hâkim, **el-Müstedrek**, 1/455.

muḫtelif ḳılmaḳ tefennün-i büleġādandur. Aña bināʾen evvelde tā ile *lā taḫtaṣṣū* dinülüp, sāḳıṭ *tā*sız *lā teḫuṣṣū* dinilmiş ola. Kelām-ı İmām Nevevīyi bu maʿnāya da ḥaml eylemek mümkindür. Sāḳıṭ *tā*nuñ [42a] ḥaẕfi ile dimek *tā*sız dimek olur. Bu ṣūretde *tā*sız dimeyüp ve aña beñzer āḫar lafẓ getürmeyüp ḥaẕf-i tā ile dimesi, iki lafẓ biribirine münāsib olmaġ-çün ẓāhir ḥāl *tā* ile getürülmek olduġına ke-ennehū işāret olur. Gūyā ki *tā* getürilüp ṣoñra ẕikr olunan vech [42b] üzere taʿayyünden ötüri ḥaẕf olınmış olur. Ve lafẓ-ı ḥaẕfden bu maʿnāya işāret ḥuṣūl bulur.

Ḫāṭır-ı fātire lāyıḥ olan budur ki kelām-ı İmām Nevevī de sāḳıṭ ḥaẕf, evvelde olan iṯbāta göre; evvelde iṯbāt olunan *tā*, sāḳıṭ ḥaẕf olundı dimek olur. Bu taḳdīrce [43a] ḥaẕfiñ muḳtezāsı *tā*nıñ muḳaddemā ṣübūtıdur. Ṣābit iken, ḳalem-i nāsiḫden sāḳıṭ olup ṣoñra ol vech üzre istiʿmāl olundı, deyū istiʿmāl-i ʿArab'da sehv ü ḫaṭā iltizāmına ḥācet ḳalmaz. Ve vech-i sāḳıṭde olan temaḥḥule daḫı iḥtiyāc olmaz. Lafẓ-ı ḥaẕf ol vecihle taʿassüfsiz yerleşür. [43b] Lafẓ-ı evvelde iṯbāt olunan, sāḳıṭde ḥaẕf olundı dimek olur. Ve ḥaẕf yine maʿnā-yı aṣlīsi üzre baʿde'l-iṯbāt isḳāṭda istiʿmāl olunmış olur. Va'l-lāhu teʿālā aʿlemu. *Leylete'l-cumʿati* mefʿūlün bihdür. Yevm-i cumʿa daḫı öyledür. Bu taḳdīrce maʿnāsı ḳıyāmı leyle-i cumʿa'ya maḫṣūṣ [44a] itmeñiz ve ṣıyāmı yevm-i cumʿa'ya maḫṣūṣ eylemeñiz, dimek olur.

Ṣāḥib-i risāle dir ki mümkindür ki *lā taḫtaṣṣū* lāzım olan "iḫtaṣṣa"dan olmak üzre, *leyletü'l-cumʿa* ẓarf ola, *lā taḫtaṣṣū fī leyleti'l-cumʿati bi'l-ḳıyāmi* taḳdīrinde olur. Maʿnāsı leyle-i cumʿa'da ḳıyām ile müteḫaṣṣıṣ olmañ, [44b] yaʿnī kıyāma ancaḳ leyle-i cumʿa'da mütemaḫḫiz olup sāyir leyālīde itmemek eylemeñ dimek olur. Meʾāl-i kelām, gīceleri berāber eyleñ. Baʿzı gīceyi tamām ḳıyām ile geçirmeñ belki ol gīceniñ baʿzında istirāḥat eyleñ sāyir gīcelerde etdüginiz gibi, dimekdür. Yāḫūd gīceleri berāber idüñ. [45a] Cumʿa gīcesinde tamām ḳıyām etdügiñiz gibi sāyir gīcelerde daḫı tamām kıyām eyle, ehl-i kitāba muḫālefet içün, dimekdür. Ehl-i kitābdan Yeḫūd, cumʿa ertesinde ve Naṣārā bāzār güninde işlerin güçlerin ḳoyup zuʿmlarınca ol günde ʿibādetlerine mütemaḫḫiz oldukları gibi siz daḫı cumʿa [45b] güninde öyle eylemeñ ve anlara teşebbüh itmeñ, dimek olur.

Beñzer ki fiʿli muġayyeran tekrīr degildür. İllā bu iki maʿnādan ötüridür. Yaʿnī evvel tā ile *lā taḫtaṣṣū* deyūp ṣoñra *tā*sız *lā teḫuṣṣū* deyūp, sāḳıṭde taġyīr-i üslūbla getürmek bu iki maʿnāya işāretden ötüridür. Eger murād [46a] bu olmasa idi fiʿli iʿāde etmeksizin ve *lā yevme'l-cumʿati* dimek, kifāyet iderdi. Bu ḫod maʿlūmdur ki teʾsīs-i

teʾkīdden evlādur. Yaʿnī kelām-ı sānī kelām-ı evveli teʾkīd olup mükerrer olmadan ise bir fāʾide-i cedīdeye ḥaml olunup, başḳa kelām ṭutulmaḳ evlādur.

Meāl-i kelām-ı [46b] ṣāḥib-i risāle budur ki leyle-i cumʿa ve yevm-i cumʿa ikisinde bile mefʿūlün bih ṭutılup *lā taḫtaṣṣū* ve *lā teḫuṣṣū* aṣılları üzre, ikisi bile bir maʿnāya olup iḫtiṣāṣ irāde olıcaḳ sānī evveli tekrār olur. Fiʿl-i sānī getürülmeyüp *lā taḫtaṣṣū leylete'l-cumʿati bi ḳıyāmin min beyni'l-leyāli ve lā yevmi'l-cumʿati* [47a] *bi-ṣıyāmin min beyni'l-eyyāmi* buyurulsa, yine bu maʿnā ḥāṣıl olurdı. Ammā evvelkide *lā taḫtaṣṣū* lāzım olup, teḫaṣṣuṣ ve tamaḥḥuẓ maʿnāsına olup *leyleti'l-cumʿati* ẓarf olıcaḳ müstaḳil maʿnā olup sānīde *lā teḫuṣṣū yevme'l-cumʿati*'de *lā teḫuṣṣū* müteʿaddī olup, *yevme'l-cumʿati* mefʿūlün bih [47b] olur.

Bu taḳdīrce maʿnā-yı sānī, maʿnā-yı evveliñ ġayrı olup muġāyeret bulunmaġıla tekrār olmaz, teʾsīs olur. Eger suʾāl olunup dinülür ise ki leyle-i cumʿa ẓarf olıcaḳ, sāyir gīcelerde aṣlā ḳıyām olunmayup cumʿa gīcesiniñ baʿzısında ḳıyām eylemenüñ cevāzın gösterir. [48a] Yaʿnī cumʿa gīcesinde ḳıyāma temaḥḥuẓ eylemeñ dimek, cümlesinde ḳıyām itmekden nehy olup baʿzında ḳıyām itmege işāret olup, sāyir gīcelerde ḳıyām idüp itmemenüñ ḥāline aṣlā taʿarruẓ olunmamış olur. Cevāb virüp diriz ki ḫiṭāb şol kimesnelere degildür ki anlarıñ ḥāli ancaḳ [48b] cumʿa gīcesinde ḳıyām olup sāyir gīcelerde ḳıyām olmaya. Bunda ḫitāb aṣḥāb-ı güzīn rıḍvānu'l-lāhi teʿālā ʿaleyhim ecmaʿīn ḥaẓretlerinedür anlarıñ ise ḥallerinden ẓāhir olan rivāyet olunduġı üzre budur ki haftanıñ hiçbir gīcesini ḳıyāmdan ḫālī itmezler idi. [49a] Ve yine her birinde bir miḳdār zamān-ı lāzıme-i binye-i beşeriyye olan istirāḥatı da iderler idi. Seyyid-i eyyām olan cumʿa gīcesi olduḳda ol mübārek gīceniñ ḫayrı, ġayrı gīcelerden efḍal olduġını bildiklerine bināʾen ol gīce temaḥḥuẓ-ı ḳıyām ve terk-i menām idüp aṣlā istirāḥat [49b] itmezler idi. Buña bināʾen ṣarāḥaten ol taḫaṣṣuṣdan nehy olundılar ve ẓimnen gīceleri müsāvi itmek ile meʾmūr oldılar.

Bālāda ẕikr olunan vecihden ötüri *leylete'l-cumʿati* mefʿūlün bih olduḳda, mefhūm olan budur ki ol muḫāṭablar küllen yā baʿẓan ancaḳ leyle-i [50a] cumʿayı ḳāʾim olup sāyir gīceleri aṣlā ḳāyim olmayalar. Zīrā ḳıyāmı cumʿa gīcesine maḫṣūṣ ḳılmañ, deyu nehy bunı iḳtizā ider ki anlar cumʿa gīcesiniñ yā tamāmıñ yā baʿẓın ḳāʾim olurlar imiş. Bu ṣūretde ise sāyir gīcelerde ḳıyām itdiklerine işāret olmaz. Aṣḥāb-ı [50b] Kirām rıḍvānu'l-lāhi teʿālā ʿaleyhim ecmaʿīn ḥaẓretlerine, ḥüsn-i ẓannıñ muḳtezāsı vech-i evveldür ve ol vecih anları taʿẓīmde evlā ve edḫāldür.

İllā en yekūne fī ṣavmin yeṣūmu eḥadükum[115] fī yevm-i ṣavmin kāne yeṣūmuhū eḥadükum, dimekdür. *Yekūnü*de olan ż*amīr lā taḫtaṣṣū* delālet itdügi [51a] iḫtiṣāṣ-ı muḳaddere rāciʿdür. Maʿnā ṣıyāmı yevm-i cumʿaya taḫṣīṣ eylemeñiz meger ki iḫtiṣāṣ bir yevmiñ ṣavmında ola ki siziñ biriñiz ol yevmi ṣāʾim olurdı, dimek olur. Ve iḫtiṣāṣıñ ol yevme rast gelmesi ol günüñ ṣavmını nefsi üzerine vird itmekle olur. Nez*ī*r ile [51b] yāḫūd nez*ī*rsiz, ṣavm-ı Dāvud ʿalā nebiyyinā ve ʿaleyhi'ṣ-ṣalᵛātu ve's-selām ve yevm-i cumʿa'dan vāḳiʿ olan ʿArafe ve ʿĀşūra ve ġayri eyyām-ı mübāreke ṣavmı gibi. Bu taḳdīrce ol yevm-i cumʿa'yı ṣāyim olmaḳ cāʾiz olur. Virdi olduġı ḥays*ī*yyetden, yevm-i cumʿa olduġı ḥays*ī*yyetten degil. Yevm-i cumʿa'ya [52a] ṣavmı taḫṣīṣden menʿ, yevm-i cumʿa olduġına bināʾen ṣıyām iledür. Zīrā ol vecihle ṣıyām itmekle yevm-i cumʿayı taʿẓīmde ehl-i kitāb vazʿına müşābehet vardur. Ammā ṣavmı vird olan yevm-i cumʿa olıcaḳ bu maḥz*ū*r mürtefiʿ olup yevm-i cumʿa olduġı cihetten ṣavm [52b] olınmış olmaz. Belki yevm-i vird oldugına bināʾen olmış olur. Ve ḳayd-ı ḥays*ī*yyet muʿteber olıcaḳ baʿżı taḫṣīṣ cāʾiz ve baʿżısı ġayrı cāʾiz olur. Ve bir kişi virdinden olan bir günüñ ṣavmını marīż olduġına bināʾen yā müsāfir olduġı cihetten terk itmek isteyüp lākin ol gün yevm-i cumʿaya [53a] rast gelüp ve yevm-i cumʿada ʿibādet eylemenüñ s*ē*vābı ziyāde olmaḳ zuʿmıyla nefsine cebr eyleyüp ol güni ṣāʾim olsa, bu ṣavm daḫı kayd-ı ḥays*ī*yyet ile ḫāric olur.

Muḥaṣṣal-i kelām budur ki ṣıyāmı yevm-i cumʿaya taḫṣīṣe ʿillet-i mübīḥa vird ü ʿādete muvāfıḳ olmasıdur. [53b] Bu ʿillet leyle-i cumʿa'nıñ ḳıyāmında daḫı bulunsa ḳıyās budur ki ḳıyām cāʾiz ola. Ẕikr itdigimiz gibi "z*ü*kira fī Şerḥi'l-Mişkāti[116], taḳdīruhū illā en yekūne yevmü'l-cumʿati vāḳıʿan fī yevm-i ṣavmin yeṣūmuhū eḥadukum ve z*ā*like bi-en kāne nez*e*ra en yeṣūme yelḳī ḥabībehū fe-vāfeḳa yevme'l-cumʿati." Yaʿnī Şerḥi Mişkāt'de [54a] z*i*kr olundı ki taḳdīri *illā en yekūne yevmü'l-cumʿati* vāḳıʿan *fī yevmi ṣavmin yeṣūmuhū eḥadukum* ola. Maʿnāsı meger ki yevm-i cumʿa bir yevm-i ṣavmda vāḳıʿ ola ki siziñ biriñiz ol yevmi ṣāʾim olursız, dimek olur.

---

[115] Müslim, **Sahîh,** "Sıyâm", 148; Hakim, **el-Müstedrek**, 1/455.

[116] *Mebâriku'l-Ezhâr*'dan alıntı yapılarak verilen bu Arapça bölümde bahsi geçen Mişkât kısa adıyla anılan şerhin Begavî'nin Mesâbihu's-Sünne isimli eserini tamamlamak üzere Hatip Tebrizî tarafından yazılmış Mişkâtü'l-Mesâbih adlı hadis kitabı olması muhtemeldir. Ancak Mişkât adlı eser üzerine birden fazla şerh yazılmıştır ve metinde sıkça adı geçen İmâm Tîbî'nin de söz konusu eser üzerine bir şerhi vardır. (Bkz. Hüsayin b. Muhammed b. Abdullah Tîbî, Fehârisü Miskâtü'l- Mesâbih ve Şerhi't-Tîbî, Karaçi, İdâretü'l- Kurʾân ve 'Ulûmi'l-İslâmiyye, 1992) Dolayısıyla şerhin adı ve kime ait olduğu konusunda kesin bir kanaatimiz oluşmamıştır.

Ve yevm-i cumʿa'nıñ ol yevme muvāfaḳatı maḥbūba mülāḳāt olunan [54b] günüñ ṣavmını nez̲r idüp, ol gün yevm-i cumʿa'ya rast gelmesi ile olur. Bu taḳdīrce iḫtiṣāṣ cāʾiz olur. Zīrā iḫtiṣāṣ ẓımnen olmuş olur, ḳaṣden olmuş olmaz. Lākin bu taṣvīr üzre bu suʾāl vārid olur ki Ḫaẓret-i Peyġamber'iñ ʿaleyhi ṣalvātu rabbüne'l-ekber [55a] *yeṣūmu eḥadukum* kelām-ı şerīfleri, teceddüd ü istimrāra delāletde ẓāhirdür. Bu teceddüd-i istimrār ise bizim işāret etdigimiz ṣūretlerde bulınur. Zīrā ṣavm-ı Dāvud ʿalā nebiyyinā ve ʿaleyhi'ṣ-ṣalvātü ve's-selām mütekerrir ve müstemir olur. Kez̲ālik ṣavm-ı ʿArefe ve ʿĀşūra daḫı böyledür. Ammā liḳā-i ḥabīb [55b] güni bu ḳabīlden degildür. Zīrā yevm-i mülāḳāt bir gündür, meger ki cevābda tekellüf olunup dinile ki maḥbūbdan murād ticāret ve sāyir maṣlaḥat içün çok sefer iden maḥbūb olup, muḥibb her güni ki anda ḳudūm ü mülāḳāt bulunur, ṣāʾim olmaġı nez̲r etmiş ola. Bu taḳdīrce tekrār ve teceddüd [56a] ü istimrār bulınmış olur. Lākin gāh olur ki mülāḳāt gīcede vāḳıʿ olur gāh olur ki ḳuşlıḳdan ṣoñra ṣudūr bulur, gāh olur ki ekl-i ṭaʿāmdan ṣoñra olur, ṣavm mümkin olmaz. Belki gāh olur ki ḳable'l-ekl daḫı vāḳıʿ olsa ṣavm yine mümkin olmaz. Zīrā bir yevm-i ġayr-ı muʿayyen nez̲īrdür. Taʿyīn [56b] olınmamışdur. Nez̲r ise yevm-i ġayr-ı muʿayyene olıcaḳ, niyyet gīceden olmaḳ gerekdür ki cāʾiz ola. Meger ki bir ādem maḥbūbuñ gelecegi güni muḳaddem ḫaber virmiş ola ki gīceden niyyet ide. Tekmīl.

Bu kelāmdan ṣāḥib-i risāleniñ murādı, Şāriḥ-i Mişkāt taṣvīr itdügi mis̲aldeki yevm-i mülāḳāt-ı maḥbūbdur. Lafẓ-ı [57a] ḥadīs̲-i şerīfde olan, istimrār ü teceddüd maʿnāsı bulunmaġa bu deñlü tamaḥḥulāt ve tekellüfāt lāzımdur. Ammā kendi taṣvīr itdügi mis̲allerde teceddüd ü istimrār tekellüfsiz bulınur dimekdür. Lākin maʿlūmdur ki *yeṣūmu* lafẓı ḥadīs-i şerīfde teceddüd ü istimrāra delālet etdügi gibi kelām-ı Şārih-i Mişkāt'de [57b] daḫı *kāne nez̲era en yeṣūme* lafẓında istimrār ü teceddüd mevcūddur. Ve maḥbūbuñ ḳudūmı bir kereye münḥaṣır olmaġı müfīd nesne yokdur. "Yevme yelḳā ḥabībehū" dinilüp mülāḳāt mükerrer olup, *fī yevm-i ṣavmin* daḫı mükerrer olmaḳ ḳābildür. Ve bir iki kerre bulunmaġıla teceddüd ü istimrār bulunmuş olur. Ve her ḳudūmunda [58a] ṣavm, mültezem olmak lāzım degildür ki gīcede ve baʿde'ḍ-ḍaḥve bulunması mānīʿ-i teceddüd ola. Belki gīcede vuḳūʿı mefrūẓda daḫil degildür. Zīrā menẓūr olan yevm-i ḳudūmdür, leyl-i ḳudūm degildir. Ḳudūm bir iki yevmde bulunmaġıla teceddüd ü istimrār bulınmış olur.

“Eḳūlü ʿalā hāẕā yelzemu [58b] en yekūne yevme’l-cumʿati ẓarfen li-yevmi’ṣ-ṣavmi ve huve ġayra müstaḳīmin.”[117] Yaʿnī ben direm ki *yekūnü* fiʿlinüñ fāʿili yevm-i cumʿa olduġı taḳdīrce, “yevm-i cumʿa” “yevm-i ṣavm”a ẓarf olur. Bu ise müstaḳīm degildir. Zīrā yevm kendüde vāḳıʿ olan “ḥadeṯ”e ẓarf olur. Nefsine ve miṯline ne ẓarf olur [59a] ne maẓrūf olur. Nefsine didigimiz anuñ içündür ki yevm-i cumʿa ve yevm-i ṣavm yevm-i vāḥiddür. Miṯline didügimiz ikisi arasında teġāyür-i izāfet ile muġāyere iʿtibārı ile ve teġāyür-i vaṣfī teġāyür-i ẕāt menzilesine tenzīl iledür. Yaʿnī yevm-i cumʿa ve yevm-i ṣavm ikisi daḫı ẕāten [59b] vāḥid olup, bir günden ʿibāret iken mücerred yevm, birinde cumʿaya muzāf olup, birinde ṣavma muzāf olmaġıla izāfet ve vaṣf ḥasebi ile biribirine muġāyirlerdür. Vaṣfda muġayeret ise ẕātda muġāyeret menzilesine tenzīl olunup biribiriniñ miṯli [60a] olmaḳ cāʾiz olur. Mümkindür ki bu suʾāle cevāb virülüp dinile ki Şāriḥ-i Mişkvāt’ıñ murādı yevm-i ṣavmıñ vuḳūʿı yevm-i cumʿa’ya ẓarf olmasıdur. Nefs-i yevm-i cumʿa’ya ẓarf olması degildür. Ve maʿnāsı böyle dimek ola ki meger kim yevm-i cumʿa’nuñ vuḳūʿı yevm-i ṣavmda [60b] ola.

Bunun naẓīri Ḥaḳ Subḥānehū ve Teʿālā’nıñ **yesʾelūneke eyyāne yevmü’d-dīn**[118] kelāmı-ı şerīfinde ve **yevme hum ʿale’n-nāri yüftenūn**[119] ḳavli kerīminde ve **yesʾelu eyyāne yevme’l-ḳıyāmeti**[120] kelām-ı münīfinde olan, **eyyāne** ve **yevmehum** lafıẓlarınıñ vuḳūʿ-ı “yevm” içün ẓarf olmasıdur. Āyet-i ūlānıñ maʿnāsı, “Yā ḥabībim! Yevm-i [61a] cezānıñ vuḳūʿı kaçandur? deyü senden suʾāl iderler. Anlarıñ nār üzerinde iḥrāḳ ile taʿzīb olunduḳları günde vāḳıʿ olur.” dimekdür. Vaḳt ve yevm vuḳūʿ-ı yevme ẓarf olmışdur. Āyet-i sānīyeniñ maʿnāsı “Ḥabībim! Yevm-i Ḳıyāmet’e ḳaçan vākıʿ olur, deyü senden suʾāl ider.” dimekdür. [61b] Bunda daḫı vaḳt yevme ẓarf ḳılınmuşdur. Ve **keẕālik rabbi celīlike yevmeʾiẕin yevmün ʿaṣīrun**[121] **ʿale’l-kāfirīne ġayra yüsīrin** [122] ḳavl-i şerīfinde, **yevmeʾiẕin** lafẓınuñ **yevmün ʿasīrun** lafẓına eḥad-i

---

[117] *Mebâriku’l-Ezhâr’dan* alıntı.

[118] Zâriyat Sûresi (51/12) يَسْـَٔلُونَ اَيَّانَ يَوْمُ الدِّيْنِّ
“Hani son yargılama günü ne zaman?” diye sorarlar.”

[119] Zâriyat (51/13) يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ
“O gün onlar ateşle sınanacaklar!”

[120] Kıyâmet Sûresi (75/6) يَسْـَٔلُ اَيَّانَ يَوْمُ الْقِيٰمَةِّ
“Kıyâmet günü ne zamanmış?” diye soruyorlar.

[121] Müddessir Sûresi (74/9) ذٰلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ عَسِيرٌ
“İşte o gün, zorlu bir gündür.”

[122] Müddessir (74/10) عَلَى الْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ
“İnkarcılar için hiç de kolay olmayan bir gündür.”

vecheyn üzre ẓarf olması daḫı bunuñ naẓīridür. Ammā vech-i āḫar **yevmeʾiẕin** maḥallen merfūʿ olup [62a] **ẕālik**den bedel olup fetḥası fetḥa-i bināʾiyye olmaḳdur.

Ṣāḥib-i risāle dir ki vech-i sālis iḥtimāli daḫı vardur, **fe-ẕālike** yaʿnī vaḳt-i "naḳr" mübtedā olup **ġayra yüsīr** ḫaber olup mübtedā ve ḫaber cümlesi **fe-iẕā nuḳıra fi'n-nāḳūr**[123]'da olan **iẕā**'nıñ cezāsı olup **yevmeʾiẕin** [62b] maḥallen merfūʿ mübteda ve mā baʿdı ḫaberi olmaḳ cāʾizdür. Maʿnāsı dimek ola ki yevm-i vaḳt-i "naḳr" yevm-i ʿasīrdür kāfirler üzerine.

Nitekim **Ḥaḳ** Teʿālā ḥażretinüñ **ve kāne yevmen ʿale'l-kāfirīne**[124] ḳavl-i şerīfinde ve daḫı ve **ḳāle'l-kāfirūne hāẕā yevmün ʿasīrun** [125] ḳavl-i şerīfinde böyledür. Cümle tekmīl. [63a] Yāḫūd iʿtirāẓ olup bunı ifāde ider ki ʿadem-i yüsr ki vaḳt-i "naḳr"a maḫṣūṣ degildür. Belki cemīʿ-i evḳāt, yevme ʿāmdur ve daḫı kāfirler üzerinedür. Pes bunı işʿār eyler ki yüsr müʾminler üzerine imiş.

Naẓm-ı ʿarabi "Rabbi yessir ʿaleyye külle ʿasīr / Küllü ʿusrin lenā ʿaleyke yesīr." Terceme [63b] "Bize her müşkil olan kārı āsān eyle Yā Mennān! / Her iş kim bize müşkil görine olur saña āsān." Ve daḫı baʿīd degildir ki zamandan baʿzı müstaḳil zamanı iʿtibār olunup kendüsinden evsaʿ olup kendüsine müştemil olan zamana nisbet ile maẓrūf ḳılına. Yaʿnī zaman-ı evsaʿ aña ẓarf ola. [64a] Vaḳt gibi ya bir saʿat gibi yevme nisbet ile ve yevm-i vāḥid ve daḫı ziyāde gibi haftaya nisbet ile ve hafta ve daḫı eksẹr gibi şehre nisbet ile ve şehr ve daḫı eksẹr gibi seneye nisbet ile.

Kezālik mekānda daḫı bu maʿnā ḳābildir ol mekāndan evsaʿ olup anıñ üzerine müştemil olan [64b] mekāna nisbet ile beyt ve daḫı beytten eksẹr gibi dāra nisbet ile ve dār daḫı dārdan eksẹr gibi maḥalleye nisbet ile ve maḥalle ve daḫı maḥalleden eksẹr gibi beldeye nisbet ile. Meselā vaḳt-i ṣalātda cumʿa güninde felān haftada felān ayda felān yılda geldim ve felān odada ki [65a] felān evdedür. Ol daḫı felān maḥallede maḥalle daḫı felān beldedür. Nüzūl itdim dinilse yıl aya ẓarf olup ay şehre ẓarf olup şehr haftaya ẓarf olup hafta yevm-i cumʿaya yevm-i cumʿa vaḳt ü sāʿat-i ṣalāta vaḳt ü

---

[123] Müddessir Sûresi (74/8) فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ
"Sûra üflendiği zaman."

[124] Furkan Sûresi (25/26) Nâkıs iktibas.
اَلْمُلْكُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمٰنِ **وَكَانَ يَوْماً عَلَى الْكَافِرِينَ عَسِيراً**

"İşte o gün gerçek egemenlik Rahmân'ındır **ve o gün inkarcılar için çok zor bir gün olacaktır**."

[125] Kamer Sûresi (54/8). Nâkıs iktibas. مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ **يَقُولُ الْكَافِرُونَ هٰذَا يَوْمٌ عَسِرٌ**

"O çağırıcıya doğru koşarlar. **İnkarcılar, "bu, gerçekten zor bir gün!" derler**."

sāʿat gelmege ẓarf olmış olur. Ve beled maḥalleye ẓarf [65b] olup maḥalle eve ẓarf olup ev odaya ẓarf olup oda nüzūle ẓarf olmış olur. Bunlarıñ her biri zamānlar ve mekānlar iken biribirinden evsaʿ olmaġıla biribirine ẓarf ḳılınmaḳ cāʾiz olur.

Tenbīh-i *Faḳīh* adlū kitābda Ḥażret-i Kaʿb'ıñ raḍıy**a'l-lāhu** ʿanhu vaṣıflarında "lüʾlüʾetün fī'l-cenneti [66a] fīhā sebʿūne elfe dārin fī külli dārin sebʿūne elfe beytin" ilā āḫire. Bu üslūb üzre vāḳıʿ olmışdur. "Mā naḥnu fīhi" daḫı bu ḳabīldendür. Zīrā ġālib olan budur ki vaḳt-i ṣavm yevmden evsāʿdur. Zīrā ʿādet bunuñ üzerine cāriyedür ki ṣāʾim olan kişi daḫı ṣabāḥ olmadın niyyet idüp [66b] ṣavma başlar. Ve ġurūb olduktan ṣoñra iftār eyler. Yevm ise ṣubḥdan maġribe dekdür. Zamān-ı ṣavm ṣubḥdan muḳaddem olup ġurūbdan ṣoñraya varıcaḳ zamān-ı ṣavm yevmden evsaʿ olmış olup yevme ẓarf olmaḳ ḳābil olur. Bu didügimizi muẓhir ve müʾeyyid belki muḳarrir ve müseddiddür.

[67a] **Ḥaḳ Subḥānehū ve Teʿālā'nıñ yūlicu'l-leyle fi'n-nehāri**[126] ḳavli şerīfi ehl-i tefsīr "ey yudḫilehū fīhi ḥattā yekūne'n-nehāru ḫamse ʿaşrate sāʿaten ve'l-leylü tisʿa sāʿātin" dimüşlerdür. Maʿnāsı leyli nehārda idḫāl ider ḥattā nehār uzanup on beş sāʿat olur ve gīce ṭokuz [67b] sāʿat ḳalur dimekdür. Ve **yūlicu'-n-nehāra fi'l-leyli** ey "yudḫiluhū fīhi ḥattā yekūne'l-leylü ḫamse ʿaşrate sāʿaten ve'n-nehāru tisʿa sāʿātin" dimişlerdür. Maʿnāsı, ve nehārı leylde idḫāl ider ḥattā leyl on beş sāʿat olup nehār ṭokuz sāʿat ḳalur dimekdür.[127] Ve kezālik **rabbi ʿizzetike inne yevme'l-faṣli** [68a] **mīḳātuhum**[128] ḳavl-i şerīfi daḫı mīḳātıñ naṣbı ḳırāʾeti üzre ki inneniñ ismi olup ẓarf ki **yevme'l-faṣlı**dur. Muḳaddem ḫaberi ola, bunı müʾeyyiddür. Yaʿnī taḥḳīḳan vaḳt-i mevʿidleri yevmü'l-faṣldadur, dimek olur. Ve yevmüñ vaḳte ẓarf olması muʿayyen olur. Tekmīl.

---

[126] Nâkıs iktibas ile burada tefsir edilen "yûlicü'l-leyle fi'n-nehâri ve yûlicü'n-nehâra fi'l-leyl" ifadesi Kur'an-ı Kerim'de birden fazla sûrede (Hadid Sûresi (57/6), Lokman Sûresi (31/29) vd.) geçmektedir. Eserde, zamanla ilgili çıkarımlarda bulunulmak üzere, sûre bağlamından ayrı bir şekilde ele alındığı aşikardır.

يُولِجُ الَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي الَّيْلِ

"Geceyi gündüze katar, gündüzü de geceye katar."

[127] dimek olur.

[128] Duhan Sûresi (44/40). اِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَاتُهُمْ اَجْمَعِينَ
"Yargı günü hepsinin belirlenmiş günüdür."

Bu makāmda ṣāḥibü'r- riṣāle egerçi [68b] bu vecihle taḫḳīḳ idüp zamān-ı ṣavmı yevmden evsaʿ ṭutmaḳ ile ṣavmıñ yevme ẓarf olmasını taṣḥīḥ itmek ister. Lākin kütib-i uṣūlde mezḵūr olana muḫālifdür. Uṣūliyyūn dimişlerdür ki meʾmūrun bihī iki nevʿdür: biri muṭlaḳdur biri muvaḳḳatdür. Muvaḳḳat daḫı aḳsāmdur yā budur ki vaḳt-i [69a] vācibden teng ola, bu vāḳiʿ degildür. Zīrā teklīf-i mā lā yuṭāḳdur. Meger ki üzerine āḫar vaḳtde vācib olan kişiye ḳazāʾi ʿarż içün ola. Yā budur ki vaḳt-i vācibden ziyāde ola, vaḳt-i ṣalvāt gibi. Yā budur ki vaḳt-i vācib müsāvī olup vaḳt-i vücūba sebeb ola, ṣavm-ı ramażān gibi. Yāḫūd sebeb olmaya ḳazā-i [69b] ramażān gibi. Yā budur ki vaḳt, fāżıl u müsāvi olmada müşkil ola, vaḳt-i Ḥac gibi. Ḳısm-i ṯānī ki vaḳt-i ṣavmdur ve nehār-ı ramażandan ʿibāretdür. Edāya şarṭ ve müʾeddāya miʿyārdur. Zīrā ṣavm vaḳt ile muḳadderdür ve bu ẓāhirdür. Ve kezālik vaḳt ile muʿarrefdür. Zīrā taʿrīf-i ṣavm, niyyet ile ṣubḥdan ġurūba dek [70a] mufaṭṭırāt-ı ṯelāṯeden imsākdür. Pes vaḳt-i taʿrīf-i ṣavmda daḫildür. İntehā.

Pes ehl-i uṣūliñ bu taʿbīrleri ve bu vecihle taḳsīm u taḥrīrleri vaḳtiñ ṣavma miʿyār olmasını ifāde idüp ṣavm vaḳtden evsaʿ ṭutılmaġa mecāl olmaz. Ve ṣavm muʿteber şerʿī ancaḳ vaḳt miḳdārında olan imsāk olup ḳubeyl [70b] ü buʿayd vaḳtde olan imsāk mücerred iḥtiyāṭ içün olmış olur. Ḥattā imsāk-ı ḳubeyl ü buʿayd bulunmasa ancaḳ fecrden ġurūba dek imsāk olunsa yine ṣavm bulunmış olur. Ṣāḥibü'r-risāleniñ ṣavmı yevme bu vecihle ẓarf ṭutması mütteceh olmaz. Ve ʿinde't-taḫḳīḳ bu vecihle temaḥḥule ḥācet daḫı yoḳdur. Vech-i [71a] taṣḥīḥ ẓarfiyyetde ḫāṭır-ı fātire lāyıḥ olan budur ki taṣvīr-i kelām meger ki yevm-i cumʿa ṣāʾim olduġuñuz yevmlerde ola. Yaʿnī ol eyyāmıñ biri vāḳiʿ ola dimekdür. Yevm-i vāhidde ıṭlāḳ olunduġı gibi eksere daḫı ıṭlāḳ olunur. Bu taḳdīrce yevm-i cumʿa bi-ʿaynihī nefsine maẓrūf olmaḳ [71b] lāzım gelmez ve bu taʿbīr ile taḳdīr olunan teʿassüfāta ḥācet ḳalmaz.

"el-Vechü en yuḳāle'ż-żamīru fī yekūnü ʿāʾidün ilā maṣdari lā teḫuṣṣū"[129] Yaʿnī vech budur ki yekūnü żamīri lā teḫuṣṣū maṣdarına ʿāʾid ola. Ṣāḥibü'r-risāle bu vecihle suʾāl īrād idüp dimiş ki "*lā teḫuṣṣū* nehydür. Maṣdarı [72a] müṯbet degildür. Belki bu taḳdīrce maʿnā meger kim ʿadem-i iḫtiṣāṣıñız bir günüñ ṣavmında ola ki siziñ biriñiz anı ṣāʾim olurdı, dimek olur." Bu ise fāsiddür meger ki mecāz iḫtiyār olunup murād lā-i nāhiye duḫūlinden evvel olan maṣdarıdur, dinile. İntehā.

[129] *Mebâriku'l-Ezhâr*'dan alıntı.

[72b] Üslūb taḫrīrden ḫabīr olana ḫafī ve setīr degildür ki ḥaḳḳ-ı taʿbīr meger kim istisnā menhīden ola nehyden olmaya, dimekdür. Ve andan māʿadā bu maḥalde bu suʾāl reʾsen vārid olmaduġı ẓāhirdür. Ve cevāba aṣlā ḥācet ḳalmaduġı bāhirdür. *Lā teḫuṣṣū*nuñ [73a] maṣdarı ʿadem-i iḫtiṣāṣdur dimek maṣdar ile maʿnā-yı maṣdarīyi farḳ eylememekden nāşīdür. ʿAdem-i iḫtiṣāṣ maʿnā-yı maṣdarīdür, maṣdar degildür. *Lā teḫuṣṣū* ṣīġasınuñ maṣdarı iḫtiṣāṣ olduġında şübhe yoḳdur. Ḥuṣūṣān bu daḫı kābildür ki [73b] Şeyḫ-i Ekmel'iñ murādı *lā teḫuṣṣū* elfāẓından münfehim olan iḫtiṣāṣa rāciʿdür, dimek ola. Nitekim ṣāḥibü'r-risāle kendüsi daḫı yuḳaruda ḥadīs-i şerīfi şerḥde bu vecihle yekūnu ẓamīrini iḫtiṣāṣa ircāʿ idüp "ẓamīrü yekūnu rāciʿun ile'l-iḫtiṣāṣi [74a] el-muḳadderi'd-dālli ʿaleyhi lā teḫuṣṣū" dimişdür. Böyle daḫı dimek olur ki yekūnu ẓamīri cümle-i istisnāda muḳadder olan iḫtiṣāṣa rāciʿ olup *lā teḫuṣṣū*dan münfehim olmaġıla maṣdar-ı *lā teḫuṣṣū*ya rāciʿdür, dinilmiş ola. Sibāḳ-ı ḥadīs-i şerīfden daḫı mefhūm olan budur. İḫtiṣāṣ-ı [74b] muṭlaḳdan menʿ olunup baʿdehū baʿżı iḫtiṣāṣ istisnā buyrulmış. Bu ẓāhirdür ki müstesnā iḫtiṣāṣdur, ʿadem-i iḫtiṣāṣ degildür. Meʾāl-i kelām lā tefʿalu'l-iḫtiṣāṣa'l-muṭlaḳa illā iḫtiṣāṣen muḳayyeden yeḳūnu ilā āḫirihū, dimek olur. Murād-ı Şeyḫ-i Ekmel buña daḫı [75a] ḥaml olunsa olur. Bu taḳdīrce daḫı ne suʾāl vāriddür ne cevāba ḥācet vardur, dinilse ḳābildür.

Ve ḳāle'l-İmāmu'ṭ-Ṭībī "sebebü'n-nehyi enna'l-lāhe teʿālā isteʾsera yevme'l-cumʿati bi-ʿibādetin fe-lem yera en yeḫuṣṣahu'l-ʿabdu bi-şeyʾin mine'l-aʿmāli sivā mā yeḫuṣṣuhū bihī"[130] intehā. Yaʿnī İmām [75b] Ṭībī didi ki sebeb-i nehy budur ki Ḥaḳ Subḥānehū ve Teʿālā yevm-i cumʿayı ʿibādet-i maḫṣūṣa ile mümtāz eyleyüp ʿabd ol güni Rabbü'l-ʿizzete taʿyīn etdügi ʿibādetden ġayrı ʿibādete maḫṣūṣ ḳılmaḳ cāʾiz görmemişdür.

Ṣāḥibü'r-risāle dir ki kelām-ı İmām Ṭībī [76a] bunı iḳtizā ider ki yevm-i cumʿa, kendüsinde taʿabbudī vārid olan ʿibādetden ġayrı ile ki ṣıla-i aḳrabā ve ziyāret-i eḥibbā ve iʿānet-i żuʿafā ve ʿıyādet-i marżā ve ittibāʿ-ı mevtā gibidür, aṣlā maḫṣūṣ ḳılınmaya. Bunda ise işkāl olduġında ḫafā yoḳdur. Zīrā ḥadīs-i [76b] şerīfde ṣavmıñ ġayrını taḫṣīṣden nehy yoḳdur. Lākin bu kelāmı kelām-ı İmām Ṭībī'de olan aʿmāli ʿāmme-i aʿmāle ʿām ṭuṭmaḳdan nāşī olur. Murād-ı İmām Ṭībī Allāhu Teʿālā ve Rasūluhū aʿlemu, ferāyiż cinsinden olan aʿmāldür. Yevm-i cumʿayı farīża-i ṣalᵛāt-ı cumʿa'dan [77a] ġayra maḫṣūṣ ḳılmaḳ cāʾiz degildür. Farīża-i ṣalᵛāt-ı cumʿa ile maḫṣūṣ ḳılınmış

[130] *Mebâriku'l-Ezhâr*'dan alıntı.

iken ṣavma daḫı taḫṣīṣ bunı ...müvhim. mevhim? olur ki ṣavm daḫı anda farż ola dimekdür. Ṣāḥib-i risāle ẕikr itdügi aʿmāliñ birisinüñ farżıyyeti iḥtimāli yoḳ. Anlarda bu maḫẓūr lāzım gelmez. [77b] Ḥuṣūṣan ki lāzım daḫı bāṭıl degildür dinilse olur. Ḥadīṯ-i şerīfde ṣavmdan ġayrı aʿmālden nehy olmaḳdan sāyir aʿmāl ile taḫṣīṣ cāʾiz olmaḳ lāzım gelmez.

Ve ḳāleʾn-Nevevī "sebebuhū enne yevmeʾl-cumʿati yevmu ʿibādetin ve tebkīrin ileʾṣ-ṣalᵛāti ve iksāri ẕikrin ve yevmu ġaslin fe-stühibbe [78a]ʾl-fıṭru fīhi li-yekūne aʿvenu ʿalā hāẕihiʾ-l veẓāyifi ve ādāʾihā bi-lā seʾāmetin ke-mā istuhibbeʾl-fıṭri liʾl-hācci yevme ʿarafe".[131] Maʿnāsı İmām Nevevī didi ki sebeb-i nehy budur ki yevm-i cumʿa ʿibādet günidür ve namāza erkence varacaḳ gündür ve ẕikri çoḳ eyleyecek [78b] gündür ve ġusl günidür. Pes anda ifṭār müsteḥab ḳılındı tā ki ṣavm seʾāmeti yaʿnī oruc keseli olmayup bu ẕikr olunan vaẓīfeleri edāya ziyāde ḳudret gele. Nitekim ḥuccāca yevm-i ʿArafede ʿadem-i ṣavm müsteḥab ḳılındı tā ki ḥaccı kesel ve żaʿfsız edā ideler dimekdür.

Ṣāḥibuʾr-risāle [79a] dir ki bu maḥalde seʾāmet ü kesel taḥaḳḳuḳında teʾemmül vardur. Ẓāhir budur ki yevm-i cumʿa yevm-i ʿibādetdür didüginde ʿibādetden murād ṣalᵛāt-ı cumʿa ve istimāʿ-ı ḫuṭbedür. Öyle namāzı ḫod ṣalᵛāt-ı cumʿanuñ ziʿfidür. Yaʿnī farīża-i cumʿa iki rekʿat olup farīża-i ẓuhr dört [79b] rekʿatdür. İki rekʿat ṣalᵛāt-ı cumʿa degildür. Bu taḳdīrce ẓuhri ḳılmaḳ farż-ı cumʿaʾyı ḳılmaḳdan güç iken ṣalāt-ı ẓuhri edāda kesel-i ṣavm iʿtibār olunmayup edāsı eḫaf olan ṣalāt-ı cumʿa edāsında iʿtibār olunmaḳ ḫilāf-ı ẓāhirdür. Ḫuṭbede ḫod aʿẕāyı taḥrīk yoḳdur ki [80a] kesel-i ṣavmıñ anda medḫali ola. Cemāʿate erkence varmaḳ ḫod cemīʿ-i mektūbātda meʾmūrun bihdür. Nitekim Ḥaḳ Subḥānehū ve Teʿālānıñ **sāriʿū ilā maġfiratin min rabbikum ve cennetin ʿarżuha's-semāvāti ve'l-ʿarżi uʿiddet li'l-muṭṭaḳīn**[132] ḳavlinde ve bir mevżiʿde daḫı **sābiḳū ilā maġfiratin min** [80b] **rabbikum ve cennetin ʿarżuhā ke-ʿarżi's-semāʾi ve'l-ʿarżi uʿiddet lilleẕīne āmenū bi'l-lāhi ve rasūlihi** [133]ḳavl-i şerīfinde

---

[131] *Mebâriku'l-Ezhâr*'dan alıntı.

[132] Âl-i İmrân Sûresi (3/133).
وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ
"Rabbinizin mağfiretine mazhar olmak ve takvâ sahipleri için hazırlanmış olup gökler ve yer kadar geniş olan cennete girmek için yarışın!"

[133] Hadid Sûresi (57/21), nâkıs iktibas.
سَابِقُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللهِ وَرُسُلِهِ ذَلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

taḥḳīḳ eylemişlerdür. Bunda ise ḫafā yoḳdur ki saʿy-i tebkīr ve teʾḫīr ile mütefāvit olmaz belki tebkīri īrāṣ- ı yüsr ve nefʿ eyler. Zīrā saʿy ile ḥāṣıl olan taʿabı defʿ eyler. [81ᵃ] Ve ḫavāṭırıñ tefriḳasını ziyāde menʿ eyler ve ṭaraf-ı ḥaḳḳa hemm ü ḳaṣdını artıḳ cemʿ eyler.

İkṣār-ı zikr ise eyyām-ı cumuʿāt'da meʾmūrun bih olduġı gibi ʿāmme-i eṭvār ve evḳātda daḫı meʾmūrun bihdür. Nitekim bu ḫuṣūṣda aḫbār u āyāt, vāride vü nāṭıḳa olmışdur.[81ᵇ] ve zikri iḳlāl ḫiṣāl-i münāfiḳīndendür. Zīrā Ḥaḳ Subḥānehū ve Teʿālā anlaruñ ḥaḳlarında **ve lā yezkurūna'l-lāhe illā ḳalīlen**[134] buyurmışdur. Ol münāfıḳlar Allāh'ı zikr eylemezler illā az zikr iderler dimekdür.

Ġasl ise bir ḥāl üzre degildür ki ṣavm sebebiyle aña ḳuṣūr ve edāsına [82ᵃ] fütūr gele. Ḳuṣūr u fütūr gelecegi teslīm olunsa daḫı ṣavmı terkden, ġusli terk evlādur. Zīrā ṣavm ʿibādet-i maḳṣūdedür ve iştirāṭ-ı niyyet ile maʿḳūde ve fecrden ġurūba dek memdūdedür. Ve anda fevāyid-i maḥmūde, ṣābite ve şeceresinde meṣūbāt-ı mevʿūde esmārı nābitedür. [82ᵇ] Ve ṣavm ile rūḥ u ḳalb münevver olur. Ve ṣalᵛāt gibi şürūʿ ile vücūb bulur ve ṣavm Rabb-i Celīle mensūb **ve'ṣ-ṣavmu lī**[135] şerīfi ile merġūbdur. Ġusl bu zikr olunan umūruñ cümlesinde ṣavm mertebesinde degildür. Zīrā eṣaḥḥ-ı rivāyāt üzre sünnet degil mendūbdur.

[83ᵃ] Pes yevm-i cumʿa'da olan veẓāyif-i mezkūreden ḳangısıdur ki eyyāmda olan veẓāyifden ʿavne ziyāde muḥtāc ola tā ki aña iʿānet içün ṣavm menhī olup iftār lāzım gele andan ṣonra medlūl-i ḥadīṣ-i şerīf yevm-i cumʿa'yı ṣavma taḫṣīṣden [83ᵇ] nehydür, nefs-i ṣavmdan nehy degildür ve illā sebeb-i nehyde. Zīrā ʿıyd-i müʿminīndür. Yevm-i ʿıyd ise melik-i mecīdiñ ziyāfeti günidür. Anıñçün ṣavm olmaz dir, idik. Böyle olıcaḳ iftār ne keyfiyyet ile müsteḥab olur ki intehā. Bi'z-zāt ḥāṣıl olmaz illā cumʿa'nıñ [84ᵃ] ṣavmı da yevm-i āḫarıñ ṣavmını ẓamm idüp bu ṭarīḳ ile iḫtiṣāṣı müntefī itmek ile olur. Ve gāh olur ki iftār vāsıṭasıyle daḫı olur. Zīrā iftār iḫtiṣāṣıñ

"Genişliği gökle yerin genişliği gibi olup Allah'a ve peygamberine iman edenler için hazırlanmış bulunan cennete ve rabbinizin bağışlamasına erişebilmek için yarışın. Bu, Allah'ın lütfudur ki onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir."

134 Nisa Sûresi (4/142). Nâḳıs iktibas.
اِنَّ الْمُنَافِقِيْنَ يُخَادِعُوْنَ اللّٰهَ وَهُوَ خَادِعُهُمْۚ وَاِذَا قَامُوْٓا اِلَى الصَّلٰوةِ قَامُوْا كُسَالٰىۙ يُرَاۤءُوْنَ النَّاسَ **وَلَا يَذْكُرُوْنَ اللّٰهَ اِلَّا قَلِيْلًا**
"Münafıklar Allah'a oyun etmeye kalkışıyorlar. Halbuki Allah onların oyunlarını kendi başlarına çevirmektedir. Onlar namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, **Allah'ı da pek az hatıra getirirler**."

135 Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cuʿfî el-Buḫārî, "Savm",2; "Libās",78, **el-Câmiu's-Sahih**, I-V, Haz: Şuayb Arnaût- Âdil Mürşid, Beyrut, er-Risaletü'l-Âlemiyye, 2011; Müslim, "Sıyām",164, **Sahih**.

intifāsını mültezimdür. Bi'z-zāt olan ise bi'l-vāsıṭa olandan eḥabb [84b] ve enseb ve aḥrār-ı fazīletde aḳrebdür.

Böyle olıcaḳ Nebī ʿaleyhi's-selāmıñ *lā teḫtaṣṣū leylete'l-cumʿate* ḳavl-i şerīfi āḫirine varınca *ve lā teḫuṣṣū yevme'l-cumʿati* ḳavl-i şerīfi kezālik āḫirine dek "bel żammū ileyhā min sāyiri'l-leyāli ve ileyhi min sāyiri'l-eyyām" ḳavli ile teʾkīd ü itmām olunur. [85a] Ve maʿnā, ḳıyāmı cumʿa gīcesine taḫṣīṣ eylemeñ; belki sāyir gīceleriñ ḳıyāmını daḫı aña żamm eyleñ! Ve ṣıyāmı cumʿa gününe taḫṣīṣ eylemeñ; belki sāyir eyyāmıñ daḫı ṣıyāmını aña żamm eyleñ, dimek olur. "Bel nāmū ve taʿaṭṭalū fīhā ve efṭırū fīhi" dimek ile teʾkīd ü itmām olunmaz. [85b] Eger taʿaṭṭul ve ifṭār ile ḥāṣıl olan intehā murād olaydı böyle dinülürdi. Zīrā bunuñ maʿnāsı, leyle-i cumʿayı ḳıyāma taḫṣīṣ eylemeñ; belki baʿzında taʿṭīl idiñ! Ve yevm-i cumʿayı ṣıyāma taḫṣīṣ eylemeñ; belki baʿzı yevm-i cumʿada ifṭār eyleñ! Dimek olurdı. Murād bu [86a] olmaduġı ḫod ẓāhirdür.

Ve daḫı bu taḫḳīḳden ẓāhir olan budur ki leyle-i cumʿa ve yevm-i cumʿa'dan ġayrı leyle ve yevmde ḳāyim ve ṣāyim olmaġa ḳādir olmayan kimesne bu iki taḫṣīṣden menhī olmaya, ʿamel-i ṣaḳīl ile mükellef olan memlūk gibi ki mevlāsı anı ancaḳ [86b] ol iki vaḳtte taʿṭīl ider. Zīrā sāyir leyāli ve eyyāmda ḫıdmeti olup muʿaṭṭala olmaġıla ḳıyām u ṣıyāma ḳudreti olmayup ancaḳ leyle-i cumʿa'da ḳıyāma ve yevm-i cumʿa'da ṣıyāma ḳādir olan ʿabd-i memlūk anlarda daḫı ḳıyām u ṣıyāmdan menʿ olunsa ḳıyām u ṣıyāmdan [87a] bi'l-külliye maḥrūm olmaḳ lāzım gelür.

"Fe-in ḳulte lev kāne ke-żālike le-mā zāle'l-kerāhetü bi-ṣavmi yevmin ḳablehū ev baʿdehū."[136] Yaʿnī eger suʾāl idüp dirsen ki sebeb-i nehy ṣavmdan edā-yı veẓāyif-i cumʿa'ya seʾāmet gelmesi ve fıṭrıñ bi-lā seʾāmeti edāya aʿven olması olaydı, [87b] yevm-i ḫamīs ve yāḫūd yevm-i sebtiñ ṣavmını, ṣavm-ı cumʿa'ya żamm ile kerāhet zāyile olmaz idi. Żamm ṣūretinde ḫod zevāl-i kerāhet muḳarrerdür. Nitekim metn-i Meşārıḳ'da bundan ṣonra mezkūr olacaḳ ḥadīs-i şerīf ki Ḥażret-i Rasūl-i Ekrem'iñ ṣalla'l-lāhu [88a] teʿālā ʿaleyhi ve sellem *lā yeṣummu eḥadukum yevme'l-cumʿati illā yevmen ḳablehū ev baʿdehū* [137] ḳavl-i şerīfleridür. Bu maʿnāyı ifṣāḥ ve bu müddeʿāyı īżāḥ

[136] *Mebâriku'l-Ezhâr*'dan alıntı.

[137] Müellifin Meşarik metninde yer alan bir sonraki hadis olarak tarif ettiği bu hadisi, eserdeki şekliyle- "illā yevmen" lafzıyla- bulamadık. Bunun bir sebebi farklı bir tarikine ulaşmış olabileceğimiz gibi bir diğer sebebi de müellifin mana ile rivayeti tercih etmiş olması olabilir. Bu şekliyle bulabildiğimiz en yakın rivayet: Müslim, "Sıyâm", 147.

eyler. *"İllā yevmen" "illā bi-en yeṣūme yevmen ḳablehū ev baʿdehū"* ile şerḥ olunmışdur. Bu ḳavl üzre *yevmen* lafẓınıñ intişabı bir fiʿl-i muḳadder ile olur ki *en* ile teʾvīl-i [88ᵇ] maṣdarda olmaḳ üzre manṣūb ve *lā yeṣum* fiʿline müteʿallıḳa olan *bā* ile mecrūrdur. Yevmen nezʿ-i ḫāfıż üzre manṣūb olmaḳ daḫı cāʾizdür. Aṣlı *illā bi-yevmin* olup *bā* ḫaẕf olunmış ola. Ve maʿnāsı meʿa ṣavmi yevmin ḳablehū ev baʿdehū dimek ola. Bu ḥadīṯ-i şerīfiñ [89ᵃ] maʿnāsı, siziñ biriñiz yevm-i cumʿa'yı ṣāyim olmasun, illā öñinde ve ṣonuñda olan yevmleriñ birinüñ ṣavmı ile ṣāyim olsun, dimek olur. Pes bu taḳdīrce meʾāl-i suʿāl bu olur ki yevm-i cumʿa'nıñ evveline yā āḫirine bir yevmiñ ṣavmı daḫı żamm olunsa yevm-i cumʿayı bile ṭutmaḳ [89ᵇ] bi-lā kerāhetin cāʾizdür. Sebeb-i nehy iḫtiṣāṣ-ı īrāṯ żaʿf u fütūr olsa bu cāʾiz olmaḳ gerek idi. Belki żamm ṣūretinde żaʿf u fütūr daḫı ziyāde olmaḳ görinür.

"Ucību bi-enne yevme'l-cumʿati ve in ḥaṣale fütūra fī veẓāʾifihī bi-sebebi ṣavmihī lākinne yumkinu en yaḥṣule lehū bi-fażīleti'ṣ-ṣavmi'llezī ḳablehū [90ᵃ] ev baʿdehū mā yencebiru ẕālike bihi."[138] Yaʿnī bu suʾāle cevāb virilür ki yevm-i cumʿanıñ ṣavmı sebebiyle egerçi veẓāyif-i cumʿayı edāda fütūr ḥāṣıl olursa lākin ḳablehū yā baʿdehū olan ṣavmıñ faẓīleti ile ol fütūr müncebir olacaḳ nesne ḥāṣıl olmaḳ mümkindür. Ṣāḥibu'r-risāle dir ki [90ᵇ] ẓāhir olan budur ki bu cevāb daḫı İmām Nevevī kelāmından ola. Lākin bunda min vücūhin kelām vārdur.

Evvelkisi budur ki bu taʿbīrden fehm olunur ki burada ṣavm-ı cumʿa kerāhetden ġayrı bir kerāhet daḫı ola ki ol kerāhet fütūr ile edā olunan veẓāʾifde mütemekkine olan kerāhetdür. [91ᵃ] ʿAmel-i vāḥidiñ faẓīleti ise iki kerāhete muḳāvim olmayup ancaḳ birine muḳāvim olup kerāhet-i uḫrā ḥāli üzre ḳalmış olur. Lākin bu suʾāl vārid degildür. Zīrā kerāhet-i ṣavmıñ sebeb-i farīża-i cumʿayı fütūr ile edā kerāheti olıcaḳ fütūr ile edāda olan ḳuṣūr-i ṣavm-ı yevm-i āḫir ile müncebir olduḳda kerāhet-i [91ᵇ] ṣavm mündefiʿolmaḳ lāzım gelür. Aṣıl cebre muḥtāc olan fütūr ile edā kesri olıcaḳ ol müncebir olduḳda kerāhet-i ṣavm daḫı mündefiʿ olur. Bu taḳdīrce cābire muḥtāc iki kerāhet olmış olmaz.

İkincisi budur ki kerāhet-i zāyileden murād veẓāʾifde olan kerāhet olursa ḳıyās ṣalāt-ı ẓuhri ile cebr olmaḳ idi. [92ᵃ] Ṣalāt-ı cumʿa'nuñ ṣıḥḥatinde şek olunsa edā-yı

وحَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا حَفْصٌ، وَأَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، ح وَحَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، - وَاللَّفْظُ لَهُ - أَخْبَرَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ، عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **«لَا يَصُمْ أَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، إِلَّا أَنْ يَصُومَ قَبْلَهُ، أَوْ يَصُومَ بَعْدَهُ**

[138] *Mebâriku'l-Ezhâr*'dan alıntı.

ṣalāt-ı āḫiri’ẓ-ẓuhr ile cebr olunduġı gibi. Zīrā veẓāyifden fütūrı cebre muḥtāc olan ṣalāt-ı cumʿa’dur. Ve ḥāl budur ki her ṣalāt ki kerāhet ile edā oluna, cebr-i kesr içün iʿāde olunur, dimişlerdür. Ve daḫı [92b] bir nesneyi noḳṣanına müʾeddī olan şey ile cebr ḫilāf-ı ẓāhirdür. Ṣalāt-ı cumʿa’nıñ noḳṣānına ṣavm-ı yevm-i cumʿa kerāheti müʾeddī olmuş iken yine ṣavmı cābir ṭutmaḳ ḫilāf-ı ẓāhirdür, dimeñ! Lākin ṣāḥibü’r-risāleniñ bu kelāmı ḫilāf-ı ẓāhirdür zīrā noḳṣāna [93a] müʾeddī olan ṣavm-ı yevm-i cumʿadur. Cābir olan ṣavm-ı ḳabl yā baʿdudur. Bu taḳdīrce kāsir ü cābir şeyʾ-i vāḥid olmış olmaz. Bu muḳarrerdür ki kesr nefs-i ṣavmdan degildür. Belki ṣavm fażīlet idügi muḳarrerdür, īrāṣ-ı fütūr etdügi cihetdendür. Ṣavm-ı yevm-i cumʿanuñ fütūrını żamm-ı ṣavm-ı [93b] ḳabl cebr itmek baʿīd degildür.

Üçüncüsi budur ki eger bu ṭarīḳ ile cebr mümkin olaydı ṭarafeyn-i cumʿanıñ ṣavmına, taḫṣīṣsiz muṭlaḳan bir günüñ ṣavmı ile cebr ḥāṣıl olmaḳ gerek idi. Ṣāḥibü’r-risāleniñ bu suʾāli daḫı vārid degildür. Zīrā şāriʿ-i ekrem ṣallā [94a]’l-lāhu ʿaleyhi ve sellem *lā yeṣum eḥadukum yevme’l-cumʿati illā yevmen ḳablehū ev baʿdehū*[139] buyurmışdur. Ve ḳabl ü baʿdi, ṭaraf-ı cumʿaya taḫṣīṣ üzre iṭbāḳ olunmışdur. Bu mertebeden ṣoñra yevm-i muṭlaḳ ṣavmı cābir olmaḳ cāʾiz olurdı, dimek cāʾiz olmaz. Ḫuṣūṣan muḳaddem [94b] ṣavm-ı yevm-i ḫamīs, ṣavm-ı yevm-i cumʿaya ḳuvvet virüp ol vecihle seʾāmeti defʿ eyler. Bu muḳarrerdür ki ṣavm-ı yevm-i evvel eşkel ve ṣavm-ı yevm-i ṣānī iʿtiyād ḥāṣıl olduġı cihetden esheldür. Muṭlaḳ yevmden bu maʿnā ḥāṣıl olmaz. Neaʿm, ṣavm-ı mā-baʿdde daḫı [95a] bu ẕikr olunan ḥāṣıl degildür. Ve bu cihetden bu vech-i kāmil ve cemīʿ-i eṭrāfa şāmil degildür.

Dördüncisi budur ki ḳablehū olan yevmiñ ṣavmı ile cebr-i cābir olmamaḳ gerek idi. Zīrā bu vecihle cebr-i ʿuẓv henüz kesr olunmadın cebr olunup kemük [95b] şikeste olmazdan evvel ṣarılmaġa benzer ise bī-vechdür. Keffāret-i ṣavm ü keffāret-i yemīn ifsād-ı ṣavm ve ḥinṯden evvel cābir olmaduġı gibi muḳaddem olan yevmiñ cebri cāʾiz olmamaḳ gerek idi. Lākin ṣāḥibu’r-risāleniñ bu kelāmı daḫı [96a] medfūʿ ve cebr cāʾiz degil didügi memnūʿdur. Zīrā emr-i maʿneviyi şeyʾ-i maḥsūsa teşbīh vecīh degildür. Ẓāhir maḥsūs meksūr olmadın mecbūr olmaz. Amma emr-i maʿnevīde ḥāl bu minvāl üzre degildür. Yevm-i ṯānīde olan fażīlete ṭārī olan [96b] noḳṣānı yevm-i evveliñ fażīleti cābir olmaġa mānīʿ yoḳdur. Ḫuṣūṣan cebr, ẕikr olunan üzre ṣavma iʿtiyād ile

[139] Müslim, “Sıyâm”,147.

yevm-i cuma ṣavmınıñ fütūrı nāḳıṣ olmaḳ ciheti ile daḫı olıcaḳ cebr bulunduġında ve żaʿaf ü fütūr eksik olduġında şübhe mi vardur?

Beşincisi budur ki cebr ṣavma [97a] maḫṣūṣ olmayup gerek ṣavm gerek ġayr-ı ṣavm her ḳanḳı ʿamel ile olursa olmaḳ gerek idi. Lākin bu kelāmı daḫı medfūʿdur. Zīrā ẕikr olan *lā yeṣum eḥadukum* ḥadīs-i şerīfi buña delālet etdi ki yalıñız yevm-i cumʿayı ṣāʾim olmaḳ cāʾiz degilmiş. Eḥad-i ṭarafeyniñ [97b] ṣavmını żamm ile cāʾiz imiş. Pes ḳıbel-i şāriʿden ʿaleyhi efḍalü'ṣ-ṣalᵛavāti'l-cālibeti li'l-menāfiʿ cābir bu olduġı ẓāhir olur. Böyle iken ḳanḳı ʿamel olursa olsun cābir olmaḳ gerek idi, dimek cāʾiz olmaz. Ḫuṣūṣan ki ṣavm-ı yevm-i cumʿa ile ḥāṣıl olan [98a] fütūr, ṣavm-ı yevm-i ḫamīs ile defʿ olduġı fütūr ṣavm-ı yevm-i ḫamīs evvel vāḳiʿ olup yevm-i cumʿa ṣavmı ṣānī olmaġıla iʿtiyād ḥāṣıl olmaġıla olup yevm-i cumʿa'dan evvelen ṭutulduġı taḳdīrce ḥāṣıl olacak fütūr, ẓuhūr itmeyüp kesri müncebir olmış olur. Bu vecihle cebr [98b] sāyir aʿmālle olmaduġı vāżıḥdur.

Altıncı āḫar yevme iḥtiyācsız ṣavm-ı yevm-i cumʿa kifāyet itmek gerek idi. Lākin bu suʾāl daḫı bī-meʾāldür. Fütūr yevm-i cumʿanıñ ṣavmından ẓuhūr idicek ṣavm-ı yevm-i cumʿa nice cābir olur? Şeyʾ-i vāḥid hem kāsir hem cābir olacak [99a] degildür.

Yedinci budur ki ḥāccıñ yevm-i ʿarefeyi, ṣavmınıñ kerāheti yāḫūd ʿadem-i istiḫbābı yevm-i terviye ṣavmını żamm itmek ile mündefiʿ olmaḳ gerek idi. Bu ḫod mesmūʿ degildür. Lākin bu suʾāl vārid degildür. Yevm-i cumʿa, kerāhet-i ṣavmda yevm-i ʿarefe gibidür dimekden, ṣavm-ı yevm-i cumʿaya ḳablinüñ [99b] yā baʿdınuñ ṣavmını żamm ile kerāheti müntefiye olduġı gibi yevm-i ʿarefe ṣavmınuñ daḫı kerāheti żamm olmaḳ lāzım gelmez. Ḫuṣūṣan ki yevm-i ʿarefede olan veẓāʾifde ḥarekāt-ı ʿanīfe olmaġıla anda ṣavm ziyāde żaʿf u fütūr īrāṣ ider. Ḳabl yā baʿdı [100a] ṣavm ile cebr ḥāṣıl olmaz. Ammā yevm-i cumʿada ol deñlü metāʿib yoḳdur. Ṣavmından gelen fütūrı ḳabl yā baʿdını ṣavm ile ḥāṣıl olan iʿtiyād cābir olur.

Sekizinci budur ki yevm-i cumʿada, ṣavmıñ ġayrı aʿmāl-i şāḳḳa ile ve ṣalᵛāta saʿy-i mutʿib ile ve cimāʿ vü ġusl ile ḥāṣıl [100b] olan fütūr daḫı cābire muḥtāc olmaḳ gerek idi. Bu suʾāl daḫı vārid degildir. Taʿdād etdügi aʿmāl żaʿf ü fütūr īrāṣında, ṣavm gibi olmaduġı vāżıhdur. Ṣavm bir emr-i mümteddür ki ṣalᵛāt ve istimāʿ-ı ḫuṭbe ve saʿy ü ġusl ile müctemiʿ olur. Sāyiri [101a] böyle degildir.

Ṭokuzuncu budur ki ramażānda ṭarafı cumuʿātda olan ṣavm, yevm-i cumʿanıñ veẓāyifinde olan fütūrı cebr içün olmaḳ, lāzım gelür idi. Bu suʾāl daḫı vārid olmaz. Zīrā kerāhet taḫṣīṣ-i yevm-i cumʿadadur. Ancaḳ yevm-i cumʿayı ṭutıcaḳ evvel-i ṣavm olmaġıla [101b} fütūr ẓuhūr ider. Evvelini daḫı żamm itmek ile ṣavma iʿtiyād ḥāṣıl olup evvel vehlede olan fütūr ḳalmayup kesri, cebr olunmış olunur. Ammā ḫilāl-i eyyām-ı ramażānda olan cumuʿātda bu vecihle fütūr müteṣavver degildir ki cābire muḫtāc ola.

Ḫuṣūṣan ki ol [102a] ṣavm farżdur. Kelām ṣavm-ı nāfiledédür. Şehr-i ramażānıñ āḫir güni cumʿa olsa ol günüñ gīcesinde İslām'a gelene ṣavmı farż olur. Ḥāl ān ki yevm-i cumʿayı ṣavma taḫṣīṣ bulunmış olur. Nāfilede olsa cāʾiz olmaz idi. Ammā farż olmaġıla cāʾizdür. Farżı nāfileye ḳıyās [102b] etmek olmaz.

Onuncı budur ki şehr-i ramażān cumʿa'larınuñ, veẓāʾif-i ṣavmdan ġayrı cābirlere muḥtāc olmaḳ, lāzım gelür idi. Zīrā cumʿa'larıñ iki ṭarafınıñ ṣavmı müstaḳil olup ṣavm-ı cumʿaya tābiʿ degildür. Böyle olıcaḳ anıñla cebr ḥāṣıl olmaz. Bu suʾāl daḫı bī-meʾāl [103a] idügi vāżıḥ ve ẓāhir ve cevāb-ı vech-i tāsiʿ ile buña daḫı cevāb ḥāṣıl olduġı bāhirdür. Bunda reʾsen fütūr olmaz. Fe-keyf cābire muḫtāc ola.

Onbirinci budur ki iki ṣavm daḫı żāyiʿ olmaḳ lāzım gelür. Zīrā birisi ile noḳṣān mütemekkin olup [103b] biri ile daḫı mürtefiʿ olup ikisi daḫı olmamış ḥükminde olur. Ve ol ṣavmdan iftār, evlā olur. Lākin bu ḥadīṯ-i şerīf işʿār itdüginüñ ḫilāfıdur. Ve kezālik *men vāfeḳa ṣıyāmehū yevme'l-cumʿati ve ʿāde merīżan ve şehide cenāzeten ve taṣaddeḳa ve aʿṭeḳa vecebet lehu'l-cennete*[140] [104a] ḥadīṯ-i şerīfi işʿār eyledügine daḫı muḫālifdür. Zīrā bu ḥadīṯden yevm-i cumʿada ṣıyāmuñ fażīleti olmaḳ, añlanur. Maʿnā-yı ḥadīṯ, bir kimseniñ ki ṣıyāmı yevm-i cumʿaya rast gelüp ol günde ṣavm ile bir marīżi ʿıyādet ide ve cenāze namazına ḥāżır ola ve ṣadaḳa [104b] eyleye ve iʿtāḳ-ı raḳabe ide anuñ içün cennet vaʿd-i ilāhī ḥasebince vācibe olur, dimekdür.

Ve İmām Ġazālī, İḥyā-yı ʿUlūm'da "ṣavm-ı yevm-i cumʿaya gīceden niyyet itmek gerekdür, zīrā bunda fażīlet vardur. Lākin yevm-i ḫamīs yāḫūd yevm-i sebt

---

[140] Bir önceki hadis-i şerifte olduğu gibi bu hadisin de Şeyhulislâm Esa'd Efendi'nin naklettiği şekliyle birebir örtüşen bir rivayete ulaşamadık. Aynı şekilde burada da mana rivayet söz konusu olabilir. Bu haliyle en yakın ulaşılan hadis;
Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, Haz.: Şuayb el-Arnaûd-Âdil Mürşid, I-L,I.bs, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle,2001, C.XIX, 219-220 .
حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنِي سَلَمَةُ بْنُ وَرْدَانَ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَصْحَابِهِ ذَاتَ يَوْمٍ: " مَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الْيَوْمَ جَنَازَةً؟ " قَالَ عُمَرُ: أَنَا، قَالَ: " مَنْ عَادَ مِنْكُمْ مَرِيضًا؟ " قَالَ عُمَرُ: أَنَا، قَالَ: " مَنْ تَصَدَّقَ؟ " قَالَ عُمَرُ: أَنَا، قَالَ: " مَنْ أَصْبَحَ صَائِمًا؟ " قَالَ عُمَرُ: أَنَا، قَالَ: " وَجَبَتْ وَجَبَتْ

ṣavmına mażmūm olduġı [105a] ḥalde.” dimişdür. Bu daḫı ṣavmıñ, iftārdan evlā olmasını iḳtizā eyler. Bu suʾāl ẓāhiru’l-indifāʿ idügi ẓāhirdür. Zīrā aṣl-ı ṣavmıñ iftārdan efḍal olmasında şübhe yoḳdur.

Nihāyet mertebe ṣavm yevm-i cumʿaya taḫṣīṣ olunmaḳdan fütūr ḥāṣıl olmaġıla [105b] kerāhet olup ṣavm-ı yevm-i āḫir ile ol kerāhet zāyile olıcaḳ keder ḳalmayup fażīletleri yerinde olur. İkisi daḫı olmamış gibi olup iftār evlā olmaḳ lāzım gelür didügi müsellem degildir. Eḥaduhumā āḫiri cābir olıcaḳ ikisi daḫı kāmilen bulınur.

On[106ᵃ] ikinci budur ki bu taḳdīrce bu ʿameli işleyen ādem şol kişi gibi olur ki ben yarın bir fiʿl-i mekrūh işlesem, gerek bugünki ʿamel-i ḫayrim aña cebr ü keffāret olsun, dir. Yāḫūd dün bir mekrūh ʿameli irtikāb eylemiş idim, bugünki ʿamelim aña mükeffir olmaḳ üzre, deyü söyler. Bu iki [106ᵇ] ḳavliñ ḫod ʿāḳilden ṣudūrı lāyıḳ degildir. Zīrā bu bi-lā żarūretin, bir ṣevbi ġasl eylemek ḳaṣdı ile ʿamden necs eylemek gibidür. Yāḫūd tencīs eylemezden evvel ġasl itmek gibidür. Bunlar ḫod kār-ı ʿāḳil olmaduġı ẓāhirdür. Lākin bu temṣīl tanẓīr maḥallinde olmaduġı [107ᵃ] muteʿayyin ve ednā teʾemmül ile mütebeyyindür. Ol ʿameli işleyen bu iki kelāmıñ ḳāʾili gibi olur, didügi müsellem degildür. Belki yarın bir ʿibādet itsem gerekdür. Ammā ol ʿibādetde yalıñız etdügim taḳdīrce bir cüzʾī ḳuṣūr vardur. Anıñ ḳuṣūrını cebr ü defʿ içün bugün daḫı bir ʿibādet [107ᵇ] iderim yāḫūd dünki gün etdügüm ʿibādetde yalınız olmaġıla ḳuṣūr var idi. Bugün anı cebr içün bir ʿibādet daḫı iderim, deyen ādemiñ kelāmı gidibür. Bu kelāmda ḫod ḳuṣūr olmaduġı ḥayyiz-i ẓuhūrdadur.

Onüçünci budur ki ṣavm sebebi ile sāyir eyyāmıñ veẓāʾifine [108ᵃ] daḫı fütūr ü seʾāmet ʿārıż olsa ol daḫı cābire muḥtāc olurdı. Lākin bu daḫı medfūʿdur. Zīrā yevm-i cumʿada taʿdād etdügi üzre veẓāʾif-i keṯīra olmaġıla fütūr ü seʾāmet ḥāṣıl olur. Sāyir eyyām buña ḳıyās olunmaz.

Ondördünci [108b] budur ki iṭlāḳ üzre fütūr tahaḳḳuḳı müsellem degildür. Belki aṣlā fütūr olmaz, olursa daḫı az nesne olur ki aña iʿtibār olunmaz. Zīrā faṣılларıñ ve şaḫıṣlarıñ iḫtilāfı vardur. Baʿżı faṣlda fütūr ẓuhūr iderse baʿżında itmez. Ve kezālik baʿżı [109ᵃ] şaḫṣa göre fütūr bulunursa baʿżına göre olmaz. Buña daḫı bu vecihle cevāb ḳābildür ki fütūruñ iṭlāḳ üzre taḥaḳḳuḳı lāzım degildür. Belki baʿżı ezmān ü baʿżı eşḫāṣda taḥaḳḳuḳı kāfīdür. Zīrā ḥikmet cinsde riʿāyet olunur, her ferdde riʿāyet olunmaḳ [109ᵇ] lāzım olmaz.

Onbeşinci budur ki teslīm idelim ki fütūr ḥāṣıl olur imiş. Lākin veẓāʾfiñ birine aṣlā ḫalel virmeyicek noḳṣān lāzım geldügini teslīm eylemeziz. Belki nefsi keser ve Allah-ü Teʿālā içün ḳahr itmek fażīleti vardur. Ekṣer tekālifden maṭlūb [110ᵃ] olan ise budur nitekim ġāyet ıssı ve uzun günlerde ṣāʾim olmanuñ faẓlı bu cihettendür. Ebī Derdā'dan raḍıya'l-lāhu teʿālā ʿanhu, rivāyet olunur ki buyurmışlar; *"lev lā ṣelāṣe meʾāba(?) leyte en emūte tüʿṣıru vechī fi't-türābi li'l-lāhi teʿālā saciden ve ṣavme yevmin baʿīdin mā beyne ṭarafeyn* [110ᵇ] *etlū? fīhi mine'l-cūʿi ve'ẓ-ẓamāʾi ve'ṣ-ṣāliṣü cülūsi meʿa ḳavmin yeteḫayyerūne min aṭyebi'l-kelāmi kemā yeteḫayyerūne min aṭyebi'-ruṭabi*[141]. Yaʿnī "eger üç ḥālet olmaya idi ölmekden elem çekmez idim. Ol ḥāletiñ biri secdede yüzümi rıżā-yı Allah içün türāba sürmekdür. [111ᵃ] Biri daḫı iki ṭarafı biri birinden uzaḳ olan günde ṣāʾim olmaḳdur, açlıḳ ve ṣusızlıḳ eleminden dütā olup büküldügüm ḥalde. Biri daḫı bir ḳavm ile oturmaḳdur ki ol ḳavm aṭyab-i kelām iḫtiyār iderler. Aṭyab-ı ruṭab iḫtiyār etdikleri gibi bu daḫı mücābdur. [111ᵇ] Veẓāʾife aṣlā ḫalel gelmeyicek noḳṣān lāzım olmaduġı müsellemdür. Ammā fütūr ẓuhūr idüp daḫı yine veẓāʾife aṣlā ḫalel gelmemek müsellem degildür. Ḫalelden murād aṣl-ı ʿamele fesād gelmek degildür. Ṣafā üzre edā olunmaması daḫı ḫaleldür.

On altıncı budur ki muḫālefet-i [112ᵃ] nehyden kerāhet lüzūmıñ teslīm itmeziz. Cāʾiz ki terk, evlā ḳabīlinden ola. Zīrā Ḫulāṣa[142] ve Bezzāziyye'de[143], İmām-ı Aʿẓam ḳatlarında yevm-i cumʿayı ṣāvmda beʾs yoḳdur, bu taṣrīḥ olunmuşdur. Lākin bu daḫı kelām-ı vārid degildir. Zīrā kerāhetden murād daḫı terk-i [112ᵇ] evlā mertebesidür. Kerāhet-i taḥrīmiyye degildür.

"Ve ḳāle şārihu İḥkāmu'l-Aḥkām[144] sebebuhū enne hāẕe'l-yevme kāne lehū fażīleten cidden ʿale'l-eyyāmi". Yaʿnī İḥkām u Aḥkām şārihi didi ki sebeb-i nehy budur ki yevm-i cumʿanıñ sāyir eyyām üzerine cidden fażīleti [113ᵃ] bu iḫtimāli defʿa,

---

[141] Metinde sarı mürekkeple yazılı olmasından hareketle hadis olduğunu düşündüren ifade lafız faklılıklarıyla birlikte, ulaşabildiğimiz en yakın rivayet olan Hz. Ömer'e (r.a) ait bir sözün manen aktarıldığını düşündürmüştür.
Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Said Şemsü'd-dîn İbn-i Kayyım el-Cevziyye, **Medaricü's-Sâlikîn**, Haz: Muhammed el-Mu'tasım bi'l-lâh el-Bağdâdî,2,3.bs, Beyrut, el-Kitâbu'l-Arabî,1996, C.II,s.269.
قَالَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: لَوْلَا ثَلَاثٌ لَمَا أَحْبَبْتُ الْبَقَاءَ: لَوْلَا أَنْ أَحْمِلَ عَلَى جِيَادِ الْخَيْلِ فِي سَبِيلِ اللهِ، وَمُكَابَدَةُ اللَّيْلِ، وَمُجَالَسَةُ أَقْوَامٍ يَنْتَقُونَ أَطَايِبَ الْكَلَامِ كَمَا يُنْتَقَى أَطَايِبُ التَّمْرِ

[142] *el-Ḫulāsa*, Hanefi fıkhına dair eser. Osmanlı döneminde sıkça başvurulan fetva kitaplarındandır.Bkz. Recep Cici, "Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.III., S.5, 2005, s.215-248.

[143] el-Bezzâzî (ö.827/1414)'ye ait asıl adı el-Câmiu'l-veciz olan, *Fetāvā-yı Bezzāziyye* diye bilinen fetva kitabı.

[144] Cemmâli (ö.600/1203)'nin *Umdetü'l-Ahkâm* adlı eserine İbn-i Dakîkuddîn tarafından yazılmış *İhkāmu'l-Ahkâm* adlı şerh kitabı. Bkz. Mehmet Efendioğlu, "Umdetü'l-Ahkâm", **TDV DİA**, İstanbul, 2012, C.XLII, s. 147-148.

nefs-i ṣavmdan menʿ lāzım olmaduġı ẓāhirdür. Lākin "yeridu ʿaleyhi'n-naḳżu bi-yevmi ʿarafete ve ʿāşūrā fe-innehū yendibu ṣavmuhumā ve lā yeltefitu ilā hāzẹ'l-iḥtimāli'l-baʿīdi", pīşvā-yı ʿulemā-yı kümmel olan Şeyḫ-i Ekmel, şāriḥ-i İḥkamü'l-Aḥkām'ıñ [113b] zikr etdügi vecihle suʾāl idüp dir ki bu vecihle yevm-i ʿarafe ve ʿāşūrā ile naḳż vārid olur. Anlarıñ daḫı ṣavmı mendūb olup ʿavām vācibāta ilḥāḳ itmek ḥazẹri var iken bu iḥtimāl-i baʿīde iltifāt olunmadı ve ṣavmlarından nehy bulunmadı.

Ṣāhibü'r-risāle [114a] dir ki şāriḥ-i İḥkām içün böyle iddiʿā eylemek vardur ki bu ḥazẹr ve nehy, ʿavām arasında tetābuʿ ve tevāli ve muvāẓabet ü müdāvemetiñ fi'l-cümle ẓuhūrından soñra oldı. Mücerred vehm ü iḥtimāle vücūd virmemekle olmadı. Bu yevmiñ ise sāyir eyyām üzerine [114b] cidden fazīleti olduġı zikr olundı.

Pes cāʾizdür ki ġayrı eyyāmıñ muteḥammil olmaduġı mertebeye bu yevm müteḥammil ola. Bunuñ birle ki ṣavm-ı ʿarafe bir ṭāʾifeye yaʿnī ḥuccāca ġayrı müsteḥāb yāḫūd mekrūh oldı ise āḫar ṭāʾife üzerine vācib olmamaḳ, evlā olur. [115a] Ṣavm-ı ʿāşūrānıñ ise vücūbı bir defʿa ṣavm-ı şehr-i ramażān ile mensūḫ olunmış olıcaḳ, defʿa-i uḫrāda yine vācibāta luḥūḳı müstebʿaddür. Ḥāl bu minvāl üzre olıcaḳ yevm-i cumʿa bunlara ḳıyās olunmaz. Bunlarda vācibāta ilḥāḳ ḫavfı olmamaḳ lāzım [115b] gelmez. Lākin bu iddiʿā tamām ve müntic-i merām degildür. Bir ḳavme ġayrı müsteḥab yā mekrūh olan, ġayra vācib olmamaḳ evlā görinür, didügi müsellem degildir. Buña mānīʿ yoḳdur ki iḳtizā-i ḥāle göre baʿża nisbet ġayrı müsteḥab ve baʿża göre vācib ola. Menāsik-i ḥacda niçe nesne [116a] vardur, yaʿnī anlardan efḍaldür. Sāyir eyyāmdan muṭlaḳā efḍaldür. Yevm-i ʿarafe ve yevm-i ʿāşūrā ve ʿīyd günleri gibi fazīleti olan eyyāmdan tertīb üzre efḍaldür.

Ḥażret-i server-i enām ʿaleyhi'ṣ-ṣalvātü ve's-selāmü buyurmışlardur ki *"ḫayru yevmin ṭalaʿat ʿaleyhi'ş-şemsü yevmü'l-cumʿati"*[145] yaʿnī üzerine [116b] şems ṭulūʿ iden yevmiñ ziyāde ḫayırlusı cumʿa günidür. Ve daḫı buyurdı ki *"yevmi ʿarafete izā vāfeḳa yevme'l-cumʿati kāne efḍalün min sebʿīne ḥacceten fī ġayri yevmi'l-cumʿati"*[146]. Maʿnāsı, ḳaçanki yevm-i ʿarafe yevm-i cumʿaya rast gele; ol ḥacc, yevm-i cumʿadan ġayrı

---

[145] Müslim, "Cuma'", 17

وحَدَّثَنِي حَرْمَلَةُ بْنُ يَحْيَى، أَخْبَرَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، أَخْبَرَنِي عَبْدُ الرَّحْمَنِ الْأَعْرَجُ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «**خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمُ الْجُمُعَةِ**، فِيهِ خُلِقَ آدَمُ، وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ، وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا»

[146] İbn Hacer el-Askalânî, **Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, I-XIII, Haz: Muhibbüddin el-Hatîb, Beyrut, Dâru'l-Mârife,1379, C.VIII, s.271.

خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ فِيهِ الشَّمْسُ يَوْمُ عَرَفَةَ وَافَقَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَهُوَ أَفْضَلُ مِنْ سَبْعِينَ حَجَّةٍ فِي غَيْرِهَا

eyyāmda olan yetmiş ḥaccdan [117a] efḍal olur, dimekdür. Yevm-i ʿarafeden faẕlı bu mertebe olıcaḳ sāyir eyyāmdan faẕīleti daḫı ziyāde olur.

" Ve kāne'd-dāʿī ilā ṣavmihī ḳaviyyen fe-nehā'n-nebiyyü ʿaleyhi's-selām ʿanhu ḥaẕeran en yulḥiḳahu'l-ʿavāmu bi'l-vācibāti bi-tetābuʿihim ʿalā ṣavmihī".[147] Bu daḫı tetimme-i kelām-ı şāriḥ-i İḥkāmü'l-Aḥkām'dur. [117b] Maʿnāsı dimekdür, yevm-i cumʿanıñ faẕīlet-i ʿaẕīmesi oldıyse ve ṣavmına daḫı ḳavī olduysa Ḥaẕret-i Peyġamber ʿaleyhi'ṣ-ṣalᵛātü ve'ṣ-selāmü anı maḫṣūṣan ṣāʾim olmaḳdan nehy buyurdılar. ʿAvām anıñ ṣavmı üzre tetābuʿ yaʿnī müdāvemet ve muvāẓabet idüp giderek vācibāta [118a] ilḥāḳ ideler deyü, ḥaẕer etdiklerine bināʾen bu veche bu vecihle suʾāl īrād olunmış ki eger sebeb bu olaydı, nefs-i ṣavmdan menʿ olunmaḳ gerek idi. İḫtiṣāṣ-ı ṣavmdan menʿ olunmaḳ gerekmez idi. Bunda ḫod menʿ iḫtiṣāṣdandur bu suʾāl mücāb olduġı vāẓıḥdur.

[118b] Aṣıl, vācibāta ilḥāḳ ḫavfı taḫṣīṣden nāşī olur. Ḫilāl-i ṣıyāmda olıcaḳ ol ḫavf, ḥāṣıl olmaz. Maḫṣūṣan ṭutıla ṭutıla sāyir vācibāt-ı maḫṣūṣa ḳabīlinden ẓannolunup aña ilḥāḳ iḥtimāli olur. Pes taḫṣīṣden nehy olundı ki bu iḥtimāl olmaya. [119a] Var ki Ehl-i Mekke'ye nisbet ġayrı müsteḥab, ḥuccāca göre vācibdür cümleden. Ṣalᵛāt-ı ʿıyd-i aḍḥā, ḥuccāca nisbet cāʾiz degil sāyir nāsa vācibdür. Ve ḳāṣr ṣalᵛāt iden müsāfirden, iki rekʿat-i āḫire sāḳıṭa iken muḳīme vācibedür. Ve bir şeyʾiñ vücūbı [119b] mensūḫ olmaḳdan, ʿavām anı baʿzı umūr iḳtizāsı ile vācibāta ilḥāḳ itmek ḫavfı olmamaḳ, lāzım gelmez. Anlarıñ ilḥāḳı mücerred tevāli ve tetābuʿdan nāşī olıcaḳ ġalaṭan ilḥāḳa mānīʿ yoḳdur.

Lākin bu suʾāli defʿde ḫāṭır-ı fātire lāyıḥ olan budur ki yevm-i ʿarafe ve yevm-i ʿāşūrā [120a] yılda bir kerre gelür. Yevm-i cumʿa gibi hafta bir mütekerrir olmaz. Pes anlarda müdāvemet, çoḳlıḳ ẓāhir olmaz. Ammā yevm-i cumʿa kesīrü't-tekerrür olmaġıla müdāvmet bāhire ve farẓa iltibās ḫaşyeti ẓāhire olur.

Ser-firāz-ı ʿulemā-yı güzīn Şeyḫ Ekmelü'd-dīn, vücūh-i nehyi [120b] ẕikr itdikten soñra suʾāl idüp dir ki "Ve ente ḫabīrun bi-enne hāẕihi'l-aḳvāli beyānü esbābi'n-nehyi ʿan taḫṣīṣi yevmi'l-cumʿati dūne taḫṣīṣi leyletihī."[148] Yaʿnī sen ḫaberdārsın ki bu ẕikr olunan aḳvāl, yevm-i cumʿayı taḫṣīṣden nehyiñ sebeblerin beyāndur. Leyle-i cumʿayı [121a] taḫṣīṣden nehyiñ sebeblerin beyān degildür. Nehy-i

[147] *Mebâriku'l-Ezhâr*'dan alıntı.
[148] *Mebâriku'l-Ezhâr*'dan alıntı

taḫṣīṣ-i ṣavm, yevm-i cumʿaya vech olurlar. Ammā neyh taḫṣīṣ-i ḳıyām-ı leyle-i cumʿaya vech olmaġa ṣāliḥ degildür.

Ṣāḥibü'r-risāle, bu suʾāle cevāb virüp dir ki bu vucūhı ẕikr idenler ke-ennehū yevm-i [121b] cumʿada olanı ẕikr ile leylesinde olanı ẕikrden iktifā eylediler, muḳāyese ile münfehim olmasına iʿtimāda bināen. Ammā Şeyḫ Ṭībī ḳavli üzre münfehim olduġı zīrā her günüñ gīcesi ol günüñ muḳaddimesidür. Pes ol leylede işlemek ol günde işlemekdür. [122a] Böyle olıcaḳ leyle-i cumʿada ḳıyām ke-ennehū yevm-i cumʿayı Ḥaḳ Subḥānehū ve Teʿālā, taḫṣīṣ buyurduġı şeyʾiñ ġayrı ile taḫṣīṣ olur. Ammā İmām Nevevī ḳavli üzre münfehim olduġı zīrā ḳıyām-ı leyle ile ḥāṣıl olan terk-i nevm ü itʿāb-ı nefs-i veẓāʾif-i [122b] yevmi edāda ṣavmından ziyāde, fütūr ü seʾāmet īrās ider. Ammā reʾy-i aḫīr üzre münfehim olduġı zīrā ṣavm-ı cumʿayı vācibāta ilḥāḳdan ḫavf u ḥaẕer olınacaḳ ḳıyām-ı leyle-i cumʿayı daḫı vācibāta ilḥāḳdan öyle ḫavf u ḥaẕer olunur. Lākin ḫāṭır-ı fātire lāyıḫ [123a] olur ki reʾy-i aḫīr üzre iddiʿāyı infihām idüp ṣavm-ı yevm-i vācibāta ilḥāḳ ḫavfı olıcaḳ, ḳıyām-ı leyleyi daḫı vācibāta ilḥāḳ ḫavfı olur, dimek müsellem olmaz. Ḳıyām-ı leyleden murād, iḥyā-yı leyle olıcaḳ. Hiçbir leyleniñ iḥyāsı vācib degildir ki aña [123b] ilḥāḳ oluna. Ammā ṣavm cinsinden farż ve vācib olmaġıla ṣavm-ı yevmde ilḥāḳ ḫavfı görinür. İlḥāḳa ḳābil aṣl bulınacaḳ ferʿī, ilḥāḳ ḳābil olur. Meger ki ḳıyām-ı leyleden murād ṣalᵛāt-ı teheccüddür, dinile. Ve ṣalᵛāt-ı teheccüdi ṣalᵛavāt-ı mefrūżaya ilḥāḳ ḫavfı [124a] iddiʿā oluna. Lākin ḳıyām-ı leyleden ṣalᵛāt-ı teheccüdi müştemil olan iḥyā olmaḳ ḳābil iken ancaḳ ṣalᵛāt-ı teheccüde taḫṣīṣ, taḫṣīṣ-i bi-lā ḳarīnetin olmaḳ, lāzım gelür.

Neʿam, yevmde ilḥāḳ ḫavfı olıcaḳ ḳıyām leylede olmaġı daḫı müvhim olur, dinilüp mücerred [124b] vehm mertebesi iddiʿā olunsa, mümkindür. Bu maḳūle vücūh-i ḫiṭābiyyede ise bu mertebe kāfiye ve itmām-ı merāmda vāfiyedür.

"Ḳāle'ş-şeyḫu'l-Muẓhiru ḳavlen ẓāhiren ve vechen şāmilen zāhiran."[149] Güzīn-i ʿulemāʿ-i kümmel şeyḫ-i ekmel Şeyḫ Muẓhir'den ber-vech-i ecmel daḫı naḳl idüp ṣāḥibü[125a]'r-risāle daḫı ol vechi ḳavl-i ẓāhir ve vech-i şāmil zāhirdür, deyü tavṣīf eyler. Ol vech budur ki ẕikr olunur. "İnnemā nehā ʿan taḫṣīṣihimā taḫẕīran ʿan muvāfaḳati'l-yehūdi ve'n-naṣārā li-ennehum kānū yuʿaẓẓimūne yevme's-sebti ve'l-eḥadi bi's-ṣıyāmi ve leyletehumā bi'l-ḳıyāmi [125b] zāʿimīne ennehumā eʿazze

[149] *Mebâriku'l-Ezhâr*'dan alıntı.

eyyāmi'l-üsbūʿi festaḥabbe en yuḫālefehum fī ṭarīḳi taʿẓīmi mā hüve eʿazze'l-eyyāmi ve hüve yevmü'l-cumuʿati."[150] Yaʿnī yevm-i cumʿa ve leyle-i cumʿayı taḫṣīṣden nehy degildür. İllā yehūdu ü naṣārā ṭāʾifesine muvāfaḳatden taḥẕīr içündür. Zīrā [126a] anlar yevm-i sebt ü eḥadi eʿizz-i eyyām-i üsbūʿ ṣanup ṣıyām ile ve gīcesini ḳıyām ile taʿẓīm ü ikrām iderler, idi. Pes müsteḥab oldu ki biz eʿizz-i eyyām-i üsbūʿ olan yevm-i cumʿayı, taʿẓīm ṭarīkinde anlara muḫālefet ideyoz. Yaʿnī biz anlara muḫālif [126b] vech üzre taʿẓīm idüp anlar ṣıyām u ḳıyām ile taḫṣīṣ ṭarīḳi ile taʿẓīm idicek biz āḫar ṭarīḳ ile taʿẓīm eyleyevüz.

Bu vechi ṣavm-ı ʿāşūrāda vārid olan ḥadīṯ-i şerīf ki Ḥażret-i Peyġamber ʿaleyhi'ṣ-ṣalᵛātü ve's-selāmıñ *"ṣūmū ʿāşūrā ve ḫālifū* [127a] *el-yehūde ṣūmū ḳablehū yevmen ev baʿdehū yevmen"*[151], bir rivāyetde daḫı *ev baʿdehū yevmen* ḳavl-i şerīfidür, müʾeyyeddür. Bu ḥadīṯ-i şerīf bu üslūb üzre Fetāvā-yı ṣūfiyyede *Yevāḳīt'*[152]den menḳūldür. Yaʿnī ḥadīṯ-i laṭīfiñ daḫı mefhūmı, yevm-i ʿāşūrayı ṣıyām ile taḫṣīṣden nehydür. Nefs-i [127b] ṣavmından nehy degildür. Egerçi ṣāḥibü'r-risāle bu vechi tevcīh ü tercīḥ eylemişdür. Ammā buña daḫı suʾāl olunup dinilmiş ki ʿillet-i nehy muvāfaḳat-ı Yehūd olsa, ṣavm evlā olmaḳ gerek idi. Zīrā Yehūd yevm-i sebtde ekl ü şurb ile tenaʿum ve istirāḥat iderlerdi.

Nitekim [128a] Ümmü Seleme ḥażretlerinden raḍıyallāhu ʿanhā rivāyet olunan ḥadīṯ-i şerīfde, bu maʿnā ẓāhirdür ki buyurmışlar ki Ḥażret-i Rasūl-i Ekrem ṣalla'l-lāhū ʿaleyhi ve sellem, yevm-i sebt ü yevm-i aḥadde sāyir eyyāmdan ziyāde ṣāʾim olurlar, idi. Ve buyururlar idi ki bu iki [128b] gün müşrikleriñ ʿiydleri günleridür. Ben anlara muḫālefeti severim.[153] Pes ḥadīṯ-i şerīfden ẓāhir olan anlarıñ ol iki yevmde ṣāʾim olmamalarıdır. Ẕikr olunan vechiñ ise müfādı ṣāʾim olmalarıdur. Bu vech-i ṣarīḥ, ḥadīṯ-i şerīfe Ümmü Seleme raḍıyallāhu ʿanhā muḫālif [129a] olıcaḳ vech olmaġa ṣāliḥ olmaz. Lākin vech-i mezbūr taḳrīr-i āḫar üzre taṣvīr olunup Yehūd ve Naṣārā

---

150 *Mebâriku'l-Ezhâr*'dan alıntı.

151 Burada değinilen hadis ile bulabildiğimiz en yakın rivayet arasında az da olsa lafız farklılıkları bulunmaktadır. Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, C. IV,52
حَدَّثَنَا هُشَيْمٌ: أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي لَيْلَى، عَنْ دَاوُدَ بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صُومُوا يَوْمَ عَاشُورَاءَ، وَخَالِفُوا فِيهِ الْيَهُودَ، صُومُوا قَبْلَهُ يَوْمًا، أَوْ بَعْدَهُ يَوْمًا

152 Abdülvehhâb eş-Şa'rânî (ö.973/1565)'nin *el-Yevâkît ve'l-Cevâhir* adlı eseri. Bkz. Abdulvehhâb eş-Şa'rânî**, el-Yevâkît ve'l-Cevâhir**, Haz: Mahmut Çınar, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

153 Birebir aynı rivayete ulaşamadığımız hadisin tercümesi yapılmış. Metinde geçen ve ulaştığımız hadis arasında lafız farklılığı bulunmaktadır ve tercümesinde Ümmü Seleme rivayeti olduğu belirtilmektedir. Muhtemelen aynı hadis ve iki farklı tarik söz konusudur.

haftalarınuñ eşref-i eyyāmı olan ol iki güni, taʿyīn-i ilāhiden zāʾid vecihle taʿẓīm iderler, idi. Biz daḫı haftamızıñ aʿẓam-i eyyāmı olan yevm-i cumʿayı [129b] kendü reʾyimiz ile ṭāʿat-i mefrūżasından zāʾid ṣıyām ü ḳıyām ile taʿẓīm idersek, bu vecihle taʿẓīmde anlara teşebbüh lāzım gelür, dinilse bu suʿāl vārid olmaz.

"Ḳāle en-Nevevī fi'l-ḥadīṯi nehyün ṣarīḥun ʿan taḫṣīṣi leyleti'l-cumʿati bi-ṣalātin."[154] Yaʿnī İmām Nevevī didi ki [130a] bu ḥadīṯ-i şerīfde, leyle-i cumʿayı ṣalᵛāt ile taḫṣīṣden nehy-i ṣarīḥ, vāriddür.

Ṣāḥibü'r-risāle dir ki *bi-ṣalᵛātin* lafẓınuñ tenvini ya budur ki ferdī ola yāḫūd nevʿī ola. Ferdī olduġı taḳdīrce ṣalᵛāt-ı vāḥideden ziyādeye taḫṣīṣüñ ibāḥatın īhām ider. Nevʿī olduġı taḳdīrce ṣalᵛātdan, nevʿ-i vāḥidden ziyādeye taḫṣīṣiñ ibāḥatın itmām ider. Ve leyle-i [130b] cumʿayı nevāfilden bir nevʿa taḫṣīṣ eyleyüp eḥad-i ṭarafeyn-i leyle-i cumʿayı ki sāyir leyāliniñ biridür, nevāfilden nevʿ-i aḫara taḫṣīṣ itmenüñ kerāhetini işʿār eyler. Ẓāhir olan ise budur ki küllisinde emr ʿale'l-ʿaksdür. Eger *bi-ṣalᵛātin* lafẓında olan tenvin, melḥūḳunıñ ġayr-ı muʿayyen [131a] olmasına delālet iden tenkīr-i maḥẓa ḥaml olunsa leyle-i cumʿayı ṣalᵛāta taḫṣīṣiñ ve ṭaraf-ı leyle-i cumʿadan birini ṣalᵛātsız ḳırāʾat ü ezkār ile ḳāʾim olmanıñ kerāhetin īzān eyler. Bu ise müştemilāt-ı nehyden degildür.

İllā meger kim ḳıyām-ı leyl, ancaḳ leylde ṣalᵛātdan ʿibāret [131b] ola. Bu ise taḫṣīṣ-i bi-lā muḫaṣṣıṣdur ki bunı, kibār-ı evliyā-yı müttaḳīnden olan Şeyḫ Muḥyi'd-dīn ʿArabī ḳuddise sırruhu'l-ebīniñ "ʿaleyke min ḳıyāmı'l-leyli bi-mā yüzīlü ʿanke ismü'l-ġafleti ve eḳal zālike en teḳūme bi-ʿaşri āyātin." dimesi redd ider. Maʿnāsı seniñ üzeriñe lāzımdur, [132a] ḳıyām-ı leylden senden ism-i ġafleti izāle iden ve bunuñ eḳalli mertebesi on āyet-i kerīme ile ḳıyām eylemeñdür. Şeyḫ-i müşārun ileyhiñ bu kelāmı Ḥażret-i Peyġamber ʿaleyhi'ṣ-ṣalᵛātu ve's-selāmuñ *"men ḳāme bi-ʿaşri āyātin lem yükteb mine'n-nāfilīne."*[155] buyurduḳları ḥadīṯ-i şerīfden meʾḫūżdur. [132b] Ḳurʾān-ı

[154] *Mebâriku'l-Ezhâr*'dan alıntı.

[155] Metinde, belki mürekkebin silinmiş olmasından belki de bir müstensih hatası sonucu *"en-nâfilîn"* şeklinde görünen kelime, hadisi bu şekliyle bulmamıza engel olmuştur. Metindeki şekline en yakın rivayetlerden ve anlam bakımından kelimenin *"el-ğâfilîn"* olduğunu anlamaktayız.
İbn Ebû Şeybe**, el-Musannef**, I-VII, Haz: Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut, Dârü't-Tâc, 1989, C.VI, s. 134.
حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ حُبَابٍ، عَنْ مُوسَى بْنِ عُبَيْدَةَ قَالَ: أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ يُحَنَّسَ أَبِي مُوسَى، عَنْ رَاشِدِ بْنِ سَعْدٍ، أَخِ لِأُمِّ الدَّرْدَاءِ، عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ قَرَأَ مِائَةَ آيَةٍ فِي لَيْلَةٍ لَمْ يُكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ، وَمَنْ قَرَأَ بِمِائَتَيْ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْقَانِتِينَ، وَمَنْ قَرَأَ خَمْسَمِائَةِ آيَةٍ إِلَى أَلْفِ آيَةٍ أَصْبَحَ لَهُ قِنْطَارٌ مِنَ الْأَجْرِ، وَالْقِيرَاطُ مِثْلُ النَّلِّ الْعَظِيمِ»

Kerīm'den on āyāt-ı lāzımetü't-tekrīm ile ḳıyām-ı leyl iden, ġāfilīnden mektūb olmaz, dimekdür.

Ḥuccet-i İslām olan İmām-ı Hümām İmām Ġazālī, İḥyā-yı Ulūm'da "el-cülūsü müstaḳbeli'l-ḳıbleti sāʿaten biʾz-zikri veʾd-duʿāʾi min merātibi iḥyāʾiʾl-leyli."[156] Yaʿnī ḳıbleye ḳarşū bir sāʿat zikr ü duʿāya meşġūl [133a] olup oturmaḳ, iḥyā-yı leyl mertebelerindendür. "İḥtecce bihiʻl-ʿulemāʾü ʿalā kerāhetihiʾṣ-ṣalvātiʾl-mübtedeʿatiʾl-letī tüsemmaʾr-reġāʾibe."[157] Yaʿnī ʿulemā bu ḥadīs-i şerīf ile Reġāʾib ile müsemmā olan, ṣalvāt-ı mübtedeʿanıñ kerāhetine iḥticāc eylediler.

Ṣāḥibüʾr-risāle dir ki vech-i iḥticācda ḫafā vardur. [133b] Zīrā mefhūm-ı ḥadīs-i şerīf mürūr eyledügi üzre, leyleyi ḳıyāma taḫṣīṣden nehydür. Bu ise ẓāhirdür ki ḳıyām-ı leyl ʿabdiñ, ʿibādet içün nāsıñ ʿişāʿ-i āḫireden ṣoñra ḫāvba vardıḳları zamandan, ṭulūʿ-i fecre dek intişābıdur. Ya küllīsinde ya baʿzısında ṣalvāt-ı Reġāʾib'iñ [134a] vaḳti ise rivāyet olunduġı üzre mā beyne maġrib ü ʿışādur. Öyle ṣalvāt-ı Reġāʾib ḳıyām-ı leyl vaḳtinde olmaz. Belki ʿışāʾeyn arasını iḥyādan ʿibāret olup taḥt-ı neyhde dāḫil olmaz. Bundan veẓāʾif-i yevmde fütūr daḫı tevehhüm olunmaz.

Nitekim ḳıyām-ı leylden nehy sebebine [134b] muʿteriz olanıñ reʾyinden mefhūm olan budur. Zīrā "sebeb-i nehy, īraṣ-ı fütūr ü seʾāmetdür" deyeniñ kelāmına, bu sebeb-ü nehy-i ṣavm-ı yevm-i cumʿaya sebeb olur. Ammā gīcesinüñ ḳıyāmını nehye sebeb olamaz. Zīrā ḳıyām-ı leyle ile edā-yı farīża-i cumʿaya fütūr ṭārī olmaz, deyü iʿtirāz idenüñ [135a] reʾyi, ḳıyām-ı leylden murād ṣalvāt-ı teheccüdden ʿibāret olan ḳıyām-ı ṣülüṣ-ü aḫīr olmayup ṣalvāt-ı Reġāʾib ve emṣāline şāmil olan ḳıyām olmaḳdur ki ol maḳūle, ḳıyām ile fütūr ü seʾāmet ṭārī olmaz, dimişdür. Ve bu iʿtirāża ḳıyāmdan murād, itʿāb-ı nefs ü terk-i nevm iḳtizā iden ḳıyām-ı maʿhūddur, [135b] deyū cevāb virilmişdür. Pes ḳıyāmdan murād, ḳıyām-ı ṣalvat-ı teheccüd olıcaḳ ṣalvāt-ı reġāʾib anda dāḫil olmaz ki bu nehy ile kerāhetine iḥticāc oluna.

Neʿam ḥükm-i leyl bi-ḥasbiʾl-lüġati, ġurūb-ı şemsden muʿteberdür. Lākin leyl olmaḳda mutemaḫḫiż ve mütekemmil olamaz illā ġaybūbet-i [136a] şems ile mütemaḫḫiż ve mütekemmil olur. Muṭlaḳ ise kāmile munṣarif olur. Buña bināʾendir ki ṣalvāt-ı maġrib ve vitr-i nehār tesmiye olunmuşdur. Nitekim nehār mādem ki şems

[156] *Meşâriku'l-Envâr*'dan alıntı.
[157] *Mebâriku'l-Ezhâr*'dan alıntı.

ṭulūʿ itmeye, mücerred ṭulūʿ-i fecr ile nehār olmaḳda mütemaḫḫiż olmaz. Buña bināʾendür ki ṣalᵛāt-ı ʿaṣr ü maġribi vech-i nehārdan [136b]ʿaddetmişdür. ʿİşā ve fecri vech-i leylden ʿaddetmişdür. Ṣalᵛāt-ı vusṭānıñ ṣalāt-ı ẓuhr olmasını iḫtiyār iden ve bu, Ebū Saʿīd Ḫudrī'niñ ve Zeyd bin Ṣābit'iñ, Üsāme bin Zeyd'iñ raḍıya'l-lāhu teʿālā ʿanhum ḳavilleridür. Meʿālim-i Tenzīl'[158]de böyledür. Ḥāṣıl-ı kelām ġurūb-ı şems ile ṭulūʿ-ı [137a] fecr vaḳitleri, leyl ü nehār arasında ḥadd-i müşterekdür. Ve leyl ü nehārdan mürekkebdür. Pes cāʾizdür ki nehār evveli müstetbiʿ ola. Yaʿnī ġurūb ile ġaybet-i şafaḳ arasını kendüsine tābiʿ ḳılup ol vaḳt, nehārdan ʿaddoluna. Ve leyl-i ṣānīyi müstetbiʿ ola. Yaʿnī ṭulūʿ-ı fecr ve tulūʿ-ı şems [137ᵇ] arasını kendüsine tābiʿ ḳılup ol vaḳt leylden ʿaddoluna, deyü.

Ve ittibāʿ-ı ḥükm, iştiṣḥāb iledür. Böyle olıcaḳ mā beyne ʿışāʾeyni iḥyā idüp andanṣoñra ṣubḥa dek nāʾim olanı, ʿörf ḳıyām-ı leyl ile tavṣīf eylemez. Belki lisān-ı şerʿ-i şerīf anı ḳāʾimü'l-leyl ile tesmiye itmez ammā [138ᵃ] bir kişi ʿışāya dek müteʿaṭṭıl olup ṣoñra ḳāʾim olsa buña muḫālifdür. ʿÖrfen ve şerʿan ol kişiye, ḳāʾim-i leyl dinilür. Cevābdan bu miḳdār miḳdār-ı şāfī ve kerāhetleri ʿilletin müzīl ü nāfī ve iʿtirāżların taẓʿīfde kāfī ve iḫticāclarını tezyīfde vāfīdür.

Nitekim lübb-ü ṣāfī aṣḥābı olanlara [138ᵇ] ġayr-ı ḫāfīdür. Ve bir cevāb-ı teslimi daḫı virsek ve disek olur ki ḳıyām-ı leyliñ ṣalᵛāt-ı Reġāʾib'e şümūlin teslīm itdügimiz taḳdīrce daḫı yine ḥükm-i nehyden iḫrāc ideriz. Ve diriz ki nehy-i ʿām ġālib üzre mebnīdür. Pes senede bir kerre ḳıyām-ı leyl nehyini münāfī olmaz. Ḫuṣūṣan leyle-i Reġāʾib'i iḥyā, ol [139ᵃ] eşhur-u ḥurum olan şehr-i recebi'l-müreccebiñ evvel cumʿası gīcesi olduġından ötüridür. Muṭlaḳa leyle-i cumʿa olduġı ḥaysiyetden degildür.

Nitekim ḥadīṣ-i şerīfden ẓāhirdür ve yılda bir kerre leyle-i Reġāʾib'i iḥyā itmekden muvāfaḳat-ı Yehūd ü Naṣārā daḫı lāzım gelmez. Aẓhar-i vücūh, nehy-i müvāfaḳat-ı [139ᵇ] mezbūredür. Aẓhar-i vücūh üzre [.?.][159] iḥyā-yı leyle-i Reġāʾib, taḥt-ı nehyden ḫāric olur. Böyle dimek daḫı olur ki baʿżı efrād muḫtaṣṣ-ı leyle-i Reġāʾib gibi cumʿa gīcesine rast gelen fażīletlü leyāliden recebiñ evvel gīcesi ve şehr-i şaʿbānıñ nıṣfı gīcesi ve yine recebi'l-müreccebiñ [140ᵃ] yigirmi yedinci gīcesi Miʿrāc gīcesi

[158] Ferrâ el-Begavî (ö.516/1122) 'ye ait Kurʾan-ı Kerîm tefsiri. Bkz. Saffet Bakırcı, "Meâlimü't-Tenzîl", **TDV DİA**, Ankara, 2003, C.XXVIII, s.203-204.

[159] Satır sonundaki kelime müstensih tarafından ya da zamanla silinmiş olup okunamamaktadır.

ḥükm-i nehyden, aḫbār-ı vāride ile müsteşnādur. Ve evvel-i risālede buña işāret daḫı sebḳ eylemişdür.

Nitekim muḫtaṣṣun bih olan ḳıyāmıñ daḫı baʿzı efrādı böyledür. Leyle-i cumʿada Sūre-i Kehf ve Sūre-i Ṭāhā ve Sūre-i Duḫān ile [140b] ḳıyām gibi iksār-ı ṣalᵛāt ü selām seyyidi'l-enām ʿaleyhi'ṣ-ṣalᵛātü ve's-selāmü ile ḳıyām gibi bu mertebeden şoñra dinülür ki ḥadīs-i Reġāʾib egerçi Kütüb-i Sitte'de bulunmadı lākin bir ferd bunuñ üzerine ḥükm eylemez ki eḥādīs-i şerīfe Ḫazret-i Risālet-penāh Kütüb-i Sitte'ye münḥaṣıra [141a] olup ve anlarıñ ġayrında olan elbette mevzūʿ ve ʿadem-i ṣıḥḥati maḳtūʿ ola. Çok ḥadīs-i ṣaḥīḥ vardur ki baʿzı ṭuruḳunda żaʿf-ı tevehhüm itmekle mevzūʿātdan ʿaddetmişlerdür. Ve çoḳ mevʿzūʿ daḫı vardur ki mevʿzūʿ olmasını bilmeyüp silk-i ṣıḥāḥda naẓm itmişlerdür. Ḫaberiñ [141b] ise ẓāhiri ve medlūli ṣıdḳdur, ġayr degildür. İḥtimāl-i kiẕb, fehme ṭarīk-i ʿakl ü vehmden teṭarruḳ eyler. Beyyine-i müṯbite ise beyyine-i nāfiyeden evfaḳ ve istimāʿa elyaḳdur. Ve manṭūḳı ṣıdḳ olan, kiẕbden inbā idenden itbāʿa eḥaḳḳdur. Eger iki şāhid bir racül üzerine şöyle [142a] söyledi deyü şehādet etseler niçe biñ ādem söylemedi deyü şehādet eyleseler, iki ādemiñ şehādeti ṭutulup biñ ādemiñ şehādeti ṭutulmaz. Ḫalbuki **Ḫazret-i Rasūl-i** Ekrem ṣalla'l-lāhu'l-aʿle'l-aʿẓam ʿaleyhi ve ʿalā ālihi ve sellem *"iẕā ḥadeṯtüm ʿannī bi-ḥadīṯin vāfeḳa'l-ḥaḳḳa fe-ṣıdḳin* [142b] *ve ḫuẕū bihī ḥaddeṯtü bihī ev lem aḥdeṯe."*[160] buyurmışlardır. Dāre Ḳuṭnī iḫrāc itmişdür. Maʿnāsı ḳaçanki benden size ḥaḳḳa evfaḳ bir ḥadīṯ naḳl oluna anı taṣdīḳ idüp anıñla ʿamel eyleñ gerek anı söylemiş olayım gerek söylememiş olayım, dimekdür.

Ve keẕālik **ḫazret-i risālet-penāhdan** ʿaleyhi [143a] ṣalavātü'l-ilāh menḳuldür ki buyurmuşlar *"men ravā ʿannī ḥaḳḳan fe-ene eḳūlü bihī ve in lem ekün ḳultuhū ve men*

---

[160] Bu hadîse, bir mevzu hadis kaynağında ulaşabildik. Burada da rivayetin uydurma olduğu belirtilmiştir. Şeyhülislâm Es'ad Efendi'nin kaynaklarına doğrudan ulaşmamız mümkün değil. Bu nedenle bulduğumuz kaynaktan iktibasla yetindik. Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdadî, İbnü'l-Cevzî, **el- Mevzûât,** Haz: Abdurrahman Muhammed Osman, I-III, Medine, Mektebetü's-Selefiyye,1966, C.I, s.258.

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ إِن النَّبِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ **" إِذَا حُدِّثْتُمْ عَنِّي بِحَدِيثٍ يُوَافِقُ الْحَقَّ فَخُذُوا بِهِ حَدَّثْتُ أَوْ لَمْ أُحَدِّثْ**
قَالَ الْعقيلِيّ: **لَيْسَ لهَذَا اللَّفْظ عَن النَّبِي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِسْنَاد يَصح**
والأشعث [للأشعث] **هَذَا غير حَدِيث مُنكر**
بشئ قَالَ يَحْيَى: أَشْعَث لَيْسَ
وَذكر أَبُو سُلَيْمَان الْخطابِيّ عَن السَّاجِي عَن يَحْيَى بن معِين قَالَ: **هَذَا الحَدِيث وَضعته الزَّنَادِقَة**
قَالَ الْخطابِيّ: هُوَ بَاطِل لَا أَصْلَ لَهُ، قَالَ: وَقد روى من حَدِيث يزِيد ابْن ربيعَة عَن أبي الْأَشْعَث عَن ثَوْبَان
وَيزِيد مَجْهُول وَأَبُو الْأَشْعَث لَا يروي عَن ثَوْبَان إِنَّمَا يروي عَن أبي أَسمَاء الرحبى عَن ثَوْبَان..

ravā bāṭılen fe-innī lā eḳūlü bi'l-bāṭıli."[161] Yaʿnī bir kimesne ki benden bir ḥaḳḳı naḳl ide ben anı direm, dimemiş isem daḫı ve bir kimesne ki bāṭıl naḳl ide taḥḳīḳan ben bāṭıl söylemezem. [143b] Böyle olıcaḳ ḥadīṯ-i reġāʾib aḫẕa eḥaḳḳ ve ḳabūlehū elyaḳ olur. Zīrā anda muḫālif-i ḥaḳ yoḳdur. Pes ṭālib-i vaṣl ü irtibāṭ olana ḳażiyye-i ḥüsn-i ẓann ü iḥtiyāṭ ḥadīṯiñ ṣādıḳ ve rivāyetünüñ ḥaḳḳa muvāfıḳ olmasına iʿtimāddur. Mādām ki ṣıḥḥati üzre icmāʿ olunana [144a] muḫālif olmaya.

Nitekim erbāb-ı cidd ü taḳarrübüñ şānı budur, erbāb-ı inkār ü buʿẓuñ degil. Ḫulūṣ-i ʿaḳīde ve selāmet-i ṣadr ise ḳuvvet-i īmāndandur. Ve ittibāʿ-ı vehm ve terk-i ʿamel delāʾil-i ḥırmāndandur. **Ḥażret-i Ḥakk ve Feyyāż-ı Muṭlaḳ** celle şānehū ve ʿazze sultānehū **"ve in yekü kāẕiben fe-ʿaleyhi keẕibuhū** [144b] **ve in yekü ṣādıḳan yuṣıbküm baʿża'l-lezī yeʿiduküm."**[162] Yaʿnī eger ki kāẕib olacaḳ olursa vebāl-i kiẕbi kendü üzerine rāciʿ olur, size żarār etmez. Eger ṣādıḳ olacaḳ olursa lāʿaḳal baʿżı vaʿīdi size iṣābet ider. Ve baʿżı küberā, iẕā eḥabbe'**l-lāhu** ʿabden veffeḳahū fi'l-evḳāti'l-fāżileti li-fevāżili'l-aʿmāli ve iẕā maḳḳatehū neʿūẕü **bi'l-lāhi** teʿālā [145a] fe-ʿale'lʿaksi, dimişlerdür. Yaʿnī ḳaçanki Ḥaḳḳ Subḥānehū ve Teʿālā bir ʿabdi seve, anı fażīletlü evḳāt-ı fużlāda olan aʿmāle muvaffaḳ eyler. Ve ḳaçanki bir ʿabdi neʿūẕü **bi'l-lāhi** sevmeyüp maḳt ü helākin irāde ide, ḥāl bu minvāliñ ʿaksi olup ol evḳātda öyle aʿmāle muvaffaḳ eylemez.

[145b] Ḥadīṯ-i Reġāʾib nice aḫẕ ü ḳabūl olunmaz ki ʿulamāʾ-i aʿlāmıñ ve meşāyiḫ-i ʿiẓāmıñ daḫı ḥadīṯ-i reġāʾibe raġbet ü iḳbāl ve anuñ mażmūnı muḳtezāsı ile aʿmāle iştiġāl eylemişlerdür. Ve kitāblarında īrād ü işāret ve aña ṭaʿn ü töhmetden sükūt ü iskāt itmişlerdür. Ve ol [146a] ʿulemā-yı aʿlām iḳtidā ve mütābeʿatda, levm ü müʿātebetden bizim içün emn vardur. Ḥālbuki baʿżı ʿulemā bir ḥadīṯ-i şerīfi mevżūʿ

---

[161] Bu hadis hakkındaki hüküm de bir önceki hadis gibidir. Ebu Abddillah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, **Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl,** Haz:Ali Muhammed el-Bicâvî,I-IV,Beyrut,Daru'l-Marife,1963,C. I, s.308.
قال ابن أبي حاتم في العلل: أنبأنا أبي، عن بسام بن خالد، عن شعيب بن إسحاق، عن ابن أبي ذئب، عن سعيد المقبري، عن أبيه، عن أبي هريرة، قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: **إذا بلغكم عنى حديث يحسن بن أن أقوله فأنا قلته، وإذا بلغكم عنى حديث لا يحسن بي أن أقوله فليس مني (3) ولم أقله.**
قال أبو حاتم: **هذا منكر، والثقات لا يرفعونه**

[162] Müʾmin Sûresi (40/28). Nâkıs iktibas.
وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلاً أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ **وَإِنْ يَكُ كَاذِباً فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِنْ يَكُ صَادِقاً يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ** إِنَّ اللهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ
"Firavun ailesinden olup imanını gizleyen bir mümin kişi şöyle dedi: "Adamı, 'Rabbim Allah'tır' dediği için öldürecek misiniz? Oysa o size rabbinizden âyetler getirmiştir. Eğer yalancı biriyse yalanı kendi zararınadır; ama eğer doğru söylüyorsa size bildirip uyardığı şeyin bir kısmı başınıza gelecektir. Hiç kuşku yok ki Allah, aşırılığa sapmış, yalancı kimseyi doğru yola ulaştırmaz."

ẓann idüp mefhūmı ile ʿameli terk eyledikleri içün marazʾa mübtelā olup muʿāteb olmışlardur. Ḳıṣṣasını Şāriḥ-i Şirʿa[163] İḥyā-yı ʿUlūmʾdan naḳl idüp [146b] dimişdür ki eʾimme-i ḥadīs̱iñ biri yevm-i sebtde ḥacāmet itdirdi ve ol günde ḥacāmetiñ memnūʿ olmasını mübeyyin olan ḥadīs̱i mevẓūʿ ṣanup mazʾmūnı ile ʿamel itmedi. Bu fiʿlinüñ cezāsı baraṣ marazı olup eṭıbbā ʿilācından ʿāciz oldılar. Āḫir Ḥaḳḳ Subḥānehū ve Teʿālāʾya [147a] tazʾarruʿ idüp aġladı ve secde eyledi. Secdede uyudı rüʾyāda **Ḥazʾret-i Rasūl-i** Ekremʾi ṣallaʾl-lāhu ʿaleyhi ve sellem görüp marazʾından şikāyet eyledi. **Ḥaz̲ret** daḫı buyurdılar ki benim bu ḫuṣūṣda olan ḥadīs̱im saña bāliġ olmadı mı? Didi ki oldı, lākin ṣıḥḥatinden şekk [147b] eyledim. **Ḥazʾret** ʿaleyhiʾs-selām buyurdılar ki nīçün benden rivāyet olunan kelāmda iḫtiyāṭ itmediñ? Ve baraṣlı olan ʿuẓvımı mübārek elleri ile ṣıġādılar. Ol bereket ile marazʾ-ı mez̲kūr benden zāyil ve şifā-yı kāmil ḥāṣıl oldı. İntehā kelām-u ṣāḥibiʾr-risāle.Tekmīl.

Ḫāṭır-ı fātire lāyıḥ olan [148a] budur ki kerāhet-i ṣalᵛāt-ı Reġāʾib üzre iḫticāc idenüñ medār-ı kelām-ı *“lā teḫuṣṣū leylete’l-cumʿati bi-ḳıyāmin.”*[164] lafẓ-ı laṭīfiʾl-insicāmında siyāḳ-ı nefyde vāḳıʿ olan tenvīn-i tenkīrīdür. Zīrā hiçbir ḳıyām ile maḫṣūṣ ḳılmañ, dimek olur. Ṣalᵛāt-ı reġāʾib daḫı ḳıyāmdan maʿdūd [148b] idüginde şübhe yoḳdur. Ve bu vecihle ẓāhir-i nehy aña daḫı şāmil olur. Lākin *illā en yekūne’l-iḫtiṣāṣu fī ṣavmin yeṣūmü eḥadüküm*’den münfehim olan *illā en yekūne’l-iḫtiṣāṣu fī ḳıyāmin yeḳūmü eḥadüküm* is̱tis̱nāsı ile ṣalᵛāt-ı reġāʾib ü emṣāli ʿumūm-ı nehyden [149a] ḫāric olmaġıla kerāhet lāzıme olmaz.

Ṣāḥibüʾr-risāle ṣadr-ı risālede istis̱nāyı taḳdīr ve maʿnāsını vech-i müvāfıḳ üzre taṣvīr etmiş iken iḫticāc-i mez̲būre bu vechile tekellüf ile cevāb virmesi aʿceb-i ʿacāyibdür.

“Ḳātele vāziʿahā ve ḳad ṣannefeʾl-eʾimmetü muṣannefāti [149b] fī taḳbīḥihā ve tazʾlīl-i mübtedeʿihā eks̱er min en mütaḥṣā (müteḥaṣṣā)”[165] Tetimme-i kelām-ı Şeyḫ-i Ekmelüʾd-dīnʾdür. Ṣalᵛāt-ı Reġāʾibʾiñ vāziʿıne beddūʿā idüp eʾimme bunuñ taḳbīḥinde ve ibtidāʿ vü iḫtirāʿ idenleri tazʾlīlde iḥṣādan ziyāde muṣannefāt teʾlīf ve müdevvenāt taṣnīf itmişlerdür.

---

[163] İmamzâde Muhammed b. Ebu Bekir (ö. 573/1177)’ye ait, fıkıh ve âdâb-ı muaşeret konularını içeren Şir’atü’l-İslâm adlı eser. Bkz. Ahmet Aydın, “Mehmed b. İbrâhim’in Manzum Şir’atü’l-İslâm Tercümesinin Metin ve Tahlili (İlk On Beş Fasıl)” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları A.B.D., İstanbul, 2016.

[164] Müslim,“Sıyâm”,148.

[165] *Mebâriku’l-Ezhâr*’dan alıntı.

Ṣāḥibü’r-risāle dir ki muṣallīyi [150a] ẕemm ü tazlīl ve işledügini istiḳbāḥ ve menʿ iden **Melik-i Aʿlā’nın “e raʾeyte’l-lezī yenhā**[166] **ʿabden iẕā ṣallā”**[167] ḳavli taḥtında daḫildür. Ve muḳātele ḳatl maʿnāsına ki imātehu ve ihlākdür. Ve laʿne maʿnāsına daḫı gelür ki ṭard ve raḥmet-i Ḥaḳḳ’dan ibʿāddür. **Cenāb-ı Bārī** ʿazze ismuhū Sūre-i Tevbe [150b] ve Sūre-i Münāfiḳīn’de **ḳātelehümu’l-lāhu**[168] buyurmışdur, *leʿanehümu’l-lāhu* ile müfesserdür. Ve Sūre-i Ẕāriyāt’da **ḳutile’l-ḫarraṣūne**[169] buyurmışdur, *luʿıne’l-kāẕibūn* ile müfesserdür. Murād-ı muʿteriż bu maʿnādur. Zīrā ölmiş ādeme beduʿāya ḳaṣd eylemişdür. Lākin bu vecihle laʿne [151a] Ḥaẕret-i Peyġamber’iñ ʿaleyhi’ṣ-ṣalavātü *“lā tesübbü’l-emvāti”*[170] ḳavli şerīfine ve kezālik *“üẕkürū mevtāküm bi’l-ḫayri”*[171] ḳavli münīfine muḫālif olduġı ile bile ʿaḳl u ʿilmden ḥaẓẓı olan, bunı mülāḥaẓa idüp cenānına getürmek ve tefevvüh idüp lisānına yetürmek [151b] ve ṣaḥāyif-i evrāḳ üzre kitābet ve beyne’n-nās iʿlām ü işāʿat itmek, lāyıḳ degildür. Zīrā ḫafī degildür ki nevāfil ṣalᵛātı Ḥaẕret-i Server-i Kāʾināt ʿaleyhi’ṣ-ṣalavātü ve’t-teslīmāt, vazʿ buyurmuşlar. Ve ilhām-ı ilāhī ile ümmet-i kerīmelerine sünnet itmişlerdür. Pes sen ol [152a] ḥudūd-i fıḳhiyyeyi riʿāyetden ol nevāfilden istedügiñ ḳadar ve diledügiñ üslūb üzre ve murād etdügüñ vaḳitde ḳılarsın. Ve anda Kurʾān-ı Kerīm’den istedügiñ āyeti diledügiñ ḳadar ḳırāʾet eylersin. Ḥaẕret-i Peyġamber ʿaleyhi ṣalᵛātu***’l-lāhu’l-ekber*** *eṣ-ṣalᵛātü ḫayrün […]* [152b] *isteḳalle ve men şāʾe*

---

166 Alak Sûresi (96/9) اَرَاَيْتَ الَّذِي يَنْهٰى

167 Alak Sûresi (96/10) عَبْداً اِذَا صَلّٰى

(9-10) “Gördün mü, bir kulu namaz kılarken engelleyen o adamı?”

168 Münâfikûn Suresi (63/4). Nâkıs iktibas.

وَاِذَا رَاَيْتَهُمْ تُعْجِبُكَ اَجْسَامُهُمْ وَاِنْ يَقُولُوا تَسْمَعْ لِقَوْلِهِمْ كَاَنَّهُمْ خُشُبٌ مُسَنَّدَةٌ يَحْسَبُونَ كُلَّ صَيْحَةٍ عَلَيْهِمْ هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرْهُمْ **قَاتَلَهُمُ اللّٰهُ** اَنّٰى يُؤْفَكُونَ

“Onlara şöyle bir baktığında dış görünüşleri sana iyi bir ilenim verir; konuşurlarsa sözlerine kulak verirsin. Ama onlar sanki yere dayanmış kütükler gibidir (böyle güvendeymiş gibi görünürler). Ama her gürültüyü de kendilerine yönelik sanırlar. Asıl düşman onlardır, onlardan korun! Allah kahretsin onları ! Nasıl da haktan yüz çeviriyorlar!”

169 Zâriyat Sûresi (51/10).

قُتِلَ الْخَرَّاصُونَ

“Kahrolası yalancılar!”

170 Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail b. İbrahim Cûfî el- Buhârî, “Cenâîz” 97, **el-Câmi’u’s-Sahîh**, thk.: Şuayb el-Arnaûd-Âdil Mürşid, I-V, Beyrut, er-Risâletü’l-Âlemiyye, 2011.

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لاَ تَسُبُّوا الأَمْوَاتَ، فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضَوْا إِلَى مَا قَدَّمُوا

171 Lafzen birebir uyuşmadığı halde Tirmizî’de geçen bir rivaret ile mana bakımından aynıdır.

Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi et-Tirmizî, “Cenâîz”, 34, **Câmi’u’s-Sahîh**, thk.: Salih b. Abdülaziz b. Muhammed, Riyad, Dârü’s-Selâm,1999.

عَنْ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: **اذْكُرُوا مَحَاسِنَ مَوْتَاكُمْ، وَكُفُّوا عَنْ مَسَاوِيهِمْ**

istekṣer[172] buyurmışdur. Maʿnā-yı ḥadīṯ-i şerīf, ṣalᵛāt; vazʿ olanlaruñ ḫayrlusı ve eyüsidür. Pes isteyen az ḳılsun ve isteyen çok ḳılsun dimekdür.

Māh-ı recebiñ evvel cumʿası gīcesinde ḳıldıkları daḫı bu vazʿ-ı ʿāmmıñ cüzʾiyyātındandur [153a] ve efrādından bir ferddür. Ṣalᵛātü leyle-i evvel-i cumʿa-i recebiñ, bu vazʿ-ı ʿām tahtında duḫlinden ṣoñra eger **Ḥażret**'den ʿaleyhi'ṣ-ṣalᵛātü ve's-selām ol ṣalᵛātı, heyʾet-i maʿhūdesi ve meṣūbet-i mevʿūdesi ile taʿyīn ve taḫṣīṣ bi'z-ẕikr var ise ol taʿyīn ve taḫṣīṣ-i ṣalᵛāt-ı mezbūre içün vazʿ-ı [153ᵇ] ṣānī olmış olur. Ve Ḥażret'den baʿde't-taʿmīm taḫṣīṣdür, diriz. Pes ol taʿyīn ü taḫṣīṣ ki vazʿ-ı ṣānīdür. Sāyir nevāfilden efḍal olmasına delālet eyler. Ve illā vazʿ-ı evvel kāfī olmaḳ gerek idi. Efḍal olmazsa daḫı lāaḳal ġayrı ile müsāvī. Ve bu ḥāl [154ᵃ] şunuñ gibi olur ki bizim birimiz mülāḥaẓa idüp ʿumūm-ı vazʿ-ı nevāfilden bir ṣalᵛāt istiḫrāc itse ve anuñ içün ʿaded-i rekʿatden ve muʿayyen sūrelerden ġayrı suver daḫı cāʾiz iken bir heyʾete taṣavvur eylese ve anuñ edāsı içün bir vaḳt-i maḫṣūṣı taʿyīn eylese ve ol vaḳti [154ᵇ] taʿyīn eylemesi ḫaber-i maḫṣūṣı istimāʿsız ve eṯer-i manṣūṣa ittibāʿsız olsa ve andan ṣoñra taṣavvur-i ṣalᵛāt, baʿzı ʿibādeti ʿādet idenleri iʿcāb idüp ol vaḳt anı ḳılmaġa başlasalar, ol terkīb ü taṣvīr iden kimesne ṭaʿn ü laʿne müstaḥiḳ olur mı? Ḥāşā ki ola!

[155ᵃ]Ve anlanan budur ki ḥadīṯ-i reġāʾibi tevehhüm olunduġı üzre vazʿ iden daḫı bu vazʿ-ı ʿāmdan aḫẕ idüp naḳl bi'l-maʿnā itmişdür. Ve baʿzı evḳāt-i şerīfede müʾminīniñ taʿabbüdlerine sebeb olmasını irāde itmişdür. Ve böyle zuʿm itmişdür ki bu vazʿ etdügi ḥadīṯ, **Ḥabīb-i Ekrem** [155ᵇ] ṣalla'**l-lāhu** ʿaleyhi ve sellem üzerine kiẕb eylemek ḥaddinde dāḫil olmaya. Nitekim saña bir kimesne dise ki baña ḳavm geldi ve ḥālbuki sen ol ḳavmiñ içinde Zeyd'iñ bile olduġunı bilesin, ṣoñra sen daḫı ol kimesneden naḳl idüp" baña Zeyd geldi" didi, [156ᵃ] diyesin. Maʿnā ve ḥaḳīḳat cihetinden bu kelām senden kiẕb olmış olmaz. Ammā bu degildür ki bu kelām ile meẕkūr olan aġrāẓ içün vazʿ-ı ḥadīṯiñ cāʾiz olmasını irāde idem. Belki murādım, ḥāl-i

---

[172] 152ᵃ'nın sonunda yer alan hadisin, satır sonundaki kelimesi metinde silinmiş. Bir yanlış düzeltilmiş olabileceği gibi sonradan silinmiş olması da ihtimaldir. Bu şekliyle, bulduğumuz en yakın rivayet epey uzun olmakla birlikte anlamı tamamlamaktadır.
Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî, **Sahihu İbn Hibbân el-Müsnedü's-Sahîh ala't-Tekâsîm ve'l-Envâ**, Haz: Mehmet Ali Sönmez-Halis Aydemir,I-VII,Beyrut, Dâru İbn Hazm,2012,C.I,s.532.
أَخبَرنا الْحَسَنُ بْنُ سُفْيَانَ الشَّيْبَانِيُّ، وَالْحُسَيْنُ بْنُ عَبْدِ اللهِ الْقَطَّانُ بِالرَّقَّةِ، وَابْنُ قُتَيْبَةَ، وَاللَّفْظُ لِلْحَسَنِ، قَالُوا: حَدثنا إِبْرَاهِيمُ بْنُ هِشَامِ بْنِ يَحْيَى بْنِ يَحْيَى الْغَسَّانِيُّ، قَالَ: حَدثنا أَبِي، عَنْ جَدِّي، عَنْ أَبِي إِدْرِيسَ الْخَوْلَانِيِّ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ، قَالَ: دَخَلْتُ الْمَسْجِدَ، فَإِذَا رَسُولُ اللهِ صَلى الله عَلَيه وسَلم جَالِسٌ وَحْدَهُ، قَالَ: يَا أَبَا ذَرٍّ إِنَّ لِلْمَسْجِدِ تَحِيَّةً، وَإِنَّ تَحِيَّتَهُ رَكْعَتَانِ، فَقُمْتُ فَرَكَعْتُهُمَا، قَالَ: فَقُمْتُ فَرَكَعْتُهُمَا، ثُمَّ عُدْتُ فَجَلَسْتُ إِلَيْهِ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، إِنَّكَ أَمَرْتَنِي بِالصَّلَاةِ، فَمَا الصَّلَاةُ؟ قَالَ: **خَيْرُ مَوْضُوعٍ، اسْتَكْثِرْ أَوِ اسْتَقِلَّ**، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: إِيمَانٌ بِاللهِ، وَجِهَادٌ فِي سَبِيلِ اللهِ، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، فَأَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَكْمَلُ إِيمَانًا؟ قَالَ: أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا، قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللهِ، فَأَيُّ الْمُؤْمِنِينَ أَسْلَمُ؟ قَالَ: مَنْ سَلِمَ النَّاسُ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ،

müʾmini mümkin olduġı mertebe ṣalāḥa ḥamldür. Muḥtemel-i mevhūmı [156b] muḥaḳḳiḳ-i maʿlūm menzilesine tenzīl itmekle ve ḥaḳīḳat-i ḥāl ve aṣl-ı ḳazıyyeye ḳaṭʿ itmedin, bir ferde sūʾ-i ẓann itmekden ve elfāẓ-ı reddiye söylemekden menʿdür.

Ḥażret-i Benī Emced ṣallā ʿaleyhi **Rabbüne**'l-eḥad, *"sebābe'l-müʾmini füsūḳun ve ḳıtāletün küfri"*[173] buyurmışdur. Maʿnāsı müʿminiñ biri [157a] biri ile sögüşmesi füsūḳdur ve biri biri ile ḳıtāl itmesi küfrdür, dimekdür.

Ve yine ol Ḥażret-i ʿālī rütbet ʿaleyhi'ṣ-ṣalᵛātü tevālet *"men leʿane şeyʾen leyse lehū bi-ehlin raceʿati'l-laʿnete ʿaleyh"*[174]buyurmışdur. Yaʿnī bir kimesne ki laʿne ehl olmayana laʿn ide, laʿnet kendüye [157b] üzerine rāciʿ olur.

Ve yine ol **Ḥażret** *ʿaleyhi's-selām "el-cennetü ḥarāmun ʿalā külli fāḥişin bi-zī(?)ʾ"*[175] buyurmışlardur. Maʿnāsı, cennet ḥarāmdur her kimse ki fuḥş söylese ve bed-zebān ola, dimekdür. Ammā Ġazālī, İḥyā-yı ʿUlūm'da dimüşdür ki "kāfir-i muʿayyene laʿn cāʾiz degildür, zīrā gāh olur ki [158a] müslim olup muḳarreb-i ilāhī olduġı ḥalde intiḳāl ider. Ḥażret-i Ḥüseyn'iñ raḍıya'l-lāhu ʿanhu ḳātiline daḫı laʿn itmek cāʾiz degildür. Zīrā muḥtemeldür ki tāʾib olup ola, bunlara laʿn tecvīz olunmayacaḳ. Bunlarıñ ġayrına laʿn cāʾiz olmamaḳ evlā bi'ṭ-ṭarīḳdür. Belki cāʾizdür ki vāzıʿ-ı [158b] ṣalᵛāt-ı Reġāʾib, cemīʿ-i eşyāyı mūcid olan Ḫālıḳ ola. Şol ḥaysiyyet ile ki bize ʿumūm-ı aḥvālde kendüsini ẕikr-i kesīr ile ẕikr itmek, emr eyledi. Ve bizim içün ẕikre müştemil olanı ki ṣalᵛāt andandur, meşrūʿ eyledi.

Ve kelām-ı laṭīfinde **eḳımi'ṣ-ṣalᵛāti li-ẕikrī**[176] buyurdu. Yaʿnī namāzı ḳıl, [159a] beni anda ẕikr itmek içün yā anıñla beni ẕikr itmek içün. Zīrā benim içün seniñ namāz ḳılmañ taḥḳīḳan benim ẕikrimdendür. Ve yine **rabbi ilāhun fe's-ʿav ilā ẕikri'l-lāh**[177]

---

[173] Buhârî, **el-Câmi'u's-Sahîh**,"Îmân", 42; Müslim,**el-Câmi'u's-Sahîh**, "Îmân", 116.
حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ، قَالَ: حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ زُبَيْدٍ، قَالَ: سَأَلْتُ أَبَا وَائِلٍ عَنِ المُرْجِئَةِ، فَقَالَ: حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: **سِبَابُ المُسْلِمِ فُسُوقٌ، وَقِتَالُهُ كُفْرٌ**

[174] Tirmizî, **Câmi'u's-Sahih**,"el-Birr ve's-Sıla", 28.
حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ أَخْزَمَ الطَّائِيُّ البَصْرِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ عُمَرَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبَانُ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي العَالِيَةِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَجُلًا لَعَنَ الرِّيحَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: لَا تَلْعَنِ الرِّيحَ فَإِنَّهَا مَأْمُورَةٌ، وَإِنَّهُ **مَنْ لَعَنَ شَيْئًا لَيْسَ لَهُ بِأَهْلٍ رَجَعَتِ اللَّعْنَةُ عَلَيْهِ**

[175] Hadisin, metindeki haliyle -son kelimesi olmaksızın- örtüşen, Şiî kaynaklarında geçen bir rivayet bulunabilmiştir.
Ahmed b. Abdullah b. İshak İsfehani, Ebû Nuaym, **Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ**, I-X,y.y., Dâru'l-Fikr, 1996, c.I,s.288.
قَالَ: سَمِعْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، يَقُولُ: «**إِنَّ الْجَنَّةَ حَرَامٌ عَلَى كُلِّ فَاحِشٍ** أَنْ يَدْخُلَهَا

[176] Tâ-Hâ Sûresi (20/14). Nâkıs iktibas.
إِنَّنِي اَنَا اللهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا اَنَا فَاعْبُدْنِيْ **وَاَقِمِ الصَّلٰوةَ لِذِكْرِي**
"Kuşkusuz ben, yalnız ben Allah'ım. Benen başka tanrı yoktur. O halde bana kulluk et, beni hatrında tutmak için namaz kıl."

[177] Cumâ Sûresi (62/9). Nâkıs iktibas.
يَا اَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اِذَا نُوْدِيَ لِلصَّلٰوةِ مِنْ يَّوْمِ الْجُمُعَةِ **فَاسْعَوْا اِلٰى ذِكْرِ اللهِ** وَذَرُوا الْبَيْعَ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُوْنَ

buyurdı. Ẕikru'l-lāh'a ʿacele ile varıñ dimekdür. Ve ẕikru'l-lāh'dan murād ṣalᵛāt-ı cumʿadur.

Pes bilindi ki [159ᵇ] mevẕūʿ-u ṣalᵛāt Ḥaḳ Subḥānehū ve Teʿālā'nıñ ẕikri imiş. Ṣalāt ise muṭlaḳan ẕikr olunduḳda nevāfile ʿām olur. Ḥadīṯ-i ḳudsīde vārid olmuşdur ki buyurulmış *"lā yezālü ʿabdī en yeteḳarrabe ileyye bi'n-nevāfili ḥattā eḥabbehū."*[178] Yaʿnī ḳulum baña nevāfil ile teḳarrüb eylemekden zāyil olmaz. Ḥattā ben aña [160ᵃ] muḥabbet iderim. Pes bu taḳdīrce ḫaṭar-ı ʿaẓīm ve ḫaẕer vācib olur. Ḥaẕret-i Ebū Hüreyre'den raḍıya'l-lāhu ʿanhu mervīdür ki *inne'r-racüle le-yetekelleme bi-kelimetin lā yülḳī lehā bālen yehvi bihā fī nāri cehennemi sebʿīne ḫarīfen."*[179] Yaʿnī taḥḳīḳan bir racül bir kelime-i ḫabīṯe söyler ki bālin aña iḫzār eylemez, hemān lisānından cārī olup ḳalbi mustaḫẓir olmaz. Ol kelime sebebi ile ol racül, yetmiş ḫarīf nāra düşer. Muḫaṣṣal, bir kelām söyler. Dünya yedügin bilmez pes ʿaẕāba müstaḥaḳ olur. ʿĀḳil olan her sözin tedebbür ve tefekkür ile söylemek lāzımdur saḥ.

[160ᵇ] Ve yine **Ḥaẕret-i faḫr-i cihān** ʿaleyhi ṣalavātü'**r-Raḥmān** buyurdı ki *"ve hel yekübbü'n-nāse fi'n-nāri ʿalā vücūhihim ev menāḫirihim illā ḥaṣāʾidü elsinetihim."*[180] Meʾāl-i maʿnā-yı naṣīḥat-nümāsı, "nāsı yüzleri yāḫūd burunları üzerine cehennem āteşine düşüren degildür; illā ki lisānlarınıñ [161ᵃ] biçdügidir."

Ḥāl bu minvāl üzre olıcaḳ lisānı ḥıfẓ lāzımdur. Ve bi-lā sebebin şerʿıyyin, kimseye sebb ü şetm ve ṭaʿn ü laʿn cāʾiz degildür. Daḫı ṣalᵛāt-ı reġāʾibi inkār ve anda vārid olan ḫaberi tekẕīb ü ṭaʿn ü taʿaṣṣub ile taḫẕīr ve terhīb idenlerdendür.

"Ey İman edenler! Cuma günü namaz için çağrı yapıldığı zaman, hemen Allah'ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır."

[178] Eserde geçen şeklinden sadece bir kelime farkıyla kaynağını tespit ettik. Bir kudsî hadis olan bu hadis, Buhârî'de geçmektedir.
Buhârî, **el-Câmi'u's-Sahîh**,"Rikâk",38.
حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ كَرَامَةَ، حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ مَخْلَدٍ، حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ بِلاَلٍ، حَدَّثَنِي شَرِيكُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي نَمِرٍ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " إِنَّ اللَّهَ قَالَ: مَنْ عَادَى لِي وَلِيًّا فَقَدْ آذَنْتُهُ بِالحَرْبِ، وَمَا تَقَرَّبَ إِلَيَّ عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ، **وَمَا يَزَالُ عَبْدِي يَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّوَافِلِ حَتَّى أُحِبَّهُ**، فَإِذَا أَحْبَبْتُهُ: كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ، وَبَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ، وَيَدَهُ الَّتِي يَبْطِشُ بِهَا، وَرِجْلَهُ الَّتِي يَمْشِي بِهَا، وَإِنْ سَأَلَنِي لَأُعْطِيَنَّهُ، وَلَئِنِ اسْتَعَاذَنِي لَأُعِيذَنَّهُ، وَمَا تَرَدَّدْتُ عَنْ شَيْءٍ أَنَا فَاعِلُهُ تَرَدُّدِي عَنْ نَفْسِ المُؤْمِنِ، يَكْرَهُ المَوْتَ وَأَنَا أَكْرَهُ مَسَاءَتَهُ

[179] Hadisin metindeki şekliyle birebir örtüşen rivayeti bulamadık. Buhârî ve Müslim'de de benzer rivayetler mevcut.
Ahmed b. Hanbel**, el-Müsned**, XII,149.
حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ عِيسَى بْنِ طَلْحَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **" إِنَّ الرَّجُلَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ لَا يَرَى بِهَا بَأْسًا، يَهْوِي بِهَا سَبْعِينَ خَرِيفًا فِي النَّا**

[180] Bulabildiğimiz en yakın rivayet; Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, XXXVI,383.
حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْحَمِيدِ بْنُ بَهْرَامَ، عَنْ شَهْرِ بْنِ حَوْشَبٍ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غَنْمٍ، عَنْ مُعَاذٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ثَكِلَتْكَ أُمُّكَ، **وَهَلْ يَكُبُّ النَّاسَ عَلَى مَنَاخِرِهِمْ فِي جَهَنَّمَ إِلَّا حَصَائِدُ أَلْسِنَتِهِمْ؟**

Münyetü[161b]'l-Muṣallī[181] şāriḥi Ġunyetü'l-Mütemellī[182] adlu şerḥinde dimüşdür ki "ṣalᵛāt-ı reġāʾibiñ kerāheti içün vücūh ẕikr eylediler. Ol vücūhdandur, cemāʿat ile ḳıldıḳları." Cevābında ben direm ki cemāʿat bu ṣalᵛātıñ edāsınuñ şarṭından degildür. Ve bunda ḫilāf yoḳdur ki [162a] muṭlaḳan nevāfil, münferiden ḳılınmaḳ evlādur. Ve kezālik nevāfil beytde ḳılmaḳ efḍaldür. Lākin cemāʿat ile ḳılunduġı ṣuretde, ismden taḥẕīr idenleriñ reʾyleri üzre ḳılınmış olur. Ḫuṣūṣa eksẽriyā imām ile ḳılmaġa nezrden ṣoñra ḳılarlar

[162b] Şerefü'd-dīn-i Mekkī[183] nāfile nezrden ṣoñra edā, nezirsiz edādan efḍaldür. Böyle olıcaḳ bi'l-ittifāḳ kerāhiyet olmamış olur. Ve daḫı ṣalᵛāt-ı reġāʾibi cemāʿat ile ḳılmaḳda yalıñız ḳılmaġa ḳādir olmayan ümmīleriñ ḳalblerini taṭyīb vārdur. Ve cemāʿat ile ḳılmaḳda [163a] ziyāde neşāṭ ü ḥubūr ve feraḥ ü sürūr ve ḫalvetde ḳılınmaḳda ġāliba ġaflet ü fütūr olur. Ve daḫı cemāʿat ile edāda birr ü taḳvā üzre teʿāvün vardur. Ve ẓuʿafā içün aḳvem ü aḳvādur.

Ve yine ṣāḥibü'l-Münye dedi ki daḫı ol vücūhdandur ḳırāʿete [163b] Sūre-i Ḳadr ü İḫlāṣ taḫṣīṣ eylemeñ, bu taḫṣīṣe ise şerʿ vārid olmamışdur. Ben direm ki baʿẓı ṣalᵛāta Ḳurʾān-ı ʿAẓīm'iñ baʿẓını taḫṣīṣ bābında şerʿ vārid olmamaḳ müḥaṣṣıṣ ol baʿẓı maḫṣūṣ oḳınmaduġı ṣūretde, ṣalᵛātıñ fesādın yā kerāhetin [164a] iʿtiḳād itmek ṣūretindedür. Ammā ol baʿẓı ve ġayrı müsāvī olup taḫṣīṣ lisānına eyser olduġı içün yāḫud Cenāb-ı **Nebī-i Ekrem**'den ṣallā rabbünā ʿaleyhi ve sellem rivāyet bulunduġı içün olıcak, kerāhetsiz cāʾiz olur. Bu taḫrīr olunan kütüb-i fürūʿda olanıñ muḥaṣṣalıdur.

Hidāye[184] [164b] ḥāşiyelerinden baʿẓısında bu taḳdīrce taḫṣīṣ eḥab u evlā olduġı mesṭūrdur. Ammā vech-i evvel üzere ki lisāna eyser olmaḳdur. Zīrā muṣallī, mā teyessera mine'l-Ḳurʾāni'l-ʿAẓīmi oḳumaḳ ile meʾmūrdur. Pes yüsrde daḫli ziyāde olanıñ fażīleti daḫı ziyāde olur. [165a] Ammā vech-i ṣānī üzre ki Ḥażret-i Risālet-penāh'dan ʿaleyhi ṣalavātu'l-ilāh mervī olmasıdur. Zīrā ol ḥażretiñ fiʿli ile teberrük ve teyemmündür. Teberrük ve teyemmün daḫı bu ṭarīḳile olur ki Ḥażret-i server-i kāʾināt ʿaleyhi ezkā't-teslīmāt **Elif Lām Mīm Secde** Sūresi'ni [165b] ve **Hel etā** Sūresi'ni yevm-

---

[181] Sedîdüddin el- Kaşgārî (ö.705/1305)'nin, *Münyetü'l-Musalli* adlı eseri. Bkz. Hüseyin Kayapınar, "Münyetü'l-Musalli", **TDV DİA**, İstanbul, 2006, c. 32, s. 32-33.

[182] Sedîdüddin el-Kaşgārî'nin *Münyetü'l-Muṣallî* adlı eserine, İbrāhim el-Ḥalebî tarafından yazılmış; *Ḥalebî Kebîr* adı ile ede anılan şerh. Bkz.Kayapınar, "Münyetü'l-Musalli", **a.g.e**, s.32-33.

[183] Adı geçen müellifin tam adı ve biyografik bilgileri tespit edilememiştir.

[184] Burhaneddin el-Merginanî (ö.593/1197)'nin Hanefî fıkhına dair, *el-Hidâye* adlı eseri. Bkz. Murat Şimşek, "Bir Hanefî Klasiği: Mergînânî'nin el- Hidâye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.12, S.23,2014, s. 279.

i cumʿanıñ fecrine taḫṣīṣ eylemişdür. Ve **Sūre-i Ḳul yā** ve **Sūre-i İḫlāṣ** leyle-i cumʿanuñ maġribine ve sünnet-i fecr ve sünnet-i maġribe ve ṣalᵛāt-ı istiḫāre ve ṣalᵛāt-ı iḥrām gibi ve sefere çıḳılduġı zamanda ḳılınan ṣalᵛāt gibi baʿzı nevāfile taḫṣīṣ buyurmışdur. [166ᵃ] Ve **Sūre-i Sebbiḥ'i-sme** ve **Sūre-i Ḳul yā** ve **Sūre-i İḫlāṣ'ı** kezālik ṣalᵛāt-ı vitre taḫṣīṣ ḳılmışdur. Ve kütüb-i muʿteberede mezkūre olduġı üzre, evḳāt-ı meşhūrede ḳılınan ṣalavāt-ı meʾsūreye baʿzı sūre-i kerīmeyi taḫṣīṣleri, naḳl olunmışdur. Ṣalᵛāt-ı Reġāʾib'e daḫı [166ᵇ] **Sūre-i Ḳadr** ve **Sūre-i İḫlāṣ'ı** taḫṣīṣ itmek, Ḥażret'iñ etdügi taḫṣīṣāta iḳtidā ile teberrük ü teyemmün olmış olur.

Ve yine Şāriḥ-i Münye didi ki "daḫı ol vücūhdandur leyle-i cumʿayı taḫṣīṣ." Ben direm ki bunda cevāb-ı müşbiʿ sebḳ eylemişdür. Ve yine Şāriḥ-i Münye [167ᵃ] didi ki "daḫı ol vücūhdandur, ʿāmmeniñ ṣalᵛāt-ı Reġāʾibi, Ḥażret'iñ ʿaleyhi'ṣ-ṣalᵛātü ve's-selām sünnetlerinden iʿtiḳād idüp bu fiʿlleri Ḥażret-i Risālet-penāh ʿaleyhi ṣalavātu'l-ilāh kizbiblerine sebeb olmaḳ."

Ben direm ki bu kelāmıñ mefhūmı budur ki ke-enne [167ᵇ] bu ṣalātıñ mevzūʿ olmasında ḫavāṣṣıñ aṣlā bir şübheleri ḳalmayup anlara vāzıʿ iḳrār yāḫūd şāriʿ iḫbār eylemiş ola. Zīrā bunı bilmege bu ikisinüñ birinden ġayrı ṭarīḳ yoḳdur. Bu ise bir iddiʿādur ki buña ḳāyil ve ber-ictirādur ki taḫtında ṭaʾil yoḳdur. Sünnet olmasına iʿtiḳād idenler merraten [168ᵃ] muṣībetlerdür. Zīrā zikr olundı ki fiʿl muṭlaḳā sünen-i şerīfedendür. Ve iki merre daḫı muṣīb olurlar. Eger ol vārid olan ḥadīs-i ṣaḥīḥ olacak olursa ve illā iḥtimāl ḫaberden rāciḥ olana ki ṣıdḳdur, iʿtiḳādlarında zarar yoḳdur. Ve bu anlardan kizb olmaz. [168ᵇ] Zīrā hiçbir ferd menḳūl olan vāḳıʿa muṭābıḳ olmaduġını bilmez. Belki kizb var ise vāzıʿda ve aña bilüp tābiʿ olandadur.

Ve yine şāriḥ-i Münye didi ki "çoḳ kimesne farz olan namazları terk ider ammā ṣalᵛāt-ı reġāʾibi terk itmezler. Bu ise muṣībet-i ʿuẓmādur." [169ᵃ]

Ben direm ki şöyle añlanur ki şāriḥ-i mezbūruñ murādı, muṣībet-i mezkūreye müʾeddī olmamaḳ içün ṣalᵛāt-ı mesfūreden ḫalḳı menʿ itmek ola. Bu taḳdīrce Terāvīḥ'den daḫı maʿnāları lāzım gelür. Kezālik ṣalᵛāt-ı ʿıydden daḫı maʿnāları lāzım gelür.

Ḫuṣūṣā ki sünnet olması rivāyeti üzre. [169ᵇ] Zīrā didügi kelām-ı evveldeki ṣalᵛāt-ı terāvīḥdür, ekserdür. Sānīdeki ṣalᵛāt-ı ʿıydeyndür, etemm ü ekberdür. Ednā mertebe-i ʿaḳlı olana ḫafī degildür ki muṣībet, ferāʾizi terk itmelerindedür. Ṣalāt-ı reġāʾibi edā itmelerinde, ṣalāt-ı reġāʾibi edā itmelerinüñ bu ḫuṣūṣda daḫli yoḳdur. Şol

[170a] zamanda daḫli olurdı ki ferāʾizi bu ṣalᵛātıñ sebebi ile terk ideler, didi. Emr ḫod bunuñ ʿaksidür. Zīrā namāzlarda musāmaḥa ve musāhele üzre olanlar, ṣalᵛāt-ı reġāʾibi edā içün ol gīce ṣalᵛāt-ı ʿışāyı cemāʿat ile edā iderler.

Niteki leyle-i terāvīḥde, terāvīḥe gelen [170b] farīża-i ʿışāyı edā ḳılurlar. Belki ol leylede ṣalᵛāt-ı maġribi daḫı ḳılurlar. Eger bu ṣalᵛāt taḳrībī olmasıye ikisini daḫı terk iderler, idi.

Eger suʾāl idersek ki muṣībet bunlarıñ ṣalᵛāt-ı reġāʾibi ṣalavāt-ı mektūbāt üzerine taḳdīm ve andan tafḍīl itmelerindedür. Zīrā [171a] ṣalᵛāt-ı reġāʾibi edāya ḫod raġbet ile ḥırṣ gösterirler. Ammā ferāʾizi terk iderler ve ḳayırmazlar. Ben direm ki tafḍīli teslīm eylemez, belki anlar üzerlerine farż olan beş vaḳit namāz idügin ve ġayri farż olmaduġın bilürler. Ve anı terk ile ʿuḳūbete müstaḥiḳ olurlar. [171b] Lākin her gün mükerrer olmaġıla keselleri ġālib olup müdāvemetlerine mānīʿ olur. Ẓāhir budur ki müʾminīn olduḳları cihetden yine ol namāzları ġanīmet bilürler. Ve müʾāḫaże ḫavfı ile mücāveze recāsı arasında olurlar. Ve bir fażīletlü vaḳitde bir fażīletlü ʿamel [172a] işleseler aña hücūm idüp anıñ bereketi ile ḳuṣūrlarınıñ ʿafvını Melik-i ʿAfüvv-i Ġafūr'dan recā iderler.

Yine şāriḥ-i Münye dedi ki "daḫı ol vücūhdandur bu namāzı ḳılmaḳ vażʿ-ı ḥadīṯ idenleri, vażʿ-ı ḥadīṯ eylemege iġrā idüp ḳındırduġı zīrā bunuñla ʿamel anlarıñ vażʿların ḳabūl [172b] olup 'vārıñ hep böyle eḥādīṯ vażʿ idin' dimege, müʾeddī olur."

Ben direm ki bu dedügi iġrā muteṣavver olmaz. İllā kendü züʿmince bi-ʿaynihi vāżıʿ-ı ḥadīṯ-i Reġāʾib olan ādeme nisbetle olur. Yāḫūd şeksiz bir vażʿ daḫı itmek isteyen ḳāṣıd-ı āḫara [173a] nisbetle olur. İkisi bile şimdi baʿīd ü mümteniʿdür.

Ve yine şariḥ-i meẕkūr didi ki "daḫı ol vücūhdandur sūreleri ṣanmaġa iştiġāl ḫuşūʿ u ḫużūʿa mānīʿ olduġı."

Ben direm ki ṣalᵛāt-ı Tesbīḥ, nevāfiliñ eṣaḥḥı iken anda olan ʿadd, ṣalᵛāt-ı Reġāʾib'de olandan [173b] ziyādedür. Zīrā her rekʿatde yetmiş beş tesbīḥ ʿadd olunur. Bā-vücūd ki ḫuşūʿa muḫill ṭutılmamış. Zīrā eṣaḥḥ-ı merviyyāt olan ṣalᵛāt-ı Tesbīḥ'de olan ʿadd-i keṯīr olan żarar itmeyicek ʿadede aña teşbīḥ olunan ṣalᵛāt-ı Reġāʾib'de, sūreleri ʿadd-i ḳalīl żarar itmemek, evlā bi'ṭ-ṭarīḳ [174a] olur.

Ḫuṣūṣā ki bu iḫlāl şol kimsede muteṣavver olur ki ʿadden ġayrı anuñ ḫuşūʿını muḫill-i ḫavāṭırı olmaya! Bu ḥāl ise nāsda ʿazīz-i nādir ve taḫliye-i ḳalbe herkes ḳādir olmaduġı ẓāhirdür. Pes ḳalbi Ḳur'ān-ı ʿAẓīm'iñ ʿaddine meşġūl itmek ehl ü ʿıyāl ve

[174b] mekāsib ü emvāl fikri ile eşġālden ve ḥāl ü mālde bī-maʿnī olanlar ile iştiġālden evlādur. Ve bu vecihle ʿadd-i suver ṣalᵛāt-ı fecr gibi ve ḫatm-i şerīf ile ḳılınan ṣalᵛāt-ı Terāvīḥ gibi uzun ḳıyāmı olan namāzlarda, āyāt-ı kerīmeyi ẓabṭ içün tefekkür gibidür. Bu tefekkür [175a] ḫuşūʿa ẓarar itmedügi gibi ʿadd-i suver daḫı ẓarar itmez.

Ve yine şāriḥ-i meẕkūr didi ki "ol vücūhdandur ṣalᵛāt-ı Reġāʾib'de taʿcīl-i fıṭr ḫuṣūṣında sünnete muḫālefet olunduġı, zīrā fıṭrı taʿcīl-i sünnetdür, ṣalᵛāt-ı Reġāʾib'de ise teʾḫīr rivāyet olunur."

Ben direm ki ifṭārıñ [175b] taʿcīli sünnet olmaḳ, saḥūr ve teʾḫīri gibi ḫāṣṣaten ṣavm-ı Ramażān'da ṯābit olmışdur. Ġayrı ṣıyāmda olmamışdur. Teslīm olunsa daḫı baʿżı aḥyānda sünnet-i müʾekkedeyi bile terke ruḫṣat vardur. Nice olmaya ki nefs-i şāriʿden daḫı terk vāḳıʿ olmışdur. Ṣalavātu'l-lāhi Teʿālā [176a] ʿaleyhi sünnet olduġına dāḫi vech budur, ol leylede ise fıṭrıñ teʾḫīri baʿżı şüyūḫdan menḳūldür. Ẓāhir budur ki anlar daḫı kendülerinden itmeyüp bir eṯer-i vaḥyī ile itmişlerdür.

Fetāvā-yı Ṣūfiyye'de[185] didi ki meşāyiḫumuz raḥimehumu'l-lāhu teʿālā aḫşam namāzını ve aḫşām [176b] ile yatsū arasında ḳılınan namāzı ki evābīndür ve Reġāʾib namāzını ve yatsū namāzını ve Tesbīḥ namāzını biri birine ulaşdırup ḳılduḳdan ṣoñra ifṭār iderler, idi. Ve gāh olurdı ki yazlarda salᵛāt-ı Reġāʾib'i bitürdükden ṣoñra ṣu içüp ifṭār iderler, idi. Andan ṣoñra [177a] ṣalᵛāt-ı ʿışāyı ve ṣalᵛāt-ı Tesbīḥi ḳılup ṣoñra yemek yerler, idi. Fetāvā-yı Ṣūfiyye'den naḳl olunan tamām oldı. Bundan ẓāhir olan budur ki teʾḫīr şarṭ olmaya, öyleye taʿcīl-i ifṭār itmek isteyen itsün, mānīʿ yoḳdur.

Ve yine şāriḥ-i mezbūr didi ki [177b] "ol vücūhdandur ṣalᵛātdan ṣoñra olan iki secdeleriniñ mekrūhetān olması."

Ben didüm ki bu kelām, Reġāʾib'iñ ṣıḥḥati taḳdīri üzre fāsiddür ammā züʿm itdügi üzre secedāt-ı şükr ve münācāt ʿadd olunsun, secde-i şükr ü münācāt İmām-ı Ebū Yūsuf ve İmām-ı Muḥammed ve İmām-ı Şāfiʿī [178a] raḥimehumu'l-lāhu teʿālā ḳatlarında müstecābdur. İmām-ı Hümām Ebū Ḥanīfe raḥimehu'l-lāhu teʿālā ḳatında mübāhātdandur.

Muʿteriż[186] şerḥinde didi ki fetvā, secde-i şükrüñ cāʾize belki müsteḥabbe olması üzerinedür; ne vācibedür ne mekrūhedür.

---

[185] *Fetâvâ-yı Sûfiye* kısa adıyla değinilen eserin tam adı ve müellifi tesbit edilememiştir.
[186] *Muʿteriz şerhi* kısa adıyla değinilen eserin tam adı ve müellifine dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Ve yine şāriḥ-i mezbūr didi ki "ol vücūdandur [178b] ṣaḥābe-i güzīn ve anlara tābiʿīn ve daḫı ṣoñra olan eʾimme-i dīnden, bu iki ṣalᵛātıñ naḳl olunmaduġı."

Ben direm ki bir nesne şāyiʿ olmaḳdan, maʿdūm olmaḳ lāzım gelmez. Gāh olur ki mevcūd olur ammā meşhūr olmaz. Ḥattā ʿadem-i şöhretine bināʾen baʿżılar inkār [179a] inkār iderler. Ve gāh olur ki şüyūʿ-ı ḫaber vaḳt-i ṣudūrdan vaḳt-i āḫara müteʾeḫḫir olur. Esbābdan bir sebeb iḳtizāsı ile anlanan budur ki burada sebeb budur ki müteḳaddimīn, bu iki ṣalᵛātı aḥvaṭ u efḍal ileʿamele bināʾen ṣalᵛātlarında infirād üzre ḳılurlar idi. [179b] Ve eḫaff ü eshele ẕehāben fī zemāninā ḳılındıġı üzre, mesācidde cemāʿat eylemezler, idi.

Fetāvā-yı Ṣūfiyye'de meẕkūrdur ki ṣalᵛāt-ı Raġāʾib'i İmām Muḥammed bin Ebī Bekr Ġaznevī, Miftāḥ-ı Seʿādāt'ıñ bāb-ı rābiʿinde, ḥamīd-i ṭavīlden ol daḫı Enes bin Mālik'den raḍıya'l-lāhu ʿanhu [180a] anlar daḫı Ḥażret-i Rasūl-i Ekrem'den ṣalla'l-lāhu ʿaleyhi ve sellem, rivāyet eylemiş.

İḥyā-i ʿUlūm'da meẕkūrdur ki ṣalᵛāt-i Berāʾet otuz ṣaḥābīden rıḍvānu'l-lāhi Teʿālā ʿaleyhim ecmaʿīn rivāyet olunmış. Bu iki ṣalᵛātıñ naḳl olunduġı kütüb-i muʿteberedendür. [180b] Sābiḳā ḥāşiyede ẕikr eyledügimiz kütüb-i ḳāsiyye.

Bu taḳdīrce ʿadem-i naḳle ḳavl-i aṣḥāb ʿaḳl yanında nefye şehādetden ʿadd olunur. Bu ẕikr etdügimiz taḥḳīḳāt şerḥ-i meẕkūrda īrād ü tenviye olunan īrādātı red ve anda taʿdād ü tevcīh ḳılınan vücūhdan cevāblar ile iʿtirāżı [181a] sedde ilhām olunandur. Lākin bu mertebe aṭnāb ve medd-i ṭınāb ishāba ḥācet olmaduġı muḳarrerdür.

Ḳātela'l-lāhu vāżıʿahā, deyü beddūʿā iden aṣl-ı vażʿı inkār etmez ve tenhāsında ḫulūṣ-ı niyyet ve ṣafā-yı ʿaḳīdet ile ḳılanları inkār rāhına gitmez ki aṣıl nevāfili vāżıʿ [181b] Ḥażret-i Şāriʿ ṣallā ʿaleyhi rabbünā'n-Nāfiʿ olmaḳ, belki maʿbūd-ı Ḥaḳḳ ve feyyāż-ı muṭlaḳ vażʿ itmek iḫtimāli bulunmaḳ ile iʿtirāżda ḫaṭar-ı ʿaẓīm ve ḫaẕer-i cesīm olmaḳ lāzım gele. Heyʾet-i maʿhūde üzre cemāʿat-i meşhūde ile edā ve farżdan ziyāde iʿtināya iʿtirāż [182a] idene bu kelām cevāb olmaz. Ve bu mertebe ile mādde-i suʾāl, indifāʿ bulmaz.

Yevm-i cumʿa seyyid-i eyyām iken ve ṭāʿat ü ʿibādet māḥı envāʿ-i āṣām iken, muvāẓabet ü müdāvemet ile ṣıyām ü ḳıyāmı, vācibāta ilḥāḳ olunmaḳ ḫavfı olmaġıla anda ṣıyām u ḳıyāmdan nehy [182b] vārid olıcaḳ bunda daḫı vācibāta ilḥāḳ belki ṣūret-i tercīḥ üzre ıṭnāba müʾeddī olandan ḫaẕer olunsa, baʿīd degildir.

Egerçi ictimāʿda daḫı netīce yüzden intifāʿ görünür. Ammā mahẕūr meẕkūra naẓaran tenhāda ḫulūṣile edāda terk-i riyā ve ve iḫfā üzre ḳılmaḳda ṣafā [183a] muḳarrerdür. Niyyet-i ṣaḥīḥa ile ḳılup vācibātdan taḳdīm tercīḥ etmek iḥtimāli olmayanlarıñ ictimāʿ ile edādan intifāʿ etmelerinde imtināʿ yoḳdur. Vaʾl-lāhu teʿālā aʿlemu.

Ṣāḥibüʾr-risāle, esʾile-i mezbūreyi şāh-rāh-i taḥḳīḳden izāle etdikden ṣoñra iḳtizā-yı münāsebet ü taḳrībile [183b] bu mebḥaṣi iki baḥṣ ile taʿḳīb ḳaṣd idüp şerḥ-i mezbūra naẓar etdügimizde, ḫāṭıra-i lāyiḥa olan ebḥāṣ-ı Fātiḥāʾdan iki baḥṣi bu maḥalde istiṭrād ṭarīḳi ile ẕikr lāzım gelüp īrād itdük tā ki vech-i vecīh üzre naẓar idenlere tenbīh-i nebīh ḥāṣıl ola. Melik-i Vehhāb mülhim-i ṣavāb [184a] ve müẕill-i ṣıʿābdur deyüp tafḍīl etmege şürūʿ idüp dimişdür ki "ol baḥṣleriñ biri budur ki ṣāḥibü'l-Münye belki taḥḳīḳā ṣalvātıñ şerāʾiṭ-i muḳaddimesi ve ferāʾiẕ ü erkānı vardur." didi. Ve şāriḥi "burada farzdan murād, ṣalvātıñ ansız ṣıḥḥati olmayandur, şerāʾiṭ ü erkāndan [184b] ġayrı ve şerḥ-i kebīrinde tafḍīl idüp ḳırāʾeti ḳıyām üzerine; rükūʿı ḳırāʾet üzerine, sücūdı rükūʿ üzerine, ḳaʿdeyi secde üzerine, selāmı ḳaʿde üzerine, tertīb gibi" dimiş ve kelāmını burada itmām itmiş.

Ben direm ki ḳırāʿetiñ ḳıyām üzerine tertībini teslīm etmezüz. Belki [185a] rekʿat-i ūlāda taḥrīme ile taḥrīmede ḥāṣıl olan cüzʾin ḳıyāma müterettibdür. Andan ṣoñra bu ikisi, yaʿnī ḳıyām ü ḳırāʾet meʿan rükūʿa müntehī olurlar. Ve rekʿāt-i bāḳıyede meʿan mevcūd olup meʿan munḳazı olurlar. Rükūʿ bu ikisiniñ üzerine müterettib olur, yalıñız ḳırāʾet [185b] üzerine müterettib olmaz. Yāḫūd rükūʿ ḳıyām üzerine müterettibdür ve tekbīri ve tesbīḥātı ḳırāʾet üzerine müterettibdür. Fiʿli fiʿl üzerine ve ẕikri ẕikr üzerine tertīb ṭarīḳi ile eger ḳırāʾetden evvel rükūʿ etse, andan ṣoñra tezekkür idüp ʿavd eylese ve ḳırāʾet itse, tertīb farz olduġına bināʾen rükūʿı [186a] iʿāde ider mi yāḫūd sücūd-i sehv ile müncebir olur, vācib olduġına bināʾen iʿāde etmez mi? İḫtilāf olunmuşdur. Ḳavl-i ṯānī üzerinedür, ʿulamāʾ-i ṯiḳātıñ baʿzı muʿteberātında vāḳiʿ olan ṣāḥib-dürer ü ġurer bu maḳāmda ḳabūle ḫalīḳ ü vaḥīḳ tafḍīl ü taḥḳīḳi vardur. Tertīb-i sücūduñ daḫı [186b] farżiyyeti muṭlaḳa degildir. Şārihiñ sücūd rükūʿ üzerine müterettibdür, deyüp secde müterettibdür dimesi iṭlāḳı müşʿirdür. Mefrūż olan ḫod degildür illā iki secdeniñ birini rükūʿ üzerine tertībdür. Ve secde-i uḫrāyı egerçi rekʿāt-i muḳaddimeden ise daḫı ḳaʿde-i aḫīre [187a] üzerine taḳdīmdür. Ḥattā bu secdeyi teʾḫīr itse ve selāmdan ṣoñraya daḫı ḳalsa ve münāfī

bulunmasa, ḳaʿde-i aḫīreyi, iʿāde etmek gerekdür. Ve nefs-i selām bizim ḳatımızda farż degildür. Pes tertībi nice farż olur? Ve selāmıñ cümlesinden teʾeḫḫuri aña bināʾendür ki ṣalᵛātdan ḫurūc [187ᵇ] içündür. Ve kaʿde-i aḫīre üzerine tertibi, ḳaʿde-i aḫīreniñ sāyir erkān üzerine tertībinüñ farż olduġına bināʾendür.

Bir ḳāʾil içün dimek vardur ki bu evṣāfdan buña müşābih olanlardan mefrūż olan erkāna muzāf olup ṣalᵛāta muzāf olmamaḳ gerekdür. Meṣelā dinile ki [188ᵃ] farż-ı taḥrīme (?)[187] aña ḳıyām ile ibtidā olunup ve tekbīr yāḫūd tekbīr maḳāmına ḳāʾim olur, bir lafẓ-ı mesmūʿ ile olmaḳdur. Ve farż-ı ḳırāʾet, muṭlaḳā iki rekʿatde mesmūʿa bir āyet yāḫūd üç ḳıṣa āyetler olmaḳdur. Farż-ı rükūʿ ḳıyāma tertīb olunup ḥadd-i istivādan ebʿad ve tamām-ı inḥanāya aḳreb olmaḳdur. Farż-ı secde rükūʿ üzerine tertīb [188ᵇ] olunup muʿẓam cebhe mekāndan ṣulb olan maḥalle, vażʿ olmaḳdur. Farż-ı ḳaʿde secde üzerine tertīb olunup miḳdār-ı teşehhüd olmaḳdur.

Böyle olıcaḳ metinde meẕkūr olan farż-ı muṣallīniñ efʿāl-i ṣalᵛātı kemmen ve keyfen ve vażʿan ve ṣalᵛātda kendüsine nāfiʿ ü żārr olanı [189ᵃ] bilmesidür. Metinde ferāʾiż lafẓ-ı cemʿ ile gelmek müteʿalliḳınuñ teʿaddüdi iʿtibārı iledür. Ve bu ẕikr olunandan aẓhar budur ki farżdan, erkān murād ola. Zīrā ʿörf-i fuḳahāda ism-i farż, erkāna iṭlāḳ olunur. Şerāʾiṭine iṭlāḳ olunmaz. Egerçi [189ᵇ] küllīsi farż ise de ve daḫı muṣannifiñ "ve erkānen" ḳavli ferāʾiża ʿaṭf-ı tefsīridür. Murād erkān olup eʿamm olmamasını īẕān ü işʿār içün ʿaṭf olunmışdur. Bunı īżāḥ ider. Muṣannifiñ tefāṣīl-i şerāʾiṭi [190ᵃ] ẕikrden ṣoñra, ẕikr-i erkāna ve ammā ferāʾizü'ṣ-ṣalᵛāti deyü şürūʿ eylemesi ve şāriḥ daḫı ol maḥalde, ferāʾiż lafẓın erkān ile tefsīr itmişdür.

Eger bu maḥalde ferāʾizden bu iki ḳısmıñ ġayrını irāde ide idi, [190ᵇ] orada ferāʾiziñ ẕikrine taʿarruż ider idi. Tā ki maʿlūm olup tafṣīl vefḳ-i icmāl üzre olaydı. Bu daḫı muḥtemeldür ki "*ve erkānen*" vāvsız *erkānen* lafẓından taṣḥīf olup ferāʾiziñ iki ḳısmınuñ her biri bir müstaḳil ṣıfat ile mevṣūf olmaḳda, mā ḳabline [188]

[191ᵃ] Evvelkisi ḫāric-i ṣalᵛātda olup ṣalᵛātıñ üzerine muḳaddem olmaḳ ile mevṣūf olmasıdur. Ve bu "*ḳablehā*" ḳavliniñ maʿnāsıdur. Zīrā şeyʾiñ şartı oldur ki ol şeyʾ anuñ vücūdına ve taḥaḳḳuḳına mütevaḳḳıf ola. İkincisi dāḫil-i ṣalᵛāt olmaḳ ile mevṣūf olmasıdur [191ᵇ] ve bu "*erkānen*" ḳavliniñ maʿnāsıdur. Zīrā bir şeyʾiñ rükni

[187] Derkenarda tekmil edilmiş olan bu kelime okunalı değildir. Metnin bağlamından *taḥrīme* olduğu anlaşılmaktadır.

[188] Bir sonraki sayfanın derkenarında bu cümlenin kendisiyle tekmil edildiği bir kelime yazılıdır. Ancak görüntü net olmadığı için okunamamış, cümle yarım kalmıştır.

oldur ki ol şeyʾiñ māhiyyeti, andan ve ġayrından mürekkeb ola. Melik-i Müteʿāl ḥaḳīḳat-i ḥāl ve ḥaḳıyyet-i maḳāle aʿlemdür.

İkinci baḥs budur ki şāriḥ-i fāżıl, bāb-ı nevāfilde bizüm eʾimme-i efāżilumuzıñ sẹmānī mesāʾil [192a] dimegile telḳīb itdiklerinde aşılların zikr idüp dedi ki ol mesāʾilde aṣl budur ki ṣalᵛāt-ı nāfileniñ iki rekʿatinde yāḫūd birinde ḳırāʾeti terk itmek İmām Muḥammed ʿaleyhi'r-raḥme ḳatında, taḥrīmeyi ibṭāl ider. Şefʿ-i sẹ̄nīye şürūʿ ṣaḥīḥ olmaz. [192ᵇ] ḥattā şefʿ-i sẹ̄nīyi baʿde'ş-şürūʿ ifsād eylese, ḳazā eylemez. İmām Ebū Yūsuf raḥimehu'l-lāh ḳatında, ibtāl eylemez ve sẹ̄niye şürūʿ ṣaḥīḥ olur. Ḥattā baʿde'ş-şürūʿ ifsād eylese, ḳazā ider.

Bu mertebeden ṣoñra yine şāriḥ-i mezbūr didi ki İmām- ı Aʿẓam yaʿnī Ebū Hanīfe'niñ raḥimehu[193ᵃ]'l-lāhu teʿālā raḥmeten vāsiʿaten ḳavli, ḳavl-i evvel gibidür. Yaʿnī İmām Muḥammed ḳavli gibidür ki buṭlān-ı taḥrīmedür. Evvelde yaʿnī iki rekʿatiñ ḳırāʾeti meʿan terk olunduġı ṣūretde. Ve ḳavl-i Ebī Yūsuf gibidür ki taḥrīmenüñ ʿadem-i buṭlānıdur, sẹ̄nīde yaʿnī ḳırāʾet [193ᵇ] iki rekʿatiñ birinde terk olunduḳda bunlar maʿlūm olıcaḳ şāriḥiñ bu mesʿeleniñ on beş ṣūretinden zikr idecegi ṣūret-i sẹ̄nīye ve ṣūre-i sẹ̄lisẹde, ḳırāʾeti yalıñız rekʿat-i ūlāda terk eylese yaʿnī dört rekʿatiñ evvel rekʿatinde ḳırāʾet eylemese, İmām-ı Aʿẓam ile İmām-ı [194ᵃ] Ebū Yūsuf ḳatlarında dört rekʿat ḳazā ider. İmām Muḥammed ḳatında iki rekʿat kazā ider, dedüginde sehv-i ẓāhir vardur. Belki ʿınde'l-külli iki rekʿat ḳazā eyler. Nitekim ḳavāʾid-i mezkūreyi teʾemmül idene ḫafī degildür. Gerçek, ibtidā-yı emrden naẓar idene ḫafī olsa [194ᵇ]ʿāḳil anı istibʿād itmez. Lākin baʿde't-teʾemmüli'l-kāmil, ḥaḳīḳat-i ḥāl münkeşif olup ḥicāb ü ḥāyil ḳalmaz.

Baʿzı nüsaḫda *terekehā fī'l-ūlā faḳaṭ* lafẓında *terekeh*ā yerine *ḳareʾe* vāḳiʿ olup ve anıñ ardınca gelen *ḳaraʾe fi'ṣ-ṣāniyeti faḳaṭ* ḳavlinde dāḫi *ḳaraʾe* [195ᵃ] vāḳiʿ olup iki mevżiʿde bile şerḥ-i kebīrinde olana muvāfıḳ olmışdur. Bu taḳdīrce ikisi ondördünci ve onbeşinci ṣūretiñ ʿaynı olup lafẓan tekrār-ı mümill ve maʿnen noḳṣān-ı muḫill irtikābı lāzım gelür. Zīrā bu taḳdīrce onbeş ṣūretiñ ʿadedi onüçe iner. [195ᵇ] Zīrā *ḳarae*niñ yalıñız ūlāda ve yalıñız ṣānīyede terki ṣūreti fevḳ olur. Eger *ḳaraʾe* lafẓını *terekehā*dan taṣḥīf ḳılārsañ nitekim sāyir ṣuverde olan ʿibāretine muvāfıḳdur. Egerçi kim şerḥ-i kebīrinde ṣūretinde *ḳaraʾe* ʿibāreti vāḳiʿ olmaḳ bundan eyidür. Bu taḳdīrce [196ᵃ] sehv kezālik didügine müntaḳil olur.

Fe'fhem! Bu maḳāma lāyıḳ taʿbīr-i rāyıḳ budur ki dört ṣūretden bu vechile taʿbīr olunup dinile, yalıñız ūlāda ḳırāʾeti terk eylese ittifāḳan iki rekʿat ḳazā ider; yalıñız ṣāniyede ḳırāʾeti terk eylese ḳezālik iki rekʿat [196b] ḳazā eyler; yalıñız ṣālişede ḳırāʾeti terk eylese kezālik yine iki rekʿat ḳazā eyler; yalıñız rābiʿada ḳırāʾeti terk eylese kezālik anda daḫı iki rekʿat ḳazā eyler.

Ve bunuñ aṣlı budur zīrā terk şefʿ-i ṣānīde olacaḳ olursa taḥḳīḳan şefʿ-i [197a] ṣānīyi şürūʿ-ı ṣaḥīḥ ile şürūʿdan ṣoñra terk ile ʿında'l-külli ifsād eylemiş olur. Pes anı ittifāḳan ḳazā eyler. Mā ḳablinde olan rekʿati ḳazā eylemez. Zīrā naḳilden her şefʿ müstaḳıllen bir namāzdur eger terk şefʿ-i evvelde olacaḳ olursa yalıñız [197b] anı ḳazā idüp mā baʿdında olan şefʿ-i ṣānīyi ḳazā eylemez.

Ammā İmām Muḥammed ʿaleyhi'r-raḥme ḳatında ḳazā olunmadıġı, zīrā anıñ yanında şürūʿ ṣaḥiḥ olmaz. Pes edāsı cāyiz olmayana ḳazā olmaz. Ammā İmāmeyn ḳatlarında ḳazā olunmaduġı, zīrā anlar yanlarında şürūʿı da ṣaḥīḥ [198a] edāsı da. Pes ḳazāya ḥācet ḳalmaz. Bu maḳamda taḥḳīḳ-i kelām bu vecihle itmām olundı. Ve'l-ʿilmu ʿında'l-Meliki'l-ʿAllām.

Bundan ṣoñra Melik-i Ḫallāḳ'ıñ sābiḳā ẕikr olunan iki ḳavline müteʿallıḳ birkaç maḳāle ḫātime-i risāle, ḫāṭır-ı fātire lāyıḥ olup īrād [198b] olundı.

Evvelkisi **"ve sāriʿū ilā maġfiratin min rabbikum ve cennetin ve cennetinʿarżuhā's-semāvāti ve'l-ʿarżu**[189] kelām-ı şerīfindedür. Ṣāḥibu'l-Keşşāf[190] didi ki "ehl-i Medīne ve ehl-i Şām muṣḥaflarında *ve sāriʿū* vavsız vāḳiʿ olmışdur. Yaʿnī ḳırāʾet-i Nāfiʿ ve Ebī Caʿfer ve Ebī ʿĀmir ḳırāʾeti üzre *vāv* yokdur; bāḳīsi *vāv* ile ḳırāʾet [199a] eylemişlerdür. Bu ḳırāʾete Übeyy ve 'Abdu'llāh'ıñ raḍıya'l-lāhu ʿanhümā *ve sābiḳū* ḳırāʾet itmeleri, nuṣret ider." Kelām-ı Keşşāf tamām olundı.

Ben direm ki bu nuṣreti teslīm eylemezüz. Zīrā ḳırāʿet-i uḥrāya, żaʿf ve mercūḥiyyet īhām ider. Ḥālbuki cümle ḳırāʾetler mütevātiredür. Teslīm [199b] olunduġı taḳdīrce rivāyet-i uḥrā içün bundan aḳvā ve ḳabūle aḥrā nuṣret vardur. Ol nuṣret Sūre-i Ḥadīd'de **"sābiḳū ilā maġfiratin min rabbikum"**[191] kelām-ı şerīfinde *vāv* olmaduġıdur. Bunuñ birle ki iki sūre bile medeniyyelerdür. Ehl-i Medīne ise Ḳurʾān-ı ʿĀẓīm'i, üzerlerine [200a] nāzil olduġı üzre ʿāżż ü ṭarī ḳırāʾete maḫṣūṣlardur. Ve taḫḳīḳ-i Şām muṣḥafları daḫı anlarıñ muṣḥaflarına muvāfıḳdur. Andan ṣoñra cenneti

[189] Âl-i İmrân Sûresi (3/133).
[190] Ebu'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö.538/1144).
[191] Hadid Sûresi (57/ 21) Nâkıs iktibas.

vaṣf idüp "ʿ**arżuha's-semāvāti ve'l-ʿarżu"**[192] buyurdı. Yaʿnī ʿarżları, semāvāt ü ʿarż ʿarżı degildür, dimektür.

Ben direm ki [200b] bu müşebbeh-i bihi taḳdīr şol zamānda münāsib olur ki ʿarż-ı muṭlaḳ siʿat ü basṭat ile tefsīr oluna. [...][193] kerīme-i şerīfesindeki gibi. Ve Ḥażret-i risālet-penāhuñ ʿaleyhi ṣalavātu'l-lāhi [...][194] ḳavl-i şerīfindeki gibi. Ve daḫı şāʿiriñ, "ke-enne bilāda'l-lāhi ve hiye ʿarīżatün / [201a] ʿAle'l-ḫāʾifi'l-maṭlūbi keffuhū ḥāʾilün."[195] beytindeki gibi ʿarżile muḳābil-i ṭūl irāde olunsa. Nitekim ʿallāmeteyniñ reʾyleri budur, bu tefsīr münāsib olmaz. Zīrā bunı īhām ider ki cennetiñ ʿarżı semā vü arżıñ ṭūlinden ḳaṣīr ola. Bundan ise cenneti ġāyet ittisāʿ [201b] ile medḥ maḳāmı ibā ider. Belki bir şeyʾ taḳdīri lāzım ise münāsib olan ṭūl ü imtidād takdīridür, ʿarżı taḳdīri münāsib degildür. Pes taḳdīr-i kelām ey ʿarżuhā ke-ṭūlihimā olur. Nitekim bunı iḳtizā ider. Ḥaḳḳ Subḥānehū ve Teʿālā'nıñ müşebbehde, ʿarżı taḫṣīṣ [202a] bi'z-zikri etmesinde ʿAllāmeteyn'iñ zikr itdikleri mübālaġa-i muʿtebere ve kezālik İbn ʿAbbās Ḥażretleri'nden ʿAllāmeteyn'iñ rivāyet itdikleri daḫı bunı iḳtizā ider. Zīrā bir nesneniñ ʿarżı bize aʿẓam-i maḥsūsāt olan arż u semāvātıñ ṭūli gibi olıcaḳ bu müteʿayyen olur ki anıñ [202b] ṭūlini beyāndan ʿibāret ḳāṣıra imiş. Ve ḫāricde aña müşābih bir nesne yoġımış ki aña teşbīh oluna. Belki aẓhar olan budur ki naẓm-ı şerīf ẓāhiri üzre terk olınur. Hiçbir nesne taḳdīr olunmaya. Zīrā ṭūli muḳtezā olan ʿarżı eşyāʾ-i küriyyede iṯbāt müşkildür. Nitekim ḫafī degildür

[203a] Ammā Sūre-i Ḥadīd'de vāḳiʿ olan "**ve cennetin ʿarżuhā ke-ʿarżi's-semāʾi ve'l-arżi"**[196] kerīmesinde ʿarżıñ mezkūr olması müşākeleye bināʾen olmaḳdur ve izāfet, izāfet-i beyāniyyedür. Ke-ʿarżın hüve's-semāʾü ve'l-arżü, dimekdür. Yāḫūd cennetiñ siʿati, siʿat-i arż ü semā gibidür, dimekdür. Va'l-lāhu teʿālā aʿlemu.

---

[192] Hadid Sûresi (57/21) Nâkıs iktibas.
سَابِقُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللهِ وَرُسُلِهِ ذَلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
"Genişliği gökle yerin genişliği gibi olup Allah'a ve peygamberlerine iman edenler için hazırlanmış bulunan cennete ve rabbinizin bağışlamasına erişebilmek için yarışın. Bu, Allah'ın lutfudur ki onu dilediğine verir. Allah büyük lutuf sahibidir."

[193] Sarı mürekkep ile yazılmış bu bu ifade, mürekkep uçtuğu için okunamamaktadır. Ancak yazmada takip edilen usül dikkate alındığında âyet ya da hadis olabileceği söylenebilir.

[194] Bir önceki dipnotta belirttiğimiz gibi burada da sarı mürekkebin silinmesi söz konusudur. Bağlamdan anlaşıldığı üzere bu bir hadis alıntısıdır.

[195] Terc. *Allah'ın ülkelerinin geniş olduğu gibi/?*

[196] Hadid Sûresi (57/21). Nâkıs iktibas.

[203b] İkinci kerīme-i şerīfe **yuṣıbkum baʿẕul'l-leẕi yeʿidükum.**[197]dür. Ehl-i tefsīrüñ bu maḳal-i leṭāfet iştimālde aḳvāli ve her biriniñ bir güne ḳīl ü ḳāli vārdur. Ammā şol maʿnā ki bu ẕaʿīfe lāyıḥ olup ḳalīlü't-tekellüf vebāle keşīrü't-teʾellüfdür. Terkīb-i izāfī mescidü'l-cāmiʿi ve cānibü'l-ġarbiyyi [204a] izāfeti ḳabīlinden olmaḳdur. Anda olan iki reʾy üzere bile andan ṣoñra mevʿūdı, ʿuḳūbete taḫṣīṣleri dāḫı ḫafā ve ṣuʿūbetden ḫālī degildür. Ve bu beyyindür ki muḫāṭablar aʿmāl-i ḫāliṣa vü meşūbe ve aḥvāl-i merġūbe vü maʿyūbe meşūbeniñ iki nevʿi ile bile vaʿd olunurlar, idi. [204b] Bunıñ biriyle ki reyleri *yaʿidukum* bedeline *yūʿıdukum* dinilse, tamām olur. Zīrā vaʿd egerçi ḫayr ü şerde cemīʿan istiʿmāl olınur. Lākin ḫayr ü şer bi-ʿaynihimā lafẓ-ı vaʿd ile meʿan ẕikr olunduġı zamānda olur. Ḫayr vaʿd itdi, şer vaʿd itdi dimekdür. Cāyiz olur ammā yalıñız ẕikr olunsa ḫayırda vaʿade ve şerde evʿade [205a] dirler. ṣaḥāḥ-ı ḳāmūs ve sāyir kütüb-i luġaviyyede böyle mezkūrdur.

İmdi bu taḳdīr üzre ḳıyās budur ki yeʿidukum ḫayra maḫṣūṣ olup ẕiddına maḫṣūṣ olmaya. Lākin maḳām taḫṣīṣ iḳtizā ider. Maḳām olmamaġla ḫayrı şer üzerine taġlīb ṭarīḳi ile ikisine bile ʿām olmaḳ [205b] cāyiz oldı. Maʿnā **yuṣıbkum [.?.] ellezī**[198] yāḫūd baʿẕü'l-cezāʾi'l-lezī yeʿıdukumūhudür. Size işābet ider şol baʿẕı ki yā baʿẕı cezā ki taṣdīḳ ve inḳıyād ve tekẕīb ü inād muḳābelesinde size vaʿd olunmışdur, dimek olur. Ke-ennehū buña işāretdür ki eḥad-i nevʿayndan bunlara işābet iden [206a] cezā keşīrdür.

Ve Ḥaẕret-i Mūsā ʿaleyhi ve ʿalā nebiyyinā'ṣ-ṣalᵛātü ve's-selāmü lisān-ı şerīfi üzre bunlara vaʿd ü vaʿīd olınan ol keşīrden baʿẕdur. *Yeʿıdukumūhū* mevṣūl ü ṣıladur. Lafẓ-ı cezā-yı muẕmere, muzāf olan baʿẕıñ ṣıfatıdur. Ve bu dinilen āyet-i kerīmeden baʿẕı muḳaddere muzāf olduġı ṣūretdedür. [206b] taḳdīri evvelki baʿẕu'l-lezīne yeʿıdukumūhudur. Baʿẕıñ izāfeti olduġı ṣūretdedür. Va'l-lāhu teʿālā aʿlemu ve mā aʿlemu illā mā aʿleme.

Naẓm-ı ʿarabī:

(Feʿilātün Feʿilātün Feʿilātün Feʾilün)

Naḥmedu'l-lāhe kemā veffeḳanā li'l-itmām
Ve ʿalā Aḥmede ālāfü ṣalᵛātin ve selām
Ve ʿale'l-āli meʿa'ṣ-ṣaḥbi lehū fi'l-İslām
Ve'n-nebiyyīne ve men āmene min külli enām

[197] Mümin Sûresi (40/28). Nâkıs iktibas.
[198] Mümin Sûresi (40/28). Nâkıs iktibas.

[207a] Terceme:

(Feʿilātün Feʿilātün Feʿilün)

Ḥamd ol **Allāh'a** ki virdi itmām
Hem ola **Aḥmed-i Muhtār'a** selām

Daḫı āline vü ṣahbına temām
Enbiyāʾ vü daḫı eşrāf-ı enām

Terceme-i dīger:

(Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilātün Fāʿilün)

Ḥamd ol **Allāh'a** ki itmāmına tevfīḳ eyledi[199]
Luṭf ü iḥsān eyleyüp āmāli taḥḳīḳ eyledi

Aḥmed-i Muḫtār'a ālāfi ṣalāt ü hem selām
[207b] Rūḥ-ı Pāk-i **Āl** ü **Aṣḥāba** da olsun ber-devām

Hem daḫı ervāḥ ile evlād ü sāyir nesline
Enbiyā vü evliyā vü cümle īmān ehline

Bu kibārıñ ḥurmet-i ervāḥı-çün Yā **Allāh**
Bār-gāh-ı devlet üzre ola dāyim Pādişāh

Şāh-ı ʿālīī-ḳadr Sulṭān **Aḥmed-i** ʿĀlī Cenāb
Evc-i eflāk-i saʿādet üzre raḥşān āfitāb

[208a]

ʿİzzet ü iḳbāl ile ol dāver-i devr-i zamān
Taḫt-ı baḫt u salṭanatda ola dāyim kāmrān

[199] Vezin gereği mısra yukarıdaki gibi yazılmıştır. Mısra metinde şöyledir: "Ḥamd ol **Allāh'a** kim itmāma tevfīḳ eyledi."

SONUÇ

Es‘ad Efendi’ye ait *Fezâʾil-i Cum‘a*’nın metin incelemesini yaptığımız bu çalışma ile telif-tercüme geleneği üzerine yapılmış çalışmalara bir yenisi daha eklenmiş ve bu güzide eser günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Araştırma ve incelememiz neticesinde eserle ilgili ve eserden yola çıkarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Eserin müellifinin Muhammed b. Sadeddin’in Şeyhülislâm Es‘ad Mehmed Efendi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca kaynaklarda Es‘ad Efendi’ye ait olduğu kayıtlı olan diğer eserlerin de müellife nispeti incelenmiştir.
2. Sultan I. Ahmed’e arz edilen *Fezâʾil-i Cum‘a*’nın takribi olarak 1614-1616 yılları arasında yazıldığı tespit edilmiştir.
3. Eserin tam ismi ve kaynaklara geçmiş olan kısa isminin değerlendirilmesi yapılmıştır.
4. Es‘ad Efendi’nin tercüme ve şerhini ortaya koymak maksadıyla ele aldığı, *Fezâʾil-i Cum‘a*’nın esasını teşkil eden Arapça risâlenin orijinaline ulaşılamamıştır ve müellifin kimliği tespit edilememiştir. Türkiye’de bulunan başta Süleymâniye Kütüphanesi olmak üzere yazma eser kütüphanelerinin katalogları, yurtiçi ve yurtdışı birçok kütüphanenin katalogları taranmış ancak eserin Hamidiye 539 numaralı nüshası dışında müellif nüshasına veya herhangi bir nüshasına ulaşılamamıştır. Olası bir başka nüshanın varlığının tespiti ile söz konusu hususların yeniden değerlendirmesi ve nüsha karşılaştırmasını yapmak imkan dahilinde olacaktır.
5. Literatür araştırması sırasında Türk İslâm Edebiyatı sahasında bir tür olarak değerlendirilebilecek, muhtelif konularda yazılmış yüzden fazla fezâʾil örneğinin mevcut olduğu saptanmıştır. Söz konusu eserler konularına göre tasnif edilmiş ve sekiz ayrı kategoride değerlendirilmiştir. Bu tasnif tarafımıza ait olup alandaki araştırmacılara bir teklif hüviyetindedir.
6. Bu eserler manzum veya mensur; müstakil veya bir eser içerisinde bulunmak üzere çeşitlilik arz etmektedir.
7. Tespit edebildiğimiz kadarıyla fazîletnâme literatürüne ait tasnifte diğer kategorilere nispetle birinci kategoride (Kur’an-ı Kerîm’in ve çeşitli surelerin, namaz, hac, oruç, zekat vb. ibadetlerin fazîletleri ve besmelenin, kelime-i tevhidin fazîletleri hakkında) daha fazla sayıda eser telif edilmiştir.
8. Bu tasnif kapsamında *Fezâʾil-i Cum‘a*, cuma günü üzerine yazılmış müstakil bir eser olması bakımından büyük öneme sahiptir.

9. Eserde adı geçen kaynak kitapların tam adları ve müellifleri tespit edilmiştir. Böylece eserin referansları ortaya çıkarılmıştır.
10. Eser metninde takip edilen tercüme ve şerh üslubu tespit edilmiştir.
11. İnceleme bölümünde vezin incelemelerine yer verilmiş olup gerek Arapça gerekse Türkçe manzumelerde aruzun remel, hezec, hafif, seri‘ ve mütekarib bahirlerinin kusursuz biçimde uygulandığı saptanmıştır.
12. Manzum bölümlerde daha çok mesnevi nazım biçiminin tercih edildiği dikkatimizi çekmiştir.
13. Manzum kısımların muhtevasında hamd, salât, duâ ve ibadetler ile cuma gününün konu edildiği saptanmıştır. Müellif tarafından sanat kaygısı güdülmediği daha çok konunun kafiyeli ve vezinli bir biçimde ifade edilmesinin amaçlandığı görülmektedir.
14. İnceleme bölümünde Arapça manzum bölümler, müellif tarafından yapılan tercümeleriyle karşılaştırılarak incelenmiştir. Tercümesi yapılmayan birkaç beyit ise tarafımızca tercüme edilmiştir.
15. Müellif tarafından yapılmış olan gerek ayet gerekse şiir tercümelerinin günümüz Türkçesinden oldukça uzak olduğu görülmektedir. Söz konusu bu tercümelerde yer yer arkaik kelimelerin kullanıldığına rastlanılsa da kimi Arapça ifadeler olduğu gibi aktarılmıştır. Öyle ki bazı ifadelerde yalnızca edat, bağlaç ve soru ekleri dışında Türkçe ifadenin yer almadığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte gayet net ve anlaşılır bir Türkçe ile yazılmış az sayıda manzume de mevcuttur.
16. Eserde, hamdele, salvele ve methiye bölümleri dışında; müellifin, Allah, peygamberler, din büyükleri ve âlimler hakkında secîli üslubuyla kaleme aldığı, dua ve övgü içeren ifadeleri dikkatimizi çekmiştir. Söz konusu ifadeler inceleme bölümünde derlenmiştir.
17. Son olarak Şeyhülislâm Es‘ad Efendi’nin Arapça ve Farsçanın etkileriyle anlaşılması zor ifadelerinin metnin bütüne hâkim olduğunu ve bu sebeple metni okumaya yardımcı bir sözlük oluşturmaya gerek duyduğumuzu belirtmek yerinde olacaktır. Sözlük çalışmamızın sonuna eklenmiştir.

KAYNAKÇA

Kurʾân-ı Kerîm	**Kurʾân Yolu Meâl ve Tefsir**, Türkiye Diyânet İşleri Başkanlığı, Erişim adresi: https://kuran.diyanet.gov.tr
Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî:	**el-Müsned**, Thk. Şuayb el-Arnaûd-Âdil Mürşid, I-L, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle,2001,
Aclûnî, İsmail b. Muhammed b. Abdülhâdi el-Cerrâhî:	**Keşfü'l-Hafâ,** Thk. Abdülhamid b. Ahmed b. Yusuf b. Hendavî, y.y, el-Mektebü'l-Asîra, 2000.
Akgün, Ahmet:	"Şeyhülislam Hoca-zâde Mehmed Efendi ve Eseri İbtihâcü't-Tevârih", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.1, S.2, 1998.
Aktepe, M.Münir:	"Es'ad Efendi, Mehmed (978/1570-1034/1625)",**The Encyclopaedia Of İslam New Edition**, Edited by B. Lewis,Ch. Pellat and J. Schacht, Leiden,1965, Volume II, p.713.
Aktepe, M. Münir:	"Es'ad Efendi, Muhammed", **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1964, C.IV, s.358-359.
Aktepe, M.Münir:	"Esad Efendi, Hocazâde", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, İstanbul, 1995,C.11, s.340.
Aksoy, Hasan:	"Esad Efendi (Hocazâde)", **Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, İstanbul, Dergah Yayınları,1979, C.III, s.85.
Altınsu, Abdulkadir:	**Osmanlı Şeyhülislamları**, Ankara, Ayyıldız Matbaası A.Ş., 1972.

Askalânî, İbn Hacer: **Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, I-XIII, Haz. Muhibbüddin el-Hatîb, Beyrut, Dâru'l-Mârife,1379.

Atâyî, Nev'izâde: **Hadâʾiku'l-Hakaʾik Fî Tehmileti'Ş-Şakâʾik (İnceleme-Tenkitli Metin),** Haz. Suat Donuk, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul, 2017.

Azbay, Enes: "XVII. Yüzyıldan Bir Okçuluk Kitabı", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** Bahar (30), 2019, s.191-211.

Ayçiçeği, Bünyamin: **Bahtî, Sultan I. Ahmed**, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık, 2021.

Aydın, Ahmed: "Mehmed b. İbrâhim'in Manzum Şir'atü'l-İslâm Tercümesinin Metin ve Tahlili (İlk On Beş Fasıl)" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları A.B.D., İstanbul, 2016.

Aynî, Ebû Muhammed Bedreddin Mahmûd b. Ahmed b. Musa el-Hanefî: **Umdetü'l-Kârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**,I-XI, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1308-1311.

Bakırcı, Saffet: "Meâlimü't-Tenzîl", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Ankara, 2003, C.28, s.203-204.

Begavî, Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Mesud b. Muhammed b. el-Ferrâ: **Şerhu's-Sünne**, Thk. Şuayb Arnaûd ve Muhammed Züheyr eş-Şâviş, Dımeşk, el-Mektebi'l-İslâmî,1983.

Bilkan, Ali Fuat ve Çetindağ, Yusuf: **Şeyhülislâm Şâirler**, Ankara, Hece Yayınları, 2006.

Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm Cu'fî: **el-Câmiu's-Sahih**, I-V, Thk. Şuayb Arnaût-Âdil Mürşid, Beyrut, er-Risaletü'l-Âlemiyye, 2011.

Cici, Recep: "Osmanlı Klasik Dönemi Fıkıh Kitapları", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.3, S.5, 2005, s.215-248.

Çağrıcı, Mustafa: "Fazilet", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** İstanbul, 1995, C.12, s.268-271.

Çağrıcı, Mustafa: "Fazl", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,** İstanbul, 1995, C.12, s.271-272.

Çelebi, Katip: **Fezleke** Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655), Haz. Zeynep Aycibin, İstanbul, Çamlıca, 2016.

Çobanoğlu, Ahmet Vefa: "Sultan Ahmed Camii ve Külliyesi"**,Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2009, C.37, s.497-503.

Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdullah b. İshak İsfehani: **Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ**, I-X, y.y., Dâru'l-Fikr, 1996.

Efendioğlu, Mehmet: "Umdetü'l-Ahkâm", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2012, C.42, s. 147-148.

Eliaçık, Muhittin: "Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kalıplaşmış Zarf, Sıfat, Edat vd. İfadeler", **Turkish Studies- İnternational Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volum 7/3, Ankara, Summer 2012, p. 1123-1158.

Ergun, Sadeddin Nüzhet: **Türk Şairleri**, C.III İstanbul, b.y. 1936.

Erzen, Mehmet Halil: "Şemseddin Sivâsî Divan'ında Hz. Muhammed", **Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, S.3, Mart 2019, s.73.

Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdullah İbni'l-Beyyi' Muhammed: **el-Müstedrek ale's-Sahîhayn ve bi-hâmiş ta'lîkâtü'l-eimme el-Beyhakî ve'z-Zehebî ve İbnü'l-Mülakkin ve İbn Hacer el-Askalânî**, X, Riyad Dârü'l-Meymân, 2014.

Hatipoğlu, İbrahim: "Meşâriku'l-Envâri'n-Nebeviyye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 2004, C.29, s.361-362.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdadî: **el- Mevzûât,** Haz: Abdurrahman Muhammed Osman, I-III, Medine, Mektebetü's-Selefiyye,1966.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Said Şemsü'd-dîn: **Medaricü's-Sâlikîn**, Haz: Muhammed el-Mu'tasım bi'l-lâh el-Bağdâdî, 2 ,3.bs, Beyrut, el-Kitâbu'l-Arabî,1996.

İbn Rûşen: **Fezâil-i Remy**, Haz: Recep Selman Doğru, 1.bs, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.

İşpirli, Mehmet: "Hocazâde Mehmed Efendi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara,2003, C.28, s.452-453.

Kahraman, Seyit Ali; Galitekin, Ahmed Nezih; Dadaş, Cevdet: **İlmiye Salnâmesi**, Editör: A. Nezih Galitekin, İstanbul, İşaret Yayınları,1998.

Kandemir, M. Yaşar: "Fezâil", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,** İstanbul, 1995, C.12, s.529-531.

Kayapınar, Hüseyin: "Münyetü'l-Musalli", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul, 2006, C. 32, s. 32-33

Kirman, Aydın: "Yemînî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul,2013, C.43,s.420-421.

Koca, Suat: "İbn Melek'in Mebâriku'l-Ezhâr Şerhu Meşâriki'l-Envâr'ındaki Şerh Yöntemi ve Eserin Hadis Şerh Literatüründeki Yeri, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** S. 53/1, 2012, s. 1-33.

Koşik, Halil Sercan: "Bâkî'nin El-İlâm bi-A 'lâmi Beledi'llâhi'l-Haram Tercümesi (Fezâʾil-i Mekke): İnceleme-Tenkitli Metin" (Doktora Tezi), Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk dili ve Edebiyatı A.B.D., Türk Dili ve Edebiyatı Programı, Manisa 2017.

Kuzâî, Ebu Abdüllah Muhammed b. Selâme b. Câfer b. Ali b. Hekmûn: **Müsnedü'ş-Şihāb**, Haz. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefî, 2. bs., Beyrut, Müesssesetü'r-Risâle,1986.

Meclisî, Şeyh Muhammed Bâkır b. Muhammed Taki b. Maksud Ali: **Bihâru'l-Envâri'l-Câmia li-düreri ahbâri'l-eimmeti'l-ethâr**,Beyrut, Müessesetü'l-Vefâ, 1983.

Mehmet Şemî Efendi: **İlâveli Esmârü't-Tevârih Maa Zeyl**, Haz. Mehmet Karataş, Editör: Yaşar Alparslan ve Serdar Yakar, Kahramanmaraş, Fa Ajans, 2009.

Müslim, Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyri en-Nîsâbûrî: **el-Câmiu's-Sahîh**, Haz. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, I-V, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.

Müstamkizâde, Süleyman Saadeddin: **Devhatü'l-Meşâyıh**, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1978.

Nâimâ, Mustafa Efendi: **Târih-i Nâimâ**, Haz. Mehmet İşpirli, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007.

Özdemir, Mehmet: "Mütercim ve Müellif Bir Şeyhülislam: Hocazâde Es'ad Efendi ve Eserleri", **Turkish**

Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 6/2 Spring 2011, p. 713-724, TURKEY.

Özdemir, Mehmet: "Türk Edebiyatında Gülistân Tercümeleri ve 17. Yüzyıl Yazarlarından Hocazâde Es'ad Mehmed Efendi'nin Gül-i Handân (Terceme-i Gülistan)'ı", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., Eski Türk Edebiyatı B.D, Ankara, 2011.

Peçevî, İbrahim Efendi: **Peçevi Tarihi II**, Haz. Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Rızâ, Seyyid: **Tezkire-i Rızâ**, Dersaadet, İkdam Matbaası,1316.

Sâmi, Şemseddin: **Kâmûs-ı Türkî**, Şifa Yayınevi, İstanbul,2016.

Şa'rânî, Abdülvehhâb: **el-Yevâkît ve'l-Cevâhir**, Haz. Mahmut Çınar, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.

Şeybe, İbn Ebu: **el-Musannef**, Haz. Kemâl Yûsfu el-Hût,I-VII, Beyrut, Dârü't-Tâc, 1989.

Şimşek, Murat: "Bir Hanefî Klasiği: Mergînânî'nin el-Hidâye'si ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.12, S.23, 2014, s. 279

Temîmî, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed: **Sahihu İbn Hibbân el-Müsnedü's-Sahîh ala't-Tekâsîm ve'l-Envâ**, Haz. Mehmet Ali Sönmez-Halis Aydemir, I-VII, Beyrut, Dâru İbn Hazm, 2012.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi: **Câmi'u's-Sahîh**, Haz. Salih b. Abdülaziz b. Muhammed, Riyad, Dârü's-Selâm,1999

Torun, Kevser: " Es'ad Mehmet Efendi'nin Hayatı- Eserleri ve Gülistân-ı Şemâil-i" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi İslâm Tarihi ve A.B.D, İstanbul, 2002.

Turan, Şerafettin: "Hoca Sadeddin Efendi", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, Ankara, 1998, C.18, s.196-198.

Yazıcı, Tahsin: "Es'ad Efendi", **Encyclopaedia Iranica**, Edited By Ehsan Yarshater, California, 1998, Volume VIII, p.562-563.

Yılmaz, Kübra: "Türk İslam Edebiyatında Faziletnâmeler ve Mekke, Medine, Kudüs, Şam Üzerine Yazılmış Manzum Bir Faziletname", **Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.2, S.2, Aralık 2017.

Zehebî, Ebu Abddillah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman: **Mîzânu'l-İ'tidâl fî Nakdi'r-Ricâl,** Haz: Ali Muhammed el-Bicâvî, I-IV, Beyrut,Dâru'l-Mârife,1963.

EKLER

SÖZLÜK

A

Arż : (a) Yeryüzü, toprak, dünya. [2[a],69[a],202[a],203[a]]

Ābā : (a) Babalar, atalar, cetler. [26[a],28[a]]

Āferīniş : (f) Yaratılış, hilkat. Yaratılmışlar. [1[b],4[b]]

Āfitāb : (f) Güneş. [207[b]]

Aḥrā : (a) Daha layık. [199[b]]

Aḥvāṭ : (a) En ihtiyatlı, tedbirli. [179[a]]

Ārām : (f) Durma, dinlenme. [37[a]]

Āṣām : (a) Günahlar. [182[a]]

Āsmān : (f) Gökyüzü,sema. [2[a],7[b]]

Aṭnāb : (a) Sözü uzatmak.[181[a]]

Aʿvām : (a) Yıllar [2[b]]

Aʿvān : (a). Yardımcılar, arka çıkanlar. [27[b]]

Aʿyān : (a) *Ayn*'ın çoğulu. Gözler. [27[b]]

ʿĀfiyet : (a). Sağlık, sıhhat, sağlığın verdiği rahat, huzur. *ʿāfiyet-i vāfiye* : çokça sıhhat. [23[b]]

Aġrāż : (a) *ġaraż*'ın çoğulu. Maksatlari niyetler. [156[a]]

ʿAlī : (a) Yüksek yüce, büyük ulu. [4[b],13[a]]

ʿĀlī : (a) Yüce, ulu, yüksek, derece bakımından yüksek olan. [5[a],6[b],14[a],19[a],157[a],207[b]]

ʿAyān : (a) Açıkça, gözle görülür şekilde. [2[b]]

B

Bāhir : (a) Açık, apaçık, besbelli. [5[a],38[a],72[b],103[a],120[a]]

Bāʿiṣ : (a) -*olmak*. Sebep olmak. [18[a]]

Bāl : (a) Gönül. [160[a]]

Baraṣ : (a) Vücutta yer yer lekeler şeklinde görülen hastalık, abraşlık, alaca hastalığı. [147[b]]

Bār-gāh : (f) Sultan çadırı veya sarayı, yüksek divan. [207b]

Basṭ : (a) Yayma, serme, döşeme, açma. *Basṭ-ı kelām*: sözü uzatma, uzun uzun anlatma. [32a, 200b]

Bā-vücud : (f) *bā*, (a) *vücud*. Bununla beraber. [173b]

Bed-zeban : (f) *bed* ve *zebân*. Kötü konuşan. [157b]

Ber-devām : (f) *ber*; (a) *devam*. Devamlı, daimi, sürekli. [207a]

Beriyye : (a)Yaratılmış olanlar, yaratıklar. mahlûkât. [24a]

Ber-ictirā : (f)*ber-* ve (a) *cüret etmek*: Cüret üzerine[167b]

Berḳ : (a). Şimşek. *Berḳ-vār (f)*: Şimşek gibi. [7a ,8a]

Beʾs : (a) Zarar, mahzur, beis. [112a]

Beyān : (a) Açıklama, söyleme.

Beyyine : (a) Bir hususun doğruluğunu ortaya koyan şey, delil, burhan. [141b]

Binye : (a) Bünye. Vücut yapısı, beden. [49a]

Birle : (esk. Türk.) Bununla birlikte. [114b, 199b]

Bīniş : (f) Uyanıklık, basiret. [1b]

Bī-maʿnī : (f) Manasız. [174b]

Bī-vech : (f) bî, (a) vech. Sebepsiz. [95b]

Buʿayd : (a) baʿd/sonra. *Sonra*nın ism-i tafdili. Hemen sonra. [70b]

Büdur : (a) Bedrin çoğulu. Aylar. [9b]

C

Cā-be-cā : (f) Yer yer. [15a]

Cāvidān : (f) Ebedi, kalıcı, dâimî, bâkî. [11b]

Cebr : (a) Tamir etme, onarma. *Cebr-i Kesr* : Eksikliği giderme, düzeltme. [92a], [96b]

Celīl : (a) Çok yüce, ulu ve mertebesi yüksek. [3a,61b,82b]

Cenān : (a) Yürek, kalp, gönül. [151a]

Cesīm : (a) Büyük, geniş. [181b]

Cevvāl : (a) Çok hareketli, canlı, kıvrak, dinamik. [8a]

Cid : (a) Bir işi çalışıp çabalayarak yapma gayret, ceht. [144a]

Cumuʿāt : (a) *Cum'a*'nın çoğulu. Cumâlar.

Ç

Çetr : (f) Çadır, gölgelik. [17ª]

D

Dāʿī : (a)1. Duacı.2.İlmiye sınıfı arasında, sohbetlerde mevkice üstün kimselere karşı kullanılan veya mektuplarda imzanın üzerine yazılan "duacınız, duacıları" anlamında bir tevazu sözü. [13b]

Dāver : (f) Adaletli ve insaflı hükümdar, hâkim, vezir, vâli. [16ª]

Der : (f) Kapı. [28ᵇ]

Deracāt : (a) Dereceleri mertebeler.

Dırāz : (f) Uzun. [18ª,27ª]

Dil-güşā : (f) Gönül açan. [12ª]

Dürc : (a) Hokka, kutu, mücevher kutusu. [15ᵇ]

Dürer : (a) İnciler inci taneleri. [186ª]

E

Eʿam : (a) Çok yaygın. [189ᵇ]

Ebḥāṣ : (a) Konular, bahisler. [183ᵇ]

Egerçi : (f) *edat*. Her ne kadar. [23ª]

Eflāk : (a) *Felek*'in çoğulu. Felekler, gökler. [1b, 7ª,8ᵇ,208a]

Efzun : (f) Fazla, çok. *(-olmak)*: Artmak, çoğalmak. [20ᵇ]

Eḥab : (a) Daha çok sevilen. [84ª]

Elyaḳ : (a) Çok layık, en liyakatli, en uygun, çok münasip. [141ᵇ]

Enām : (a) Yaratılmış olan bütün varlıklar, halk. [116ª]

Enseb : (a) Uygun, yerinde, münasip. [84ᵇ]

Esrār : (a) Gizli olan, herkesçe bilinmeyen şeyler, sırlar. [4ª]

Eşġāl : (a) İşler, uğraşılacak şeyler, meşguliyet, gâileler. [14ᵇ]

Etem : (a) Tamam'ın ism-i tafdili. Çok tam, eksiksiz, kusursuz. [169ᵇ]

Evc : (f). Bir şeyin en yüksek noktası, doruk. [10ᵇ]

Evfaḳ : (a) En uygun, müvafık. [141ᵇ]

Evḳāt : (a) Vakitler. [3ª]

Eyyām : (a) Günler. [1ᵇ]

Ezmān : (a) Zamanlar. [3ª]

F

Farṭ : (a) Haddinden fazla olma, aşırılık, ifrat (Daima isim tamlamalarının birinci ögesi olarak kullanılır.) Metinde; *farṭ-ı kerem*. [25[a],27[a]]

Fażīlet : (a) Kıymet, değer ve üstünlük, meziyet. [17[b],33[b] vd.]

Fevḳ : (a) Daha ileri, daha öte, üst. [195[b]]

Feżāʾil : (a) *Fazilet*'in çoğulu. [33[b]]

Fütur : (a) Bezginlik, usanç, bıkkınlık, bezginliğin verdiği gayretsizlik. [34[a],89[b] vd.]

G

Gūyā etmek : (f) Konuşmak. [4[a]]

Güzīn : (f) Seçkin, seçilmiş. [7[b],48[b],120[a], vd.]

Ġurer : (a) Gurre'nin çoğulu. Parlak, nurlu. [185[a]]

H

Ḫafā' : (a) Gizlilik. [133[b]]

Ḫafī : (a) Gizli. [72[b]]

Ḫāfiż : (a) Kafirleri ve asileri alçaltan, aşağılayan anlamında esma-i hüsnadandır. [88b]

Ḥalāvet : (a) Hoşluk tatlılık. [13[b]]

Ḥamd : (a) Yalnızca Allah'a mahsus olan medih, sena, övgü. [1[b]]

Ḥarīf : (a) Sanatkâr, herif, acı. [160[a]]

Ḥasm : Kesme [39[a]]

Ḥāyil : (a) *ḥāʾil-ḥāyil*. Bir şeyin önünü kapayan, ileriyi görmeye veya ileriye geçmeye engel olan şey, engel, mania. [194[b]]

Ḥayyiz : (a) Mekan, mevki, saha. [107[b]]

Ḫāzīʿ : (a) Boyun eğen. [24[a]]

Ḫāk : (f) Toprak, toz. [2[a]]

Ḫalel : (a) Bozukluk, eksiklik, fesat, noksan *(gelmek)* zarar gelmek. [109[b],111[b]]

Ḫālıḳ : (a) Yaratan, yaratıcı. [25[a],158[b]]

Ḫalīḳ : (a) Yaraşır, seza, layık. [186[a]]

Ḫalḳ : (a) Bir milleti meydana getiren insan topluluğu. [169[a]]

Ḫāme : (f) Kalem *ḫāme-i rıżā*: rıza kalemi. [15[b], 17[a]]

Ḫaṭar : (a) Tehlike, güvensizlik. [181[b]]

Ḫavātır : (a) Fikirler, düşünceler, kalbe doğan şeyler. [173[b]]

Ḥaysiyyet : (a) Bakım, itibar. [51[b]]

Ḥaẕer : (a) Sakınma, çekinme. [181[b]]

Hemtā : (f) Eş, benzer, denk, müsavi. [1[b]]

Heyʾet : (a) Bir işi yapak veya yönetmekle görevlendirilmiş kimselerden meydana gelen topluluk. [154[a]]

Ḥırmān : (a) Nasipsizlik, mahrumiyet. [144[a]]

Ḥınṯ : (a) Yemini bozmak. [95[b]]

Ḫışāl : (a) Hasletler. [81[b]]

Ḫod : (f) Kendi, bizzat. [46[a],79[b],186[b], vd.]

Ḥubur : (a) Aşırı sevinç, sürur. [163[a]]

Ḫużuʿ : (a) Allah'ın ululuğu karşısında boyun eğme. [173[a]]

Ḫulaṣā : (a) Sözün kısası, sonuç olarak, hāsıl-ı kelam.

Ḥussāb : (a) Hâsib'in çoğulu. Hesab edenler. [3[b]]

Ḥuşuʿ : (a) Varlığının farkında olmayacak derecede kendini karşısında bulunduğu şeyin heybet ve cazibesine kaptırma. [173[a]]

Hümām : (a) Bir işe iyice sarılıp oişi başarmak için çaba gösteren, himmeti çok, gayretli kimse. [178[a]]

I

Işṣı : (a) En sıcak, çok sıcak. [110[a]]

ʿIyādet : (a) Gidip görme, hatır sorma, hasta ziyareti. [104[a]]

İ

İbā : (a) -*etmek*. Kaçınmak, ictinab etmek. [201[b]]

ʿİbādāt : (a) *ibādet*'in çoğulu, ibādetler. [16[a]]

ʿİbāret : (a) -*den* Meydana gelmek, oluşmak. [195[b] ,202[b]]

ʿİber : (a) *ibret*'in çoğulu, ibretler.

İbtidā : (a) Bir işin, bir şeyin ilk defa ortaya çıkan kısmı veya başlama zamanı, başlangıç. [194[a]]

İbtihāc : (a) Sevinme, içi açılma, ferah, sürur. [6[b]]

İbtihāl : (a) Yalvarıp yakarma, tazarru, niyaz. [23[b]]

İclāl : (a) Büyüklük, ululuk, azamet, kudret. [7[a]]

İcmāl : (a) Kısaltma, özetleme, ihtisar etme. [190[b]]

İġrā : (a) *(iġrāʾ)* Hırslandırma, teşvik etme, rağbetlendirme. [172[b]]

İhām : (a) Şüphe, vehim ve tereddüde düşürme. [199[a]]

İhlāk : (a) Helak etme, yok etme. [150[a]]

İḫtirā : (a) *mec.* Aslı olmayan bir şey uydurup gerçek gibi gösterme. [149b]

İḫticāc : (a) Bir şeyi, bir davanın bir iddianın ispatı için delil sayma, delil gösterme. [133a]

İḥzār : (a) 1- Hazır etme, hazır bulundurma. 2- Huzura getirme, celp ve davet etme. [160a]

İḳbāl :(a) Parlak ve yüksek mevki. [7a]

İltizam : (a) Gerekli bulma, lüzumlu sayma ve buna göre gereğini sayma. [43a]

İmtiṣāl : (a) -*etmek* Boyun eğip itaat etme, emre göre hareket etme. [10a ,14b]

İndifāʿ : (a) Ortadan kalkma, yok olma, defolma. [105a]

İnfihām : (a) Anlaşılma, kavranma, fehmedilme. [123a]

İntifāʿ : (a) Faydalanma, yararlanma. [183a]

İnfirād : (a) Ayrılıp tek ve yalnız kalma. [179a]

İnḥinā : (a) Kavis şeklini alma, yay biçimine girme, bükülme. [188b]

İnḳıyād : (a) Boyun eğme, baş eğme, itaat etme. [205b]

ʿİrfān : (a) Bilme, anlama, biliş, anlayış. [4a]

İrgüre :(eski Türk.) *irgüre-ergüre-erdüre*. Erdirmek. [27b]

İshāb : (a) Çok söylemek. [181a]

İstibʿad : (a) Olmasını uzak sayma, ihtimal vermeme, mümkün görememe, yakıştıramama. [194b]

İstidlāl : (a) Bir delile dayanarak bir hususta hükme varma. [3b]

İstiḥbāb : (a) Bir şeyi iyi ve güzel addetmek. [39b]

İstiḫrāc : (a) Sonuç çıkarma, anlam çıkarma. [154a]

İstiḳbāḥ : (a) Ayıplama, çirkin görme. [150a]

İstimrār : (a) Sürüp gitme, bir düziye devam etme. [55a]

İştiṣḥāb : (a) *Fıkıh terimi.* Geçmişte var olduğu kesin bir şekilde bilinen bir şeyin aksine delil olmadıkça şimdiki zamanda da var sayılması veya şimdiki zamanda var olan bir şeyin geçmişte de var olduğuna hükmedilmesi. [137b]

İstiṭrād : (a) Asıl konuya ait olmayıp, sırası gelmişken arada söylenen söz, ara söz. [183b]

İşāʿāt : (a) Yayıp duyurma, şâyi etme. [151b]

İşʿār : (a) Bildirme. [63a]

İşkāl : (a) Anlaşılma güçlüğü, güçlük. [76a]

İştimāl : (a) Şamil olma, kaplama, içine alma, ihata etme. [203b]

İştirāṭ : (a) Şarta bağlama. [82[a]]

İṭbāḳ : (a)Değiştirme. [94[a]]

İʿtibār : (a) Hatırı sayılır olma durumu, şeref, haysiyet. [3[b]]

İʿtiyād : (a) Alışmaktan dolayı âdet edinme. [94[b]]

İṭlāk : (a) *-etmek*. Denmek, adlandırılmak. [189[a]]

İttisāʿ : (a) Genişlik ve bolluk kazanma, genişleme, bollaşma. [201[a]]

īz̄ān : (a) Bildirme, bildirilme. [131[a],189[b]]

K

Ḳaçan : (eski Türk.) Ne vakit. [23[a], vd.]

Kāmrān : (f) Arzusuna, muradına ermiş, bahtiyar. [208[a]]

Ḳanġı : (eski Türk.) Hangi. [83[a]]

Ḳāsī̄ye : (a) *Ḳāsī̄*nin müennesi. Katı, sert, duygusuz, hissiz. (Metinde, sağlam, muteber anlamında kullanılmış.) [180[b]]

Ḳaṣr : (a) Kısa kesme, kısaltma. [119[a]]

Ḳatı : (eski Türk.) Son derece çok. [17[b]]

Ḳat-ı naẓar : (a) Nazarîtibara almamak, hesaba katmamak. [39[a]]

Kerī̄m : (a) Cömert. [2[b], vd.]

Kesel : (a) Gevşeklik, uyuşukluk, tembellik. [78[b]]

Ketm-i ʿadem : (a) Hilkat ve zuhurdan evvelki izāfi yokluk. Alemin yaratılıştan önceki durumu.

Kevn : (a) Varlık, vücut, mevcudiyet. [2[a]]

Küre-i Hava : (a) Hava küre. [2[a]]

Ḳadr : (a) Değer, kıymet. [3[a], vd.]

Ḳāyil : (a) *ḳa'il'den ḳayil.* 1-Söyleyen, nakleden. 2- Razı olmuş, boyun eğmiş. [167[b]]

Ḳındırmak : (eski Türk.) (pencere, kapı vb, için) Aralık bırakmak, aralamak. [172[a]]

Ḳıyās : (a) Bir şeyi diğer bir şeye göre değerlendirme, başka bir şeye benzeterek hüküm verme. [1[b]]

Kişver : (f) Memleket, ülke. [10[b]]

Ḳubeyl : (a) *ḳabl/ önce*. Öncenin ism-i tafdili. Hemen önce. [70[a]]

Kümmel : (a) *Kamil*in çoğulu. Olgun kimseler. [113[a]]

L

Lāaḳal : (a) olumsuzluk eki *lā* ve *aḳall (pek az)* birleşimi. En azından, asgari. [144[b],153[b]]

Laʿn : (a) Lanet etme, beddua etme. [157[b]]

Layıḥ : (a) *Lāʾiḥ.* (hatıra) Gelen. [14[b]]

Leṭāfet : (a) Maddi varlığı gözle görülecek gibi olmama. [203[b]]

Luḥūḳ : (a) Ulaşma, erişme, iltihak etme, katılma. [115[a]]

Lüb : (a) Bir şeyin aslı ve maksadı olan ruh, akıl, mana vb. manevi tarafı, özü, mağz. [138[a]]

M

Māh : (f) 1-Gökteki ay; 2-Bir takvim yılının on ikide biri. *mec.* Ay gibi güzel sevgili, Hz. Peygamber.

Maḫlūḳāt-ı ʿacībe : (a) Tamlama. *Maḫlūḳāt:* yaratılmışlar; *ʿacībe :* şaşılacak, hayret edilecek, tuhaf karşılanacak şey veya kimse.[2[a]]

Maḥsūsāt : (a) Duyu organları ile hissedilen şeyler. [202[a]]

Maḫż : (a) (Farsça usulüyle yapılmış sıfat tamlamalarının birinci ögesi olarak) Bir şeyin aslı. [130[b]]

Maḫżā : (a) Yalnız, ancak, sadece, sırf. [131[a]]

Maʿhud : (a) Bilinen, adı geçen, mālum. [135[a]]

Maʿkūd : (a) Bağlanmış, düğümlenmiş, akdedilmiş. [82[a]]

Maʿyūb : (a) Bir eksiği, noksanı olan, ayıplı, kusurlu. [204[a]]

Maḳṣūra : (a) *maksur*un müennes şekli. Kısaltılmış, kasredilmiş veya bir şey için ayrılmış, bir şeye hasredilmiş olan şey.

Manṣūṣ : (a) Kurʾān-ı Kerîm'de açıklanmış, âyet-i kerîme ile sabit olan, hakkında nas bulunan. [154[b]]

Manṭūḳ : (a) 1. Söz, kelam, nutuk. 2. Anlam, kavram, mana. [141[b]]

Meʿasīr : (a) Güzel eserler. [10[a]]

Meʾsūr : (a) Rivayet edilen,rivayet yoluyla ulaşan, nakledilen. [166[a]]

Meṣubāt : (a) Mükafatlar, sevaplar, ecirler. [82[a]]

Medār : (a) -*olmak*. Yardım etmek [11[b]]

Medfūʿ : (a) Uzaklaştırılmış, öteye itilmiş, defedilmiş. [97[a]]

Mefruż : (a) Allah tarafından farz kılınmış, emredilmiş. [58[a]]

Mekāsib : (a) Kazançlar, kazanç yerleri ve vasıtaları. [174[b]]

Melḥūḳ : (a) İltihak etmiş, karışmış. [130[b]]

Melḥūẓ :(a) Olabileceği düşünülen, umulan, beklenen, ihtimal dahilinde bulunan, muhtemel. [14[a]]

Merāḳī̄ : (a) Merak, kuruntu, şüphe içinde bulunan. [4[b]]

Merām : (a). İstek, niyet, maksat. [32[a]]

Mercuḥiyet : (a) *hukuk*. Hasmından önce delil gösterme, iddiasını ispat etme yetkisinin olmaması durumu. [199[a]]

Merġub : (a) İstenilen, arzu edilen, rağbet gösterilen. [82[b]]

Mesfur : (a) Mezkur, daha önce adı geçmiş olan, anılan. [169[a]]

Mesmūʿ : (a) İşitilmeye, dinlenilmeye değer, kabul edilir nitelikte olan. [99[a]]

Muṩūbe : (a) İyi bir iş veya davranışa karşılık olarak Allah tarafından verilen mükâfât, sevap, ecir. [204[a]]

Meşhūd : (a) Gözle görülen, şahit olunan, müşahede edilen. [181[b]]

Metāʿib : (a) Yorgunluklar, zahmetler, eziyetler. [100[a]]

Mevzūʿ : (a) Aslı, esası bulunmayan, doğru olmayan, uydurma, düzme. [167[b]]

Mısdāḳ : (a) Gerektiğinde baş vurulan, doğruyu yanlışı ayırt etmeye, değerlendirmeye yarayan prensip, ölçüt, kıstas, kriter. [3[b]]

Mīḳāt : (a) Bir iş için önceden belirlenen süre, tespit edilen vakit. [68[a]]

Miʿyār :(a) Bir kimseyi veya nesneyi değerlendirebilmek yahut hakkında doğru hükme varabilmek için başvurulan, herkes tarafından kabul edilmiş, yerleşmiş ölçü, kıstas, kriter. [69[b]]

Muʿāḫeẕe : (a) Bir kimseyi veya bir eseri hatalarını ortaya koyarak yerme, olumsuz yönde eleştirme, eleştiri, tenkit, kritik. [171[b]]

Muʿātebet : (a) Azarlama, paylama, tekdir etme. [146[a]]

Muḥarrer : (a) Yazılı, yazılmış. [13[b]]

Muḫil : (a) Halel getiren, bozan, sakatlayan. [173[b]]

Muḳadder : (a) Sözde ve yazıda bulunmadığı halde sözün gelişinden anlaşılan. [51[a]]

Muḳarrer : (a) Hakkında karar alınmış, karar verilmiş, kararlaştırılmış. [17[b]]

Munḳazı : (a) Son bulmuş, sona ermiş. [185[b]]

Muṣannef : (a) Yazılmış, telif edilmiş kitap. [149[b]]

Muṣannif : (a) Kitap telif eden kimse, yazar, müellif. [189[b]]

Mutaṣavver : (a) olabilir diye düşünülen, ihtimal dahilinde görülen, mümkün, muhtemel. [172[b]]

Muvāẓabet : (a) Bir işi ara vermeden, aksatmadan yapma, bir işte ciddiyet, sebat ve dayanıklılık gösterme. [114[a]]

Muzāf : (a) İzafe edilen, bir şeye bir kimseye katılan, eklenen. [187[b]]

Muẓhir : (a) Görünür duruma getiren, âşikar eden, izhâr eden. [66[b]]

Mużmera : (a) *mużmer*'in müennes hali. Gizlenmiş, saklanmış, dışarıya vurulmamış şey. [206[a]]

Mübeyyin : (a) Açıkça ortaya koyan, açıklayan., açıklayıcı. [4[a]]

Mübtedaʿ : (a) Sonradan vücuda getirilmiş, yaratılmış olan. [133[a]]

Mücāb : (a) İsteğine olumlu cevap almış olan, duası kabul edilen. [111[a]]

Mücāveze : (a) Birini suç ve günah ile muʾaheze eylemeyip, afv ile müsamaha eylemek. [171[b]]

Müdāvemet : (a) Devamlı yapma, ara vermeden, yılmadan sürekli çalışma. [114[a]]

Müdevven : (a) Kitap ya da divan haline getirilmiş. [149[b]]

Müʾedda : (a) Anlam, kavram, mana. [69b]

Müeyyid : (a) Sağlamlaştıran, kuvvetlendiren, takviye eden. [66[b]]

Mükeffir :(a) Örten, kefaret olan. [18[a]]

Mükerrer :(a)1- Tekrar edilmiş; 2-nüsha. [17[b]]

Mülāḥaẓa : (a) Etraflıca ve iyice düşünme. [151[a]]

Mülazım : (a) Bir kimse, şey veya yere bağlılık ve devamlılık gösteren, bir işte sürekli çalışan kimse. [10[a]]

Mülhim : (a) İlham eden. [183[b]]

Mültezem : (a) Gerekli görülen, gerekli, lüzumlu. [58[a]]

Mümil : (a) Usanç ve bıkkınlık veren, bıktıran. [195[a]]

Münāfi : (a) Aykırı, karşıt. [187[a]]

Müncebir : (a) Cebreden, eksiği gideren. [98[a]]

Münfehim : (a) Anlaşılan, kavranılmış, idrak edilmiş. [74[a]]

Münif : (a) Yüce, yüksek ulu. [151[a]]

Müntaḳil : (a) -*olmak.* Sözün gelişinden anlayan, zeki. [196[a]]

Müntefi : (a) Yok olan, ortadan kalkan, görünmez olan. [99[b]]

Müntehi : (a) Bir yere, bir şeye varıp ulaşan, son bulan. [185[a]]

Müretteb : (a) Sıralanmış, sıralı, tertipli, muntazam. [185[b]]

Mürtefiʿ : (a) Yükselmiş, yüce. [52a]

Müsāhele : (a) Kolaylık gösterme, kolaylaştırma. [170a]

Müseddid : (a) Doğruya, doğru yola yönelten, doğrultan. [66b]

Müsellem : (a) Doğruluğu, gerçekliği ispatlanmış, herkes tarafından kabul edilmiş, şüphe götürmez. [107a]

Müstebʿad : (a) Uzak görülen, olmasına, gerçekleşmesine ihtimal verilmeyen. [115a]

Müstecāb : (a) Olumlu cevap alınan, kabul edilen. [178a]

Müstetbiʿ : (a) Kendisine tâbi olunan. [137a]

Müşākele : (a) Bir fiilin değişik kelimelerle yapılan ve farklı manalara gelen birleşiklerinin aynı ifade içinde kullanılması sanatı. [203a]

Müşbiʿ : (a) Doyuran, doyurucu. [166b]

Müşʿir : (a) Bildiren, haber veren. [186b]

Müteʿayyin : (a) Meydanda olan, meydana çıkan, zuhur edip belirli duruma gelmiş olan. [202a]

Mütefāvit : (a) Aralarında fark bulunan, farklı, çeşitli. [80b]

Müteḥammil : (a) Tahammül eden, katlanan, dayanan, dayanıklı. [114b]

Mütekemmil : (a) Gelişmiş, olgunlaşmış, mükemmel. [135b]

Mütemaḫḫiz : (a) İnanarak, canla başla çalışan. [45a, 135b]

Müterettib : (a) Sıraya konmuş, tertibe, düzene girmiş. [185a]

Müteżammın : (a) İçine alan, içeren, kapsayan, hâvî ve şâmil olan. [30a]

Mütemekkin : (a) Yerleşik. [90b]

Mütevaḳḳıf : (a) Olması, gerçekleşmesi bir şeye bağlı olan. [191a]

Müzeyyin : (a) Süsleyen. [4a]

Müzīl : (a) Yok eden, gideren, giderici. [138a]

Müẕill : (a) Dilediğini hor ve hakir eden, zillete düşüren anlamında esma-i hüsnadandır. [184a]

N

Nāfī : (a) Gideren, yok eden, vücudunu ortadan kaldıran. [138a]

Naḳż : (a) Bozma, çözme, bir sözleşmeyi yok sayma. [113b]

Nāmiyāt : (a) *Nāmî*nin çoğulu. yerden biten, yetişen, neşvünemâ bulan. [4a]

Nāsiḫ : (a) 1. Hükmünü ortadan kaldıran, iptal eden. 2. İstinsah eden. [43a]

Nāşī : (a) İleri gelen, neşet eden. [76b]

Naẓar : (a) Görme, tecrübe ve kıyasa dayanarak düşünme, fikir yürütme. [183b, vd.]

Nebīh : (a) Ünlü, şerefli, soylu, asil. [183b]

Neşāṭ : (a) Sevinç, neşe, sürur. [163a]

Nezʿ : (a) Çekip çıkarma, koparma, sökme. [88b]

Nez̲r : (a) Şarta bağlı vaat, adak adama. [51a]

Nişān : (a) Ayırıcı işaret, alâmet-i fârika. [2a]

Niyām : (a) Uyuyanlar. [22b]

Nümāyān : (f) Görünen, meydanda olan, ayan, aşikar. [7a]

P

Pay-dār : (f) Kalıcı, devamlı, sabit. [11b]

Pāyende : (f) Bir şeyin sağlam olarak durmasını sağlamak için konan destek. [12a]

Perverdigār : (f) Bütün yaratılmışları besleyip terbiye eden, Rab, Allah. [1b]

Peyrevī : (f) Ardından giden, takip eden. [9b]

Pür : (f) Dolu. -*etmek*: doldurmak. [18a]

Pīşvā : (f) Önder, başkan, reis. [113a]

R

Raḥşān : (f) Parlak. [207b]

Rāyıḳ : (a) *rā'ik.* (Söz için) Akıcı, selis. [196a]

Rāzıḳ : (a) Rızık veren (Allah). [1b]

Rāḳī : (a) Rukye yapan kimse, büyücü, efsuncu, üfürükçü. [4b]

Râġıb : (a) İstekli, isteyen kimse. [10b]

Rehnümā : (f) Yol gösteren kimse, kılavuz. [9a]

S

Sāl : (a) Yıl, sene. [2b]

Sāmī : (a) Yüksek, yüce, âlî.

Saʿādet-nümun : (a*) saadet*, (f) *nümun (nümuden: göstermek)*. Mutluluk gösteren, mutluluğa yol açan.

Sāʿāt : (a) *Saat*'in çoğulu. Saatler.

Sadr : (a)1- Göğüs sîne; 2- kalp, yürek; 3- Bir şeyin başı, baş tarafı, en yüksek yeri; 4- Baş, başkan, reis. [149a]

Ṣafiyy : (a) Temiz, arı, katıksız. [4[b]]

Ṣalᵛāt : (a) 1- Namaz; 2- Hz. Peygamber'e sevgi ve saygı göstermek, övmek, şefaatine erişmek amacıyla okunan dua.

Seʼāmet : Bıkkınlık, usanç. [78[b]]

Seb : (a)Sövme, küfür etme. [161[a]]

Semā : (a) Gökyüzü.

Serfirāz : (f) Başını kaldıran, yücelere, yükseklere uzanan. *mec*. Benzerlerinden üstün olan, seçkin. [120[a]]

Server : (f) Bir topluluğun en ileri geleni, başkan, reis. [116[a]]

Setīr : (a) Örtülü, kapalı. [72[b]]

Sipās : (f) Şükür, hamd, senâ. [1[b]]

Sipihr : (f) Gök, sema, âsuman. [8[a]]

Ş

Şāfī : (a) mec. Kâfi gelen, yeter durumda olan, ikna eden. [138[a]]

Şefʿ : (a) Çift. (Metinde, farz namazın iki rekati. [192[a]]

Şehriyar : (f) Hükümdar, padişah. [10[b]]

Şerīfe : (a) Kutsal, mübarek, şerefli. [2[b]], [6[a]] vd.

Şetm : (a) Küfretme, sövme. [161[a]]

Şikeste : (f) Kırık, kırılmış. [95[b]]

Şiyem : (a) *şîme'*nin çoğulu. Huylar. [27[a]]

Şuhūr : (a) *şehr*'in çoğulu. Aylar. [2[b]]

Şürūʿ : (a) -*eylemek:* Başlamak. [14[b]]

T

Tābiş : (f) Parlama, parlayış. [8[a]]

Taʿcīl : (a) Çabuklaştırma, hızlandırma. [175[a]]

Taġlīb : (a) *edeb.* Aralarındaki ilgiden dolayı bir kelimeyi diğer bir kelimenin anlamını da içine alacak şekilde kullanma. (taġlib tarìki) [205[a]]

Taḥrīme : (a) Namaza, Allahu ekber diyerek iftitah tekbiriyle başlama ve namaz dışı şeylerle ilgiyi kesme. [185[a]]

Taʿdād : (a) Birer birer sayma, sayım. [100[b]]

Taʿlīm : (a) Öğretme, belletme.

Taʿmīm : (a) Umuma yayma, genel duruma getirme. [14[a]]

Taʿn : (a) Kınama, ayıplama, yerme. [161[a]]

Ṭā'il : (a) Fayda, yarar. [167[b]]

Ṭarī : (a) Taze, terütaze, teravetli. [200[a]]

Ṭārī : (a) *olmak* Birdenbire ortaya çıkmak, belirmek ârız olmak. [96[a]]

Ṭard : (a) Sürme, uzaklaştırma. [150[a]]

Tarżiye : (a) Din büyüklerinin ismi anıldığı zaman "radiya'l-lahu anh" demek. [12[b]]

Taṣḥīf : (a) Yanlış yazma, bir ibareyi bozma. [190[b]]

Taṣliye : (a) Hz. Peygamber'e salavat getirmek. [12[b]]

Taṭarruḳ : (a) Yol bulma, yol bulup ortaya çıkma. [141[b]]

Taʿyīn : (a) Belli etme, ayırarak belirleme. [2[b]]

Tazlīl : (a) Doğru yoldan saptırma, azdırma, delalete düşürme. [149[b],150[a]]

Tafṣīl : (a) Birşeyi bütün ayrıntılarıyla açıklamak. [3[a]]

Tafḍīl : (a) Üstün tutmak, tercih etmek. [3[a]]

Teʿassüf : (a) 1. Eziyet etme, zahmet verme. 2. Doğru yoldan sapma. [43b, 71[b]]

Teberrük : (a) Uğurlu sayma, mübarek sayma. [165[a]]

Tebyīn : (a) Açık açık anlatma. [2[b]]

Teceddüd : (a) Yenilenme. [55[a]]

Tedḳīḳ : (a) İnceleme. [3[a]]

Teʾellüf : (a) İyi geçinme, alışma, bağdaşma.[203[b]]

Teʾemmül : (a) Etraflıca düşünmek. [79[a]]

Tefennün : (a) Fen öğrenme, fende söz sahibi olacak bilgiye erişme. [41[b]]

Teḳarrüb : (a) Yaklaşmak. [144[a]]

Tekellüf : (a) Güçlüğe, zahmetli bir işe katlanma. [55[b],57[a]]

Telḳīb : (a) Lakap takma, lakaplandırma. [192[a]]

Teng : (f) Dar. [69[a]]

Tenkīr : (a) Arapçada bir ismi başındaki harf-i tarifi kaldırarak nekre haline getirme. [130[b]]

Tenviye : (a) Niyet etmek. [180[b]]

Tefevvüh : (a) 1- Söyleme, telaffuz etme, ağza almak; 2-Dil uzatma. [151[a]]

Tevfīḳ : (a) Uygun duruma getirme. [15[b]]

Temaḥḥul : (a) 1. Hile etmek, 2. Bir kimsenin hak ve matlubunu eda hususunda onu külfet ve zahmete uğratmak. [43[a] ,57[a]]

Temcīd : (a) 1-Ululama, yüceltme. 2- Sabah namazından önce minarelerden belli makamlarda okunan niyaz ilâhisi. [12b]

Temyīz : (a) Ayırma, ayrılma, seçme, seçilme. [2a]

Tenaʿum : (a) Nimet ve bolluk içinde bulunma. [127b]

Tenkīr : (a) Bilinmeyecek, tanınmayacak duruma getirme. [131a]

Terhīb : (a) Çok fazla korkutma, yıldırma. [161a]

Terkībāt-ı ġarībe : (a) *Tamlama*. Terkib: birleşim sonucu meydana gelen şey; ġaribe: İşitilmemiş, görülmemiş, hayret verici birleşim. [2a]

Tetābuʿ : (a) Birbirini takip etme, aralıksız olarak birbiri ardından gelme. [114a]

Tetimme : (a) Bir şeyin eksiğini tamamlamak için katılan şey. [117a]

Tevaḥḥüd : (a) Tek olma. [2a]

Tevālī : (a) Arkası kesilmeden devam etme, birbiri ardından gelme. [114a]

Teyemmün : (a) Uğurlu sayma, uğurlu olduğunu kabul etme. [165a]

Tezyīf : (a) Değersiz göstermeye çalışmak, aşağılama, küçültme. [138a]

Ṭınāb : (a) Çadırı kazığa bağlayan ip. [181a]

U

Uvliʾl-elbāb : (a) Akıl sahipleri.

ʿUẓmā : (a) Büyük, çok büyük, çok yüce. [168b]

V

Vāfī : (a) Yeter, kâfi, elverir. [138a]

Vaḥīḳ : (a) Dürüst [186a]

Vāḳıf : (a) Bilici, bilen, haberdar ve âgâh olan kimse.

Vefḳ :(a) Uygun olma, uygunluk. [2b, 190b]

Vehle : (a) Bir işin ilk anı, ilk başlangıç zamanı, ilk an. [101b]

Y

Yektā : (f) Tek, münferid, yalnız. [1b]

Z

Żamm : (a) Üzerine bir şey ekleme, katma. [84a]

Ẕem : (a) Kötülüğünü söyleme, yerme, çekiştirme. [150a]

Żıʿf : (a) Bir şeyin iki misli, iki katı. [79a]

Zīr-nigin : (f) Hâkimiyet altında olan. [7b]

Zuʿm : (a) Zan, batıl zan, boş inanç. [45a], [177b]

I فضائل يوم جمعهٔ مبارك

تفرد
٥٢٩

Türkiye Yazmaları Fihristleri Kurumu

MURAD MOLLA KÜTÜPHANESİ

0049

رساله فی خصائل الجمعه

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد و سپاس و شکر بی قیاس
اول خالق یکتای عالم آفرینش
ورا رزق بی همتای سمای علم
و بینش اولان پروردگار کریم
کتم عدمدن زمین و زمانی

وارض

وارض و آسمانی و کون و مکانی
امر کن فکان ایله بوان ده ایجاد
ایدوب توحدنه نشان اندی
وخلق طبقات افلاک و تمیز
کره هوا و آتش و اب و خاک ایدوب
اول طبقات ده مخلوقات عجیبه
و بو عناصردن ترکیبات غریبه

ابداع امتکله کمال قدرتین اعلان ایدن

وتعیین ایام وتبیین شهور واعوام

ایدوب کریمهٔ شریفهٔ ان عدة

الشهور عند الله اثنی عشر

فی کتاب الله یوم خلق السموات

والارض منها اربعة حرم

وفقنجه هر مه وسالك حالی عیان

ایدی وبعض ایام وشهورك

قدرینی جلیل وبعضینی بعضندن

تفضیل ایدوب تفضیل ایام

وجمعات وتدقیق ساعات ودرجات

ایله تعیین ازمان ادی واوقات

صلوات وازمان عباداتی بیلدرمك

ایچون حرکات شمس وقمر

وَمَسايِرِ عِبَرِي اَرْبابِ اِعْتِبارْ اُولِي الْاَلْبابِ . وَاَصْحابِ اِخْتِبارْ

اُولِي الْاَلْبابِ . وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ

وَحِسابْ . مِصْداقِ فَحْوَهُ تَعْلِيمْ

وَبَيانِ اِدْرِي . وَاَعْمالِ عَقْلٍ وَنَظَرْ

اِيلَهْ اِسْتِدْلالَهُ وَاَصْلِ اُولِي

قُولُونَ رَبَّنا ما خَلَقْتَ هذا باطِلاً

سُبْحانَكَ فَقِنا عَذابَ النّارِ

كَلامِ سَعادَتْ نِظامِ اِيلَهْ كُويا

اِيدُوبْ . وَاِقْفِ اَسْرارِ عِرْفانِ اِدْرِي .

وَصَلَواتِ صَلَواتِ نامِياتْ .

خُلاصَهُ مَوْجُودَاتْ . وَسَبَبِ

آفَرِينِشِ كائِناتْ . وَمُعَيِّنِ اَعْوامْ وَاَوْقاتْ

وَمُبَيِّنِ شُهُورْ وَساعاتْ . وَمُزَيِّنِ

ایام وجمعات . وصاحب درجات
عالیات . وراقی مراقی سامیات .
علی الذات . وصفی الصفات .
مجمع حسنات . ومنبع مستحسنات
صدر نشین صفه اصطفا محمد
مصطفی علیه من الصلوات
اصفاها . ومن التسلیمات انماها .

حضرتینه که ملک منان . اول سلطان
عالیشان . حرمتینه خلق اکوان ایدی .
واول مزدم دیده دنی مدلی
وکحل سرمه ولقد رای من ایات
حضرتینی انسان عین اعیان
انسان ایدی . واول سامی مکان
عالی عنوانی معجزات باهره . وآیات

Türkiye Yazmaları

ظاهره ایله تایید ایلیوب اعظم

معجزاتی قرآن ایدی وانشقاق قمر

واجابت نخل وشجر وتسبیح حصا

وحجر ودخی سایر عجایب وعبری

دعوای رسالتنه برهان ایدی

واول ملیح شهرستان انا املح

وفصیح دبستان انا افصح حضرتنك

جوامع کلمدر اولان کلمات دررباری

مجامع حکم ومبین احکام مجمل ومحکم

ایدوب احادیث لطیفه واخبار

شریفه سنی صحاح وحسان ایلدی

واحکام دین مبین واحکام آیین

شرع متینی اول احادیث سعادت

نمایه مسند ومتصل وسلسله

Türkiye Yazmaları

شریفه سنه استناد ایله اکتساب
شرف ایدنلری رتبهٔ کماله واصل
ایدوب بوشان سعادت نشان ذه
عالیشان ذی
محبتی لیلهٔ معراج ده افلاک
عزو امتهاج اوزره سیران
ایدوب سبحان الذی اسری بعبده

لیلاً من المسجد الحرام الی المسجد الاقصی
الذی بارکنا حوله لنریه من آیاتنا
وقتنجه عجایب آیات وغرایب
مصنوعاتی دیدهٔ عبرت نمایسنه
نمایان ایلدی ونعل براق برق
رفتاریله هلال اوج اقبال
ومیخ نعال سعادت اتصالی کواکب

افلاكِ اجلالِ ايدوب اول كزين
زمين وزمانك جاى جولانين
آسمانِ اتدى . نظم لمؤلفه

بوطاقِ نه رواقِ لاجوردى
كه ايزى توزنِ اكه قدر ويردى
اوشاهِ دينك اولدى چون زمينى
نولا اولسه جهان زيرِ نكينى

براقِ برق وار اتدكده جولان
اولوردى شعلهٔ جواله تابان
اوشعله ماهه قارشو برق اوردى
كنش كبى آكا تاش ويرودى
سپهر اوزره باقلسه ماهله مهر
كورينور هر برى محبوبِ كلچهر
ايكى نعلى نشانى درسماده

ایکیسین یوقلاکور فوق العلاده

ایکی اوك ایغین ادوب علایه

ایکی آرد ایغی قالدی سمایه

اوشه یکم کوردی افلاکك ورایسین

قودی آنده ایکی نعلی ضیاسین

محبت عالمن ایدوب اومه زین

مکانی اولدی چونکیم قاب قوسین

بروزایدوب رموزلی مع الله

سریر اصطفایه اولدی اول شاه

صلوة ایله سلام اولسون اوشاهه

ایرشدکجه ضیای مهر ماهه

نثر وآل واصحاب سعادت اتصال

هدایت مآلنه که هر برین نجوم سمای

ورهنمای شاهراه اهتدا ایدوب

نورلرینی انوار بدورکبی درخشان
ایدی . وانلاره اقتدایله سلوك
راه دین . وپیروی ره روان شرع مبین
واقتفای اثار متقینی آسان ایدی .
صلوات الله تعالی علیه وعلیهم
اجمعین . وعلی من تبعهم الی یوم
الدین . من العلماء والصلحا والاولیا

والانبیاء اجمعین اما بعد محیی
مآثر دین مبین . احکام کتاب احکام
شرع متین . مداومه اقامت فرض
وسنت . ملازمه احیای مراسم
جمعه وجماعت . مروج آیین شریعت
مزین قوانین سلطنت نظم لمؤلفه

ایلین امر خدایه امتثال

تابع فرمان حق ذی الجلال
شهریار تاجدار دین پناه
تخت و بخت اوجنم اولا مهر و ماه
پادشاه کشور ایمان ذات
دین پناه دولت عثمانیان
جان و دل ذام حقد طالبی
طاعت و ذکر و عبادت راغبی

کیمجه لرده ایلین میل قیام
حق رضا سیچون ایدن ترک منام
متصف در احسن اوصافله
سینه بی کینه قلب صافله
کل نظر قیل اول شهه اتصافله
کیم طوته کاهی صیام نافله
دایما اولسون مه اوج صلاح

عالمه یا یلسون انوار فلاح
پادشهلر کیم صلاحه میل ایدر
مملکتلرده فساد اهلی کیدر
عدل و احسان ایدیجك شاه جهان
حق ویرور آنکه حیات جاودان
دولتی اولور اوشاهك پایدار
کیم اوله عدل اکه هر ایشده مدار

عدلله طور سموات و زمین
عدل در سرمایهٔ دنیا و دین
دولتی پاینده ایدوب ذوالجلال
عدل ایله ایده آنی پیر کمال
دایما فرخنده اولسون طالعی
یسر ایله دورنده بیسون جامعی
اولوب اول جامع مقام دلکشا

دولتنده جامع خیرات اولا

خطبه سنده اوقیوب نامن خطیب

ایده اولوشاهد دعاسین غن قریب

منبرنده تا خطیب خوش ادا

ایلیه توحید و تمجیدی ادا

ایلیوب فخر انامه تصلیه

یاد ایدوب اصحابین ایده ترضیه

آخرنده نامنی یاد ایلیه

دایما سلطان احمد خان دیه

خلد الله تعالی دولته

ابد الله تعالی عزته

نسخه حضرتلری بو داعی دولت

علیه وساعی مساعی خدمت سنیه

لری اولان داعئ داعی زاده لری

محمد ابن المولى المرحوم سعد الدين

اذاقهما الله تعالى حلاوة اليقين

دعا جيلرنه احاديث صحيح امام مسلم دن

اولان لا تحصوا ليلة الجمعة

بالقيام حديث شريفنه برا هل

علمك تعليق ايدوكي رساله يي كه

نام نامي واسم كرامي لرينه محرر اولوب

خزانهٔ عامره لرينده محفوظه وعين

عنايتلري ايله ملحوظه ايمش ارسال

بيورولوب خط همايونلري سعادت

مونلري ايله ترجمه اولنوب عربي

دان اولمايانلره تفهيم ونفعني

تعميم بابنده فرمان لازم التعظيم

لري وارد اولماغله امر عالي لرينه

اِمتِثالِ اِیدوُبِ خِلالِ اِشتِغالِ

فتوی ده ترجمه سِنه شروع ایلیوب

اِجمالِ واِخلالِ اِتدوکی مواضِعِ اَحسَن

اَشکالِ اوزره تحقیق ودَفعِ

اِشکالِ اِیدهجک وجه اوزره

تدقیق اولُنماق لازِم کلوب ترجمهٔ

اصلدن زاید درج اولنان مقال

وخاطِرِ فاتِره جابجا لایح اولان

جواب وسوالِك اولندهٔ سِرخِ ایله

تکمیلِ لفظی یازیلوب وجهِ جمیل

اوزره اِشارت اولُنمشدر درکاهِ

مِلکِ متعالدن سؤال ولنورکه

لِسانِ قلمیمزی سهو وزللدن حِفظ

اِیدوُبِ رِضا سِنه موافق وجه اوزره

تحقیق وطریق حقه توفیق میسر
ایده وبو فواید درج اولنان درجی
خامهٔ رضای ایله صحیفهٔ ارتضا
اوزره مسطر ایده واول حدیث
سعادت اثر صاحبی اولان سلطان
سریر رسالت علیه صلوات
الله تعالی توالت حرمتنه اول

داور درا وری وخلیفهٔ رحمانی
تخت بخت وسلطنت اوزره برد وام
ومجری مراسم صیام وقیام ایدوب
اقامت جمعه وجماعات وادامت
وظایف طاعات وعبادات اوزره
عمر لرسورمك وسعادت تلركورمك
میسر ایلیه بمنه وحوله

نظم دعا مؤلفه

الهی ایرشدر بوکاری تمامه
بیزی قیل موفق صیامه قیامه
اوشاهی ایدوب دولتایله مؤید
قیل آنک اساسین بقاسین مخلد
اطاعت ایدوب امرینی لانامه
ایدرچونکه رغبت صیام وقیامه

قیام وصیام اوزره اولدقجه دائم
اولاچیر اقبالی دولتله قائم

فصل در بیان فضل جمعه

جمعه فضلین بیانه ای خامه
یاشلا بر فصله یازکوزل نامه
اولسون اول نامه نامهٔ طاعت
کلسون آنکله جمعه یه رغبت

صائمه یکم جمعه نوك فضیلتی یوق

بلکی انوك فضیلتی وقتی چوق

نهی تخصیصی جمعه ده صوم ك

صائمه تخفیفی ایچون اول یوم ك

عزتی اول کونك مقرر در

حرمتنده اثر مکرر در

سایر ایام دن انوك فضلی

پر ایدر یازسالر پنجه فضلی

جمعه نوك یکم فریضه سی قیلنور

جمعه دن جمعه یه مکفر اولور

سیدی اولدی کونلرك جمعه

اولدی باعث نمازی ایچون جمعه

کیمکه اندیشه ایده نماز و نیاز

لطف حق ایله عمری اولاد ایله دراز

جمعه نوك فضی کیم کورلر دراول

اویله نوك فضینه بدل دراول

ایکی رکعت یرینده ثابت اولور

ایکیسنوك یرینه خطبه طورور

ایکی رکعتیرینه در خطبه

بولدی انچون اول قدر رتبه

خطبه جمعه نمازینك جزی در

بوبکار ائمه نك سوزی در

خطبه قدر صلوتی چون بولدی

خطبه نوك استماعی فرض اولدی

سرور کائنات و فخر جهان

صلوات و سلام اکا هر آن

خطبه ده ایلدی سکوتله امر

خطبه یی امر ائدی عالیقدر

چقه چون خطبه اوقماغه امام
لازم اولور بتمجه ترك كلام
چونكه ركعت يرينه قائم در
اوقتمجه سكوت لازم در
سويلشمن خطبه دينازا بحره
سويلشور كويا نمازا بحره
چونكه اولما نمازا بحمن كلام

خطبه وقتنده داخي اولدي حرام
حمد لله كه داور عالم
يعني سلطان احمد اكرم
جمعه وجامعه اولوب مائل
ايدي اسباب دولتي كامل
چونكه عدل وصلاح ايله اولدي
ايكي دنيا سعادتن بولدي

Türkiye

حَمْدُ وسپاس ملِكِ عزيزِ غفّاره ●
وصلوة وسلام رسولي محمّد
مختاره ● وآل واصحابِ اخيار وابراره
بو رسالهٔ ده مذكور اولان كلام
مشارق الانوار وشرحي اولان
مبارق الازهار ك اوچنجي بابيدر
مذكوره اولان صحاح اخبار دن

اولوب اسباب دولتي افزون
اولا بختي سعيد وعمري اوزون
اولينه تا كه فرض جمعه ادا
خلد الله ملكه ابدا

برحديث شريفك تحقيقي دور سرخي ايله
يازيلان واورزينه سرخ ايله
مدچزيلن لفظ مشار قدر سياه ايله
يازيلوب اورزينه قول ايله خط چكلن
لفظ شارح محقق در فالاني مسود
ضعيفك در عفا عنه الرب اللطيف
وظيفه يه شروع ندن مقدم دعاي

خليفهٔ معظم ايده لم اول دعادعالرك
مقبول اولماسنك شرايطندن ومستجاب
اولماسنك وسايطندندر بعض كراء
كرامدن منقولدركه ديمش اكر
قبوله قابل انجق بر دعام اولسه اول
دعايي عزرائيل امام زمان اولان
سلطان اسلام حقنده قيلور ايدم

زیرا حال امام صلاح اولدقده جمیع
اوزره
انام مهد امن و راحتده نیام ایدرلر
وهر عمل خیرکه رعیتی زمان عدالتنده
ایدهلر امام اول خیرده رعایاسی ایله
مشترکدر حضرت رسول اکرم
صلی الله علیه وسلم بیورمشلردر
لن یهلک الرعیة وان کانت ظالمة

مسیئة وان کانت الولاة هادیة
مهدیة ویهلک الرعیة وان کانت
هادیة مهدیة واذا کانت الولاة ظالمة مسیئة
یعنی رعیت ابدی هلاک اولماز
اگرچه ظلم واساءت اوزره اولورلر
ایسه چونکه والی لر هدایت اوزره
اولالر ورعیت هلاک اولور اگرچه

Türkiye Yazmaları

هدایت اوزره اولورلار ایسه
قاچان کیم والی لر ظلم و اساءت
اوزره اولالر یا الهی جناب رفیعکدن
ابتهال ایله دیلرز وباب وسیعکدن
تضرع ایله سوال ایلرز که جیوش نصرت
وتایید وعافیت وافیه وعمر
مدید توجیه ایده سین عبدک

وابن عبدک وخاضع عظمت
ومجدک اولوب برینک آراسنده
مختارک وخلیقتک ایچنده خلیفه ک
دین حق وشریعتک مؤیدی وعون
وعنایتک ایله مراسم عدل مجددی
یریوزنده ظل الله ودین ودنیا
افلاکنده مهر ومه سلطان ابن

سُلْطَانٌ ابْنُ سُلْطَانٍ سُلْطَانُ أَحْمَدْ

خَانٌ ابْنُ سُلْطَانٍ مُحَمَّدْ خَانْ

ابْنُ سُلْطَانٍ مُرَادْ خَانْ

أَبْيَاتٌ عَرَبِيَّهْ دُعَا لِصَاحِبِ الرِّسَالَهْ

أَيَّدَهُ اللَّهُ بِطُولِ الْبَقَا

أَبَدَهُ فِي الدَّرَجَاتِ الْعُلَى

يَسَّرَ بِالْخَيْرِ مُرَادَاتِهِ

وَفَّقَ مَا قَدَّرَ نِيَاتِهِ

فَاقَ عَلَى الْكُلِّ بِحُسْنِ الشِّيَمْ

فِي صِغَرِ السِّنِّ وَفَرْطِ الْكَرَمْ

لَوْ وَهَبَ الْأَلْفَ وَأَعْطَى الْجَزِيلْ

كَانَ مِنَ الشَّمْسِ كَضَوْءٍ قَلِيلْ

عَمَّرَهُ الْخَالِقُ سُبْحَانَهُ

جَنَّبَهُ السُّوءَ وَمَا شَانَهُ

عَاوَنَ بِالنُّصْرَةِ اَعْوَانَهُ

عَيَّنَ بِالْقُوَّةِ اَعْيَانَهُ

اَثْبَتَ بِالشِّدَّةِ اَرْكَانَهُ

شَتَّتَ بِالنِّقْمَةِ مَنْ خَانَهُ

حَبَّبَهُ الْعَدْلَ وَاِحْسَانَهُ

قَرَّبَهُ مِنْهُ وَرِضْوَانَهُ

اَحْكَمَ بِالْحِكْمَةِ اَحْكَامَهُ

اَسْعَدَ بِالدَّوْلَةِ اَيَّامَهُ

اَغْرَقَ فِي الرَّحْمَةِ اٰبَاءَهُ

اَحْرَقَ بِالْفِتْنَةِ اَعْدَاءَهُ

سَيَّرَ فِي الرَّوْضَةِ اَسْلَافَهُ

عَمَّرَ بِالْعِزَّةِ اَخْلَافَهُ

اَحْزَنَ مِنْ سَطْوَةِ الظَّالِمِيْنَ

اَحْسَنَ فِي دَوْلَتِهِ الْعَالَمِيْنَ

يَنْصُرُهُ الْآنَ اِلَى اَنْ يَشِيبَ

نَصْرٌ مِنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ

صَيْرَهُ وَاصِلَ كُلِّ الْمَرَامْ

اَسْكَنَهُ جَنَّتَهُ وَالسَّلَامْ

اَنْتَ مُجِيبٌ وَسَمِيعُ النِّدَا

رَبِّ تَقَبَّلْ وَتَفَضَّلْ دُعَا

تَرْجَمَهٔ اَبْيَاتْ لِمُتَرْجِمِهِ

عُمْرِدِرَازْ اَيْلَهَ مُؤَيَّدْ اُولَا

تَخْتِ سَعَادَتَدَهْ مُؤَبَّدْ اُولَا

خَيْرِلَهْ آمَالِي تَيَسُّرْ بُولَا

نِيَّتِي تَقْدِيرَهْ مُوَافِقْ اُولَا

حُسْنِ شِيَمْ وَطَرْزِ كَرَمْلَهْ اُوشَاهْ

اِبْدِي جِهَانْ اُوزَرَهْ تَقَوْ وَچُو مَاهْ

اَيْلَيُوبْ اُولْ شَاهِي مُعَمَّرْ خُدَا

هرنه یی کیم ایستمز ایده جدا

نصرت ایده لطفله اعوانینه

قوت وقدرت ویره اعیانینه

لطفله ارکانی تثبیت ایده

دشمنی قهرله تشتیت ایده

عدل ایله احسانی اکا سود ره

قرب ورضا رتبه سنه ارکوره

عدل ایله احکامنی احکام ایده

هرکونی اسعد ایامر ایده

رحمته غرق ایلیه اباسنی

قهر اودینه حرق ایده اعداسنی

جنتی آجره قیلوب اسلافنی

جمله معمر ایده اخلافنی

قهرینه مظهر ایده ظالم لری

لُطفِنه منظرِ ایده عالِم لری

نصرتِ ایده آنی الی آن یشیب

نصر من الله و فتح قریب

رامِ ایده دُنیاده مرامی اکا

مسکن ایده دارِ سلامی اکا

سنسین الٰهی چو سمیع ندا

نولا قبول اولسه درکِ دعا

نثر ویا الٰهی کافهٔ علماء دولتینی

وجمیع فضلاء مملکتینی وعامهٔ وزراء

سریر عزتینی وعظمای تدبیر سلطنتینی

مسلم ایدوب اجراء معدلت وانفاذ

امر وامضاءِ حکومتده اکا معاون

ایله • وانلاره صوابی الهام ایدوب

کوج اولان امورِ بی آسان ایله •

وبو عملك ری مقابله سنده ثواب
جزیل احسان ایله حضرت ابوهریره
دن رضی الله عنه امام مسلم رحمة
الله علیه روایت ایلدی که
حضرت رسول اکرم صلی الله علیه
وسلم بیورمشلر لا تختصوا لیلة
الجمعة بقیام من بین اللیالی یعنی قیامی

سایر لیالی ارا سنده لیله ء
جمعه یه مخصوص قیلمایکز بقیامه
لفظنده اولان با مختصه یعنی مقصوره
داخل قیلمشدور بو تقدیرجه
فعل اختصاص معنای انفرادی
متضمن اولور یا خود اختصاص
انفراد دن مجاز قیلنور تضمین

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi

صورتيدر تقدير كلام ليالى

اراسيدن ليلة جمعه يه منفرد اولدوغى

حالده قيامى مخصوص قيلماك ديمك

اولور مجازا ولدوغى صورتده

تقدير كلام ليالى اراسيدن جمعه

قيام ايله منفرد قيلماك ديمك اولور

حق سبحانه وتعالى نك يختص برحمته

من يشاء كلام شريفى كبى زيرا بونك

دخى معنى حق تعالى دن ولدوكنه رحمتى

مخصوص ايدر منفرد اولدوغى حالده

يا خود ايله دوكنى رحمتى ايله منفرد

قيلوب ساير نه مرحمت ايلمز ديمك در

كاه اولور كه بامختص بهه

يعنى مقصور عليهه دخى ادخال قيلنور

بو تقديرجه با اختصاصك صله سى
اولور فعل آخر تضمين اولنمازتيه كيم
لا تختصوا القيام بليلة الجمعة دينلدكده
اويله اولور قيام مخصوص در
ليلة جمعه مخصوص به در بابوندم
مختص بهه ادخال اولنمش اولور و
كلامده اصل اولان بو وجهله

مختص بهه ادخال در لكن اولكى كه
مختصه ادخال در شايع فى الاستعمال در

تكميل بو مقامده ايضاح
مرام بسط كلام اقتضا ايدر با
اطلاق اوزره مقصوره داخل
در ديمك درست اولماز زيرا بو حديث
شريفده اولان نهيك علتى بيانندم

Türkiye Yazmaları

عُلَمَا ذِكْرِ اَقْوَالْ اَيْلَمِشْلَرْدُرْ

وَهَرْ قَوْلَهْ كُورَهْ مَعْنَاىِ حَدِيثْ

بِرْ وَجْهْ اُوزْرَهْ تَصْوِيرْ اُولْمَاقْ

لَازِمْ كَلُورْ بَعْضِنَهْ كُورَهْ بَا

مَقْصُورَهْ وَبَعْضِنَهْ كُورَهْ مَقْصُورْ

عَلَيْهَهْ دَاخِلْ اُولْمَقْ لَازِمْ كَلُورْ

بُو اَقْوَالِى اَكَرْچِهْ صَاحِبُ الرِّسَالَهْ

آشِغَى دَهْ ذِكْرِ اِيدَهْ جَكْ دُرْ وَاَنْدَهْ

بِاِذْنِهِ تَعَالَى بَعْضِ سُوَالْ وَجَوَابْ

يَازِيلُورْ اَمَا بُو مَحَلَّدَهْ بَانِكْ

مَقْصُورْ وَمَقْصُورْ عَلَيْهَهْ دَخُولِنِى

بَيَانْ اِيچُونْ اِجْمَالًا اِشَارَتْ لَازِمْ

اُولْمَاغِلَهْ اِشَارَتْ اُولُنُورْ اَوَّلْ

اَقْوَالِكْ بِرِ يِرِسِى بُودُرْ كِهْ حَقْ سُبْحَانَهُ

وتعالى يوم جمعه يي فضائل كثيره ايله
تشريف ايدوب ساير ايامدن اولياز
فضيلتلرى بو يوم شريفده قومشدر
وفريضهٔ صلوة جمعه يى يوم لطيفه
مخصوص اتمشدور بو يومه كه حق
سبحانه وتعالى عبادت مخصوصه
وطاعت مفروضه تعيين ايلمش

اولا عباد اول يومنه برغيرى عبادتى
دخى تخصيص ايلمك ادب دكلدر
ايكنجيسى بودركه ليلهٔ
جمعه ده قيام وكوندزنى صيام
بدلنه اثنانه ضعف ايراث ايدوب
اول كونده اولان عبادت مفروضه
اداسنده فتور ويرر اوچنجى بسى

Türkiye Yazmaları

بودرکه یوم جمعه یوم فضیلت

اولوب حقنده احادیث کثیره وارده

اولوب برجمعه دن برجمعه یه دك

کسب اولنان آثام اول یوم مبارك

ده اولان عبادت ایله مغفور

اولماغله اول کونك صیامنه

ولیله سنوك قیامنه مداومت

اولیبخ کیده رك فوض صایلمق احتمالی

اولور دردِ نجیسی بودرکه

اهل کتاب اولان یهود ونصارایه

تشبه لازم کلور زیرا انلار هفته ده

اشرف یوم لری اولان سبت واحدی

ولیله سی صیام وقیام ایله تعظیم

ایدرلر ایدی بیزده جمعه اشرف ایام اولان

يومِ جمعه يي وليله سنى صيام وقيامه
تخصيص ايدرسك انلارك وضعلرنه
تشبّه اتمش اولورز پس بو اقوال
معلوم اولدقدن صكره حديث
شريفك هر بريِ اوزره معناىِ
لطيفى تصويرِ ووجهِ وجيهه اوزره تقريرِ
اولنماق لازم درِ وجهِ اوّل اوزره

حرفِ با مقصوره داخل اولوب
قيام وصيام كه مقصور لردر ليله
ويوم كه مقصور عليه لردر قصر
اولنمش اولور معنى ديمك اولور كه
قيامى ليلهٔ جمعه يه وصيامى يومنه
مخصوص قيلماك زيرا اول كونه
ربّ اعلى عبادتِ مخصوصه تعيين

ایلمش دن و وجه ثانی اوزره حرف با

اصل استعمالی اوزره مقصور علیهه

داخل اولور وقیام وصیام مقصور

علیه ولیله ویوم مقصورا اولوب

معنی دیمك اولور که لیالی

اراسنده لیلهٔ جمعه یی قیام تخصیص

ایلمك بلکه بعضی سنن خلقت بشریت

مقتضای

اولان استراحتی دخی ایلك سایر

لیالی ده کاه قیام وکاه آرام اتدیکلری

کبی بوندہ دخی کاه قیام وکاه

استراحت ایچون منام ایلك وکذلك

یوم جمعه یی صیامه قصر وتخصیص ایلمك

بلکه سایر ایام کبی انی دخی کاه صیام

وکاهی افطار ایله کچورك زیرا قیام

وَصِيَامَه مَخْصُوص اِيدُوب بِالْكُلِّيَه

تَرْكِ اِسْتِرَاحَت اِيدَرْسَكْز ضَعْف وَ فُتُور

ظُهُور اِيدُوب مُورِثِ ضَعْفِ قُوَّتِ

عِبَادَتِ مَفْرُوضَه اُولُور وَجْهِ

ثَالِثْ وَ وَجْهِ رَابِع اُوزَره دَرْخِ حَرْفِ

بَا مَقْصُور عَلَيْهَ دَاخِل اُولُمَش اُولُوب

ثَالِثْ دَه مَعْنَى دِيمَك اُولُور كِه لَيْلَه

وَيَوْمِي قِيَامَه وَصِيَامَه مَخْصُوص اَيْلَمَك

زِيرَا بُويْلَه اِيدَرْسَكْز اُولْ كُونَك

فَضِيلَتِ بَاهِرَه وَمَزِيَّتِ ظَاهِرَه سِي

اُولْمَاغَلَه كِيدَه رَكْ قِيَام وَصِيَامِي

فَرْض صَانِلُور وَجْهِ رَابِع دَه بُويْلَه

تَصْوِيرَا اُولُنُور كِه لَيْلَه وَيَوْمِي كَنْدُو

كَنْدُو كُزْدَنْ تَعْظِيم بِالْقِيَامِ وَالصِّيَامَه

تخصیص اتمك سایر لیالی وایام ایله

تسویه ایلمك زیرا یهود ونصاری

سبت واحدی کندو رای لری ایله

تعیین الهی دن زائد بر وجه اوزره تعظیم

تخصیص ایلمشلردر وسایر لیالی وایام

دن بو وجهله تفضیل اتمشلردر پس

صاحب رساله نك وجوه مذکوره ایله

توفیق وتطبیق دن قطع نظر با مقصوده

داخل دردیوحسم وقطع ایلدوکی مناسب

اولماد وغی ظاهردر وبو حدیث شریفدن

بعید دکلدرکه مستثنی تقدیر اولنوب

الا ان یکون الاختصاص فی قیام

یقوم احدکم دینله مناسبی دیمك

اولورکه لیالی اراسنده لیله جمعه یه

قِيَامِي مَخْصُوصْ قِيلْمَاكِزْ مَكَّرْكَهِ اوُلْ

اِخْتِصَاصِ بِرْكِيجَهْ نِكْ قِيَامِنْدَهْ اُولَاكِهْ

سِرِّكْ بِرِيكَزْ كِيجَهْ دَهْ قَايِمْ اُولُورْدِي

تَاكِهْ اِسْتِجَابِنِهْ اَخْبَارْ وَارِدَهْ اُولَانْ

لَيْلَةُ رَغَايِبْ كِبِي وَلَيْلَةُ جُمْعَهْ يَهْ رَاسْتْ

كَلَانْ بَرَاتْ وَقَدْرْ وَعَرَفَهْ وَاِيكِي عِيدْ

كِيجَهْ لَرِي كِبِي بُوتَقْدِيرْجَهْ لَيْلَةُ جُمْعَهْ

بُوكِيجَهْ لَرَهْ رَاسْتْ كَلْدِكْدَهْ قِيَامِي اَكَا

تَخْصِيصْ دَنْ مَنْعْ اُولْمَازْ زِيرَا اوُلْ

كِيجَهْ لَرْ لَيْلَةُ جُمْعَهْ يَهْ رَاسْتْ كَلْمَسَهْ

دَخِي اَنْدَهْ قِيَامْ عَادَتْ اِيدِي لَيْلَةُ جُمْعَهْ يَهْ

رَاسْتْ كِلِيجَكْ دَخِي مَنْعْ اُولُنْمَازْ دِيمَكْ

اُولُورْ وَبُوحَدِيثِ شَرِيفْدَهْ مُسْتَثْنَىٰ

مَحْذُوفْ اُولْمَاسِي صِيَامْ حَدِيثِنْدَهْ مَذْكُورْ

اولماق قرینه سی ایله در و بو حذفه

ولا تخصوا یوم الجمعة بصیام من بین

الایام حدیث شریفی دلالت ایلر

امام نووی علیه الرحمه دیدی که

اولکیده تخصوا خا ایله صادار اسندہ

اثبات تا ایله در ایکنجی ده تانك حذفیله

یعنی تاسز لا تخصوا در صحیح مسلم نسخه لرینك

اصولنده بویله واقع اولمشدور

صاحب رساله دیرکه حذف برشبهه ی

بتوتشدن صکره اسقاط اتمکه دیرلر

پس کا تا وار ایدی وقلم کاتبدن

ساقط اولدی صکره تاسز

ثلاثی ولدوغی حالده استعمال اولندی

تالی ده تاسزده معنا سی بردر اختصه بکنا

دیرلر خصه بر معنا سنه بو دخی جائزدر دیو که

اصلنده تاسز لا تخصوا ولا معنی یرایکن

لفظی مختلف قیلمق تفنن بلغا دندر انکا

بناء اولده تا ایله لا تخصوا دینلیوب

ثانی ده تاسز لا تخصوا دینلمش اولا

کلام امام نووی یی بو معنایه

حمل ایلمک ممکن در ثانی ده تانک

حذفی ایله دیمک تاسز دیمک اولور

بو صورتده تاسز دیمیوب واکا بکزر

آخر لفظ کتورمیوب حذف تایله

دیمسی ایکی لفظ بری برنه مناسبت

اولمایغچون ظاهر حال تا ایله کتورلمک

اولدوغنه کانه اشارت اولور کویاکه

تا کتوریلوب صکره ذکر اولنان وجه

اوزره تعيين دن اوتوري حذف

اولنمش اولور ولفظ حذف دن بو معنا

اشارت حصول بولور خاطر فاتره لايح

اولان بودر كه كلام امام نووى ده

ثانى ده حذف اولده اولان اثباته كور

اولده اثبات اولنان ثانى ده حذف

اولندى ديمك اولور بو تقدير جه

حذفك مقتضاسى تانك مقدما

شوتى در ثابت ايكن قلم ناسخ دن ساقط

اولوب صكره اول وجه اوزره استعمال

اولندى ديو استعمال عرب ده سهو

وخطا التزامنه حاجت قلمار زو وجه

ثانى ده اولان تمحله دخى احتياج اولماز

لفظ حذف اول وجهله تعسفسز يرلشور

لفظ اولده اثبات اولنان ثانی ده حذف

اولندی دیمك اولور وحذف بینه

معنای اصلیسی اوزره بعدالاثبات

اسقاط ده استعمال اولنمش اولور والله

تعالی اعلم لیلة الجمعه مفعول به در

یوم جمعه دخی اویله در بو تقدیرجه

معناسی قیامی لیلهٔ جمعه یه مخصوص

ایتمکزوصیامی یوم جمعه یه مخصوص

ایلمکزدیمك اولور صاحب رساله دیرکه

ممکن درکه لاتخصوا لازم اولان

اختص دن اولمق اوزره لیلة الجمعة

ظرف اولا لاتخصوا فی لیلة الجمعة

بالقیام تقدیرنجه اولور معناسی لیلهٔ

جمعه ده قیام ایله متخصص اولمك

يعني قيام اتحق ليلة جمعه ده متحض

اولوب سائر ليالي ده اتمك ايلمك

دمك اولور مثل كلام كيجه لري

برابر ايلك بعض كيجه يي تمام قيام ايله

كرمك بلكه اول كيجه نك بعضنده

استراحت ايلك سائر كيجه لرده اتدوكلري

كبي دمك درياخود كيجه لري برابر ايدوك

جمعه كيجه سنده تمام قيام اتدوكلري

كبي سائر كيجه لرده دخي تمام قيام ايلك

اهل كتابه مخالفت ايچون دمك در

اهل كتابدن يهود جمعه ارتسي سنده

ونصارى بازار كونده ايشلرين كوچلرين

قويوب زعملرنجه اول كونده عبادتلرنه

متحض اولدقلاري كبي سزدخي جمعه

كونده اويله ايلمك وانلاره تشبه
ايمك ديمك اولور بكزركه فعلى
مغيرا تكرير دكلدر الا بوايكى معنادن
اوتري درين اول تاويله لا تخصوا
ديوب صكره تاسر لا تخصوا ديوب
ثانى ده تغيير اسلوبله كتورمك بوايكى
معنايه اشارتدن اوتوري درا كرمراد

بوا ولمسه ايدى فعلى اعاده اتمكسزين
ولا يوم الجمعة ديمك كفايت ايدردى
بوخود معلوم دركه تاسيس تاكيد
دن اولى درين كلام ثانى كلام اولى
تاكيدا ولوب مكررا ولمادن ايسه
برفائده جديده يه حمل اولنوب شقه
كلام طوتلماق اولا درمال كلام

صاحب رساله بو درکه لیلهٔ جمعه ویوم
جمعه ایکیسنه بیله مفعول به طوتیلوب
لا تخصّوا ولا تخصّوا اصللری اوزره ایکیسی
بیله بر معنایه اولوب اختصاص اراده
اولینجق ثانی اولی تکرار اولور فعل
ثانی کتورلمیوب لا تخصّوا لیلة
الجمعة بقیام من بین اللیالی ولا یوم الجمعة

بصیام من بین الایام بیورلسه پینه
بو معنی حاصل اولوردی امّا اولکی ده
لا تخصّوا لازم اولوب تخصّص و
تخصّص معناسنه اولوب لیلة الجمعة
ظرف اولیجق مستقل معنی اولوب
ثانینه لا تخصّوا یوم الجمعة ده لا تخصّوا
متعدّی اولوب یوم الجمعة مفعول به

اولور بو تقديرجه معناى ثانى معناى

اوللك عزى اولوب مغايرت بولنماغله

تكرار اولماز تاسيس اولور اكر سوال

اولنوب دينلورايسه كه ليلة جمعه

ظرف اوليجق سايز كيجه لرده اصلا قيام

اولنمايوب جمعه كيجه سنك بعضنده

قيام ايلمنوك جوازين كوسترر

يعنى جمعه كيجه سنده قيامه تخصيص ايلمك

دينمك جمله سنده قيام اتمكدن نهى

اولوب بعضنده قيام اتمكه اشارت

اولوب سايز كيجه لرده قيام ايدوب

اتمنوك حالنه اصلا تعرض اولنماش

ديوذكر

اولور جواب ويروب خطاب شول

كيمسنه لره دكلدر كه انلارك حالى انجق

جمعه کیجه سنده قیام اولوب سایر
کیجه لرده قیام اولمایه بونده خطاب
اصحاب کرینن رضوان الله تعالی
علیهم اجمعین حضرتلرینه در انلارك
حالله رندن ظاهر اولان روایت
اولندوغی بودر که هفته نك
هیچ بر کیجه سینی قیام دن خالی اعمز لرایه

وبینه هر بر نده بر مقدار زمان لازمه
بنیه بشریه اولان استراحتی ده ایدرلر
ایدی سید ایام اولان جمعه کیجه سی
اولدقده اول مبارك کیجه نك
خیری غیری کیجه لردن افضل اولدوغنی
بیلدکلرینه بناء اول کیجه تخصیص قیام
وترك منام ایدوب اصلا استراحت

Türkiye Yazmaları

اِتمز لرایدی بو کا بناء صراحةً اول
تخصص ذهنی اولندیلار وضمناً
کیجه لری مساوی اتمك ایله مامور
اولندیلار بالاده ذکر اولنان
وجه دن اوتوری لیلة الجمعة مفعولیه
اولدقده مفهوم اولان بودر که
اول مخاطبلر کلاً یا بعضاً انجق لیلهٔ

جمعه یی قائم اولوب سایر کیجه لری
اصلا قایم اولمایالر زیرا قیامی جمعه
کیجه سنه مخصوص قیلمامك دیو نهی
بو نی اقتضا ایدرکه انلار جمعه
کیجه سنك یا تمامن یا بعضن قائم اولورلار
ایمش بو صورت ده ایسه سایر کیجه لرده
قیام اتدکلرینه اشارت اولمازمی اصحاب

كِرَامُ رِضْوَانُ اللهِ تَعَالَى عَلَيْهِمْ أَجْمَعِينَ

مُقْتَضَاسِي

حَضْرَتِلَرِنَهْ حُسْنِ ظَنِّكَ وَجْهِ أَوْلَ دُرْ

وَأَوْلُ وَجْهِ أَنْلَارِي تَعْظِيمْ دَهْ أَوْلَى

وَادْخُلْ دُرْ إِلَّا أَنْ يَكُونَ فِي صَوْمٍ يَصُومُ

أَحَدُكُمْ فِي يَوْمِ صَوْمٍ كَانَ يَصُومُهُ

أَحَدُكُمْ دِيمَكْدُرْ يَكُونْ دَهْ أَوْلَا أَنْ

ضَمِيرِ لَا تَخْتَصُّوا دَلَالَتِ إِتْدُوكِ

إِخْتِصَاصِ مُقَدَّرَهْ رَاجِعْ دُرْ مَعْنَى صِيَامِي

يَوْمِ جُمُعَهْ يِهْ تَخْصِيصْ أَيْلَمَكْزْ مَكْرُوهْ

إِخْتِصَاصْ بِرْ يَوْمَكْ صَوْمِنِدَهْ أَوْلَاكَهْ

سِزْكْ بِرْكِزْ أَوْلْ يَوْمِي صَائِمْ أَوْلُورْ دِيمَكْ

دِيمَكْ أَوْلُورْ وَاخْتِصَاصِكْ أَوْلْ يَوْمَهْ

رَاسْتْ كَلْمَسِي أَوْلْ كُونَكْ صَوْمِنِي نَفْسِي

أَوْ زِنَهْ وِرْدِ اتِّمَكْلَهْ أَوْلُورْ نَذْرِ أَيْلَهْ

يا خود نذر سز صوم داود علی نبینا
وعلیه الصلوة والسلام ویوم جمعه ده
واقع اولان عرفه وعاشورا وعزی ایام
مبارکه صومی کبی بو تقدیرجه اول
یوم جمعه یی صایما ولمق جائز اولور
وردی اولدوغی حیثیتدن یوم جمعه
اولدوغی حیثیتدن دکل یوم جمعه یه

صومی تخصیص دن منع یوم جمعه
اولدوغنه بناء صیام ایله درد زیرا
اول وجهله صیام ایمکله یوم جمعه ی
تعظیم ده اهل کتاب وضعنه مشابهت
وارد ر انما صومی ورد اولان یوم جمعه
اولیحق بو محذور مرتفع اولوب
یوم جمعه اولدوغی جهتدن صوم

اولنمش اولماز بلکی یومِ ورد اولدوغنه

بناءً اولمش اولور وقیدِ حیثیت معتبر

اولیحق بعض تخصیص جائز وبعضیسی

غیرِ جائز اولور وبرکشی وردِ ندن

اولان برکونك صومنی مریض اولدوغنه

بناءً یا مسافر اولدوغی جهتدن ترك

ایتمك استیوب لکن اول کون یومِ جمعه یه

راست کلوب ویومِ جمعه ده عبادت

ایلمکوك ثوابی زیاده اولماق زعمیله

نفسنه جبر ایلیوب اول کونی صائم

اولسه بو صوم دخی قیدِ حیثیتیله

خارج اولور محصلِ کلام بودرکه

صیامی یومِ جمعه یه تخصیصه علتِ

میسحه ورد وعادته موافق اولماسی در

بو علت ليلة جمعه نك قيامنده دخي
بولسنه قياس بودر كه قيام جائز اولا
ذكر اتدكمز كبي ذكر في شرح المشكاة
تقديره الا ان يكون يوم الجمعة واقعا
في يوم صوم يصومه احدكم وذلك
بان كان نذر ان يصوم يوم يلقى حبيبه
فوافق يوم الجمعة يعني شرح مشكاتده

ذكرا ولندي كه تقديري الا ان يكون
يوم الجمعة واقعا في يوم صوم يصومه
احدكم اولا معناسي مكر نكه يوم
جمعه يوم صوم مده واقع اولا كه
سرك بر يكرا اول يومي صايما اولور سن
ديمك اولور ويوم جمعه نك اول
يومه موافقتي محبوبه ملاقات اولنار

كونك صوم نذر ايدوب اول كون

يوم جمعه يه راست كلمسى ايله اولور

بو تقديرجه اختصاص جائز اولور

زيرا اختصاص ضمنا اولمش اولور قصدا

اولمش اولمازه لكن بو تصويرا وزره

بو سوال وارد اولوركه حضرت

پيغمبرك عليه صلوات ربنا الاكبر

يصوم احدكم كلام شريفلرى تجدد

واستمراره دلالت ده ظاهر در بو

تجدد استمرار ايسه بزم اشارت

اتدكمز صورتلرده بولنور زيرا صوم

داود على نبينا وعليه الصلوات والسلام

متكرر ومستمر اولور كذلك صوم عرفه

وعاشورا دخى بويله در امنا لقاء جيب

کونی بو قبیلدن دکل در زیرا یومِ ملاقات

بزکوندر مکرکه جوابنه تکلف اولنوب

دینله که محبوبدن مراد تجارت

وسایر مصلحت ایچون چوق سفر ایدن

محبوب اولوب محبّ هر کونی که انده قدوم

وملاقات بولنور صایم اولماغی نذر

اتمش اولا بو تقدیرجه تکرار و تجدد

واستمرار بولنمش اولور لکن کاه اولورکه

ملاقات یکیجه ده واقع اولور کاه اولور

قوشلقدن صکره صدور بولور کاه

اولورکه اکل طعامدن صکره اولور

صوم ممکن اولمان بلکه کاه اولورکه

قبل الاکل دخی واقع اولسه صوم بینه

ممکن اولمان زیرا بر یومِ غیر معین نذر تعیین

اولنمش دن نذر ایسه یومِ غیر معینه اولیجق

نیت کیجه دن اولماق کرک درکه جائز

اولا مکر که برآدم محبوبک کله جکی

کونی مقدم خبر ویرمش اولا که کیجه دن

نیت ایده بو کلام دن صاحب رساله

نک مرادی شارح مشکوة تصویر اندوکی

مثالده که یومِ ملاقاتِ محبوب در لفظ

حدیثِ شریفده اولان استمرار و تجدد

معناسی بولنماغه بود کلو تحلات

و تکلفات لازم در امّا کندی تصویر

اتدوکی مثالده تجدد و استمرار

تکلفسز بولنور دیمک در لکن بو معلوم در که

یصوم لفظی حدیثِ شریفده تجدد و استمراره

دلالت اتدوکی کبی کلامِ شارح مشکوته

تکمیل

دخی کان نذر ان یصوم لفظنده

استمرار و تجدد موجود در و محبوبك

قدومی بزکره یه منحصر اولماغی مفید

نسنه یوقدر یومر یلقی جیبه دینلوب

ملاقات مکرر اولوب فی یومر صوم دخی

مکرر اولماق قابل در و برایکی کره بولنماغله

تجدد و استمرار بولنمش اولور و هر قدوم

صوم ملتزم اولماق لازم در کلدرکه

کیجه ده و بعد الضحوه بولنماسی مانع

تجدد اولا بلکه کیجه ده وقوعی مفروض

ده داخل کلدر زیرا منذور اولان

یومر قدوم در لیل قدوم در کلدر

برایکی یومر ده بولنماغله تجدد و استمرار

بولنمش اولور اقول علی هذا یلزم

آن یکون یوم الجمعة ظرفا لیوم الصوم

وهو غیر مستقیم یعنی بن دیرم که یکون

فعلنوك فاعلی یوم جمعه اولدوغی

تقدیرجه یوم جمعه یوم صومه ظرف

اولور بو ایسه مستقیم دکلدر زیرا

یوم کندوده واقع اولان حدثه ظرف

اولور نفسنه ومثلنه نه ظرف اولور

نه مظروف اولور نفسنه دیدکمز

آنك ایچوندر که یوم جمعه ویوم صوم

یوم واحددر مثلنه دیدوکمز ایکسنی

اراسنده تغایر اضافت ایله مغایره

اعتباری ایله وتغایر وصفی تغایر

ذات منزله سنه تنزیل ایله در یعنی

یوم جمعه ویوم صوم ایکسی دخی ذاتا

واحدا ولوب برکونذن عبارت
ایکن مجرد یوم برنده جمعه یه مضاف
اولوب برنده صوم مضاف اولماغله
اضافت ووصف حسبی ایله برینی
برینه مغایر لزوم ووصف ده مغایرت
ایسه ذات ده مغایرت منزله سنه
تنزیلا ولوب بری برینک مثلی

اولماق جائز اولور ممکن درکه بو سوآله
جواب ویریلوب دینله که شارح
مشکوتک مرادی یوم صومک
وقوعی یوم جمعه یه ظرف اولماسی در
نفس یوم جمعه یه ظرف اولماسی دکلدر
ومعناسی بویله دیمک اولاکه
مکرکیم یوم جمعه نک وقوعی یوم صوم

بونك نظيرى

اولاحق سبحانه وتعالى نك يسئلون

ايان يوم الدين كلام شريفنده ويوم

هم على النار يفتنون قول كريمنده و

يسئل ايان يوم القيمة كلام منيفنده

اولان ايان ويومهم لفظلرنك

وقوع يومى ايچون ظرف اولماسى در

آيه اولى نك معناسى يا جيبم يوم

جزانك وقوعى قحاذر ديوسندن

سوال ايدرلر انلارك نار اوزرنده

احراق ايله تعذيبا ولذ قلارى

گونده واقع اولوردى مك وقت ويوم

وقوع ظرف اولمشدور آيه ثانيه نك

معناسى يا جيبم يوم قيمة قحاذ واقع

اولوردى سوال ايدردى مكدر

بُونْدَه دَخِي وَقْت يَوْمَ ظَرْف قِيلِمِشْدُور

وَكَذَٰلِكَ رَبِّ جَلِيلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمٌ

عَسِيرٌ عَلَى ٱلْكَافِرِينَ غَيْرُ يَسِيرٍ

قَوْلِ شَرِيفِنْدَه يَوْمَئِذٍ لَفْظِنُوكُ

يَوْمٌ عَسِيرٌ لَفْظِنَه اَحَدِ وَجْهَيْنَ اُوزَرَه

ظَرْف اُولْمَاسِي دَخِي بُونُكْ نَظِيرِي دُرْ

اَمَّا وَجْهِ اَخَر يَوْمَئِذٍ مَحَلًّا مَرْفُوعْ اُولُوبْ

ذَٰلِكَ دَنْ بَدَلْ اُولُوبْ فَتْحَه سِي فَتْحَهٌ

بِنَائِيَّه اُولْمَا قَدْرْ صَاحِبْ رِسَالَه

دِيرِكِه وَجْهِ ثَالِثْ اِحْتِمَالِي دَخِي وَارْدُرْ

ذَٰلِكَ يَعْنِي وَقْتِ نَقْرْ مُبْتَدَا اُولُوبْ

يَسِيرٌ خَبَرَ اُولُوبْ مُبْتَدَا وَخَبَرِ

جُمْلَه سِي فَاِذَا نُقِرَ فِي ٱلنَّاقُورِ دَه

اُولَاْن اِذَا نَكْ جَزَاسِي اُولُوبْ يَوْمَئِذٍ

محلاً مرفوع مبتدا و ما بعدی خبری
اولماق جائز در معناسی دیمك اولاکه
یومِ وقتِ نفر یومِ عسیر در کافرلر اوزرینه
نته کیم حق تعالی حضرتلرینك وکان
یوماً علی الکافرین قولِ شریفلرنده
ودخی وقال الکافرون هذا یوم عسر
قولِ شریفنده بویله در جمله تکمیل

یا خود اعتراض اولوب بونی افاده
ایدرکه عدم یسر کهِ وقتِ نفره مخصوص
دکلدر بلکه جمیع اوقات یومه عام در
ودخی کافرلر اوزرینه در پس
بونی اشعار ایلرکه یسر مؤمنلر اوزرینه
ایمش نظم عربی رب یسر علی کل عسیر
کل عسر لنا علیك یسیر ترجمه

بیزه هر مشکل اولان کاری آسان ایله یا منادن
هر ایش کیم بیزه مشکل کورینه اولور سا که آسان
ودخی بعید دکلدر که زمانلرده بعض
مستقل زمانی اعتبار اولنوب
کندوسندن اوسع اولوب کندوسنه
مشتمل اولان زمانه نسبت ایله مظروف
قیلنه یعنی زمان اوسع اکا ظرف اولا

وقت کبی یا بر ساعت کبی یوم نسبت
ایله ویوم واحد ودخی زیاده کبی
هفته یه نسبت ایله وهفته ودخی اکثر
کبی شهره نسبت ایله وشهر ودخی اکثر
کبی سنه یه نسبت ایله كذلك مکانده
دخی بو معنی قابلدر اول مکاندن اوسع
اولوب انك اوزرینه مشتمل اولان

مکانه نسبت ایله بیت ودخی بیتدن
اکثر کبی داره نسبت ایله ودار ودخی
داردن اکثر کبی محله یه نسبت ایله
ومحله ودخی محله دن اکثر کبی بلده یه
نسبت ایله مثلا وقت صلاتده جمعه
کونیده فلان هفته ده فلان آیده
فلان یلده کلدی وفلان اوده ده که

فلان اوده در اول دخی فلان محله ده
محله دخی فلان بلده ده در نزول
اتدی دینلسه یل آیه ظرف اولوب آی
شهره ظرف اولوب شهر هفته یه ظرف
اولوب هفته یوم جمعه یه یوم جمعه
وقت وساعت صلاته وقت وساعت کلمکه
ظرف اولمش اولور وبلد محله یه ظرف

اولوب محله اوه ظرف اولوب اوادة

ظرف اولوب اوده نزوله ظرف اولمش

اولور بونلاردك هر بری زمانلر ومکانلر

ایکن بری برندن اوسع اولماغله بیری

بیرنه ظرف قیلنماق جائز اولور تنبیه

فقیه آدلو کتاب ده حضرت کعبك

رضی الله عنه وصفلرنن لؤلؤة فی الجنة

فیها سبعون الف دار فی کل دار سبعون

الف بیت الی آخره بو اسلوب اوزره واقع

اولمش در ما نحن فیه دخی بو قبیل در

زیرا غالب اولان بودر که وقت

صوم یوم دن اوسع در زیرا عادت

بونك اوزره جاریه در رکه صائم اولان

کشی دخی صباح اولمدین نیت ایدوب

Türkiye Yazmaları

صَوْمَه باشلار وغروب اولدقدنصكره

افطار ايلر يومر انيسه صبح دن مغربه دك

دور زمانِ صوم صبح دن مقدم اولوب

غروب دن صكره يه وارنجق زمانِ صوم يوم

دن اوسع اولمش اولوب يومه ظرف

اولماق قابل اولور بودر وكيمزمه

مظهر ومؤيد بلكه مقرر ومسدد در

حق سبحانه وتعالى انك يولج الليل

في النهار قول شريف اهل تفسير

اى يدخله فيه حتى يكون النهار خمس

عشرة ساعة والليل تسع ساعات

ديمكدر معناسى ليلى نهار ده

ادخال ايدر حتى نهار اون بش

ساعت اولور وكيجه طقوز

Türkiye Yazmaları Bilgi Merkezi

ساعت قالور دیمکدر ویولج النهار

فی اللیل ای یدخله فیه حتی یکون اللیل

خمس عشرة ساعة والنهار تسع ساعات

دیمشلردر معناسی ونهاری لیلده

اولوب ادخال ایدر حتی لیل اون بش ساعت

نهار طقوز ساعت قالور دیمکدر اولور

وکذلک رب عزتک ان یوم الفصل

میقاتهم قول شریفی دخی میقاتك

نصبی قراءتی اوزره که ان نك اسمی

اولوب ظرف که یوم الفصل در مقدم

خبری اولابونی مؤیددر یعنی تحقیقا

وقت موعد لری یوم الفصل ده دردیمك اولور

ویومك وقته ظرف اولماسی معین اولور

بو مقامده صاحب الرساله اگرچه

Türkiye Yazmaları

تکمیله

بو وجهله تحقيق ايدوب زمانِ صوميه

يومدن اوسع طوتماق ايله صوميك

يومه ظرف اولماسيني تصحيح ايتمك ايستر

لكن كتبِ اصوله مذكور اولانر مخالف

در اصوليون ديمكله در كه مأموريه ايكي

نوعدر بيري مطلق در بيري موقت در

موقت دخي اقسام در يا بود ركه وقت

واجب دن تنك اولا بو واقع دكلدر زيرا

تكليف مالا يطاق در مكر كه اوزرينه آخر

وقت ده واجب اولان كسنه قضا غرضيچون

اولا يا بود ركه وقت واجب دن زياده اولا

وقت صلوة كبي يا بود ركه وقت واجبه

مساوي اولوب وقت وجوبه سبب اولا صوم

رمضان كبي يا خود سبب اولمايه قضاء

رمضان نذری یا بود رکه وقت فاضل
ومساوی اولماده مشکل اولا وقت حج
کبی قسم ثانی که وقت صوم در ونهار
رمضان نذر عبارت در ادایه شرط وموده
معیار در زیرا صوم وقتیله مقدر در
وبو ظاهر در وکذلک وقتیله معرف در
زیرا تعریف صوم نیتله صبح دن غروبه دک

مفطرات ثلثدن امساک در پس وقت
تعریف صوم ده داخل در انتهی پس اهل
اصولک بو تعبیرلری وبو وجهله تقسیم
وتخییرلری وقتیک صومه معیار اولماسنی
افاده ایدوب صوم وقت دن اوسع طولماغه
مجال اولمازدی وصوم معتبر شرعی انجق وقت
مقدارینه اولان امساک اولوب قبیل

وبعيد وقت ده اولان امساك مجرد احتياط

ايجون اولمش اولور حتى امساكه قبيل

بعيد بولنماسه احتمال مجرد نذر وبه دلك

امساك اولنسه يمينه صوم بولنمش اولور

صاحب الرساله نك صومي يومه بوو جهله

ظرف طوتماسي متجه اولماز وعند التحقيق

بوو جهله تحلله حاجت درحي يوقدر وجهه

تصحيح ظرفيت ده خاطر فاتره لايح اولان

بوددر كه تصوير كلام مكركه يوم جمعه

صائم اولدوغكر يوم لرده اولايعني اول

آيامك بيرنده واقع اولادعك درميوم

واحد اطلاق اولنوغي كبي اكثره

درحي اطلاق اولنور بوتقديرجه يوم

جمعه بعينه نفسنه مظروف اولماق

لازم کلمن وبو تعبیر ایله تقدیر

اولنان تعسفاته حاجت قالمار الوجه

ان یقال الضمیر فی یکون عائد الی مصدر

لا تخصوا یعنی وجه بودرکه یکون

ضمیری لا تخصوا مصدرینه عائد ولا

صاحب الرساله بو وجهله سوال ایراد

ایدوب دیمش که لا تخصوا نهی در مصدر

مثبت دکل در بلکه بو تقدیر جه معنی

مکر کیم عدم اختصاصکز بر کونک

صومیندہ اولاکه سیزک بیریکز آنی

صائم اولوردی دیمک اولور بو ایسه

فاسد در مکر که مجاز اختیار

اولنوب مراد لاء ناهیه دخول ندن

اول اولان مصدری دینله انمتی

اُسلُوب تحرِیردَن جَیِّز اُولَانَه خَفی
وسَتِیرِه دِکلدُرکه حَقِّ تعبِیرِه مکرَّرکِیم
اِستِثنَا منهِی دَن اُولَا رَفی دَن اُولمَایَه
دِیمَك دُر وآندن ماعدَا بُومَحلَّده
بُوسُوَال رَاسًا وَارِد اُولمَادُوغی
ظَاهِر دُر وجَوَابَه اَصلَا حَاجَت
قَالمَادُوغِی بَاهِر دُر لَاتَخصُّوا نَك

مَصدَرِی عَدَمِ اِختِصَاص دُر دِیمَك
مَصدَرِ اِیلَه مَعنَایِ مَصدَرِی دِیمَك
فَرق اِیلَمکدَن نَاشِی دُر عَدَمِ اِختِصَاص
مَعنَایِ مَصدَرِی دُر مَصدَر دِکلدُر
لَاتَخصُّوا صِیغَه سِنُوك مَصدَرِی
اِختِصَاص اُولدُوغِندَن شُبهَه
یُوقدُر خُصُوصًا بُودَخِی قَابِل دُرکه

شیخ اکمل مرادی لا تخصوا لفظ ذن
منفهم ولاکن اختصاصه راجع در
دیمك ولا نته کیم صاحب الرساله
کذوسی دخی یوقاروده حدیث
شریفی شرحنده بو وجهله یکون
ضمیری اختصاصه ارجاع ایدوب
ضمیر یکون راجع الی الاختصاص

المقدر الدال علیه لا تخصوا دیمشدر
بونیله دخی دیمك اولورکه یکون
ضمیری جمله استثناده مقدم اولاکن
اختصاصه راجع اولوب لا تخصوا
در منفهما اولماغله مصدر لا تخصوا
راجع در دیملمش اولا سباق حدیث
دخی
شریفدن مفهوم اولاکن بود اختصاص

مُطْلَقدَنْ مَنعَ اوْلُنُوبْ بَعْضَ بَعْضْ

اِخْتِصَاصْ اِسْتِثْنَا بيورُلمِشْ بُوظَاهِرْ

دُرْكِه مُسْتَثْنَى اِخْتِصَاصْ دُرْعَدَمْ

اِخْتِصَاصْ دَكِلدُرْ مَالِ كَلَامْ

لَاتَغْفَلُوا الْاِخْتِصَاصَ الْمُطْلَقَ اِلَّا

اِخْتِصَاصًا مُقَيَّدًا يَكُونُ اِلَى اٰخِرِهِ دِيمَكْ

اَوْلُورْ مُرَادِ شَيْخِ اَكْمَلْ بُوكَادَخِي

دَخِي

حَمْلْ اَوْلُنْسَه اَوْلُورْ بِنَاءً عَلَى تَقْدِيرِ جَهَنَّه

نَه سُوَالْ وَارِدْ دُرْ جَوَابَه حَاجَتْ

وَارْدْ دُرْ دِينِلسَه قَابِلْ دُرْ وَقَالَ

الْاِمَامُ الطِّيبِيُّ سَبَبُ النَّهْيِ اَنَّ اللّٰهَ تَعَالَى

اِسْتَاثَرَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِعِبَادَةٍ فَلَمْ يَرَ

اَنْ يَخُصَّهُ الْعَبْدُ بِشَيْءٍ مِنَ الْاَعْمَالِ

سِوَى مَا يَخُصُّهُ بِهِ اِنْتَهَى يَعْنِي اِمَامْ

طیبی دیدی کہ سبب نہی بودرکہ
حق سبحانہ وتعالی یوم جمعہ بی عبادۃ
مخصوصہ ایلہ ممتاز ایلیوب عبد
اول کونی رب العزۃ تعیین ایدوکی
عبادتدن غیری عبادتہ مخصوص
قیلمای جائز کورمیشدور صاحب
الرسالہ دیرکہ کلام امام طیبی

بونی اقتضا ایدرکہ یوم جمعہ کندوسندہ
تعبدی وارد اولان عبادتدن
غیری ایلہ کہ صلۂ اقربا وزیارۃ
اخبا واعانۃ ضعفا وعیادۃ مرضی
واتباع موتی کبی در اصلا مخصوص
قیلنمایہ بوندہ ایسہ اشکال
اولدوغندن خفا یوقدر زیرا حدیث

شریفده صومك غیرنی تخصیص دن

نهی یوقدر لکن بوکلامی کلام

امام طیبی ده اولان اعمالی عامنه اعماله

عام طوتمق دن ناشی اولور مراد امام

طیبی الله تعالی ورسوله اعلم

وایض جنسندن اولان اعمالدر

یوم جمعه یی فریضه صلوة جمعه دن

غیره مخصوص قیلما وجائز دکلدر فریضه

صلوة جمعه ایله مخصوص قیلمش

لکن صوم دخی تخصیص بونی موهم

اولورکه صوم دخی آنده فرض اولا

دیمکدر صاحب رساله ذکر اتدوکی

اعمالك بیریسنوك فضیلتی احتمالی

یوق انلاردن بومحذور لازم کلمز

خصوصا که لازم دخی باطل دکلدر

دینلسه اولور حدیث شریفده صوم من

غیری اعمالدن دخی اولما مقدن سایر

اعمال ایله تخصیص جائز اولماق لازم

کلمز وقال النووی سببه ان یوم

الجمعة یوم عبادة وتبکیر الی الصلوة و

اکثار ذکر ویوم غسل فاستحب

الفطر فیه لیکون اعون علی هذه

الوظایف وادائها بلاسامة کما

استحب الفطر للحاج یوم عرفة

معناسی امام نووی دیدی که

سببی بودر که یوم جمعه عبادت

کونی در ونماز ارکنجه وارا جق

کوندر وذکری چوق ایلیجك

کوندر وغسل کونی در پس آنکه افطار
مستحب قیلندی تا که صوم سامتی
یعنی اورج کلی اولمایوب بوذکر اولنان
وظیفه لری ادا ایده زیاده قدرت
کله نیته کیم حجاجه یومرعرفه صوم
مستحب قیلندی تا که حجی کل وضعف سز
ادا ایده دیمکدر صاحب الرساله

دیرکه بو محلده سامه وکل تحقیقنده
تامل واردر ظاهر بودرکه یوم جمعه
یوم عبادت دردید وکنده
عبادتدن مراد صلوة جمعه واستماع
خطبه در اویله نمازی خود صلوة
جمعه نک ضعفی در یعنی فریضهٔ جمعه
ایکی رکعت اولوب فریضهٔ ظهر دورت

رَكْعَتْ دُرْ اِيكِي رَكْعَتِ صَلوٰةِ جُمْعَه دَكْلُودُرْ

بُوتَقْدِيرْجَه ظُهْرِي قِلْمَاقْ فَرْضِ جُمْعَه يِي

قِيلْمَقْدَنْ كُوجْ اِيكَنْ صَلوٰةِ ظُهْرِي اَدَادَه

كَسِلْ صَوْمِ اِعْتِبَارْ اُولْمَا يُوبْ اَدَاسِي

اَخَفْ اُولَانْ صَلوٰةِ جُمْعَه اَدَاسِنْدَه

اِعْتِبَارْ اُولْمَاقْ خِلَافِ ظَاهِرْ دُرْ خُطْبَه

دَه خُودْ اَعْضَايِي تَحْرِيكْ يُوقْدُرْ كِه

كَسِلْ صَوْمِكْ اَنْدَه مَدْخَلِي اُولَا جَمَاعَتَه

اَرْكَنْجَه وَارْمَقْ خُودْ جَمِيعْ مَكْتُوبَاتَدَه

مَاْمُورٌ بِه دُرْ نِيَّتَه كِيمْ حَقْ سُبْحَانَه وَتَعَالَى

يَاْ سَابِقُوا اِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا

اُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ قَوْلِنْدَه وَبِرِ سُوصِعْدَه

دَخِي سَابِقُوا اِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ

رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ
السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ
قَوْلِ شَرِيفِنْدَه تَحْقِيقْ ايلَمِشْلَرْدِرْ بُونْدَنْ
اِيسَه خَفَا يُوقْدُرْ كِه سَعْيِ تَبْكِيرْ
وَتَاخِيرْ ايلَه مُتَفَاوِتْ اُولَمَازْ بَلْكِه
تَبْكِيرِ اِيرَاتِ يُسْرُ وَنَفْعْ ايلَرْ زِيرَا سَعْيِ
اِيلَه حَاصِلْ اُولَانْ تَعَبِي دَفْعْ ايلَرْ

وَخَوَاطِرَكْ تَفْرِقَه سِنِي زِيَادَه مَنْعْ ايلَرْ
وَطَرَفِ حَقَّه هَمْ وَقَصْدِنِي اَرْتِقْ
جَمْعْ ايلَرْ اِكْثَارِ ذِكْرِ اِيسَه اَيَّامِ جُمْعَاتْ
مَامُورِبِهْ اُولْدُوغِنِي كِبِي عَامَّهْ اَطْوَارْ
وَاَوْقَاتْ دَه دَخِي مَامُورِبِهْ دُرْ
نِتَه كِيمْ بُوخُصُوصْدَه اَخْبَارْ
وَاٰيَاتْ وَارِدَه وَنَاطِقَه اُولَمِشْدُورْ

وَذِكْرِی اِقْلَالْ خِصَالِ مُنَافِقِینْ دَنْدَنْ

زِیرَا حَقْ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَی اَنْلَارُكْ

حَقْلَرِنْدَنْ وَلَا یَذْكُرُونَ اللهَ اِلَّا قَلِیلًا

بیُورْمِشْدُورْ اَوْلْ مُنَافِقْلَرْ اَللَّهِی

ذِكْرَ اَیْلَمَزْلَرْ اِلَّا اَزْ ذِكْرِ اَیدَرْلَرْ دِیمَكْ دَرْ

غُسْل اِیسَهْ بَرْحَالْ اُوزْرَهْ دِكْلْدُرْكَهْ

صَوْمْ سَبَبِیلَهْ اَكَا قُصُورْ وَاداسِنَهْ

فُتُورْ كَلَهْ قُصُورْ وَفُتُورْ كَلَهْ جَكِی تَسْلِیمْ

اَوْلْ لِسُنَهْ دَخِی صَوْمِی تَرْكْ دُنْ غُسْلِی

تَرْكْ اَوْلَی دُرْ زِیرَا صَوْمْ عِبَادَتِ

مَقْصُودَهْ دُرْ وَاشْتِرَاطِ نِیَّتْ اِیلَهْ مَعْقُودَهْ

وَمُجَرَّدْ غَرَوْبَهْ دَكْ مُمَدُودَهْ دُرْ

وَاَنْدَهْ فَوَایِدْ مَحْمُودَهْ ثَابِتَهْ وَشَجَرَهْ سِنْ

مَثُوبَاتِ مَوْعُودَهْ اَثْمَارِی ثَابِتَهْ دُنْ

وَصَوْمِ اِيلَه رُوحُ وَ قَلْبِ مُنَوَّرَ اُولُورْ

وَصَلَوٰةِ كِي شُرُوعِ اِيلَه وُجُوبِ بُولُورْ

وَصَوْمِ رَبِّ جَلِيلَه مَنْسُوبْ وَالصَّوْمُ

شَرَفِي اِيلَه مَرْغُوبْ دُرْ عسل

بُو ذِكْرَ اُولُنَانْ اُمُورُكْ جُمْلَه سِنْدَه

صَوْمِ مَرْتَبَه سِنَنْ دَكِلْ دُرْ زِيرَا اَصَحّ

رِوَايَاتْ اُوزَرَه سُنَّتْ دَكِلْ مَنْدُوبْ دُرْ

پَسْ يَوْمِ جُمْعَه دَه اُولَانْ وَظَايِفِ

مَذْكُورَه دَنْ قَضِيسِي دُرْكِه اَيَّامْ دَه

اُولَانْ وَظَايِفْ دَنْ عَوْنَه زِيَادَه مُحْتَاجْ

اُولَه تَاكِه اَكَا اِعَانَتْ اِيجُونْ

صَوْمِ مَنْهِي اُولُوبْ اِفْطَارْ لَازِمْ كَلَه

اَذَنْ صُكُوكَه مَدْلُولْ حَدِيثِ شَرِيفْ

يَوْمِ جُمْعَه يِي صَوْمَه تَخْصِيصْ دَنْ

نهی در نفس صوم در نهی در کلدر

والا سبب نهی ده زیرا عید مؤمنین در

یوم عید ایسه ملک مجید ک صیافتی

کونی در انکون صوم اولماز دیر ایدک

بویله اولیق افطار نه کیفیت ایله

مستحب اولورکه انها بالذات

حاصل اولماز الا یوم جمعه نک

صومنه یوم آخر ک صومنی ضم

ایدوب بو طریق ایله اختصاصی

منتفی اولمق ایله اولور وکاه

اولورکه افطار واسطه سیله

رجحی اولور زیرا افطار اختصاصک

انتفاسنی مستلزم در بالذات اولان

ایسه بالواسطه اولاندن احب

وانسب واحرار فضيلته اقرب در

بويله اولیجق نبی علیه السلامك

لاتخصوا ليلة الجمعة قول شريفي آخرنه

وادبخه ولاتخصوا يوم الجمعة قولي

شريفي كذلك آخرنه دك بل ضموا اليها

من سایر اللیالی واليه من سایر

الایام قولی ایله تاکید واتمام اولنور

یعنی یالکز جمعه کیجه سنه تخصیص ایلمك

بلکه سایر کیجه لرك قیامنی دخی اکا

ضم ایلك وصیامی جمعه کونه

تخصیص ایلمك بلکه سایر ایامك

دخی صیامنی اکا ضم ایلك دیمك

اولور بلکه نامو او تعطلوا فیها وافطروا

فیه دیمك ایله تاکید واتمام اولنمش

اگر تعطل و افطار ایله حاصل اولان
انتهام مراد اولایدی بویله دینلورایدی
زیرا بونك معناسی لیلهٔ جمعه یی
قیامه تخصیص ایلمك بلکه بعضنده
تعطیل ایدك ویوم جمعه یی صیامه
تخصیص ایلمك بلکه بعض یوم جمعه ده
افطار ایلك دیمك اولوردی مراد بو

اولمادوغی خود ظاهردر ودخی بو
تحقیقدن ظاهر اولان بودرکه لیلهٔ
جمعه ویوم جمعه دن غیری لیله
ویوم ده قایم وصایم اولمغه قادر
اولمایان کیمسنه بوایکی تخصیص دن
منهی اولمایه عمل ثقیل ایله مکلف
اولان مملوك کبی که مولاسی آنی ابحق

اولِ ایکی وقتده تعطیلِ ایدر زیرا سایرِ

لیالی وایامده خدمتی اولوب معطله

اولماغله قیام وصیامه قدرتی

اولمایوب انجق لیلهٔ جمعه ده قیام

ویومِ جمعه ده صیامه قادر اولان

عبدِ مملوک انلاردهٔ خی قیام

وصیام دن منع اولنسه قیام وصیام دن

بالکلیه محروم اولماق لازم گلور

فاذا قلت لو کان کذلک لما زاک

الکراهة بصوم یوم قبله او بعده

یعنی الکسول ایدوب دیرایسک که

سببِ منعی صوم دن ادای وظایف

جمعه یه سامت کلمسی وفطرك بلا سامة

ادایه اعون اولماسی اولایدی

يَوْمِ خَمِيس وَيَا خُود يَوْمِ سَبْتِك

صَوْمِنِي صَوْمِ يَوْمِ جُمْعَه يَه ضَمّ إِيلَه كَرَاهَتْ

زَايِلَه اُولمَاز اِيدِي ضَمّ صُورَتِنَه

خُود زَوَالِ كَرَاهَتْ مُقَرَّرْدَر

نَتِه كِيم مَتْنِ مَشَارِقْ بُونْدَنْ ذِكْرْ

مَذْكُورْ اُولَاجَق حَدِيثِ شَرِيف كَه

حَضْرَتِ رَسُولْ اَكْرَمِك صَلَّى اللهُ

تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَصُمْ اَحَدُكُمْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ

اِلَّا يَوْمًا قَبْلَه اَوْ بَعْدَه قَوْلِ شَرِيفِلَرِيدَر

بُو مَعْنَايِ اِفْصَاحْ وَبُو مُدَّعَايِي

اِيضَاحْ اَيلَر اِلَّا يَوْمًا اِلَّا بِاَنْ يَصُومَ

يَوْمًا قَبْلَه اَوْ بَعْدَه اِيلَه شَرْحْ اُولُنمِشدُر

لفظنوك

بُو قَوْلْ اُوزَره يَوْمًا اِنْتِصَابِي بِرِفِعْلِ

مُقَدَّرْ اِيلَه اُولُورْكِه اَنْ اِيلَه تَاوِيلِ

مَصْدَرْدَه اُولْمَاقْ اُوزْرَه مَنْصُوبْ

وَلَا يَصُمْ فِعْلِنَه مُتَعَلِّقَه اُولَانْ بَا اِيلَه

مَجْرُورْدُرْ يَوْمًا نَزَعَ خَافِضْ اُوزْرَه

مَنْصُوبْ اُولْمَاقْ دَخِي جَائِزْدُرْ اَصْلِي

اِلَّا بِيَوْمٍ اُولُوبْ بَا حَذْفْ اُولَنْمِشْ

اُولَا وَمَعْنَاسِي مَعَ صَوْمِ يَوْمٍ قَبْلَهُ

اَوْ بَعْدَهُ دِيمَكْ اُولَا بُو حَدِيثِ شَرِيفِكْ

مَعْنَاسِي سِزْكْ بِرِيكْرِ يَوْمِ جُمْعَه يِي صَايِمْ

اُولْمَاسُونْ اِلَّا اُوكِنْدَه وَصُوكِنْمَ اُولَانْ

يَوْمِ اَرَفَكْ بِرِينْكْ صَوْمِي اِيلَه بِيلَه صَايِمْ

اُولْمَسُونْ دِيمَكْ اُولُورْ بَسْ بُو تَقْدِيرْجَه

سَائِلِ سُوَالْ بُوا اُولُورْكَه يَوْمِ جُمْعَه

نِكْ اَوَلِنَه يَا اَحِزَنَه بِرْ يَوْمِكْ صَوْمِي

دَخِي ضَمِّ اُولُنْسَه يَوْمِ جُمْعَه يِي بِيلَه طُوتَمَاقْ

بلا كراهةٍ جائز در سبب نهى اختصاص

ايراث ضعف فور اولسه بو جائز اولماق

كرك ايدى بلكه ضم صورتنده ضعف

وفور دخى زياده اولماق كوريلور

اجيب بان يوم الجمعة وان حصل فور

فى وظائفه بسبب صومه لكن يمكن ان

يحصل له بفضيلة الصوم الذى قبله

او بعده ما يجبر ذلك به . يعنى بو سوآله

جواب ويريلور كه يوم جمعه نك

صومى سببيله اگرچه وظائف جمعه يى

اداده فور حاصل اولورسه لكن قبله

يا بعده اولان صومك فضيلتى ايله

اول فور منجبر اولاجق سنه حاصل

اولماق ممكن در صاحب الرساله ديركه

ظاهر اولان بودرکه بو جواب درخی امام

نووی کلامیدن اولا لکن بوندہ

من وجوہ کلام وارد در اویکنجی

بودرکه بو اراده صوم جمعه

بو تعبیردن مفهم اولنور

کراهتیدن غیری بر کراهت درخی اولاکه

اول کراهت فتور ایله ادا اولنان

وظایف ده متمکنه اولان کراهت در

عمل واحدك فضیلتی ایسه ایکی کراهته

مقاوم اولمایوب بحق بیرینه مقاوم

اولور لکن بو سوال وارد کلدر زیرا کراهت

سببی فریضهٔ جمعه یی فتور ایله ادا اکراهتی

اویلیجق فتور ایله ادا ده اولان قصور

صوم یوم آخر ایله منجبر اولدقده کراهت

صوم مندفع اولماق لازم کلور اصل جبره محتاج

اولدقده

اولان فوتوریله ادا کسری اولیحق اول منجر کراهت

صوم دخی مندفع اولور بو تقدیرجه جابره

محتاج ایکی کراهت اولمش اولماز ایکنجی نسبی

بودرکه کراهت زایله دن مراد وظائف

ده اولان کراهت اولورسه قیاس

صلوة ظهر ایله جبر اولماق ایدی

صلوة جمعه نک صحتنده شک

اولنسه ادای صلوة آخر الظهر ایله

جبر اولنوب غیبی زیرا وظائف

فوتوری جبره محتاج اولان صلوة

جمعه در وحال بوکه هر صلوة که

کراهت ایله ادا اولنه جبر کسر ایچون

اعاده اولنور دیمشلردر ودخی

برنسنه یی نقصانینه مؤدی اولان

شی ایله جبر خلافی ظاهر در صلوة

جمعه نک نقصانینه صوم یوم جمعه

کراهتی مؤدی اولمش ایکن بینه صومی

جابر طوتماق خلافی ظاهر در دیمک

ایسترلر کن صاحب الرساله نک

بوکلامی خلافی ظاهر در نقصانه

زیرا

مؤدی اولان صوم یوم جمعه در جابر

اولان صوم قبل یا بعد در بوتقدیر جه

کاسر وجابر شئ واحد اولمش اولماز

بو مقرر در کهٔ کسر نفس صوم دن

دگلدر بلکه صوم فضیلت ایدوکی

مقرر در ایراث فتور اتدوکی جهتدندر

صوم یوم جمعه نک فتوری ضم صوم

قبل جبر اتمك بعيد دكلدر اوچنجيسى

بودركه اكر بوطريقله جبر ممكن

اولايدى طرفين جمعه نك صومى

تخصيص سز مطلقا بركونك صومى ايله

جبر حاصل اولماق كركايدى صاحب

الرساله نك بوسوزالى دخى وارد

دكلدر زيرا شارع اكرم صلى

الله عليه وسلم لا يصم احدكم

يوم الجمعة الا يوما قبله او بعده

بيورمشدر وقبل وبعدى طرفى

جمعه يه تخصيص اورزه اطباق

ولنمشدر بومرتبه دن صكره يوم

مطلق صومى جابرا اولماق جائز اولور

ديمك جائزا اولماز خصوصا مقدم

صَوْمِ يَوْمِ خَمِيس صَوْمِ يَوْمِ جُمْعَه يَه

قُوَّت وِيرُوب اُول وَجْهِلَه سَامِتِي

دَفْع اَيلَر بُو مُقَرَّرْدُر كِه صَوْمِ يَوْمِ

اَوَّل اَشْكَل وَصَوْمِ يَوْمِ ثَانِي

اِعْتِيَادْ حَاصِل اُولْدُوغِي جِهْتَدَنْ

اَسْهَلْدُر مُطْلَق يُومْدَه بُو مَعْنَى حَاصِل

اُولْمَاز نَفْس صَوْمِ مَا بَعْدَه دَخِي

بُو ذِكْر اُولُنَان حَاصِل دَكِلْدُر وَبُو

جِهْتَدَن بُو وَجْه كَامِل وَجَمِيع

اَطْرَافَه شَامِل دَكِلْدُر دُوردُنجِيسِي

بُودُر كِه قَبْلَه اُولَان يُومِك

صَوْمِي اِيلَه جَبْرِ جَابِرًا وَلَمَا مَتْرُوكَك

اِيدِي زِيرَا بُو وَجْهِلَه جَبْر عَضُو هَنُوز

كَسْر اُولُنَمَا دِين جَبْرًا وُلُنُوب كَمُونْ

شکسته اولماز دن اول صار لما عنه

بکرز بو ایسه بی وجه در کفارت

صوم و کفارت یمین افساد صوم

وحنث دن اول جایز اولما دوعی

کی مقتدا اولان یومک جبری

جایز اولما موکرک ایدی لکن

صاحب الرساله نک بوکلامی دخی

مدفوع وجبر جایز دکل دیدوکی

ممنوع دور زیرا امر معنوی یی شئ

محسوسه تشبیه وجیه دکلدر

ظاهر محسوس مکسور اولمادین

مجبور اولماز امّا امر معنوی ده

حال بومنوال اوزره دکلدر یومر

ثانی ده اولان فضیلته طاری اولان

نقصانی یوم اولك فضیلتی جابر اولماغه

مانع یوقدر خصوصا جبر ذکر اولنان

اوزره صومه اعتیاد ایله یوم جمعه

صومنك فتوری ناقص اولماق جهتی

ایله (دخی) ویلیحق جبر بولندوغنده وضعف

وفتورا کسك اولدوغنده شبهه

واردر بشنجیسی بودرکه جبر صومه

مخصوص اولمایوب کرك صوم کرك

غیر صوم هر فنی عمل ایله اولور سه

اولماق کرك ایدی لکن بوکلامی

درخی مدفوع درر زیرا ذکر اولنان

لایصم احدکم حدیث شریفی

بوکا دلالت اتدیکه یالکز یوم جمعه ی

صائم اولماق جائزدر کلمش احد طرفندن

صَوْمِنِي ضَمِّ اِيلَه جَائِزْ اِيمِش پَس قِيلِ
شَارِعْ دَنْ عَلَيْهِ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ
الْجَالِبَةِ لِلْمَنَافِعِ جَابِرْ بُوا وُلْدُوغِي
ظَاهِرْ اُولُورْ بُويْلَه اِيكَنْ قَنِفِي عَمَلِ
اُولُورْسَه اُولْسُونْ جَابِرْ اُولْمَاقْ
كَرَكْ اِيدِي دِيمَكْ جَائِزْ اُولْمَازْ خُصُوصَاكِه
صَوْمِ يَوْمِ جُمْعَه اِيلَه حَاصِلْ اُولَانْ

فَوْتِ صَوْمِ يَوْمِ خَمِيسْ اِيلَه دَفْعْ اُولْدُوغِي
صَوْمِ يَوْمِ خَمِيسْ اَوَّلْ وَاقِعْ اُولُوبْ
يَوْمِ جُمْعَه صَوْمِي ثَانِي اُولْمَاغِلَه اِعْتِيَادْ
حَاصِلْ اُولْمَاغِلَه اُولُوبْ يَوْمِ جُمْعَه
دَنْ اَوَّلَا طُوتُلْدُوغِي تَقْدِيرْجَه حَاصِلْ
اُولَاجَاقْ فَوْتِ ظُهُورِ اِتْيُوبْ كَسْرِي
مُنْجَبِرْ اُولْمَشْ اُولُورْ بُووَجْهِلَه جَبْرْ

سایر اغمالله اولمادوغنی واضح در

التنجی آخر یومه احتیاج سز صومم

یوم جمعه کفایت ایتمک کرک ایدی

لکن بوسوال دخی بی مآل در

یوم جمعه نک صومندن ظهور ایدیجک

صوم یوم جمعه نیجه جابر اولور شئ

واحد هم کاسرهم جابر اولاجاق

دکلدر یدنجی بودرکه حاجک یوم عرفه

یی صومنک کراهتی یاخود عدم استحبابی

یوم ترویه صومنی ضم ایتمک ایله مندفع

اولماق کرک ایدی بوخود مسموع

دکلدر لکن بوسوال وارد دکلدر یوم

جمعه کراهت صومده یوم عرفه کبی در

دیمکدن صوم یوم جمعه یه قبلنوله

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi

يا بعدِ نوك صومِ منی ضمنِ ایله کراهتی

منتفیه اولدوغی کبی یومِ عرفه صومنك

دخی کراهتی ضمِ صومِ یومِ آخر ایله

زائله اولماق لازم کلمز خصوصا

یومِ عرفه ده اولان وظائفده حرکات

عنیفه اولماغله اذیه صومِ زیاده

ضعف وفتورِ ایراث ایدر قبل یا بعدی

صومِ ایله جبر حاصل اولماز امّا یومِ

جمعه ده اول دکلو متاعب یوقدر

صومِ مندن کلن فتوری قبل یا بعدی

صومِ ایله حاصل اولان اعتیاد جابر

اولور سکزنجی بودرکه یومِ جمعه ده

صومك عزیز اعمالِ شاقه ایله وصلوة

سعیِ متعب ایله وجماع وغسلِ ایله حاصل

اولان فتور دخی جابره محتاج
اولماق کرک ایدی بو سوال دخی
وارد دکلدر تعداد اتدوکی اعمال
ضعف وفتوره ایراتمیه صوم کبی
اولمادوغی واضح در صوم برامر ممتد
که صلوة واستماع خطبه وسعی
وغسل ایله مجتمع اولور سایری

بویله دکلدر طقوز نجی بودرکه
رمضانده طرفی جمعات ده اولان
صوم یوم جمعه نك وظایفندن اولان
فتوری جبرا یکون اولماق لازم کلور
ایدی بو سوال دخی وارد اولماز زیرا
کراهت تخصیص یوم جمعه ده در لبخی
یوم جمعه یی طویتجق اوزره صوم اولماغله

فتور ظهور ايدر اولنى دخى ضم ايتمك

ايله صومه اعتياد حاصل اولوب

اول وهله ده اولان فتور قلميوب

كسرى جبر اولنمش اولوز اخلال

ايام رمضانده اولان جمعات ده

بو وجهله فتور متصور دكلدر كه

جابره محتاج اولا خصوصا كه اول

صوم فرض در كلام صوم نافله ده در

شهر رمضانك آخر كونى جمعه اولسه

اول كونك يجه سنده اسلامه كلنه

صومى فرض اولور حال انكه يوم جمعه دى

صوم تخصيص بولنمش اولور نافله ده

اولسه جائز اولماز ايدى اما فرض

اولماغله جائز در فرضى نافله يه قياس

اتمك اولماز اوبنجي بودركه نشهر
رمضان جمعه لرينك وظايفي صومدن
غيري جابزلره محتاج اولماق لازم
كلور ايدي زيرا جمعه لرك ايكي طرفنك
صومي مستقل اولوب صوم جمعه يه
تابع دكلدر بويله اوليجق انكله
جبر حاصل اولماز بوسوال دخي بي محل

ايدوكي واضح وظاهر وجواب
وجهه تاسع ايله بوكا دخي جواب
حاصل اولدوغي باهر در بونك راسا
فتورا اولماز فكيف جابره محتاج اولا
اون برنجي بودركه ايكي صوم
دخي ضايع اولماق لازم كلور زيرا
برپسي ايله نقصان متمكن اولوب

بیری ایله دخی مرتفع اولوب ایکیسی دخی
اولماميش حکمنده اولور واول صوم دن
افطارا اولی اولور لکن بو حدیث
شریف اشعارا تدوکنوک خلافی در
وکذلک من وافق صیامه یوم
الجمعه وعاد مریضا وشهد جنازة و
تصدق واعتق وجبت له الجنه

حدیث شریفی اشعار ایلدوکنه دخی
مخالف در زیرا بو حدیث دن یوم
جمعه ده صیامك فضیلتی اولماق
کلا لور معنای حدیث بر کیمسنه نك
که صیامی یوم جمعه یه راست کلوب
اول کونده صوم ایله برمریضی عیادت
ایده وجنازه نمازینه حاضر اولا وصدقه

ایلیه واعتاق رقبه ایمه انك ایچون
جنت وعد الهی حسبنجه واجبه اولور
دیمکدر واما مغزالی احیاء العلوم
صوم یوم جمعه یه کیجه دن نیت
ایمك کرك دیو زیرا بونك فضیلت
وارد در لکن یوم خمیس یا خود
یوم سبت صوم منه مضموم اولدوغی

حالده دیمشدر بوذکی صومك افطار
دن اولی اولماسینی اقتضا ایلر بو سوال
ظاهر الاندفاع ایدوکی ظاهردر
زیرا اصل صومك افطار دن افضل
اولماسنك شبهه یوقدر نهایت
مرتبه صوم یوم جمعه یه تخصیص
اولنماقدن فتور حاصل اولماغله

كَراهَتْ اولوب صَوْمِ يَوْمِ آخَرْ

ايلَه اوْل كَراهَتْ زايِلَه اولِيَجَقْ كَدَرْ

قالْميوب فَضيلَتْلَرِي يَرِنَه اولورْ

ايكِيسِي دَخي اولْماميشْ كِبي اولوبْ اَفْطارْ

اَولَى اولْماقْ لازِمْ كَلورْ ديدِكْلَري

مُسَلَّمْ دَكِلْدِرْ اَحَدُهُما آخَرِي جايِزْ

اولِيَجَقْ ايكِسِي دَخي كامِلًا بولُنورْ اوْنْ

ايكِنْجي بودُرْ كِهْ بوتَقْديرْجَه بوءِ عَمَلي

ايشْلَيَنْ آدَمْ مَشْغولْ كِشي كِبي اولورْ كِهْ بَنْ

يا اِرْتِكابْ اِيدِرْ بوكونْكي عَمَلِمْ اَكا

كَرَكْ بوكونْكي عَمَلِ خَيْرِمْ اَكا جَبْرُ وكَفّارَتْ

اولُسونْ ديَرَكْ يا خودْ بَنْدَنْ دونْكي

عَمَلي اِرْتِكابْ اِتْمَشْ اِيدِرْ بوكونْكي عَمَلِمْ اَكا

مُكَفِّرْ اولْماقْ اوزَرَه ديوسويلَرْ بوايكي

قولك خود عاقلدن صدوري لايق
دكلدر زيرا بو بلا ضرورة برقوبي
غسل ايلمك قصدي ايله عمدا نجس
ايلمك كبي در يا خود تنجيس ايلمزدن
اول غسل ايتمك كبي در بونلا رخود
كار عاقل اولماز وعي ظاهر در لكن
بو تمثيل وتنظير محلنده اولماز وعي

متعين وادنى تأمل ايله متبين در اول
عملي ايشلين بو ايكي كلامك قايلي
كبي اولور ديدوكي مسلم دكلدر بلكي
يارين برعبادت ايتمم كرك در امتا اول
عبادت ده يالكز اتدوكم تقدير حه
برجزئي قصور وارد در انك قصورني
جبر ودفع ايچون بوكون دخي برعبادت

ایده رمضان خود دونکی کون اتدوکم
عبادت ده یالکز اولماغله قصور
وارایدی بوکون انی جبر ایچون بر عبادت
دخی ایدرمدین آدمك کلامی کبی دز
بوکلام ده خود قصور اولماد وعی
خیر ظهور ده دراون وچنجی بودرکه
صوم سببی ایله سایر آیامك وظایفنه

دخی فتور وسامت عارض اولسه
اول دخی جابره محتاج اولورادی
لکن بو دخی مدفوع در زیرا
یوم جمعه ده تعداد اتدوکی
اوزره وظایف کثیره اولماغله
فتور وسامت حاصل اولورسا
ایام بوکا قیاس اولنمازاون درد نجی

بودرکه اطلاق اوزره فتورتحقیقی

مسلم دکلدر بلکه اصلا فتور اولمایوب

اولورسه دخی آز سنه اولورکه

اکا اعتبار اولنماز زیرا فضل

لرك وشخصلرك اختلافی وارد

بعضی فضلده فتور ظهور ایدرسه

بعضنده ایمز وکذلك بعضی

شخصه کوره فتور بولنورسه بعضنه

کوره اولمازبوکا دخی بووجهله

جواب قابل درکه فتورك اطلاق

اوزره تحقیقی لازم دکل در بلکه

بعضی زمان وبعضی اشخاصده تحقیقی

کافی درزیرا حکمت جنسده رعایت

اولنور هر فردده رعایت اولنماق

لازم اولماز اون بشنجی بودرکه تسلیم

ایده لمرکه فتور حاصل اولور ایمش

لکن وظایفک برینه اصلا خلل

لازم
ویرمیجک نقصان کلدوکی تسلیم

ایلمزدن بلکه نفسی کسر والله تعالی

ایچون قهرایتمک فضیلتی واردر

اکثر تکالیفدن مطلوب

اولان ایسه بودرنیه کیم غایت اسی

واوزون کونلرده صائم اولمانوک

فضلی بوجهتدندر ابی درداء دن

رضی الله تعالی عنه روایت

اولنورکه بیوردمشلر لولا ثلث

ما بالیت تعصر وجهی فی التراب لله

تعالی ساجدا وصوم یوم بعید ما بین عرفه

آن اموت

اتلوی فیه من الجوع والظمأ والثالث

جلوس قوم یتخیرون من اطیب الکلام

کما یتخیرون من اطیب الرطب

یعنی اکرام اوچ حالت اولمایه

ایدی اولمکدن الرچکمز ایدم اول

حالتیک بیری سجده ده یوزومی

رضای الله ایچون تراب سورمک در

بیری دخی ایکی طرفی بیری برندن

اوزاق اولان کونده صایم اولمافدر

اچلق وصوسزلق المندن دوتا

اولوب بوکولدکم حالده بیری دخی

بر قوم ایکی اوتورماق درکه اول قوم

اطیب کلام اختیار ایدر لر اطیب رطب

اختیار اتدکلری کبی بو دخی مجاب در

وظایفه اصلا خلل کلمیجك نقصان لازم

اولماز وغی مسلم دزاما فتور ظهور

ایدوب دخی بنه وظایفه اصلا

خلل کلمیك مسلم دکلدر خلل دن

مراد اصل عمله فساد کلمك دکلدر

صفا اوزره ادا اولنماسی دخی

خلل در اونا لتبنی بودرکه مخالفت

نهی دن کراهت لزوم من تسلیم اعمزن

جائز که ترك اولی قیلندن اولا

زیرا اخلاصه وبزازیه ده امام

اعظم قاتلرن یوم جمعه یی صوم ده

باس یوقدر یو تصریح اولنمشدر

لکن بودخی کلام وارد دکلدر

زیرا کراهت دن مراد دخی ترك

اولی مرتبه سی درکراهت تحریمیه

دکلدر وقال شارح احکام

الاحکام سببه ان هذا الیوم کان

له فضیلة جدا علی الایام یعنی

احکام احکام شارحی دیدی که

سبب نهی بودر که یوم جمعه نك

سایر ایام اورزیه جدا فضیلتی

بو احتمالی دفعه نفس صوم مدن

منع لازم اولماد وغی ظاهردر

لکن یرد علیه النقض بیوم عرفة

وعاشورا فانه یندب صومهما

ولا یلتفت الی هذا الاحتمال البعید

پیشوای علمای کمل اولان شیخ اکمل

شارح احکام الاحکامك

ذِكْرِ اَنْدُوكِي وَجْهِ سُوَالِ اِيدُوب

دِيرْكِهِ بُو وَجْهِ يَوْمِ عَرَفَهْ وَعَاشُورَا

اِيلَه نَقْضِ وَارِدْ اُولُورْ اَنْلَارِكْ دَخِي

صَوْمِي مَنْدُوبْ اُولُوبْ عَوَامِ وَاجِبَاتَه

اِلْحَاقِ اِتْمَكْ جَذْرِي اَرَايِكَنْ بُو اِحْتِمَالِ

بَعِيدَه اِلْتِفَاتْ اُولُنْمَادِي وَصَوْمِ

لَرْنَدَنْ نَهْيِ بُو اُولُنْمَادِي صَاحِبُ الرِّسَالَه

دِيرْكِهِ شَارِحِ اَحْكَامْ اِيكُونْ بُويْلَه

اِدِّعَا اَيْلَمَكْ وَارْدُرْكِهِ بُو حَذْرْ

وَنَهْيِ عَوَامْ اَرَاسِنْدَه تَتَابُعْ وَتَوَالِي

وَمُوَاظَبَتْ وَمُدَاوَمَتِكْ فِي الْجُمْلَه

ظُهُورِ نَدْ نَضْكُرَه اُولَدِي مُجَرَّدْ وَهُمْ

وَاِحْتِمَالَه وُجُودِ وِيرْمِكَلَه اُولْمَادِي

بُو يَوْمَكْ اِيسَه سَايِرْ اَيَّامْ اُوزَرِنَه

جنًا فضيلتي اولدوغي ذكر اولنديغي

پس جائز در كه غيري ايامك

متحمل اولمادوغي مرتبه يه بو يوم

متحمل اولا بونك برله كه صوم عرفه

بر طائفه يه يعني حجاج غير مستجب

يا خود مكروه اولدغي ايسه آخر طائفه

اوزرينه واجب اولمق اولي اولور

صوم عاشورانك ايسه وجوبي

برد فعه صوم شهر رمضان ايله

منسوخ اولمش اوليجق دفعهٔ اخراده يينه

واجبات لحوقي مستبعد در حال

بو منوال اوزره اوليجق يوم جمعه

بونلاره قياس اولنماز بونلاردن

واجبات الحاقي خوفي اولماق لازم

كلمز لكن بو اذعا تمام ومنتج مرام

دكلدر برقومه غير مستحب يا مكروه

اولان غيره واجبا ولما متوا ولى

كوريسوردييدوكي مسلم دكلدر بوكا

مابغ يوقدركه اقتضاء حاله كوره

بعضنه نسبت غير مستحب وبعضه كوره

واجبا ولا مناسك حج ده پنجه نسنه

وارد در

يعني انلاردن افضل در ويوم عرفه

ويوم عاشورا وعيد كونلرى

كبي فضيلتي اولان ايام دن ترتيب

اوزره افضل در حضرت سرور انام

عليه الصلوة والسلام بيورمش

لر دركه خير يوم طلعت

عليه الشمس يوم الجمعة يعني اوزرينه

سائر ايام دن مطلقا افضل در

شمس طلوع ایدن یومك زیاده خیر اولسه
جمعه کونی در ودخی بیوردی که
یوم عرفه اذا وافق یوم الجمعة کان افضل
من سبعین حجة فی غیر یوم الجمعة
معناسی قچن که یوم عرفه یوم جمعه یه
راست کله اول حج یوم جمعه دن
غیری ایام ده اولان یتمش حج دن

افضل اولور دیمکدر یوم عرفه
دن فضلی یوم مرتبه اولیحق سایر
ایام دن فضیلتی دخی زیاده اولور
وکان الداعی الی صومه قویا فنهی
النبی علیه السلام عنه حذرا ان یلحقه
العوام بالواجبات بتتابعهم علی صومه
بودخی تتمهٔ کلام شارح احکام الاحکام در

مناسبی دیمکدر یوم جمعه نك
فضیلت عظیمه سی اولدیسه وصومنه
داعی قوی اولدیسه حضرت پیغمبر
علیه الصلوة والسلام انی مخصوصا
صایم اولما قدن نهی بیوردیلر عوام
انك صومی اوزره تتابع یعنی مداومت
ومواظبت ایدوب کیدرك واجبات

الحاقیه ایده لر دیو حذر اتدکلرنه بناء بو وجهه
بو وجهله سوال ایراد اولنمش که اکر
سبب بو اولایدی نفس صوم دن
منع اولنماق کرك ایدی اختصاص
صوم دن منع اولنماق کرکمز ایدی
بونده خود منع اختصاص دندر بو
سوال مجاب اولدوغی واضح در

اصل واجباته الحاق حوفی تخصیص دن

ناشی اولور خلال صیامده اویلجق

اول حوف حاصل اولماز مخصوصا

طوتله طوتله سایر واجبات

مخصوصه قیاسلندن ظن اولنوب

کالالحاق احتمالی اولور پس تخصیص دن

نهی اولندیکه بو احتمال اولمایه

وارکه اهل مکه یه نسبت غیر مستحب

حجاجه کوره واجب در جمله دن

صلوة عید اضحی حجاجه نسبت

جائز در کل سایر ناسه واجب در

وقصر صلات ایدن مسافر دن

ایکی رکعت اخیره ساقطه ایکن مقیمه

واجبه در وبر شیئك وجوبی

منسوخ اولمق قدن عوام‌اني بعض

امورا قتضاسي ايله واجبات الحاق

ايتمك حنفي اولماموق لازم كلسه

انلارك الحاقي مجرد تواليي وتتابعدن

ناشي اولیحق غلطا الحاقه مايغ يوقدر

لكن بوسوالي دفعده خاطر فاترة لايح

اولان بودركه يوم عرفه ويوم عاشورا

پيلده بركره كلور يوم جمعه كبي

هفته بير متكرر اولماز پس انلاردن

صدا ومت چوقلق ظاهر اولماز اما

يوم جمعه كثير التكرر اولماغله

مداومت باهره. وفوضه التباس

خشيتي ظاهره اولور سرفراز علماي

كرزين. شيخ اكمل الدين. وجوه نهي

ذِكْرِ اَنْدَكِ نَصْكَرَه سُوَالِ اِيدُوبْ

دِيرْكِهِ وَاَنْتَ خَبِيرْ بَاِنْ هَذِهِ الْاَقْوَالِ

بَيَانِ اَسْبَابِ النَّهْيِ عَنْ تَخْصِيصِ يَوْمِ

الْجُمُعَةِ دُونَ تَخْصِيصِ لَيْلَتِهِ

يَعْنِي سَنْ خَبَرْدَارْ سِينْ كِهِ بُودُرْ كُو

اُولْنَانْ اَقْوَالِ يُومِ جُمْعَه يِي تَخْصِيصْ دَنْ

نَهْيِكْ سَبَبْلَرِينْ بَيَانْ دَرْ لَيْلَةِ جُمْعَه

تَخْصِيصْ دَنْ نَهْيِكْ سَبَبْلَرِينْ بَيَانْ

دَكْلَدِرْ وَنَهْيِ تَخْصِيصْ صَوْمِ يُومِ جُمْعَه

وَجْهِ اَوْلُورْ لَاَمَّا نَهْيِ تَخْصِيصِ

قِيَامِ لَيْلَةِ جُمْعَه يِه وَجْهِ اَوْلْمَاغَ

صَالِحْ دَكْلَرْدَرْ صَاحِبُ الرِّسَالَه

بُوسُوَالَه جَوَابْ وِيرُوبْ دِيرْكِهِ

بُووُجُوهِي ذِكْرِ اِيدَنْلَرْ كَاَنَّهْ يُومِ

جمعه ده اولانی ذکر ایله لیله سنده
اولانی ذکر دن اکتفا ایلدیلر مقایسه
ایله منفهم ولماسنه اعتماده بناء
امّا شیخ طیبی قولی اوزره منفهم
اولدوغی زیرا هر کونك کیجه سی اول
کونك مقدمه سیدر پس اول
لیله ده ایشلمك اول کون ایشلمك

بویله اولیجق لیلهٔ جمعه ده قیام
کانه یوم جمعه یی حق سبحانه وتعالی
تخصیص بیوردوغی شیئك عزی
ایله تخصیص اولور امّا امام
نووی قولی اوزره منفهم اولدوغی
زیرا قیام لیله ایله حاصل اولان
ترك نوم وایتعاب نفس وظائف

يومي اداده صوم مندن زياده فقور

وسامت ايراث ايدر امّا راي اجنبي

اوزره منفهم ولدوغي زيرا صوم

جمعه يي واجباته الحاق دن خوف

وحذر اولنجق قيام ليلهٔ جمعه يي

دخي واجباته الحاق دن اويله خوف

وحذر اولنور لكن خاطر فاتره لايح

اولورکه راي اجنبي اوزره ادعاسي

انفهام ايدوب صوم يومي واجبه

الحاق خوفي اولنجق قيام ليله يي

دخي واجباته الحاق خوفي اولور

دمك مسلم اولمازقيام ليله دن

مراد احياي ليله اولنجق هيچ بر ليله

نك احياسي واجب دكلدركه اكا

الحاق اولنه امّا صوم جنسندن
فرض و واجب اولماغله صوم يومرده
الحاق خوفی كورسه الحاقه قابل
اصل بولنجق وقتی الحاق قابل اولور
مكروهه قيام ليله دن مراد صلوة
تهجد در دينله وصلوة تهجدی
صلوات مفروضه يه الحاق خوفی

اذعا اولنه لكن قيام ليله دن
صلوة تهجدی مشتمل اولان احيا
اولماق قابل ايكن انجق صلوة تهجد
تخصيص تخصيص بلا قرينه اولماق
لازم كلور نعم يومرده الحاق
خوفی اولنجق قيام ليله ده اولماغی
دخی موهم اولور دينلوب مجرد

وهم مرتبه سی ادعا اولنسه ممکن در

بو مقوله وجوه خطابیه ده ایسه

بو مرتبه کافیه و اتمام مرامده وافیه در

قال الشیخ المظهر قولا ظاهرا و وجها

شاملا زاهرا کزین علما کمل

شیخ اکمل شیخ مظهر دن بر وجه

اجمل درخی نقل ایدوب صاحب

الرساله درخی اول وجهی قول

ظاهر و وجه شامل زاهر در دیو

توصیف ایلر اول وجه بودر که

ذکر اولنور انما نهی عن تخصیصهما

تحذیرا عن موافقة الیهود و النصاری

لانهم کانوا یعظمون یوم السبت

والاحد بالصیام و لیلتهما بالقیام

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi

زاعمين انهما اعز ايام الاسبوع
فاستحب ان يخالفهم في طريق
تعظيم ما هو اعز الايام وهو يوم
الجمعة يعني يوم جمعه وليله
جمعه يي تخصيص دنهي دكلدي
الا يهود و نصارى طائفه سنه
موافقتدن تحذير ايچون در زيرا

انلار يوم سبت واحدي اعز ايام
اسبوع صانوب صيام ايله وكيجه
سينى قيام ايله تعظيم واكرام
ايدرلر ايدي پس مستحب اولدي كه
بيز اعز ايام اسبوع اولان يوم جمعه يي
تعظيم طريقنده انلاره مخالفت
ايده يوز يعني بيز انلاره مخالف

وجه اوزره تعظيم ايدوب
انلار صيام وقيام ايله تخصيص
طريقي ايله تعظيم ايدمك بيز آخر
طريقله تعظيم ايليه وز بو وجهي
صوم عاشورا ده وارد اولان حديث
شريف كه حضرت پيغمبر عليه الصلوة
والسلام صوموا عاشورا وخالفوا

ايهود صوموا قبله يوما وبعده يوما
برر وايتده دخي او بعده يوما قول
شريفي در مؤيد در بو حديث شريف
بو اسلوب اوزره فتواي صوفيه
ده يوافقيت دن منقولدر يعني حديث
لطيفك دخي مفهومي يوم عاشورا
صيام ايله تخصيص دن نهي در نفس

صوم ایتمکدن نهی دیکلدر اگرچه صاحب
الرساله بو وجهی توجیه و ترجیح
ایلمشدور اما بو کادخی سوال اولنور
دینلمش که علت نهی موافقتیهود
اولسه صوم اولی اولماق کرک ایدی
زیرا یهود یوم سبت ده اکل و شرب ایله
تنعم و استراحت ایدرلردی نته کیم

ام سلمه حضرتلرندن رضی الله عنها
روایت اولنان حدیث شریفده
بو معنی ظاهر درکه بیورمشلرکه
حضرت رسول اکرم صلی الله
علیه وسلم یوم سبت و یوم احده
سایر ایام دن زیاده صایم اولور
لا رایدی و بیورردی لا رایدی که بو ایکی

كون مشركلرك عيد لرى كونلرى در

بن انلاره مخالفتى سورم پس حديث

شريفدن ظاهر اولان انلارك

اول ايكى يوم ده صايم اولمامالرى در

ذكر اولنان وجهك ايسه مفاد

صايم اولمامالرى دربو وجه صريح حديث

شريفه ام سلمه رضى الله عنها مخالف

اولميجق وجه اولماغه صالح اولماز

لكن وجه مزبور تقريرى اخر اوزره

تصويراولنوب يهود ونصارى

هفته لرينك اشرف ايامى اولان ايكى

كونى تعيين الهى دن زائد وجهله

تعظيم ايدرلر ايدى بيزدخى هفته

مزك اعظم ايامى اولان يوم جمعه

كذور ايمز ايله طاعت مفروضه

سندن زايد صيام وقيام ايله تعظيم

ايدرسك بو وجهله تعظيم انلاره

تشبثه لازم كلور دينلسه بو سوال

وارد اولمازدن وقال النووي في

الحديث نهي صريح عن تخصيص ليلة

الجمعة بصلوة يعني امام نووي ديدكه

بو حديث شريفده ليلة جمعه يي

صلوة ايله تخصيص دن نهي صريح وارد در

صاحب الرساله ديركه بصلوة

لفظنوك تنويني يا بودركه وذي اولا

يا خود نوعي اولا وذي اولدوغنه

تقدير جه صلوتدن نوع واحددن

تخصيصك زياده يه باحتن ايهام ايدر وليلة

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi

صلوة واحده دن زياده يه تخصيصك باحتن ابهام ايدر نوعي اولدوغي تقدير جه ع

جمعه یی نوافل دن بر نوعه تخصیص

ایلیوب احد طرفین لیلهٔ جمعه یی که

سایر لیالی نك بیری در نوافلدن نوع آخر

تخصیص اتمنوك کراهتنی اشعار ایلر ظاهر

اولان ایسه بو درکه کلی سنده امر

علی العکس در اگر بصلوة لفظنده

اولان تنوین ملحوقنك ایچون غیر معینه

اولماسنه دلالت ایدن تنکیر محضه

حمل اولنسه لیلهٔ جمعه یی صلوته

تخصیصك وطرفی لیلهٔ جمعه دن

بیریسی صلوتسز قراءة واذکار ایله قایم

اولمانك کراهتنی ایذان ایلر بو ایسه

مشتملات نهی دن دکلدر الا مکروهیم

قیام لیل ایچون لیلده صلوتدن عبارت

اولا بو ایسه تخصیص بلا مخصص درکه
بونی کبارا ولیای متقین دن اولان
شیخ محی الدین عربی قدس سره الابی
نك علیك من قیام اللیل بما یزیل
عنك اسم الغفلة واقل ذلك
ان تقوم بعشر آیات دیمسی رد ایدر
معناسی سنك اورادکه لازم در

قیام لیل دن سندن اسم غفلتی
ازاله ایدن وبونك اقل مرتبه سی
اون آیت کریمه ایله قیام ایلمك در
شیخ مشار الیهك بو کلامی حضرت
پیغمبر علیه الصلوة والسلامك
من قام بعشر آیات لم یکتب من الغافلین
بیورد قلری حدیث شریفدن ماخوذ در

وآن کریمدن اولدر آیات لازمة التکریم

ایله قیام لیل ایدن غافلین دن مکتوب

اولمازدی یمکدر حجة اسلام اولان

امام همام امام غزالی احیای علوم ده

المجلوس مستقبل القبلة ساعة بالذکر

والدعاء من مراتب احیاء اللیل یعنی قبله یه

قارشو برساعت ذکر و دعایه مشغول

اولوب اوتورمق احیای لیل مرتبه

لرندن در احتجاج ایدر العلماء علی کراهته

الصلوة المبتدعة التی تسمی الرغایب

یعنی عما بو حدیث شریفله رغایب

ایله مسمی اولان صلوة مبتدعه نك

کراهیتنه احتجاج ایلدیلر صاحب الرسالة

دیرکه وجه احتجاجدم خفا وارد در

زیرا مفهوم حدیث شریف مرور

ایلدوکی اوزره لیله یی قیام تخصیص

دن نهی در بو ایسه ظاهر در که قیام

لیل عبدك عبادت ایچون ناسك عشاء

آخره دن صکره خوابه وارد قلرمی

زمانن طلوع فجره دك انتصابی در

یا کلیسینن یا بعضیسنن صلوة رغایبك

وقتی ایسه روایت اولنوغی اوزره

مابین مغرب وعشا در اویله صلوة

رغایب قیام لیل وقتنده اولمازبلکه

عشایی اراسنی احیا دن عبارت

اولوب تحت نهی ده داخل اولماز و بوندن

وظایف یورده فتور دخی توهم

اولنمازنته کیم قیام لیل دن نهی سببنه

معترض اولانك رايندن مفهوم اولان

بودر زيرا سبب نهى ايراث فتور وسامت

ديه نك كلامنه بو سبب نهى صوم يوم

جمعه يه سبب اولور اما كيجه سنوك

قيامنى نهيه سبب اولماز زيرا قيام

ليله ايله ادای فريضهٔ جمعه يه فتور

طاری اولماز ديو اعتراض ايدن نوك

راى قيام ليلدن مراد صلوة تهجد دن

عبارت اولان ثلث اخيرا اولماياوب

صلوة رغايب وامثالنه شامل اولان

قيام اولدركه اول مقوله قيام ايله فتور

وسامت طاری اولماز ديمشدور

وبو اعتراضنه قيام دن مراد اتعاب

نفس وترك نوم اقتضا ايدن قيام معهود

دیو جواب ویرلمشدر پس قیامدن

مراد قیام صلوة تهجد اولیحق صلوة

غایبانه داخل اولمازکه بو نهی

ایله کراهتنه احتجاج اولنه

نعم حکم لیل بحسب اللغه غروب

شمسدن معتبردر لکن لیل اولماقده

متخض ومتکمل اولامازالا عیبوبت

شمس ایله متخض ومتکمل اولور مطلق

ایسه کامله منصرف اولور بوکا بناء درکه

صلوة مغرب وترنهار تسمیه اولنمشدر

نه کیم نهار مادام که شمس طلوع

ایتمیه مجرد طلوع فجر ایله نهار اولماز

متخض اولمان بوکا بناء درکه

صلوة عصر ومغربی وجه نهار

عذا تمش در عشا وفجری وجه لیل دن

عذا تمش در صلوة وسطانك صلوة

ظهر اولماسنی اختیار ایدن ابو سعید

خذرینك وزید بن ثابتك واسامه

بن زیدك رضی الله تعالی عنهم

قولری در معالم تنزیلده بویله در

حاصل کلام غروب شمس ایله طلوع

فجر وقتلری لیل ونهارا راسندن حد

مشترك در ولیل ونهار دن مرکب در

پس جائز در که نهار اولی مستتبع

اولا یعنی غروبله غیبت شفق اراسنی

کندو سنه تابع قلوب اول وقت

نهار دن عد اولنه ولیل ثانی بنی

مستتبع اولا یعنی طلوع فجر وطلوع شمس

آرا سینی کندو سنه تابع قیلوب اول

وقت لیل دن عدا اولنه دیو یا تابع حکم

استصحاب ایله در بو یله اولیجق

مابین عشائینی احیا ایدوب اندن صکره

صبحه دک نائم اولانی عرف قیامدن

لیل ایله توصیف ایلمز بلکه لسان شرع

شریف آنی قایم اللیل ایله تسمیه اعزاما

برکسنی متعطل اولوب صکره قایم اولسه

بو کا مخالف در عرفا و شرعا اول کسنی یه

قایم لیل دینلور جوابدن بو مقدار

مقدار شافی و کافی هیتلری علتین

مزیل و نافی و اعتراضلرین تضعیف ده

کافی و احتجاجلرینی تزییف ده

وافی در تته کیم لب صافی اصحابی اولانلره

عشایه دک

غیر خافی در و برجواب تسلیمی دخی ویرسک

ودیسک اولورکه قیام لیلك صلوة

رغائبه شمولین تسلیم اندوکمز تقدیر دخی

بینه حکم نهی دن اخراج ایدرز ودیرکه

نهی عام غالبا وزره مبنی در پس

سنه ده برکره قیام لیل نهینی منافی

اولمازخصوصا لیلة رغائبی احیا اول

اشهر حرما اولان شهر رجب المرجبك

اول جمعه سی کیجه سی اولدوغندن

اوتوری در مطلقا لیلة جمعه اولدوغی

حیثیتدن دکلدرنه کیم حدیث شریفدن

ظاهر در ویل ده برکره لیلة رغائبی

احیا اتمکدن موافقت یهود ونصاری

دخی لازم کلمز اظهر وجوه نهی موافقت

مزبوره در اظهر وجوه اوزره

احیای لیلهٔ رغایب تحت نهی دن خارج

اولور بویله دیمك دخی اولور که بعض

افراد مختص لیلهٔ رغایب کبی وجمعه

کیجه سنه راست کلن فضیلتلو لیالی

دن رجبك اول کیجه سی وشهر شعبانك

نصفی کیجه سی وینه رجب المرجبك

یکرمی یدنجی کیجه سی معراج کیجه سی

حکم نهی دن اخبار وارده ایله مستثنی در

واول رساله ده بوکا اشارت دخی

سبق ایلمشدور نته کیم مختص به

اولان قیامك دخی بعض افرادی

بویله در لیلهٔ جمعه ده سورهٔ کهف

وسورهٔ طه وسورهٔ دخان ایله

قِيَامْ بِكِي وَاكِثَارْ صَلَوٰةُ وَسَلَامْ سَيِّدِ
الْاَنَامْ عَلَيْهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامْ اِيلَه
قِيَامْ بِكِي بُومَرْتَبَه دَنْ صُكْرَه دِينِلُورْكَه
حَدِيثِ رَغَايِبَا گَرْچِه كُتُبِ سِتَّه دَه
بُولُنْمَادِي لٰكِنْ بِرْوَزْدَ بُونْكَا وُرُزِ
حُكْمْ اَيْلَمَزْكَه اَحَادِيثِ شَرِيفَه حَضْرَتِ
رِسَالَتْ پَنَاه كُتُبِ سِتَّه يَه مُنْحَصِرَه

اُولُوبْ وَانْلَارِكْ غَيْرِنَده اُولَانْ
اَلْبَتَّه مَوْضُوعْ وَعَدَمِ صِحَّتِي مَقْطُوعْ
اُولَا چُوقْ حَدِيثِ صَحِيحْ وَارْدُرْكِه
بَعْضِ طَرِيقْنَدَه ضَعْفْ تَوَهُّمِ اِيمْكَلَه مَوْضُوعْ عَاتَدْ
عَدَّ اِيمْتِشْلَرْدَرْ وَچُوقْ مَوْضُوعْ دَخِي
وَارْدُرْكِه مَوْضُوعْ اُولْمَاسِنِي بِلَمِيُوبْ
سِلْكِ صِحَاحْ دَه نَظْمِ اِيمْتِشْلَرْدَرْ خَبَرِكْ

ایسه ظاهری ومدلولی صدق در
غیر دکلدر احتمال کذب فهمه طریق
عقل و وهم دن تطرق ایلر بیته
مثبته ایسه بینه نافیه دن اوقوی استیماعه
الیق در ومنطوقی صدق اولان کیمسه
دن انبا ایدندن اتباعه احق در
اکر ایکی شاهد بر رجل اوزرینه شویله

بیك آدم

سویلدی دیو شهادت ایتسه لر بیچه
سویلمدی دیو شهادت ایلسه لر
ایکی آدمك شهادتی طوتلوب بیك
آدمك شهادتی طوتلمان حال
بوکه حضرت رسول اکرم صلی الله
الاعلی الاعظم علیه وعلی آله وسلم
اذا حدثتم عنی بحدیث فاقولکم فصدقو

وخذوا به حدثت به اولم احدث

بیورمشلردار قطنی اخراج اعتمشدر معناسی

قچنکه بن دن سمزه حقه اوقوبرحدیث

نقل اولنه انی تصدیق ایدوب

انکله عمل ایلك کرك انی بن سویلمش

اولایم کرك سویلمش اولایم دیمکدر

وکذلك حضرت رسالت پناه دن علیه

صلوات الاله منقولدرکه بیورمشلر

من روی عنی حقا فانا اقول به وان لم اکن

قلته ومن روی باطلا فانی

لم اقل به یعنی بر کیمسه که

بدن برحقی نقل ایده بن انی دیرم

دیممش ایسم دخی وبر کیمسه که باطل

نقل ایده تحقیقا بن باطل سویلمزم

بوئیله اولیحق حدیث رغایب اخذه احوط

وقبوله الیق اولور زیرا انده مخالف

حق یوقدر پس طالب وصول

وارتباط اولانه قضیهٔ حسن ظن

واحتیاط حدیثك صادق ورواینك

حقته موافق اولماسنه اعتماد در

مادام که صحتی اوزره اجماع اولنا

مخالف اولمایه نیته کیم ارباب جد

وتقریبك شائی بودر ارباب انکار

وبغضنك دکل خلوص عقیده وسلامت

صدر ایسه قوت ایمانه ذر وانباع

وهم وترك عمل دلایل حرمانه در

حضرت حق وفیاض مطلق جل شانه وعز

سلطانه وان یك کاذبا فعلیه کذبه

وَاِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي يَعِدُكُمْ

يعنى اگر كاذب اولاجاق اولورسه وبال كذبى كندوسنه

اوزرينه راجع اولورسه ضررى يوقدر اگر صادق

اولاجق اولورسه لااقل بعض وعيدى سزه اصابت ايدر

وبعض كبرا اذا احب الله عبدا وفقه

فى الاوقات الفاضلة لفواضل الاعمال

واذا مقته نعوذ بالله تعالى

فعلى العكس ديمشلر يعنى قتنكه حق

سبحانه وتعالى بر عبدى سوه آتى

فضيلتلو اوقات فضيلتده اولان اعماله

موفق ايلر وقتنكه بر عبدى نعوذ بالله

مقت ومهلكنه ارادة ايدر

حال بو مسئوالك عكسى اولوب اول

اوقات ده اويله اعماله موفق ايلمز

حدیث رغایب بنجه اخذ وقبول

اولنمازکه علمای اعلامك ومشایخ

عظامك دخی حدیث رغایبه رغبت

واقبال وانوك مضمونی مقتضاسنی اله

اعماله اشتغال ایلمشلردر وکتابلرنده

ایراد واشارت واکه طعن وتهمت دن

سکوت واسکات ایمشلردر واول

علمای اقتدا ومتابعت ده لزوم ومعاتبت

دن بیزم ایچون امن وارد رحال بوکه

بعض علما بر حدیث شریفی موضوع

ظن ایدوب مفهومی ایله عملی ترك

ایلدکلری ایچون مرضنه مبتلی اولوب

معاتبا ولمشلردر قصه سنی شارح

شرعه احیای علوم دن نقل ایدوب

دیمشدورکه ائمهٔ حدیثك بیرینی
یوم سبت ده حجامت ایتدردی واول
کونده حجامتك ممنوع اولماسینی مبین
اولان حدیثی موضوع صاپوب مضمونی
ایله عمل ایتدی وبو فعلینك جزاسی
برص مرضی اولوب اطبا علاج ایتدن
عاجز اولدیلار. آخر حق سبحانه وتعالی

تضرع ایدوب اغلادی وسجده ایلدی
سجده ده اویودی رؤیاده حضرت
رسول اکرمی صلی الله علیه وسلم
کوروب مرضندن شکایت ایلدی
دخی بیوردیلر که بنم بو خصوصده
اولان حدیثم سا که بالغ اولمادی
دیدی که اولدی لکن صحتنده شك

ايلدم حضرت عليه السلام بيوردقلرکه

يجون بذذ روايت اولنان کلامده

احتياط امتدک وبر صلی اولان عضوی

مبارک الذی ايله صغادقلر اول برکت

ايله مرض مذکور بذذ زايل وشفا

کامل حاصل اولدی انتهی کلام

صاحب الرساله خاطر فاتره لايح اولان

تکميل ٤

بودرکه کراهت صلوة رغايب اوزره

احتجاج ايدنوک مدار کلامی لاتخصوا

ليلة الجمعة بقيام لفظ لطيف الانسجام

سياق نفيده واقع اولان تنوين

تنکيری درزيرا هيچ برقيام ايله

مخصوص قيلماک ديمک اولور صلوة

رغايب درخی قيام دن معدود

ايله وكنده شبهه يوقدر بو وجهله

ظاهر نهى اكاد خى شامل اولور

لكن الا ان يكون الاختصاص فى صوم

يصوم احدكم دن منفهم اولان الا

ان يكون الاختصاص فى قيام يقوم

احدكم استثناسى ايله صلوة

رغايب وامثالى عموم نهى دن

خارج اولماغله كراهت لازم اولماز

صاحب الرساله صدر رساله ده

استثنايى تقدير ومعناسنى وجه

موافق اوزره تصويرا تمش ايكن

احتجاج مزبوره بو وجهله جواب

ويرمسى اعجب عجايب درر قائل

واضعها وقد صنف الائمة مصنفات

تكلفا يله

فِي تَقْبِيحِهَا وَتَضْلِيلِ مُبْتَدِعِهَا اكْثَرِ

مِنْ اَنْ تُحْصَى تَمَّةٌ كَلَامِ شَيْخِ اَكْمَلِ الدِّينِ

صَلَوَةِ رَغَايِبِكَ وَاصْنِعْهُ بِدُعَا اِيدُوبِ

اَئِمَّهِ بُونُكْ تَقْبِيحِنْدَهْ وَاِبْتِدَاعِ وَاخْتِرَاعِ

اِيدَنْلَرِي تَضْلِيلْدَهْ اِحْصَادَنْ زِيَادَهْ

مُصَنَّفَاتْ تَالِيفْ وَمُدَوَّنَاتْ تَصْنِيفْ

اِتْمِشْلَرْدِرْ صَاحِبُ الرِّسَالَهْ دِيرْكَهْ مُصَلِّي

ذَمِّ وَتَضْلِيلْ وَاِيشْلَدُوكِنِي اِسْتِفْتَاحْ

وَمَنْعِ اِيدَنْ مَلِكٌ عَلَى نِكْ اَرَاتْ

اَلَّذِي يَنْهَى عَبْدًا اِذَا صَلَّى قَوْلِي تَحْتِنْدَهْ

دَاخِلْ دِرْ وَمُقَاتِلَهْ قَتْلْ مَعْنَاسِنَهْ كَهْ

اِمَامَتِهِ وَاِهْلَاكْ دِرْ وَلَعْنْ مَعْنَاسِنَهْ

دَرْ

دَرْخِي كَلُورْكَهْ طَرْدْ وَرَحْمَتِهِ حَقْدَنْ اِبْعَادْ

جَنَابِ بَارِي عَزَّ اِسْمُهُ سُورَةِ تَوْبَهْ

وسورهٔ منافقین ده قاتلهم الله

بیور مشدور لعنهم الله ایله مفسّر در

وسورهٔ ذاریات ده قتل الخرّاصون

بیور مشدور لعن الکذابون ایله

مفسّر در مراد معرّض بو معناده در

زیرا اولمش آدمه بد دعایه قصد

ایلمش در لکن بو وجهله لعن

حضرت پیغمبرك علیه الصلوات

لا ستبوا الاموات قول شریفنه و

کذلك اذکروا موتیکم بالخیر

قول منیفنه مخالف اولدوغی ایله بیله

عقل و علم دن حظی اولان بونی

ملاحظه ایدوب جنانه کتورمك

وتفوه ایدوب لسانه یتورمك

وَصَحَايِفِ اَوْرَاقُ اُوزَرَه كِتَابَتْ

وَبَيْنَ اَلنَّاسْ اِعْلَامْ وَاشَاعَتْ اِتْمَكْ

لَايِقْ دَكْلَدُرْ زِيرَا خَفِي دَكْلَدُرْ كِه

نَوَافِلْ صَلَوَتِي حَضْرَتِ سَرْوَرْ كَايِنَاتْ

عَلَيْهِ اَلصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتْ وَضْعِ

بِيُورْمِشْلَرْ وَالْهَامِ اِلَهِي اِيلَه اُمَّتِ كَرِيمَه

لَرِنَهْ سُنَّتَا تِمْشِلَرْدُرْ بِسْ سَنْ اَوَّلْ

حُدُودِ فِقْهِيَه يِي رِعَايَتْدَنْ اَوَّلْ

نَوَافِلْدَنْ اِيسْتَدُوكِ قَدَرْ وَدِيلَدُوكْ

اُسْلُوبْ اُوزَرَه وَمُرَادَاتْدُوكْ وَقْتْ

قِيلَارْسِينْ وَاَنْ قُرْاَنْ كَرِيمْدَنْ اِيسْتَه

آيَتِي دِيلَه دُوكِ قَدَرْ قِرَآءَتْ اِيلَرْسِينْ

حَضْرَتِ پَيْغَامْبَرْ عَلَيْهِ صَلَوَةُ

اَلْاَكْبَرْ اَلصَّلَوَةُ خَيْرٌ

اِستَقَلَّ وَمَن شَاءَ اِستَكثَرَ بیورمشدور

معنای حدیث شریف صلوة وضع

اولنلرولك خیرلوسی وایوسی درز

پس ایستین آز قیلسون وایستین

چوق قیلسون دیمك در ماه رجبك

اوّل جمعه سی کیجه سنده قیلد قلادر

دخی بو وضع عامّك جزئیاتندن در

واَفزایدندن برفرد در صلوة لیلة اوّل جمعة

رجبك بو وضع عام تحتنده دخولندن

صکره اکر حضرت دن علیه الصلوة

والسلام اول صلوتی هیئة معهوده سی

ومثوبت موعوده سی ایله تعیین وتخصیص

بالذکر وارایسه اول تعیین

وتخصیص صلوة مزبوره اچون وضع

ثانی اولمش اولور وحضرت دن

بعد التعمیم تخصیص در دیرز پس

اول تعیین وتخصیص که وضع ثانی در

سایر نوافلدن افضل اولماسنه دلالت

ایلر والا وضع اول کافی اولماق کرک

ایدی افضل اولمازسه دخی لااقل

غیری ایله مساوی اولور وبو حال

شونك کبی اولورکه بزم برمزملاحظه

ایدوب عموم وضع نوافلدن برصلوة

استخراج اتسه وانوك ایچون عدد

رکعات دن ومعین سوره لردن غیری

سوردخی جائز ایکن برهیئة تصور

ایلسه وانك ادا سی ایچون بر وقت

مخصوص تعیین ایلسه واول وقتی

تعيين خبر مخصوصى استماع عسر واثر

منصوصه اتباع عسر اولسه واذن صكره

تصور صلوة بعض عبادتى عادت

ايدنلرى اعجاب ايدوب اول وقت آنى

قيلماغه باشلاسا لزوم اول تركيب

وتصويرايدن كيمسنه طعن ولعنه

مستحق اولورمى حاشاكه اولا

واكلا نان بودركه حديث رغايبى

توهم اولنوب غى اوزره وضع ايدن

دخى بو وضع عادن آخذ ايدوب نقل

بالمعنى ايتمشدور وبعض اوقات شيرينفه

مؤمنينك تعبدلرنه سبب اولماسنى

ارادة ايتمشدور وبويله زعم ايتمشدوركه

بو وضع اندوكى حديث

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اُوزرِنه كَذِب

ايلمك حَدِيثِ دَاخِل اُولمَايَه نِتَه كِيم

سَاكه بِرْكِيمسنَه دِيسه كِه بَاكه قَوْمِ

كَلدِي وَحَالْ بُوكه اَوّل قَوْمِك

اِيچِنده زَيْدِك بِيلَه اُولدُوغِنِي بِيلَه

صُكْره سَنْ دِخِي اُولْ كِيمسنَه دِن

نَقْل اِيدُوب بَاكه زَيْد كَلدِي دِيدِي

دِيه سِين مَعْنَى وَحَقِيقَت جِهَتِنْدَن

بُو كَلَام سَنْدَن كِذْب اُولمِش اُولمَاز

اَمَّا بُو دَرَجه كِه بُو كَلَام اِيله مَذْكُور

اُولَان اغْرَاض اِيچُون وَضْع حَدِيثِك

جَائِز اُولمَاسِنِي اِرَاده اِيدِم بَلْكه مُرَادِم

حَالِ مُؤْمِنِي مُمْكِن اُولدُوغِي مَرْتَبه

صَلَاحه حَمْل دُرْ مُحْتَمِل مُوهُومِي

مُحَقَّقَ مَعْلُومْ مُنْزَلَهْ سِنَهْ تَنْزِيلْ اِمْكَلَهْ

وَحَقِيقَتِ حَالْ وَاصِلْ قَضِيَّهْ يَهْ قَطْعْ

اِتْمَدِينْ بِرِ فِرْدَهْ سُوءِ ظَنْ اِتْمَكْدَنْ وَالْفَاظِ

رَدِّيَهْ سُوْيْلَمَكْدَنْ مَنْعْ دْرْ

نَبِيَ اَمْجَدْ صَلَّى عَلَيْهِ رَبُّنَا الْاَحَدْ

سِبَابُ الْمُؤْمِنِ فُسُوقٌ وَقِتَالُهُ كُفْرٌ

بِيُورْمِشْ دْرْ مَعْنَاسِي مُؤْمِنِكْ بِرِي

بِيرِي اِيلَهْ سُوكْتُمَسِي فُسُوقْ دْرْ وَبِيرِي

بِيرِي اِيلَهْ قِتَالْ اِتْمَسِي كُفْرْ دِيمَكْ دْرْ

وَبِينَهْ اُولْ حَضْرَتِ عَالِي رَتْبَتْ

عَلَيْهِ الصَّلَوَاتُ تَوَالَتْ

بِيُورْمِشْدُرْ يَعْنِي بِرْ كِيمْسَهْ كَهْ لَعْنَهْ

اَهْلْ اُولْمَايَانَهْ لَعْنْ اِيدَمْ لَعْنَتْ كَنْدُويَهْ

اوزرینه راجع اولور ویینه اوك

حضرت علیه السلام الجنة تحت

علی کل فاجر بدی بیور مشلرده

معناسی جنت حرام در هر کیمسه یه فحش

سویلیسه وبد زبان اولادی یمکدر امام

غزالی احیای علوم ده دیمشدر که کافر

معینه لعن جائز دکلدر زیرا کاه اولور که

مسلم اولوب مقرب الهی اولدوغنی

حالده انتقال ایدر حضرت حسینك

رضی الله عنه قاتلینه دخی لعن ایتمك

جائز دکلدر زیرا محتمل در که تائب

اولوب اوله بونلاره لعن تجویز اولنمایجق

بونلارك غیرینه لعن جایز اولمامق اولی

یا بطریق در بلکه جائز در که واضع

صلوة رغايب جميع اشيايى موجد اولان

خالق اولاشول حيثيتيله كه بزه عمومن

احوالده كذوسنى ذكر كثيراً يله ذكر

ايتمك امر ايلدى وبزم ايچون ذكره مستحق

اولانلرى كه صلوة اندندر مشروع

ايلدى وكلامه لطيفنده اقم الصلوة

لذكرى بيوردى يعنى نمازى قيل

بنى آنده ذكر ايتمك ايچون يا انكله بنى

ذكر ايتمك ايچون زيرا بنم ايچون سنك

نماز قيلماك تحقيقا بنم ذكرمدندر

وينه رب اله فاسعوا الى ذكر الله

بيوردى ذكر الله عجله ايله وارك

ديمك در وذكر الله دن مراد

صلوة جمعه در پس بيلندى كه

موضوع صلوة حق سبحانه وتعالى نك

ذكرى ايمش صلوة ايسه مطلقا ذكر

اولندقدن نوافله عام اولور حديثده

قدسى ده وارد اولمشدر كه يورلمش

لايزال عبدى ان يتقرب الى بالنوافل

حتى احبه يعنى قولم باكه نوافل ايله تقرب

ايلمك دن زايل اولمازختى بن اكا

محبت ايدرم پس بو تقديرجه خطر

عظيم وحذر واجب اولور حضرت

ابوهريره دن رضى الله عنه مروى

در كه ان الرجل ليتكلم بكلمة لايلقى بها فى نار

جهنم سبعين خريفا يعنى تحقيقا رجل بر كلمه

خبيثه سويلركه بالزاكا احضار ايلمز همان

لسانندن جارى اولوب قلبنى مستحضر اولمازاول

وَبِنَه حضرتِ فخرِ جهان عليهِ صلوات

الرحمان بيوردِی كه وهل يكبّ الناس

على وجوههم او مناخرهم

الا حصائد السنتهم مثالِ معناسی

نصيحت نماسی ناسی يوزلری ياخود

بورونلری اوزره جهنم اتشنه

دوشورن دكلدر الا كه لسانلرينك

بچدوكی درد حال بومنوال اوزره

اولیحق لسانی حفظ لازم در وبلا

سبب شرعی كيمسه يه سب وشتم

وطعن ولعن جائز دكلدر دخی صلوة

رغايبی انكار واذه وارد اولان

خبری تكذيب وطعن وتعصب ايله

تحذير وترهيب ايدنلرد نذر منية

المصلي شارحي غنية المتملي آدلو

شرحنده دیمشدور که صلوة رغائبك

کراهتی ایچون وجوه ذکر ایلدیلر

اول وجوه دندر جماعتایله

قلد قلری جوابنده بن دیرم که جماعت

بو صلوتك ادا سنوك شرطندن

دکلدر وبونده خلاف یوقدر که

مطلقا نوافل منفردا قیلنماق

اولی درو کذلك نوافل بیت ده

قیلنماق افضل درلکن جماعتایله

قیلنده وعی صورت ده اثمدن تحذیر

ایدنلرك رای لری اوزره قیلنمش

اولور خصوصا اکثریا امام ایله

قیلماغه نذر دن صکره قیلارلار

شرف الدين مكى نافله يى نذر ردن

صكره اداء نذر سز اداء نافله افضل در

بويله اولياق بالاتفاق كراهيت

اولماميش اولور ودخى صلوة رغائب

جماعت ايله قيلماق ده يا لكن قيلماغ

قادر اولمايان اميلرك قيلديغى

تطيب وارد ده وجماعت ايله قيلماق ده

زياده نشاط وجوده وفرح وسروره

وخلوتده قيلمامق ده غالبا غفلت

وفتوره اولور ودخى جماعت ايله

اداء ده بر وتقوى اوزره تعاون وارد در

وضعفا ايچون اقوم واقوى در

وبينه صاحب المنيه ديديكى

دخى اول وجوهدندر قراءته

سورهٔ قدر و اخلاص ایلمك بو تخصیصا

ایسه شرع وارد اولمامشدور بن

دیرم که بعض صلوتده قرائن

عظیمك بعضنی تخصیص بابنده شرع

وارد اولمامق مخصص اول بعض

مخصوص اوقنمادوغی صورتده

صلوتك فسادینه کراهتین

اعتقادائمك صورتنده درمتا اول

بعض وغیری مساوی اولوب تخصیص

لسانه ایسرا ولدوغی ایچون یاخود

جناب نبی اکرم دن صلی ربنا علیه

وسلم روایت بولندوغی اولیحق کراهت سن

جائز اولور بو تحریر اولنان کتب

وقوع ده اولانك محصلی در هدایه

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi

حاشیه لرندن بعضیسنده بو تقدیر جه
تخصیص احب واولی اولدوغی مسطوردر

امّا وجه اوّل اوزره که لسانه
ایسترا اولماق درزیرا مصلّی ما تیسّر
من القرآن العظیم اوقماق ایله
مأمور در پس یسّره دخلی زیاده
اولانک فضیلتی دخی زیاده اولور

امّا وجه ثانی اوزره که حضرت
رسالت پناهدن علیه صلوات
الاله مرویدر اولمسی در زیرا اوّل
حضرتك فعلی ایله تبرّك وتیمّن در
تبرّك وتیمّن دخی بو طریقله اولور که
حضرت سرور کاینات علیه ازکی
التسلیمات الم سجده سوره سینی

وَهَلْ اَتَى سُورَهْ سِنِي يَوْمِ جُمْعَهْ نِكْ
فَجْرِنَهْ تَخْصِيصْ اَيْلَمِشْدُورْ وَسُورَهْ قَلْ يَا
وَسُورَهْ اِخْلَاصْ لَيْلَهْ جُمْعَهْ نِكْ مَغْرِبِنَهْ
وَسُنَّتِهْ فَجْرْ وَسُنَّتِهْ مَغْرِبَهْ وَصَلَوَةِ
اِسْتِخَارَهْ وَصَلَوَةِ اِحْرَامْ كِبِي وَسَفَرَهْ
چِقِلْدُوغِي زَمَانْدَنْ قِيلِنَانْ صَلَوَةْ
كِبِي بَعْضْ نَوَافِلَهْ تَخْصِيصْ يُورْمِشْدُورْ

وَسُورَهْ سَبِّحِ اِسْمَ وَسُورَهْ قُلْ يَا وَسُورَهْ
اِخْلَاصِي كَذَلِكْ صَلَوَةِ وِتْرَهْ تَخْصِيصْ
قِيلِمِشْدُورْ وَكُتُبِ مُعْتَبَرَهْ دَهْ مَذْكُورَهْ
اُولْدُوغِي اُوزَرَهْ اَوْقَاتِ مَشْهُورَهْ دَهْ
قِيلِنَانْ صَلَوَاتِ مَاثُورَهْ يَهْ بَعْضِ
سُورَةِ كَرِيمَهْ يِي تَخْصِيصْ لَرِي نَقْلْ
اُولُنِمِشْدُورْ صَلَوَةِ رَغَائِبَهْ دَخِي

سورهٔ قدر وسورهٔ اخلاص تخصیص

اتمك حضرتك اتدوكی تخصیصاته

اقتدا ایله ترك وتیمن اولمش اولدوغ

وبینه شارح منیه دیدیکی درجی

اولوجوه دندر لیلهٔ جمعه یی تخصیص

بن دیرم که بوندن جواب مشبع

بسبق ایلمشدر وبینه شارح منیه

دیدیکی درجی اولوجوه دندر عامه

نك صلوه رغایبی حضرتك علیه

الصلوه والسلام سنتلرندن

اعتقاد ایدوب بو فعللری حضرت

رسالت پناه علیه صلوات الاله

کذلك بینه سبب اولماق بن دیرم که

بو کلامك مفهومی بودر که کان

167

بو صلوتك موضوع اولماسنده اصلا

برشبهه لرى قالميوب انلاره واضع اقرار

ياخود شارع اخبار ايلمش اولاميرا

بوني بيلمكه بو ايكيسنوك بيرندن غيرى

طريق يوقدر بو ايسه برادعادر كه

يوقدر

بوكا قايل وبراجرا دركه تحتنده طائل

سنت اولماسنه اعتقاد ايدنلر مرّة

مصيبلر درزيرا ذكر اولندى كه

فعل مطلقا سنن شريفه دن درو ايكى

مرّه دخى مصيب اولورلار اكر اولك

واجرا اولان حديث صحيح اولاجاق

اولورسه والّا احتمال خبر دن راجح

اولانه كه صدق دراعتقاد لرنده ضرر

يوقدر وبو انلاردن كذب اولماز

زیرا هیچ برفرد منقول اولان واقعه

مطابق اولمادوغنی بیلمن بلکه کذب

وارایسه واضع ده واکا بیلوب

تابع اولانده در وبینه شارح منیه

دیدی که چوق کیمسنه فرض اولان

نمازلری ترک ایدر اما صلوة رغایی

ترک ایتمزلر بوایسه مصیبت عظمی در

بن دیرم که شویله اکلاشیلور که شارح

مزبورك مرادی مصیبت مذکوره یه مودی

اولماموقا بحون صلوة مسفوره دن

خلقی منع ایتمك اولا بو تقدیرجه ترا ویح

دن دخی منعلری لازم کلور کذلك

صلوة عیدین دن دخی منعلری لازم کلور

خصوصا که سنتا ولماسی روایتی اوزره

زیرا دیدوکی کلامِ اوّل ده که صلوة
تراویح در اکثر در ثانی ده که صلوة
عیدین در اتم و اکبر در ادنی مرتبه
عقلی اولانه خفی دکلدر که مصیبت فوات
ترک ائمه لرنك در صلوة رغایبی ادا
ائمه لرنده صلوة رغایبی ادا ائملرینك
بو خصوصده دخلی یوقدر شول

زمانده دخلی اولوردی که فرایضی بو
صلوتك سببی ایله ترک ایده لردیدی
امر خود بونك عکسی در زیرا نماز لرده
مسامحه و مساهله اوزره اولانلر
صلوة رغایبی ادا ایچون اول کیجه
صلوة عشایی جماعت ایله ادا ایدرلر
نسنه که لیلة ترویح ده تراویحه کلن

فريضهٔ عشايى ادا اقيلورلار بلكه اول
ليله ده صلوة مغربى دخى قيلورلار
اكر بو صلوة تقريبى اولماسه
ايكسنى دخى ترك ايدرلر ايدى اكر سؤال
ايدرسك كه مصيبت بونلارك صلوة
رغائبى صلواتِ مكتوبات اوزرنه
تقديم واندن تفضيل ائمه لرنده در زيرا

صلوة رغائبى ادا يه خود رغبت ايله حرص
كوسترلر امّا فرائضى ترك ايدرلر و
قاير مزلار بن درمركه تفضيلى تسليم
ايلمز بلكه آنلار اوزرنه فرض
اولان بش وقت نماز ايدوكين
وعيرى فرض اولمادوغين بيلورلر و
انى ترك ايله عقوبته مستحق اولورلار

لكن هر كون مكرر اولمامغله كسل لري

غالبا اولوب مداومت لرنه مانع اولور

ظاهر بودركه مؤمنين اولدقلري

جهتدن بينه اول نمازلري غنيمت

بيلورلر ومؤاخذه خوفي ايله مجاوزت

رجاسي آراسنده اولورلار وبر

فضيلتلو وقتده بر فضيلتلو عمل

اشلسه لر لكا هجوم ايدوب انك بركتي

ايله قصورلرينك عفوني ملك غفور دن

رجا ايدرلر بينه شارح منيه ديديكي

دينى اول وجوهدن دن بو نمازي

قيلماق وضع حديث ايدنلري وضع

حديث ايلمكه اعزا ايدوب قندرديغي

زيرا بونكله عمل اندرك وضعلرين

قبول

اولوب وارك هب بويله احاديث

وضع ايدك ديمكه مؤدّي اولور

بن درمكه بودیدوكی اعزا متصوّر

اولمازالاكندوزغمنجه بعيد

واضع حديث رغايب اولان آدمه

شسبتله اولور یاخود شك سيزير

وضع دخی اتمك استين قاصد آخره

شسبتله اولور ایکسی بیله شمدي

بعيد وممتنع دور وبينه شارح مذكور

ديدي كه داخي اول وجوهدن دور

سوره لري صايماغه اشتغال خشوع

وخضوعه مانع اولدوغي بن دیرمكه

صلوة تسبيح نوافلك اضحي ايكن آنده

اولان عد صلوة رغايبده اولاندن

زیاده دور زیرا هر رکعتده یمش یوز

تسبیح عدد اولور باوجود که خشوعه

مخل طولمامش زیرا اصح مرویات اولمایه

صلوة تسبیح ده اولان عدد کبیر

اولان ضرر ایمجك عدد مذکور

تشبیه اولنان صلوة رغائبده سوره نك

عدد قلیل ضرر ایمك اولی بالطریق

اولور

اولور خصوصا که بو اخلال شغل

کیمسه ده متصور اولور که عدد

آنوك خشوعینی مخل خواطری اولمایه بو

حالی ایسه باشده عزیز نادر وتخلیه

قلبه هر کس قادر اولماد وغی

ظاهر در پس قلبی قرآن عظیمك

عدة مشغول ایمك اهل وعیال و

غیری

مکاسب وامثال فکری ایله اشتغالدر

وحال ومآل ده بی معنی اولانلر ایله

اشتغالدن اولی درو بو وجهله

سور صلوة فجر کبی وختم شریف ایله

قیلنان صلوة تراویح کبی اورادن

قیامی اولان نماز لرده آیات کریمه ی

ضبط ایچون تفکر کبی دکبو تفکر

خشوعه

خشوعه ضرر ایمدوکی کبی عدسور

دخی ضرر ایمز وبینه شارح مذکور

دیدیکی که اول وجوهدن در صلوة

رغائبده تعجیل فطر خصوصنده سنته

مخالفت اولندوغی زیرا فطری تعجیل

سنت در صلوة رغائبده ایسه تاخیر

روایت اولنور بن دینمزکه افطارك

تعجيلي سنت اولماق سحور و تاخيري

كبي خاصة صوم رمضانده ثابت

اولمشدور عزي صيام دن اولماسيدر

تسليم اولنسه دخي بعض احيانده سنت

مؤكده يي بيله ترك كه رخصت

وارد ر پنجه اولمايه كه نفس شارعدن

دخي ترك واقع اولمشدر صلوات الله تعالى

عليه

عليه سنت اولدوغنه دخي وجه بودر

اول ليله ده ايسه فطرك تاخيري

بعض شيوخدن منقولدر ظاهر بودر كه

آندن رد دخي كندي لرندن اميدوب

يا آز و چوق ايله امتحان در فتاواي

صوفيه ده ديدي كه مشايخمز رحمهم

الله بعالى اخشام نمازيني واخشام

ایله یاتسوار اسنده قیلنان نمازی که

اوایین دور ورغایب نمازنی ویاتسو نمازی

وتسبیح نمازنی بیری بیرینه اولاسنده

قلدقدن صکره افطار ایدر لرایدی

وکاه اولوردی که یازلرده صلوة

رغایبی بولردکدن صکره صوایجوب

افطار ایدر لرایدی آندن صکره

صلوة

صلوة عشایی وصلوة تسبیحی قیلوب

صکره یمك یرلرایدی فتاوای

صوفیه دن نقل اولنان نمام اولدی

بوندن ظاهر اولان بودر که تاخیر

شرط اولمیه اویله به تعجیل افطار

ایمك استین ایتسون مانع یوقدر

وبینه شارح مزبور دیدی که

اولوجوهدن دور صلوتدن صكره

اولان ايكي سجده لرينك مكروهتان

اولماسي بن ديدم كه بو كلام رغائبك

صحتي تقديريجه فاسد اما زعم

اتدوكي اوزره سجدات شكر ومناجات

عداولنسون سجده شكر ومناجات

امام ابو يوسف وامام محمد وامام شافعي

رحمهم

رحمهم الله بقالي قائلرنده مستحبات دور

امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله بقالي

قائلنده مباحات دندور معترض شرحنده

ديدي كه فتوى سجده شكرك جائزه

بلكه مستحبه اولماسي اوزرنه دور

نه واجبه دور نه مكروهه دور وبينه

شارح مزبور ديدي كه اولوجوهدن دور

صحابۀ کرزن وآنلاره تابعین ودخی

صکره اولان ائمۀ دین دن بوایکی

صلاتک نفل اولمادوغی بن دیرمزکه

برسنه شایع اولمامقدن معدوم اولمق

لازم کلمز کاه اولورکه

موجود اولورامامشهور اولمارحتی

عدم شهرتنه بناءً بعضیلر انکار

ایدرلر

انکار ایدرلر وکاه اولورکه شیوع

خبر وقت صدورندن وقت آخره

متاخر اولور اسبابدن برسبب

اقتضاسی ایله اکلانان بودرکه

بوراده سبب بودرکه متقدمین بوایکی

صلوتی احوط وافضل ایله عمله بناءً

صلوتلرنده انفراد اوزره قیلورلار ایدی

وَاَخَفُّ وَاَسْهَلُهُ ذَهَابًا فِی زَمَانِنَا

قِیلَنْدُوغِی اوزره مَسَاجِدده جَمَاعَتْ

اَیلَمَزلَرایدِی فَتَاوَایِ صُوفِیَّه ده مَذْکُورْ

دُرْکِهِ صَلَوَةِ رَغَایِبی اِمَامِ مُحَمَّدِ

اَبِی بَکْرْ غَزْنَوِی مِفْتَاحِ سَعَادَاتْ

بَابِ رَابِعِنْدَه حَمِیدْ طَوِیلْدَنْ اَوْلْ

دَخِی اَنَسْ بْنْ مَالِکْدَنْ رَضِیَ اللهُ عَنْهُ

اَنْلَارْدَخِی حَضْرَتِ رَسُولِ اَکْرَمْدَنْ

صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمْ رِوَایَتْ

اَیلَمِشْلَرْ اِحْیَاءِ عُلُومْدَه مَذْکُورْدُرْکِهِ

صَلَوَةِ بَرَاءَتْ اَوْ تُوزْ صَحَابِیدَنْ

رِضْوَانُ اللهِ تَعَالَی عَلَیْهِمْ اَجْمَعِینَ

رِوَایَتْ اَوْلُنْمِشْدُرْ وَبُوَایِکِی صَلَوَتِکْ

نَقْلْ اَوْلُنْدُوغِی کُتُبْ مُعْتَبَرَه دَنْدُرْ

سابقا حاشیه ذکر ایلدوکمز بو تقدیر جه

عدم نقله قول اصحاب عقل یانندن

نفیه شهادت دن عدا ولنور بو ذکر

اتدوکمز تحقیقات شرح مذکوره

ایراد وتنویه اولنان ایرادات رد

وانده تعداد وتوجیه قیلنان

وجوه دن جواب لر ایله اعتراضی

سدده الهام اولنان درلکن

بو مرتبه اطناب ومد طناب اسهابه

حاجت اولمادوغی مقرر در قائل الله

واضعها دیو بد دعا ایدن اصل و

انکار اتمز وتنها سنده خلوص نیت

وصفای عقیدت ایله قیلان انکار

راهنه کتمز کیه اصل نوافلی واضع

حضرت شارع صلی علیه ربنا

النافع اولماق بلکه معبود حق

وفیاض مطلق وضع ایمک احتمالی

بولنماق ایله اعتراض ده خطر عظیم

وخدر جسیم اولماق لازم کله هیئت

مشهوده اوزره جماعت مشهوده ایله

ادا وفرض دن زیاده اعتنا یه اعتراض

ایدنر بو کلام جواب اولماز وبو مرتبه

ایله مادهٔ سوال اندفاع بولماز یوم

جمعه سید ایام ایکن وطاعت

وعبادت ماحی انواع آثام ایکن

سوا طبت ومداومت ایله صیام

وقیامی واجیاتة الحاق اولنماق خوفی

اولماغله اندہ صیام وقیام دن نهی

وَارِدْ اولِيجَاقْ بُونْدَهْ دَخِي وَاجِبَاتَهْ
اِلْحَاقْ بَلْكِهْ صُورَتِ تَرْجِيحْ اوزْرَهْ اِظْنَابَهْ
مُؤَدِّي اولَانْدَنْ حَذَرْ اولُنَسَهْ بَعِيدْ
دَكَلْدِرْ اگَرچِهْ اِجْتِمَاعْ دَخِي بُنَجَهْ
يُوزْدَنْ اِنْتِفَاعْ كُورِينُورْ اَمَّا مَحْذُورْ
مَذْكُورَهْ نَظَرًا اِنْتِهَادَهْ خُلُوصِلَهْ اِرَادَهْ
تَرْكِ رِيَا وَاخْفَا اوزْرَهْ قِيلْمَاقْ دَهْ

مُقَرَّرْدُرْ نِيَّتِ صَحِيحَهْ اِيلَهْ قِيلُوبْ
وَاجِبَاتْ دَنْ تَرْجِيحْ اِتْمَكْ اِحْتِمَالِي اولمَاغِلَهْ
اِجْتِمَاعِ اِيلَهْ اَدَا دَنْ اِنْتِفَاعِ اَتْمَهْ لِزْمْ
اِمْتِنَاعْ يُوقْدُرْ وَاللهُ تَعَالَى اَعْلَمْ

صَاحِبُ الرِّسَالَهْ اَسْوِلَهْ مَزْبُورَهْ بِي
شَاهْرَاهِ تَحْقِيقْ دَنْ اِزَالَهْ اَتْدِكْدَنْ
صُكْرَهْ اقْتِضَايِ مُنَاسَبَتْ وَتَقْرِيبِلَهْ

بو مبحثی ایکی بحث ایله تعقیب قصد ایدوب

شرح مزبوره نظراً تدوکمزده خاطره

لایحه اولان ابحاث فاتحه دن یکی

بحثی بو محله ده استطراد طریقی ایله ذکر

لازم کلوب ایراد ایدوك تاکه وجه

وجیه اوزره نظر ایدنلره تنبیه نبیه

اولا ملك وهاب ملهم صواب

ومذلل صعاب در دیوب تفصیل امکه

شروع ایدوب دیمشدورکه اول

بحثلرك بیری صاحب المنیه بلکه

تحقیقا صلوتك شرایط مقدمه سی

وفرایض وارکانی وارددیدی

وشارحی بو راده فرض دن مراد صلوتك

آنسز صحتی اولمایاندر شرایط وارکاندن

Türkiye Yazmaları

غيرى وشرح كبيرنده تفصيل

ايدوب قواءتى قيام اوزرنه ركوعى

قواءتا اوزرنه سجودى ركوع اوزرنه

قعده يى سجده اوزرنه سلامى قعده

اوزرنه ترتيب كبى ديمش وكلامنى بورادە

اتمام ايمش بن ديرم كه قواءتك قيام

اوزرنه ترتيبنى تسليم اتمزدن بلكه

ركعت اولادە تحريمه ايله تحريمه دە

حاصل اولان جزء قيام مترتب در

انده نصكره بو ايكيسى يعنى قيام وقواءت

معا ركوعه منتهى اولورلار وركعات

باقيه دە معا موجود اولوب معا

منقضى اولورلار ركوع بو ايكيسنك

اوزرنه مترتب اولور يا لكن قواءت

اوزرنه مترتب اولماز یا خود رکوع امام اوزرنه
مترتب در وتکبیری وتسبیحاتی قرأت اوزرنه
مترتبدر فعلی فعل اوزرنه وذکری
ذکر اوزرنه ترتیب طریقی ایله اگر قرأت
دن اول رکوع اشبه اذن صحه
تذکر ایدوب عود ایلسه وقرأت
اشبه ترتیب فوت اولدوغنه بناء رکوعی

اعاده ایدرمی یا خود سجود سهو ایله
منجبر اولور واجب اولدوغنه بناء اعاده
اتمزمی اختلاف اولنمشدر قول ثانی
اوزره در علماء ثقاتك بعض معتبراتنده
واقع اولان صاحب درر غررك
بو مقامده قبوله خلیق وتحقیق تفصیل
وتحقیقی وارد در ترتیب سجودك دخی

فرضيتي مطلقه دكلدر شارحك سجود

ركوع اوزرنه مترتب دردر يوب سجده

مترتب دردي يمسي اطلاقي مشعر در

مفروض اولان خود دكلدر الا ايكي

سجده نك بيريني ركوع اوزرنه ترتيب در

وسجده اخرايي اكرچه ركعات

متقدمه دن ايسه دخي قعده اخيره

اوزرنه تقديم درحتى بو سجده

تاخير ايتسه وسلام دن صكره يه دخي

قالسه ومنافي بولنماسه قعده اخيره

يي اعاده اتمك كركدر ونفس سلام بزم

قاتمزده فرض دكلدر پس ترتيبي

بنجه فرض اولور وسلامك جمله سندن

تاخري اكا بناء دركه صلوتدن خروج

اِیجوندر وقعدهٔ اخیره اوزره ترتیبی

قعدهٔ اخیره نك سایر ارکانه اوزره

ترتیبینوك فرض اولدوغنه بناء در

برقائل ایجون دیمك واردر که بو

اوصافدن وبوکا مشابه اولانلردن

مفروض اولان ارکانه مضاف اولوب

صلوته مضاف اولمامق کرك در مثلا

فرض اکا قیام ایله ابتدا اولنوب وتکبیر

یاخود تکبیر مقامنه قائما اولور برلفظ

مسموع ایله اولما قدر وفرض قراءت

برآیت یاخود اوچ قصه آیتلر اولما قدر

فرض رکوع قیامه ترتیب اولنوب حدِ

استواءدن ابعد وتمام انحنایه اقرب اولما قدر

فرض سجده رکوع اوزره ترتیب

مطلقا ایکی رکعته مسموعه

اولنوب معظم جبهه مکاندن صلب

اولان محله وضع اولمقدر فرض قعده

سجده اوزره ترتیب اولنوب مقدار

تشهد اولمقدر بویله اویلجاق متنده

مذکور اولان فرض مصلی نك افعالی

صلوتی کما وکیفا ووضعا وصلوته

کندو سنه نافع وضار اولانی

بیلمه سی در متن ده فرایض لفظ

جمع ایله کلمك متعلقنوك

تعددی اعتباری ایله در وبو ذکر

اولنان دن اظهر بودر که فرض ارکان

مراد اولا زیرا عرف فقهاده اسم

فرض ارکانه اطلاق اولنور

شرایطنه اطلاق اولنماز اگرچه

كليسى فرض ايسه ده ودخى

مصنفك واركانا قولى فرايضه

عطف تفسيرى دوكه مراد اركان

اولوب اعم اولما مسحى

ايذان واشعار ايچون عطف

اولنمشدور بونى ايضاح ايدر

مصنفك تفاصيل شرايطى

ذكر دن صكره ذكر اركانه

وامّا فرايض الصلوة ديو

شروع ايلمسى وشارح دخى

اولك محلده فرايض لفظن

اركان ايله تفسيرا تمشدور

اكر بو محلده فرايض دن

بويله كى قسمك غيرى ارادة ايدى

اوراده فرايضك ذكرنه تعرض

ايدرايدي تاكه معلوم اولوب

تفصيل وفق اجمال اوزره اولايدي

بودرجي محتملدركه وأركاناً واوسز

أركاناً لفظندن تصحيف اولوب فرايضك

ايكي قسمنوك هرزيري مستقل

صفة ايله موصوف اولماقده ماقبلنه

اوكسيي خارج صلوته اولوب

صلوتك اوزرنه مقدم اولماق

ايله موصوف اولماسي دروبو قبلها

قولنك معناسي دوزيراشيئك شرطي

اولدركه اول شيء انك وجودنه و

تحققنه متوقف اولايكنجيسي داخل

صلوة اولماق ايله موصوف اولماسي دز

وبو اركانا قولنك معناسى در

زيرا بر شيئك ركنى اولدركه اول

شيئك ماهيتى آندن وغيريدن مركب

اولا ملك متعال حقيقه حاك و

حقيت مقاله اعلم در ايكنجى بحث

بودركه شارح فاضل باب نوافله

بزم ائمه اقاضلمزك ثمانى مسائل

ديمكله تلقيب اتدكلرنده

اصللرين ذكر ايدوب ديدى كه

اول مسائلده اصل بودركه صلوة

نافله ايكى ركعتدر ياخود

بوندن قراءتى ترك امام محمد

عليه الرحمه قاتندن تخريمه بى ابطال

ايدر شفع ثانيه شروع صحيح اولمار

حتى شفع ثانى بعد الشروع افساد

ايلسه قضا ايلمز امام ابو يوسف

رحمه الله فاتنده ابطال ايلمز وثانى

شروع صحيح اولور حتى بعد الشروع

افساد ايلسه قضا ايدر بو مرتبه دن

صكره بينه شارح مزبور ديدى كه

امام اعظم يعنى ابو حنيفه نك رحمه

الله تعالى رحمة واسعة قولى قول

اول كبى در يعنى امام محمد قولى

كبى در كه بطلان تحريمه در

اول در يعنى ايكى ركعتك قراءتى معاً

ترك اولندوغى صورتده وقول ابى

يوسف كبى در كه تحريمه نك

عدم بطلانى در ثانى ده يعنى قراءت

ایکی رکعتك برنده ترك اولندقده بونلار

معلوم اولیجق شارحك بو مسئله نك

اون بش صورتندن ذکر ایده جکی

صورت ثانیه وصورت ثالثه ده

قرائتی یالکز رکعت اولی ده ترك ایلمسه

یعنی دورت رکعتك اوّل رکعتنده

قرائت تایلمسه امام اعظم ایله امام

ابو یوسف

ابو یوسف قاتلارنده دورت رکعت

قضا ایدر امام محمد قاتنده ایکی رکعت

قضا ایدر ردید وکنده سهو ظاهر

وارد ر بلکه عند الکل

ایکی رکعت قضا ایلرنیته که قواعد مذکوره یه

تامل ایدنه خفی دکلدر کرچك

ابتدای امردن نظر ایدنه خفی اولسه

Türkiye Diyanet Vakfı

عاقل اني استبعاد اعمز لكن بعد
التامل الكامل حقيقت حال
منكشف اولوب حجاب وحايل
قالمازبعض نسخده تركها في الاول
فقط لفظنده تركها يرنه قرا اوقع
اولوب وانك اردنجه كلن
قرا في الثانية فقط قولنده دخي قرا

واقع اولوب ايكي موضعده بيله شرح
كبيرنده اولا نموافق اولمشدر
بوتقديرجه ايكيسي اون دردنجي
واون بشنجي صورتك اولوب لفظا
تكرار ملزم ومعنى نقصان مخل
اردتكاني لازم كلور زيرا بوتقديرجه
اون بش صورتك عدد اون اوجه اين

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi

زیرا قرائنک یا لکز اولیده ویا لکز

ثانیه ده ترکی صورتی فوت اولور

اکر قرائن لفظی ترکه دن

تصحیف قیلارسك نته کم سایر صور

اولان عبارتنه موافق در اکرچه کم

شرح کبیرنده صورتینده قرائن

واقع اولماق بوندن آکی در بو تقدیر

سهو

کذلك سهو دیدوکنه منتقل اولورفافهم

بو مقامه لایق تعبیر رایق بودرکه

دورت صورت دن بو وجهله تعبیر

اولنوب دینله یا لکز اولیده فرائنی

ترك ایلسه اتفاقا ایکی رکعت

قضا ایدر یا لکز ثانیده فرائنی

ترك ایلسه کذلك ایکی رکعت

قضا ایلر یا اکر ثالثه ده قرائتی
ترک ایلسه کذلک ایکی رکعت
قضا ایلر یا اکر رابعه ده قرائتی
ترک ایلسه کذلک آینده دخی
ایکی رکعت قضا ایلر و بونک اصلی
بودر که زیرا ترک شفع ثانیده
اولاجاق اولورسه تحقیقا شفع

ثانیدن
ثانی نیتی شروع صحیح ایله شروع عدن
صکره ترک ایله عندالکل
افساد ایلمش اولور پس آنی اتفاقا
قضا ایلر ماقبلنده اولان رکعتی
قضا ایلمز زیرا فلدن هر شفع
مستقلا برنماز در اکر ترک
شفع اولده اولاجق اولورسه یا اکر

آنی قضا ایدوب ما بعدنده اولان
شفع ثانی یی قضا ایلمز امّا امام محمد
علیه الرحمه قاتلرنده قضا اولنماد و
زیرا آنلرک یانده شروع صحیح اولمادر بنا
ادا سی جایز اولمایه قضا اولمادر امّا
امامین قاتلرنده قضا اولنماد و
زیرا آنلرک یانلرنده شروعی ده صحیح

ادا سی ده بنا قضایه حاجت قالمادر بو
مقامده تحقیق کلام بو وجهله
اعمام اولندی والعلم عند الملک
العلام بوندن صکره ملک
خلّاق فلک سابقا ذکر اولنانلرکی
قولنه متعلق برقاچ مقاله خاتمه
رساله خاطر فاتره لایح اولوب ایراد

اولندي اولكيسي وسارعوا الى مغفرة من ربكم

كلام شريفنده در

صاحب الكشاف ديدي كه اهل مدينه

واهل شام مصحفلرنده وسارعوا

واوسز واقع اولمشدر يعني قراءت نافع

وابي جعفر وابن عامر قراءتي اوزره

واو يوقدر باقيسي واوايله قراءت

ايلمشلردر وبو قراءة ابي وعبد الله

رضي الله عنهما وسابقوا قراءت

ائمه لريي نصرت ايدركلام كشافي

امام اولدي بن دير مركه بو نصرتي

تسليم ايلمزدن زيرا قراءت اخرايه ضعف

ومرجوحيت ايهام ايدر حال بوكه

جمله قراءت لر متواتره دن تسليم

اولندوغی تقدیرجه روایت اخری

ایکیون بوندن اقوی وبقوله اخری

نصرت وارد راول نصرت سورهٔ حدید دده

کلام

شریفنده واولمادوغی دیو بونلك

برله که ایکی سوره بیله مدینه اهل لردر

مدینه ایسه قرآن عظیم اوزرلرینه

نازل اولندوغی اوزره عض وطری

قراءة مخصوص لردر وتحقیق شامه

مصحفلرنده نازل مصحف لرنه موافقدر

مدن صکره جنتی وصف ایدوب

السموات والارض بیوردی

یعنی عرض لری سموات وارض عرضی

دکلودر دیمکدر بن درم که

بو مشتبه بهی تقدیر شول زمانده مناسب

اولوز که ارض مطلوح سعت و

بسطت ایله تفسیر اولنه

کریمه شریفه سنده کی کبی

وحصرت رسالت پناهك علیه صلوات

الله

قول شریفده کی کبی

شاعرك کان بلاد الله وهی عریضة

علی

علی الخائف المطلوب کفه حائل

بیتنده کی کبی عرضله مقابل طول

ارادة اولنشه نته کم علامتیلك

رایلری بودر بو تفسیر مناسب اولمار

زیرا بونی ایسهام ایدرکه جنتك عرضی

سماوات ارضك طولندن فصیر اوله

بوندن ایسه جنتی غایت اتساع

ایله مدح مقامی ابا ایدر بلکه بر

شئ تقدیری لازم ایسه مناسب اولان

طول وامتداد تقدیری دون عرض

تقدیری مناسب کلدی پس تقدیر

کلام ای عرضها کطولهما اولور

نته کم بونی اقتضا ایدر حق سبحانه

وتعالی لنک مشبه ده عرضی تخصیص

بالذکر

بالذکر امتمسندهٔ علامتینک ذکر

اتدکلری مبالغه معتبره وکذلک

ابن عباس حضرتلرندن علامتینک

روایت اتدکلری دخی بونی اقتضا

ایدر زیرا برنسنه نک عرضی بزه اعظم

محسوساتدن اولان ارض وسمواتک

طولی کبی اویله بر معین اولورکه انک

طولی بیاندن عبارت قاصرایمش

وخارجده آکا مشابه برنسنه یوغمش

که آکا تشبیه اولنه بلکه مظهر

اولدرکه اولان نظم شریف ظاهری اوزره ترک

اولنوب هیچ برنسنه تقدیر اولنمایه

زیرا طولی مقتضی اولان عرضی اشیاء

کریه ده اثبات مشکل دیمکدر

امّا سوره حدیدده واقع اولان

کریمه سنده عرضك مذکور اولماسی

مشاکله یه بناءً اولما قدر واضافت

والارض

اضافت بیانیه در کعرضها السماء

دیمکدر یا خود جنتك سعتی سعت

ارض وسما کبی در دیمکدر والله تعالی اعلم

ایکنجی کریمهٔ شریفه

دره اهل تفسیرك بو مقال

لطافت اشتمالده اقوالی وهر برینك

برکونه قیل وقالی وارد رامتاشول

معنی که بو ضعیفه لایح اولوب قلیل

التکلف وبالله کثیر التالف در

ترکیب اضافی مسجد الجامع وجانب الغربی

اضافتی قبیلندن اولمافقدر آنده اولان

ایکی رای اوزره بیله آندن صکره

موعودی عقوبه تخصیص کردی خفا

وصعوبتدن خالی دکلدر وبویله در

که مخاطبلرك اعمال خالصه ومشوبه

واحوال مرغوبه ومعیوبه مشوبنك ایکی

نوعی ایله بیله وعداولنور لارایدی

بونك بيريله كه رأيرى يعدكم بدلنه يوعدكم

دينلسه تمام اولور زيرا وعد اگرچه خيرو

شرده جميعاً استعمال اولنور لكن خيرو شر

بعينهما لفظ وعد ايله معاً ذكر اولندوغى

زمانده اولور خيرو وعد اندى شرو وعد

اندى دينمكدن جايز اولورامّا بالكز ذكر

اولنسه خيرده وعد وشرده اوعد

ديولر

ديرلر صحاح وقاموس وسايركتب

لغويه ده بويله مذكوردر امدى بوتقدير

اوزره قياس بودركه يعدكم خيره

مخصوص اولوب صندنه مخصوص اولماسه

لكن مقام تخصيص اقتضا ايدر

مقام اولماغله خيرى شر اوزره تغليب

طريقى ايله ايكيسنه بيله عام اولمق

جايز اولدي معنى يصبكم

ياخود بعض الجزاء الذي يعد كموه در

سزه اصابت ايدر شول بعض كه ياشول

بعض جزا كه تصديق وانقياد وتكذيب و

عناد مقابله سنده سزه وعد اولنمشدر

ديمك اولور كانه بوكا اشارت در كه

احد نوعين دن بونلاره اصابت ايدن

جزا

جزاء كثيردر وحضرت موسى عليه وعلى نبينا

الصلوة والسلام لسانى شريفى اوزره

بونلاره وعد و وعيد اولنان اولكثيردن

بعضدر ويعد كموه موصول وصله در

لفظ جزاى مضمره مضاف اولان بعضك

صفتى در وبو دينلن آيت كريمه ده بعض

مقدره مضاف اولدوغى صورت ده در

تقديري اوّل كه بعض الّذين يعدّكموه در

بعضك اضافتي صفته اولدوغي صورتده در

والله تعالى اعلم وما اعلم الّا ما اعلم نظم اعلى

نحمد الله كما وفقنا للاتمام

وعلى احمد الاف صلوة وسلام

وعلى الاله مع الصحب له في الاسلام

والنبيين ومن امن من كلّ انام

ترجمه حمد اول كه ويردي اتمام

هم اولا سلام

دخي البته وصحبينه تمام

انبيا ودخي اشراف اتام

ترجمه ديگر حمد اول كه اتمامه توفيق ايلدي

لطف واحسان ايليوب امالي تحقيق ايلدي

الاف صلوة وهم سلام

روح پاکِ واحاده اولسون برد وام

همدخی ارواحله اولاد وسایر نسلنه

انبیا واولیا وجملهٔ ایمان اهلنه

بو کبارک حرمت ارواحی ایچون یا

بارگاه دولت اوزره اولادایم پادشاه

شاه عالیقدر سلطان احمد عالی جناب

اوج افلاک سعادت اوزره رخشان آفتاب

عزت واقبالله اول داور دوران زمان

تخت بخت وسلطنتده اوله دایم کامران

Sıra
1
Yer
Hamidiye
539

Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı